BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF TINGET UNDER
25. OKTOBER 1950 NEDSATTE KOMMISSION
I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

XIV

DET TYSKE MINDRETAL UNDER BESÆTTELSEN

TYSKE OG DANSKE DOKUMENTER

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1953

BERETNING

TIL

FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF TINGET UNDER
25. OKTOBER 1950 NEDSATTE KOMMISSION
I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

XIV

DET TYSKE MINDRETAL UNDER BESÆTTELSEN

TYSKE OG DANSKE DOKUMENTER

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1953

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

Folketingets beslutning om kommissionens nedsættelse 5

Forskrifter for kommissionen 6

Kommissionens medlemmer 8

Beretning.

Indledning 9

A. Almindelige forhold.

1. Før 9. april 1940 12
2. Fra 9. april til 28. juni 1940 16
3. Problemerne omkring 28. juni 21
4. Fra 29. juni 1940 til 28. august 1943 28
5. Efter 29. august 1943 55

B. Det tyske kontor 65

C. „Nordschleswigsche Zeitung" 72

D. Kirkelige forhold 77

E. Skoleforhold.

1. Almindelige skoleforhold 80
2. Tysk skolebyggeri 86
3. Overflytning af rigstyske børn fra danske til tyske skoler 88

F. Finansiel understøttelse 93

G. Jordkampen 97

H. Den økonomiske udnyttelse af besættelsen. Deutsche Berufsgruppen in Nordschleswig og Liefergemeinschaft 103

I. Forskellige arbejder for besættelsesmagten 114

K. Hvervning.

1. Før januar 1942 120
2. Fra januar 1942 til 1. januar 1945 127
3. Thorius' aktion 136
4. De frivilliges statsborgerforhold 138

L. Skansearbejde 142

M. Zeitfreiwillige 145

N. Schleswigsche Kameradschaft (SK) 166

O. Selbstschutz 179

P. Angiveri og spionage 188

ANVENDTE FORKORTELSER I DET FØLGENDE:

Ber. II o. s. v., s. 00 henviser til den parlamentariske kommissions beretning II, side 00.

Ber. II o. s. v., A. nr. 00 henviser til bilag til den parlamentariske kommissions beretning II, aktstykke nr. 00.

Ber. II o. s. v., A. 00 henviser til bilag til den parlamentariske kommissions beretning II, side 00.

Ber. II. o. s. v., st. 00 henviser til det stenografiske referat, som findes i bilag til den parlamentariske kommissions beretning II, spalte 00.

A. nr. 00 henviser til de aktstykker, der findes i bilaget til nærværende beretning.

„*Deutscher Volkskalender*" = „Deutscher Volkskalender Nordschleswig".

Beslutning af folketinget om nedsættelse af en kommission i henhold til grundlovens § 45.

(Vedtaget ved eneste behandling den 25. oktober 1950).

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i henhold til grundlovens § 45 en kommission med den opgave i det omfang, kommissionen måtte anse det for påkrævet, at foretage de fornødne undersøgelser til supplering af de ved de under den 15. juni 1945, 19. december 1945 og 8. januar 1948 nedsatte parlamentariske kommissioner tilvejebragte oplysninger til bedømmelse af, hvorvidt der er grundlag for at drage ministre og andre særlig ansvarlige til ansvar i forbindelse med Danmarks besættelse den 9. april 1940 eller i anledning af deres embedsvirksomhed under den tyske besættelse, og til supplering af de af kommissionen af 8. januar 1948 tilvejebragte oplysninger med hensyn til politisk virksomhed under besættelsen, der skønnes at indeholde anslag mod folkestyret og den hidtidige statsretlige praksis.

   Det påhviler kommissionen snarest at afgive beretning til folketinget angående de foretagne undersøgelser.
2. Medlemmernes antal fastsættes til 24.
3. Over møder, hvori mundtlige oplysninger og forklaringer afgives til kommissionen, optages stenografisk referat.
4. Selve kommissionens drøftelser og afgivelsen af oplysninger, forklaringer og redegørelser foregår i lukkede møder, men der vil til oplysning for offentligheden, når undersøgelsen af et forhold er bragt til et sådant punkt, at kommissionen mener, at en redegørelse derfor kan afgives, være at afgive sådan redegørelse i den form og på den måde, som kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne beslutnings udførelse.

Gustav Pedersen.

Poul Møller.

Forskrifter for den kommission, der af folketinget i henhold til tingets beslutning af 25. oktober 1950 er nedsat i henhold til grundlovens § 45,

fastsat i henhold til nævnte beslutning af *folketingets formand* den 25. oktober 1950.

---

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin sammentræden en formand og en næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttes af sin formand. Denne bestemmer ved hver enkelt sammenkaldelse samlingsstedet; forsåvidt dette er København, holdes kommissionens møder i rigsdagens lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet medhjælp udenfor sin midte såvelsom til at foretage de til dens virksomhed fornødne udgifter, herunder rejseudgifter efter regning til medlemmerne, forsåvidt kommissionen afholder møder udenfor København.

Under iagttagelse af de i tjenestemandslovens § 972 indeholdte regler vil der være at udbetale kommissionens medlemmer diæter, dog således at der ikke ydes diæter for dage, på hvilke folketinget holder møder.

§ 4.

Den, der ophører at være medlem af folketinget, ophører tillige at være medlem af kommissionen.

Når en enkelt ophører at være medlem, afgør kommissionen under hensyn til sine arbejders standpunkt og tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 medlemmer, eller om den skal gøre indstilling til folketinget om nyt valg af et medlem.

Skulle det ske, at flere ophører at være medlemmer, skal kommissionen gøre sådan indstilling.

§ 5.

Om udbyttet og udfaldet af sine undersøgelser vedtager og afgiver kommissionen beretning til folketinget.

Beretning er vedtaget, når ved den endelige afstemning mindst 13 af kommissionens medlemmer har stemt for den.

Vedtages beretning ikke med enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at få en fremstilling af deres afvigende meninger optaget i et tillæg til kommissionens beretning.

§ 6.

Over møder, hvori mundtlige oplysninger og forklaringer afgives til kommissionen, optages stenografisk referat.

§ 7.

De til afholdelse af udgifter efter § 3 fornødne pengemidler hæves af kommissionens formand hos rigsdagens kasserer efter anvisning af folketingets formand. For deres anvendelse aflægger kommissionen regnskab til folketingets formand.

§ 8.

De øvrige regler for kommissionens virksomhed fastsættes af den selv.

Gustav Pedersen.

Eigil Olsen.

Kommissionens medlemmer.

Tingets valg af medlemmer fandt sted den 7. november 1950, og der valgtes følgende:

Redaktør *Holger Eriksen*,
fhv. minister, overretssagf. *Busch-Jensen*,
sekretær *Victor Gram*,
forretningsfører *Poul Hansen* (Grenaa),
fhv. minister *Rasmus Hansen*,
kontorchef *Hans Hækkerup*,
maskinarbejder *Holger Larsen*,
togfører *M. Larsen*,
sekretær *Lindberg*,
maskinarbejder *Th. Poulsen*,
gårdejer *Niels Eriksen*,
gårdejer *Jørgen Gram*,
landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
fhv. minister *Arnth Jensen*,
sekretær *Harald Nielsen*,
fhv. fængselspræst *Kristen Amby*,
redaktør *Bøgholm*,
lektor *Karl Olsen*,
professor, dr. jur. *Rasting*,
landmand *Steen*,
direktør *Rager*,
overlæge *Viggo Starcke*,
plantageejer *Oluf Pedersen*.

Et mandat, der ville kunne besættes af Danmarks kommunistiske partis folketingsgruppe, står indtil videre ubesat, jfr. folketingstidenden 1950—51 sp. 605.

Kommissionen konstituerede sig med *Holger Eriksen* som formand og *Arnth Jensen* som næstformand.

Tidligere medlem af kommissionen og formand for denne, dommer *Aage G. Holm* har været tilknyttet kommissionsarbejdet og været tilstede i dennes møder.

Til kommissionens sekretær antoges chefen for rigsdagens bureau, *Eigil Olsen*.

I kommissionens ber. XII (supplement til de tidligere afgivne beretninger I-III vedrørende forholdene ved Danmarks besættelse 9. april 1940, tyske dokumenter) er i indledningen nærmere gjort rede for fremskaffelsen af den række tyske dokumenter, der hjembragtes af de af kommissionen i dette øjemed udsendte delegationer.

På grundlag af tyske dokumenter udsender kommissionen to beretninger omhandlende henholdsvis forholdene omkring den 9. april 1940 og forholdene under besættelsen.

Imidlertid fandtes der blandt de indhentede tyske dokumenter en del materiale omhandlende det tyske mindretal under besættelsen, og kommissionen fandt det ønskeligt, at der foretoges en videnskabelig bearbejdelse også af det nævnte materiale.

Kommissionen har derfor besluttet at lade landsarkivar Johan Hvidtfeldt bearbejde dette stof og på grundlag heraf og af yderligere af denne indhentet materiale udarbejde en udførlig redegørelse vedrørende forholdene omkring det tyske mindretal under besættelsen. Denne redegørelse udsendes hermed som tillæg til kommissionens beretninger.

Christiansborg, 20. marts 1953.

Kristen Amby. Busch-Jensen. Bøgholm. Holger Eriksen, formand. **Niels Eriksen. Jørgen Gram. Victor Gram. Poul Hansen** (Grenaa). **Rasmus Hansen. Hans Hækkerup. Arnth Jensen,** næsformand. **Thisted Knudsen. Holger Larsen. M. Larsen. Lindberg. Harald Nielsen. Karl Olsen. Oluf Pedersen. Th. Poulsen. Rager. Rasting. Viggo Starcke. Steen.**

Eigil Olsen.

Redegørelse vedrørende det tyske mindretal under besættelsen.

Af landsarkivar *Johan Hvidtfeldt.*

Indledning.

Som det fremgår af redegørelsen og bilagene, var det fra de tyske arkiver indhentede materiale langtfra fuldstændigt. Dels var der huller i Auswärtiges Amts arkiv, ikke mindst fra tiden efter sommeren 1944, dels var det tyske gesandtskabs arkiv kun bevaret til ca. 1939, og det har iøvrigt vist sig, at gesandtskabets politiske akter fra ca. 1939 til 1945 blev ødelagt i tiden umiddelbart før kapitulationen i henhold til ordre fra dr. Best, mens resten af arkivet, først og fremmest akter vedrørende de økonomiske forhold, synes at være blevet overtaget af de engelske besættelsestropper. Det tyske konsulat i Aabenraa havde indsendt sit arkiv indtil 1943 til Auswärtiges Amt, og det fandtes nu i Berlin. Derimod var arkivet fra den følgende tid efter ordre blevet brændt lige før 5. maj. Det samme gjaldt iøvrigt det arkiv, som dr. Bests forbindelsesmand i Aabenraa havde haft. Bortset fra de tilfældige rester af nationalsocialistiske arkiver, som var kommet til Document Center 7771, og som først og fremmest stammede fra SS-arkiver, lykkedes det ikke i Berlin at opspore arkiver fra de organisationer, som især havde haft med det tyske mindretal i Nordslesvig at gøre, nemlig Deutsche Stiftung, Vereinigte Finanzkontore og Volksdeutsche Mittelstelle. Det kunne dog fastslås, at Deutsche Stiftungs arkiv var gået tabt under et bombeangreb på Berlin omkring 1943, og af en skrivelse fra 9. januar 1945 fremgik det, at Mittelstelles akter var blevet ødelagt. I Document Center var der dog også en del arkivalier, som stammede fra denne institution.

Hvad de allierede havde fundet af tyske hærarkiver rundt om i Europa, var blevet overført til Washington. Den parlamentariske kommission var kommet i besiddelse af en mindre samling, der stammede fra disse militære arkiver og især angik aktionen den 9. april og dens forberedelse.[1]) De militære arkiver, som fandtes i Danmark den 5. maj, blev ligesom det tyske politis arkiver o. lign. tilintetgjort.

Under disse omstændigheder lod det sig ikke gøre at få et nogenlunde fuldstændigt billede af det tyske mindretals forhold under besættelsen alene på grundlag af materialet i de rigstyske arkiver. For at få belyst alle forhold af nogen betydning var det nødvendigt at supplere disse aktstykker med de oplysninger, som fandtes i mindretallets egne arkiver, i det af politiet indsamlede materiale og i de danske ministeriers arkiver. Indholdet af de folketyske arkiver var dog gennemgående af mindre værdi, idet den betydningsfuldeste del af disse arkiver, bl. a. en stor del af Organisationsamts arkiv og det lille politiske råds forhandlingsprotokol, var blevet tilintetgjort kort før kapitulationen. Derimod indeholdt

[1]) Ber. XII, s. 9.

politiarkiverne, ikke mindst Aabenraa-politiets arkiv, et meget værdifuldt og omfattende stof, som var indsamlet i forbindelse med den store mindretalsproces og sagerne mod de enkelte folketyskere. Det viste sig også, at det københavnske politis arkiv var af værdi for undersøgelsen, idet der i Fritz Clausen-sagen fandtes en del værdifulde oplysninger, især vedrørende begivenhederne omkring den 28. juni 1940. Politimaterialet består af originaldokumenter, udtaget af de folketyske arkiver eller fundet hos enkeltpersoner, af beretninger, der er skrevet af de anklagede og afhørte, og af rapporter, optaget af politiet. Disse beretninger og rapporter suppleres af de forklaringer, som vidner og anklagede har afgivet for underretten og landsretten.

Materialet fra de rigstyske og folketyske arkiver, fra politiets arkiver, de danske ministeriers arkiver og fra underretternes og landsrettens vidne- og retsbøger var imidlertid af et så stort omfang, at det lå udenfor mulighedens grænse at optrykke dette enorme stof. For at gennemføre en rimelig begrænsning blev først alt ligegyldigt eller mindre væsentligt stof udskudt. Dernæst afgrænsedes opgaven således, at aktstykkerne ikke skulle belyse samtlige mindretallets forhold 1940—45, men kun de problemer, der havde direkte forbindelse med besættelsen eller med mindretallets politiske virksomhed i disse år, idet f. eks. Vogelgesangs almindelige arbejde ikke skulle behandles, men kun hans mere personlige arbejde for en grænseflytning og Kreditanstaltens forhold til den politiske ledelse. Forholdet mellem rigstyskere og folketyskere spillede en ikke ringe rolle, men var af mere intern betydning og blev derfor heller ikke medtaget. Det materiale, der derefter var tilbage, var imidlertid stadig af et så stort omfang, at en fuldstændig udgivelse heraf ville være blevet meget omfangsrig. En yderligere beskæring var nødvendig, men for alligevel at få alt væsentligt med valgte man at gengive de vigtigste oplysninger fra det utrykte stof i en række noter. I disse findes både referater af og citater fra ikke-optrykte aktstykker, fra beretninger og rapporter.

Politiet har ofte foretaget en række afhøringer af den samme mand om det samme forhold, og forklaringerne er tit mere eller mindre indbyrdes afvigende. Undertiden har det været nødvendigt at optrykke flere af disse rapporter, men i de fleste tilfælde har man dog kunnet nøjes med at redegøre for afvigelserne i noterne. Ingen af de forklaringer, der er afgivet for retten, er medtaget i udgaven, men alle vigtigere udtalelser, som ikke stemmer overens med tidligere rapportforklaringer, eller som indeholder vidnesbyrd af selvstændig værdi, er meddelt eller refereret i noterne.

Alle noter til de tyske dokumenter findes i nøjagtig samme form ved de danske oversættelser, bortset fra at tyske citater dèr er oversat til dansk. Noter, der udelukkende indeholder supplerende oplysninger, hentet fra det utrykte materiale, er såvidt muligt anbragt i forbindelse med de danske dokumenter.

Som det vil fremgå af det foran anførte, er det et materiale af meget forskellig karakter, som er optrykt i bilaget til nærværende beretning. Det er indlysende, at de oplysninger, der findes i samtidige aktstykker, som man ikke havde tænkt sig skulle komme til offentlighedens kundskab, er betydelig mere pålidelige end de, der indeholdes i beretninger og forklaringer, som er afgivet flere år efter begivenhederne, ofte af folk, mod hvem der var rejst anklage netop for det forhold, hvorom de skulle afgive forklaring. Dette materiale må selvfølgelig benyttes med den største forsigtighed, idet man dels må tage i betragtning, hvor usikker enhver erindring om begivenheder, der ligger flere år tilbage i tiden, må være, dels at den pågældende kan have haft en eller anden interesse i at afgive en forklaring, som enten er upræcis eller direkte misvisende. En gennemgang af de optrykte dokumenter viser dog, at disse beretninger og rapportforklaringer er absolut nødvendige

for kendskabet til og forståelsen af en lang række forhold. For at man altid kan se, om beretningen bygger på samtidige dokumenter eller senere forklaringer, er der i noterne givet oplysning herom.

I bilaget er alle danske dokumenter og oversættelser af de tyske dokumenter samlet i een afdeling. Derefter følger de tyske dokumenter. Disses og oversættelsernes numre svarer til hinanden. Gengivelsen af dokumenterne er alle steder ord- og bogstavret. Dog er tegnsætning lempet efter de almindelige regler, og absolut oplagte skrivefejl er rettet. Væsentlige fejl, som kan have betydning for forståelsen, er fremhævet ved et spørgsmålstegn i parentes efter ordet, eller der er gjort opmærksom herpå i noterne. For at spare plads er der udeladt en række ligegyldige oplysninger, men alle udeladelser angives ved prikker, mens tilføjelser, som skyldes kommissionen, er anbragt mellem skarp parentes. Er der tale om tvivlsspørgsmål med hensyn til læsningen eller forståelsen, er dette bemærket i noterne.

Mange af aktstykkerne fra Auswärtiges Amt bærer en række forskellige påtegninger, bl. a. om, at de påny skal forelægges efter en bestemt tid, at de skal lægges ad acta, eller at de er blevet set af forskellige embedsmænd. Oplysninger om disse påtegninger meddeles i noterne, forsåvidt de har nogensomhelst betydning for forståelsen og udnyttelsen af det pågældende dokument. De særlige „fordelingslister" (Verteiler) er kun medtaget i de tilfælde, hvor det kan tænkes at have betydning at vide, til hvilke kontorer det pågældende dokument har været sendt.

Det kan undertiden være af værdi for benytteren at kunne afgøre, om det gengivne aktstykke er en original, en afskrift eller et gennemslag. Af pladsmæssige hensyn er der ikke givet oplysning herom ved de enkelte dokumenter, men i bilaget findes en samlet oversigt herover. Iøvrigt vil det ofte fremgå af dokumenterne selv, om de er kopier eller originaler, idet de tit udtrykkelig er betegnet som afskrifter, eller dette vil kunne ses af underskriftens form. Enhver vil også straks være klar over, at signaturen L[anwer] under breve fra det tyske konsulat betyder, at der her er tale om gennemslag af et afsendt brev.

I overskrifterne til aktstykkerne og i beretningen er de vigtigere personers titel som regel ikke medtaget, idet man har anset det for både mere tidsbesparende og praktisk at give en samlet oversigt over de mere betydningsfulde tyske personer med oplysning om deres fulde navn og vigtigste data (fødselsdag, fødested, stillinger).

I beretningen og i noterne er der kun givet oplysninger om de folketyske og rigstyske institutioner, hvor dette var absolut nødvendigt for forståelsen, eller sådanne oplysninger indgik som en del af selve fremstillingen. Derimod er der udarbejdet en særlig liste over alle vigtigere institutioner, som omtales i aktstykker, beretninger og forklaringer. Disse to lister findes i bilaget foran dokumenterne.

A. Almindelige forhold.

1. Før den 9. april 1940.

Dr. Møller til konference i Ausw. Amt.

Den 11. maj 1939 talte dr. Møller for første gang i den danske rigsdag. Inden han holdt sin jomfrutale, havde han været til konference i Ausw. Amt med Grundherr og legationsråd Lorenz fra kulturafdelingen. Også Gustav Meissner, der på dette tidspunkt var ansat i Vomi, deltog i mødet. Grundherr, der i forvejen havde drøftet sagen med Weizsäcker og Woermann, anførte, at Føreren ønskede et fredeligt forhold til nabostaterne, og at Tysklands forhold til Danmark ikke nu måtte udsættes for nogen belastning. I mindretalskampen kom det ikke så meget an på det ydre, men det gjaldt først og fremmest om, at stillingen materielt blev opretholdt, såvidt muligt endda forbedret. Slagord som „marchen mod friheden" var en vildfarelse. Spørgsmålet om Nordslesvigs genindlemmelse var ikke på nogen måde aktuelt, og man måtte arbejde på lang sigt og derfor anvende en anden taktik end f. eks. i Memel. Det gik ikke an, at dr. Møller i sin første tale i rigsdagen overhovedet kom ind på grænsespørgsmålet. Gjorde danskerne det, kunne han tidsnok i forsigtige vendinger henvise til, at de selv bedst måtte vide, „hvorledes det nordslesvigske mindretal og det tyske folk bedømte den måde, hvorpå grænsedragningen var kommet i stand, den grænse, der betød en foræring fra Versailles-magterne til det neutrale Danmark, der ikke var rede til direkte forhandlinger med Tyskland". Derimod fik Møller frie hænder med hensyn til sine krav på det økonomiske område, og det blev lagt ham på sinde også at sige den danske regering nogle anerkendende ord for den imødekommenhed i kulturel henseende, som den ofte havde udvist. Møller gjorde især gældende, at folkegruppen var ret fortvivlet, fordi den ikke vidste, hvornår den kunne vende hjem til Tyskland. For at den ikke skulle blive splittet, måtte han byde den på noget, som kunne holde den fast. Han måtte tilmed være lidt radikal. Grundherr indrømmede at situationen ikke var så let for ham, og at det her gjaldt om at vise sine evner som fører. Møller anmodede iøvrigt indtrængende om finansiel hjælp, og mødets deltagere forklarede ham, at de ville prøve at skaffe så megen valuta som muligt.[1])

Dr. Møllers jomfrutale i den danske rigsdag.

Da Møller tog ordet i rigsdagen, fulgte han Grundherrs henstilling og talte først og fremmest om de økonomiske forhold. Han kom dog også ind på ophidselseskampagnen mod Tyskland, derunder sagen vedrørende lektor Rosent. Da han samme dag svarede de talere, der havde været inde på de spørgsmål, han havde berørt, strejfede han dog også grænseproblemet.[2])

Ikke-angrebspagten.

Kort efter den 1. juni tog dr. Møller atter ordet, denne gang i anledning af drøftelsen vedrørende den dansk-tyske ikke-angrebspagt, i hvilken han så et bidrag

---

[1]) Grundherr til Renthe-Fink 23. maj 1939. A. nr. 1.

[2]) Rigsdagstidende. Forhandlingerne i Folketinget. Overordentlig Samling 1939, spalte 375 ff., 477 ff.

til en bedre forståelse mellem de to nabofolk. Han håbede, at traktaten ville betyde en yderligere afspænding i grænselandet.[1]) Da Renthe-Fink nogle dage senere sendte Ausw. Amt en indberetning om dr. Møllers tale, kom han også ind på spørgsmålet om traktatens betydning for grænsespørgsmålet. Dette forhold var slet ikke blevet berørt under debatten i rigsdagen, og der var ikke i offentligheden nogen klar forestilling om, at spørgsmålet ikke var blevet løst ved ikke-angrebspagten. I kompetente kredse hengav man sig dog ikke til illusioner, men på den anden side var der utvivlsomt faldet en sten fra danskernes hjerte, idet man nu med hensyn til Nordslesvig troede at kunne være sikker på, at tyskerne ikke ville løse spørgsmålet ved anvendelse af magtpolitik. Denne anskuelse virkede nedslående på den tyske folkegruppe i Nordslesvig, ikke mindst da denne efter den sidste tids politiske begivenheder havde ment at kunne regne med, at Nordslesvig snart blev genforenet med Tyskland.[2])

Dr. Møllers tale på Knivsbjerg.

Nogle uger senere holdt dr. Møller en tale på Knivsbjerg, hvori han også kom ind på grænseproblemet. Han udtalte bl. a.: „På spørgsmålet, om denne grænse er retfærdig, om den er draget på grundlag af selvbestemmelsesretten, eller om den skal bestå i al evighed, kan vi kun svare: Nej, nej, aldrig". Han berørte også det af Føreren planlagte storgermanske rige. Da Renthe-Fink havde læst referatet af talen i „Nordschleswigsche Zeitung", instruerede han konsul Lachmann om i al venskabelighed at lade dr. Møller forstå, at hans udtalelser om disse spørgsmål var fuldstændig overflødige og politisk ganske malplacerede.[3]) Lachmann talte med dr. Møller den 1. juli. Denne erklærede, at hans forpligtelse til at overholde den politiske linie kun havde haft gyldighed for hans tale i rigsdagen. Han måtte forbeholde sig handlefrihed i Nordslesvig, og hans udtalelser på Knivsbjerg var kun blevet fremsat for at få folketyskerne til at holde ud. Thi hvad skulle han sige til ungdommen? Man burde give ham flere millioner kroner til hjælp; hvis han ikke fik dem, måtte han handle, som han fandt det rigtigt. Han kunne ikke tage mod forskrifter herom.[4]) Gesandtskabet var ikke tilfreds med hans udtalelser overfor konsulen og mente, det kun var uholdbare udflugter. Efter hvad dr. Møller senere har forklaret, blev han i anledning af Knivsbjerg-talen kaldt til Berlin, hvor han havde en samtale med Behrends i Vomi, som gav ham oplysninger om den tyske udenrigspolitik.[5])

Opråb i „Nordschleswigsche Zeitung" ved krigsudbruddet.

Da krigen mellem Polen og Tyskland var brudt ud, offentliggjorde dr. Møller i „Nordschleswigsche Zeitung" et opråb, hvori det bl. a. hed: „Det tyske folks kamp er også vor kamp, dets tro er også vor tro, og dets styrke er også vor styrke. Overfor den tyske og danske offentlighed bekender vi påny vor ubrødelige solidaritet med folk, Fører og rige. Tyske folkefæller, bevar disciplin og besindighed og afvent partiledelsens ordre. Adolf Hitler leve!"[6]) Samme dag, den 1. september, blev der afholdt et partirådsmøde i Aabenraa, og deltagerne blev enige om, at de om fornødent ville stille sig til Tysklands rådighed som krigsdeltagere.[7]) Ernst Schröder, der kort efter meddelte Grundherr dette, fortalte at det var dr. Møller selv, der havde stillet hele folkegruppen til disposition. Schröder anså det for en noget romantisk tanke, for

---

[1]) Smst. spalte 650 ff.
[2]) A. nr. 3.
[3]) A. nr. 5.
[4]) Det tyske konsulat til gesandtskabet 1. juli 1939. A. nr. 6.
[5]) Gesandtskabet til Grundherr 11. juli 1939. A. nr. 7 med note 2.
[6]) A. nr. 8.
[7]) A. nr. 9, note 2, og A. nr. 283, note 1. Sml. også A. nr. 281.

folkegruppen skulle blive, hvor den var. Hvis den økonomisk kunne komme på fode, kunne den yde Tyskland en langt større hjælp i Nordslesvig end ved, at dens medlemmer meldte sig som frivillige i Tyskland.[1])

Ausw. Amts og Vomis utilfredshed med dr. Møller.

I Ausw. Amt vakte dr. Møllers opråb ikke begejstring. Man mente, at det ville kunne få politiske følger, og Renthe-Fink fik derfor ordre til at gøre det klart for Møller, at han i en rigsdagstale eller på anden måde måtte understrege tyskernes loyalitet overfor den danske regering. Behrends i Vomi dikterede følgende tilføjelse til telegrammet: „Volksdeutsche Mittelstelle anmoder om, at Møller bliver gjort opmærksom på, at han, såfremt han undlader dette, straks må træde tilbage og ikke mere vil blive anerkendt af det tyske rige som folkegruppefører. Endvidere forbydes det Møller udtrykkeligt at afgive nogensomhelst offentlig erklæring, uden at gesandtskabet eller Volksdeutsche Mittelstelle i forvejen er indforstået".[2]) Renthe-Fink telegraferede omgående til konsulatet, at det skulle tilkendegive Møller, at gesandtskabet i anledning af hans opråb havde fået ordre til at meddele ham, at et godt forhold mellem Danmark og Tyskland under Tysklands hårde eksistenskamp var af særlig vigtighed, og at folkegruppen skulle undlade alt, hvad der kunne skade dette forhold. Man ventede i den henseende uselvisk indordning under nationalsocialistisk disciplin, og Møller måtte afholde sig fra enhver offentlig udtalelse, medmindre han i forvejen havde opnået forståelse med gesandtskabet eller Vomi. Samtidig fik han at vide, at han straks måtte trække sig tilbage, hvis han tilsidesatte denne pligt.[3])

Loyalitetserklæringen.

Ernst Schröder meddelte senere Grundherr, at han havde haft lange samtaler med dr. Møller for at overbevise ham om, at det var rigtigt at afgive en loyalitetserklæring.[4]) På et pressemøde, som blev afholdt i Tinglev den 10. september, fremsatte dr. Møller da også en sådan erklæring, idet han „formanede alle til i denne alvorlige tid at forholde sig loyal overfor den danske stat og at forstå de forholdsregler, som det nu var nødvendigt at træffe i Danmark". Fra dansk side havde man reageret stærkt på dr. Møllers opråb, men da Renthe-Fink talte med udenrigsministeren, førte han „krigen over i fjendens lejr" og kritiserede den danske presses stilling. Han sagde, at den tyske folkegruppe altid ville føle sig som en del af det tyske folk og dele dettes glæder og sorger. Heri kunne han ikke se noget forræderi mod statsborgerpligten overfor den danske stat. Dr. Munch syntes at forstå denne tankegang.[5])

Hitlers tale den 6. oktober 1939.

Den 6. oktober holdt Hitler en tale, hvori han erklærede, at „Tyskland ikke overfor Danmark havde draget nogen konsekvens af de udskillelser af tysk område, som var foretaget i Versailles-traktaten, men tværtimod havde etableret et loyalt og venskabeligt forhold til Danmark". Der var ikke blevet rejst noget revisionskrav overfor Danmark, men Tyskland havde sluttet en ikke-angrebspagt med dette land, og forholdet til denne stat var dermed indstillet på et „uforanderligt loyalt og venskabeligt samarbejde". Hitler kom også ind på spørgsmålet om de europæiske mindretal og udtalte, at det måtte være opgaven at foretage omflytninger af disse for på denne måde at fjerne i hvert fald en del af det europæiske konfliktstof.[6])

---

[1]) A. nr. 12.
[2]) A. nr. 9.
[3]) A. nr. 10.
[4]) A. nr. 12.
[5]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 14. sep. 1939. A. nr. 11 med note 1.
[6]) „Archiv der Gegenwart" 1939, s. 4266 f.

Eventuel omflytning af folkegruppen.

Førerens tale gav anledning til en henvendelse fra NSDAPs Auslandsorganisation, som den 9. oktober 1939 skrev til organisationens kontor i rigsøkonomiministeriet, at NSDAP-Ns opgaver ved talen var blevet illusoriske. I betragtning af den anspændte valutasituation ville det derfor være formålsløst at udøse valuta til Stehrs kontor for folkeoplysning og propaganda.[1]) Ausw. Amt udtalte dog den 30. november, at det var forkert, når man fra forskellig side havde ment, at det, som Føreren havde sagt vedrørende omflytning, skulle angå alle tyske folkegrupper. Spørgsmålet om omflytning af den tyske folkegruppe i Nordslesvig var blevet underkastet en indgående undersøgelse i Ausw. Amt, og denne havde vist, at der hverken i Førerens tale den 6. oktober eller i von Ribbentrops tale i Danzig den 24. s. m. havde været tale om en omflytning i Nordslesvig. Det var herefter hensigten at videreføre arbejdet for tyskheden i Nordslesvig i det hidtidige omfang, og den tyske folkegruppes organisation var allerede fortroligt blevet underrettet herom. Det var iøvrigt Ausw. Amt magtpåliggende at begrænse diskussionen om omflytningsproblemet mest muligt.[2]) Hitlers udtalelse gav anledning til, at de danske blade begyndte at drøfte spørgsmålet om en omflytning af den tyske folkegruppe. Både dr. Møller, Stehr og „Nordschleswigsche Zeitung" afviste på det bestemteste, at der forelå planer om en flytning af tyskerne i Nordslesvig.[3])

Hitlers indstilling til det nordslesvigske spørgsmål.

Allerede i 1936, da Renthe-Fink, efter at han var blevet udnævnt til gesandt i København, var i audiens hos Hitler, udtalte Føreren, at han ikke agtede at rejse nogen konflikt på det nordslesvigske spørgsmål, som for ham „var af sjælelig Art".[4])

Hitlers indstilling til det nordslesvigske spørgsmål nogle år senere fremgår af en samtale, som Renthe-Fink i midten af juni 1939 havde med Gauleiter Lohse, som oplyste, at Føreren ikke foreløbig var stemt for Nordslesvigs genforening med Tyskland, fordi han ikke ønskede at have nogen fremmed befolkning i Tyskland, fordi han vedstod sin erklæring om ikke at have flere territoriale ønsker, og fordi han ikke ville have nogen krig på grund af Nordslesvig, men tænkte på et nordøsteuropæisk forbund mellem Tyskland og de skandinaviske stater. Det fremgik iøvrigt af samtalen, at der ikke var særlig tilfredshed med dr. Møller, som ikke holdt forbindelse med Lohse og i Berlin havde afslået en audiens hos von Ribbentrop, som han iøvrigt aldrig havde aflagt besøg. Udtalelser om, at Nordslesvig snart ville vende tilbage til Tyskland, var „egenmægtige".[5])

Lohse imod en grænseændring.

Lohse har selv forklaret, at han drøftede det nordslesvigske spørgsmål med Hitler i forbindelse med valget i 1939. Det var Føreren selv, der bragte det på bane, og Lohse udtalte, at han ikke fandt det opportunt, at grænsen blev ændret, man måtte finde en fredelig løsning ved forhandling med Danmark, eventuelt ved en udveksling af mindretallene. Fra et økonomisk og folkeligt synspunkt havde lands-

---

[1]) A. nr. 14.

[2]) A. nr. 15. Når Max Lorenz har forklaret, at der i 1940 dukkede rygter op om flytning af folkegruppen, er der sikkert tale om de overvejelser, som fandt sted efter Hitlers tale. Lorenz' forklaring til rapport af 6. feb. 1949. A. nr. 122. Sml. også Renthe-Finks forklaring til rapport af 19. maj 1946. A. nr. 43. Lorenz' referat af en udtalelse, fremsat af dr. Møller, leder også tanken hen på de udtalelser, som dr. Møller fremsatte på et møde i Tinglev den 22. okt. 1939 (se „Grænsevagten" 1939, s. 486 f.).

[3]) „Grænsevagten" 1939, s. 484—88, 496—498 og 526—537, hvor de forskellige tyske og danske udtalelser er anført.

[4]) Renthe-Finks forklaring til rapport af 23. juli 1946. Ber. II A. nr. 1, s. 5.

[5]) Renthe-Finks optegnelse. A. nr. 4.

delen ikke nogen betydning for Tyskland. Hitler var enig med Lohse, også fordi denne indstilling stemte med den storgermanske tanke.[1])

Politidirektør Möller i Flensborg var som slesvig-holstener interesseret i en grænseflytning, og han har senere forklaret, at han engang før krigsudbrudet berørte grænsespørgsmålet overfor Gauleiter Lohse, men af denne straks blev gjort bekendt med, at der indenfor de højere instanser i Tyskland ikke var interesse for en ændring af grænsen. I Flensborg var den almindelige stemning derimod for grænserevision, mens de højere førere indenfor SS havde det samme syn på spørgsmålet som Gauleiter Lohse. Når Möller talte med folk fra den tyske folkegruppe, gjorde han dem bekendt med de retningslinier, som forelå fra kompetente rigstyske personligheder.[2])

Slesvig-holstensk stemning for grænseflytning. Folkegruppens ønsker og håb.

Dr. Kracht, der var overborgmester i Flensborg og Vomis forbindelsesmand til folkegruppen, har forklaret, at mange tyskere, ikke mindst medlemmerne af Schleswig-Holsteiner Bund, men også en del af folkegruppens medlemmer, ønskede en grænseflytning. Det var hans bestemte opfattelse, at folkegruppeledelsen før den 9. april bestemt regnede med en grænseændring, men hverken dr. Møller eller andre havde „officielt" rettet henvendelse til ham herom.[3]) Også politidirektør Möller har oplyst, at folkegruppens medlemmer ikke har anmodet ham om at bringe grænsespørgsmålet på bane over for sine foresatte indenfor SS eller udvirke noget bestemt i denne sag hos kompetente, tyske myndigheder.[4])

2. Fra 9. april til 28. juni 1940.

SK sættes ind 9. april 1940.

Da de tyske tropper den 9. april 1940 rykkede op gennem Nordslesvig, blev de overalt hilst med begejstring og heilråb af den tyske folkegruppes medlemmer. Flere steder blev SK sat ind, således i Aabenraa, hvor SK-folk foretog arrestation af en mand, der var mistænkt for spionage.[5]) I Haderslev overtog de en del geværer og andre våben, som tilhørte den danske hær, og da politiet forlangte våbnene udleveret, nægtede de at efterkomme ordren. SK-føreren, dr. Clausen, udtalte overfor politimester Hartmann, at denne ikke mere havde noget at skulle have sagt. Desuden fjernede SK en barrikade og ryddede gaden, så der kunne blive fri passage for de tyske tropper, ligesom SK-folk også fungerede som færdselspoliti.[6])

Tyske overgreb.

I Aabenraa prøvede tyskerne at bryde ind i frimurerlogen. Da politimester Agersted fik meddelelse herom, satte han en tysk løjtnant, der opholdt sig på hans kontor, ind i situationen. Denne tog straks afsted for at jage nazisterne bort.[7]) I Haderslev mødte dr. Clausen og cigarhandler Johannes Paulsen op på „Dannevirke"s kontor, hvor Clausen meddelte redaktør Nielsen, at situationen nu var ændret, og at det var den tyske værnemagt, som havde magten i landet. En følge deraf var, at der måtte ske en ændring i bladets holdning, og man kunne ikke længere tolerere dets tyskfjendtlighed. Efter redaktør Nielsens forklaring sagde Clausen: „Vi, det vil

[1]) Lohses forklaring til rapport af 12. jan. 1948. A. nr. 17.
[2]) Möllers forklaring til rapport af 29. jan. 1947. A. nr. 16.
[3]) Krachts forklaring til rapport af 20. marts 1948. A. nr. 31.
[4]) A. nr. 16.
[5]) Det tyske konsulat til gesandtskabet 22. april 1940. A. nr. 21, A. nr. 433, note 1.
[6]) A. nr. 433 med note 1, sml. s. 166.
[7]) Agersteds indberetning af 28. maj 1940. A. nr. 24.

sige det nationalsocialistiske Parti i Nordslesvig, har overtaget en Del af Politimagten, nemlig den politiske Del, og under den falder De. Det betyder, at Bladet er sat under Censur og ikke må udkomme, før det er censureret". Dr. Clausen har erklæret, at han ikke tør benægte, at disse udtalelser var blevet fremsat, og har oplyst, at han ikke havde fået ordre eller besked om at udtale sig, som han gjorde. Dog hævder han, at når han henvendte sig til „Dannevirke", skyldtes det en anmodning fra en tysk Hauptmann, der havde sagt, at avisen ikke måtte udkomme, før redaktionen havde fået nærmere underretning.[1])

Som det fremgår af en indberetning fra det tyske konsulat til gesandtskabet, kom det også andre steder til episoder. I Kværs bevogtede afdelingsleder Festersen sammen med nogle andre hjemmetyskere de fangne danske soldater, til hvilket formål de havde fået overladt geværer af værnemagten. I Bredevad skulle en tysk gæstgiver Johansens kone have afvæbnet en dansk soldat, der var flygtet ind i deres hus. I Tønder blev der på forskellige offentlige bygninger hejst hagekorsflag, men politimesteren protesterede herimod. Også i Aabenraa blev det tyske flag hejst på Dibbernhaus og på „Nordschleswigsche Zeitung"s bygning, men også her skred politiet ind. Et forsøg på at hejse hagekorset på rådhuset blev afvist.[2])

Peter Larsens loyalitetserklæring overfor politimester Agersted.

Politimester Agersted i Aabenraa fik den 9. april besøg af overløjtnant Larsen, der udtalte, at han i samråd med partiføreren ville træffe foranstaltninger til og drage omsorg for, at „der ikke af de herværende Tyskere vilde blive foretaget Handlinger, der kunde forstyrre Ro og Orden, samt at ....der ikke sker udæskende Optræden fra samme Side".[3]) Peter Larsen har forklaret, at han kom op på politigården for at fungere som tolk for en tysk officer. Inde på politimesterens kontor gik han straks hen til Agersted og sagde til denne, at han på folkegruppens vegne ønskede at afgive en erklæring om, at folkegruppen ville forholde sig fuldt ud loyal og ikke på nogen måde ville udnytte „den for os saa gunstige Chance". Skulle der i den første begejstring ske noget, som ikke var i overensstemmelse hermed, var det ikke med folkegruppens billigelse, og det ville blive „afhjulpet", såsnart han kunne komme i forbindelse med kredslederne. Derefter kom dr. Møller ind på kontoret, og Larsen underrettede ham om, at han overfor politimesteren havde afgivet den erklæring, som de i forvejen var blevet enige om.[4]) I en beretning fra 28. maj 1940 har politimesteren givet en lidt anden forklaring, hvorefter både Larsen og dr. Møller afgav loyalitetserklæringen og bekræftede den med håndslag.

Dr. Møllers forudviden om 9. april.

I sin beretning fortalte Agersted også, at han havde spurgt dr. Møller, hvor længe denne havde vidst besked om indrykningen, „og i en lavmælt Tone svarede han „I tre Dage", altsaa allerede den 6. April 1940".[5]) Dr. Møller har senere herom forklaret, at han i forvejen intet som helst vidste om begivenhederne den 9. april. Han havde ingen meddelelse modtaget fra gesandtskabet, fra de tyske militærmyndigheder eller fra Vomi, hverken officielt eller underhånden. Den 7. april var han til et tillidsmandsmøde i Tinglev, og her gik der forskellige rygter, og ved den lejlighed hørte han for første gang den 9. april nævnt som datoen for en besættelse af Danmark.

---

[1]) Clausens forklaring til rapport af 4. oktober 1945. A. nr. 29.

[2]) A. nr. 21 og 24.

[3]) A. nr. 24.

[4]) Fuldmægtig Sindings optegnelse under mødet 9. april 1940. A. nr. 18.

[5]) Agersteds indberetning til justitsministeriet 28. maj 1940. A. nr. 24; sml. Møllers forklaring til rapport af 17. sep. 1945. A. nr. 28.

Han mener, det var Jep Schmidt, der fortalte ham det, og Jep Schmidt skulle være informeret af Christian Paysen i Sæd. Dr. Møller tør ikke benægte, at han har udtalt sig som anført af Agersted, men i så fald har han tænkt på de oplysninger, han fik på Tinglev-mødet. Peter Larsen kender derimod ikke noget til, at Møller skal have udtalt sig om, at han i forvejen havde kendskab til besættelsen.

Vomi ikke underrettet om besættelsen.

Jep Schmidt har derimod hævdet, at han ikke har fået meddelt nogen bestemt dato af Christian Paysen. Denne var iøvrigt knyttet til den tyske militærspionage og havde deltaget i Abwehrs undersøgelser i Danmark forud for den 9. april. Han var underrettet om datoen for besættelsen og havde fået ordre til at følge med tropperne på vejen gennem Vestjylland.[1]) I forbindelse med dr. Møllers udtalelse om, at Vomi ikke i forvejen havde givet ham meddelelse om den forestående besættelse, kan det nævnes, at Rimann har forklaret, at Vomi slet ikke var underrettet herom, hvilket man bebrejdede Ausw. Amt, idet man gerne ville have sendt en repræsentant til Nordslesvig for straks at optage forbindelse med folkegruppen, hvorved de forskellige episoder kunne have været undgået.[2])

Forhandlinger mellem Ausw. Amt og Vomi 9. april.

Allerede den 9. april blev der i Berlin forhandlet mellem Ausw. Amt og Behrends fra Vomi om de forholdsregler, der skulle iagttages overfor den tyske folkegruppe. Max Lorenz meddelte, at Ausw. Amt havde følgende opfattelse: I memorandummet var der tilsikret Danmark territorial ukrænkelighed, og grænsespørgsmålet måtte derfor ikke bringes på tale af folkegruppen. Det var vigtigt, at besættelsen forløb gnidningsløst, og provokationer eller triumfskrigeri overfor de danske myndigheder måtte undgås. Overfor det tyske militær skulde man nok vise en hjertelig optræden, men uden antidansk brod, og demonstrative broderskabsfester skulde undgås. Den tyske folkegruppes interesser skulle som før varetages fra rigets side på en diskret måde. Behrends var ganske enig med hensyn til disse retningslinier og ville indskærpe dem overfor folkegruppeledelsen samt overfor „yderliggående kredse" i riget, der allerede havde henvendt sig til Vomi. Han ville desuden i dette øjemed sende Rimann til Nordslesvig en af de første dage. Lorenz talte iøvrigt indgående med Rimann og foranledigede desuden, at indenrigsministeriet gav tilsvarende instrukser til de tyske myndigheder i Slesvig.[3])

Instrukser til folkegruppeledelsen.

Kort efter sendte gesandtskabet folkegruppeledelsen instrukser, som var i overensstemmelse med de under drøftelserne i Ausw. Amt optrukne retningslinier. Renthe-Fink gav desuden den 31. højere kommando meddelelse om disse instrukser, idet han oplyste, at de også var blevet tilstillet det tyske konsulat i Aabenraa. Iøvrigt blev kommandoen anmodet om fortroligt at lade en meddelelse om instrukserne gå videre til den lokale militærchef, under hvem styrkerne i Nordslesvig sorterede, så han kunne indrette sin holdning derefter.[4])

Rimann til Nordslesvig.

Blandt tyskerne i Nordslesvig havde man den 9. april ventet, at Nordslesvig snart ville vende tilbage til riget.[5]) Det var en stor skuffelse for dem, at der ikke

---

[1]) Dr. Møllers, Peter Larsens og Jep Schmidts forklaringer til rapporter af 17. og 24. sep. 1945. A. nr. 28 med note 2.

[2]) Rimanns forklaring til rapport af 12. marts 1948. A. nr. 30.

[3]) Lorenz' referat af 9. april 1940. Ber. XII A. nr. 89.

[4]) A. nr. 20 med note 1.

[5]) Hesses indberetning af 2. juli 1940. A. nr. 36. Politidirektør Möllers forklaring til rapport af 29. jan. 1947. A. nr. 16. Rimanns redegørelse af 21. marts 1946. A. nr. 117.

skete noget efter den tyske indmarch,[1]) og man følte sig forrådt.[2]) Troen på en genforening blev dog ikke opgivet, og der var vel mange, der ligesom Vogelgesang mente, at Versailles-diktatet og alle dets følger måtte gøres ugjort, og at Nordslesvig som en selvfølge ville komme tilbage til Tyskland i kraft af Versailles-traktatens ophævelse.[3]) Men i Berlin så man anderledes på spørgsmålet. Straks efter at Rimann den 9. april havde drøftet det nordslesvigske problem med Lorenz i Ausw. Amt, rejste han den 12. april til Sønderjylland. I Flensborg havde han et møde med dr. Kracht og dr. Møller. Her var han dog noget tilbageholdende i sine udtalelser, men dagen efter gav han dr. Møller besked om, at Ausw. Amt ikke ønskede nogen grænserevision. Møller blev meget overrasket herover og bad Rimann selv underrette de ledende mænd indenfor folkegruppen herom. Der blev indkaldt til et møde på „Deutsches Haus", hvori ca. 15 personer deltog. Rimann redegjorde for forholdene i de andre folkegrupper og fastslog, at den tyske folkegruppe i Nordslesvig havde bedre vilkår end andre steder, og sluttede med at sige, at det tyske memorandum til Danmark garanterede landets integritet på en sådan måde, at man ikke måtte regne med, at der kunne gennemføres en grænserevision. Det var hans indtryk, at udtalelsen vakte skuffelse hos tilhørerne. Efter mødet havde han en drøftelse med dr. Møller og Peter Larsen, som udtalte, at forholdene i Nordslesvig ikke var til at bære, og at medlemmer af folkegruppen blev chikaneret og boykottet af danskerne. I senere forklaringer har han dog udtalt, at han ikke er helt sikker på, hvornår denne udtalelse er blevet fremsat, ligesom han heller ikke med bestemthed tør sige, at den er blevet brugt fra folkegruppeledelsens side, men „det laa i Luften".

Rimanns artikel i „Deutsche Arbeit".

Da Rimann kom tilbage til Berlin, underrettede han Behrends om Møllers og Larsens udtalelser.[4]) Lidt senere skrev han en artikel i „Deutsche Arbeit"s juninummer, hvori han ligeledes fremhævede, at ved det tyske memorandum blev „enhver debat om den territoriale side af problemet Nordslesvig bragt til tavshed med almindelig tilslutning". Det var en selvfølge, at de tyske tropper, da de marcherede ind i Danmark, blev modtaget med jublende begejstring af den tyske folkegruppe, men politiske ønsker var ikke kommet til udtryk i forbindelse hermed. Folkegruppen så det nu som sin opgave at være bro mellem Danmark og Tyskland og at hindre, at der opstod en afgrund mellem de to lande. Den har derfor en betydning, der går langt ud over dens umiddelbare hjemstavn.[5]) Møller har angående Rimanns artikel forklaret, at det var ham, der overfor Rimann gav udtryk for det synspunkt, at grænsen lå fast under de foreliggende omstændigheder, og at han foranledigede Rimann til at skrive sin artikel.[6])

I maj 1940 var Rimann atter i Nordslesvig. Der var da stadig diskussion om de storpolitiske spørgsmål, og med hensyn til forholdene i Nordslesvig var der tale om tre muligheder: grænseflytning, udveksling af mindretal eller et så nært samvirke mellem Danmark og Tyskland på alle områder, at grænsen ikke føltes skillende. Det

---

[1]) Deichgræbers forklaring til rapport af 13. nov. 1946. A. nr. 45.

[2]) A. nr. 16.

[3]) Vogelgesangs beretning til Vereinigte Finanzkontore. A. nr. 27.

[4]) Rimanns forklaring til rapport af 12. marts 1948. A. nr. 30.

[5]) A. nr. 49.

[6]) Møllers forklaring til rapport af 11. april 1947. A. nr. 48. Det er jo udelukket, at Møller som hævdet kan have fremsat disse synspunkter overfor Rimann *efter* 28. juni. Iøvrigt har han ved en anden lejlighed forklaret, at han allerede 9. april gav Peter Larsen pålæg om at sørge for, at besættelsen ikke måtte give anledning til diskussion om grænsen. A. nr. 28.

blev efterhånden dr. Møllers overbevisning, at den sidste udvej ville være den mest hensigtsmæssige.[1])

De nye retningslinier for grænsepolitikken trækkes op.

Efter Rimanns besøg i Nordslesvig måtte folkegruppen søge at få sine medlemmer til at forstå den linie, han havde trukket op. Den 28. april anordnede partiføreren, at der fremtidigt skulle udsendes en række instruktionsbreve for talere med det formål at opnå en mere ensartet tilrettelæggelse af propagandaen. Dagen efter udsendte Stehr taleinstruks nr. 1, hvori det hed, at det eneste afgørende var de krav, som blev stillet af den fællestyske skæbnekamp, som ville munde ud i en nyordning af Europa. Alt, hvad der ikke berørte det tyske folks opgør med Londoner-plutokratiet, skulle træde tilbage i de udenrigspolitiske beretninger. Overført på Nordslesvig ville det sige, at man måtte give afkald på en drøftelse af grænsepolitiske spørgsmål, selvom det kunne og skulle understreges, at folkegruppens skæbne var knyttet sammen med det tyske folks skæbne, dens fremtid stod og faldt med rigets fremtid. I propagandaen skulle det fremhæves, at den ved sin holdning var en bestanddel af den indre tyske front og havde pligt til at yde sit bedste under de nuværende forhold.[2])

Beretninger om boykot. Befolkningsundersøgelser.

Iøvrigt var der ganske kort tid efter besættelsen blevet udstedt ordre til kredsog afdelingsledere om at bevare ro og disciplin og at undgå isolerede aktioner. Det blev fremhævet, at der skulle indsendes bekræftende beretninger om boykot, om den danske aggressivitet og de danske trusler, og at befolkningsundersøgelserne straks skulle gøres færdige, da de var af meget stor betydning i øjeblikket. De lokale afdelinger skulle optage forbindelse med værnemagten, for at Førerens fødselsdag kunne fejres sammen med denne. I en skrivelse, som blev udsendt af kredslederen i Tønder hed det, at flagning på Førerens fødselsdag skulle ske privat, men i rigt mål, hvorimod flagning på offentlige bygninger var forbudt.[3]) Den tyske flagning gav anledning til en vis uro i danske kredse, og udenrigsministeren drøftede sagen med Renthe-Fink, som dog mente, det ville være mest praktisk at anvende de gamle regler med lempe i stedet for at udforme nye regler.[4]) Spørgsmålet blev nogen tid senere drøftet på et ministermøde, idet man regnede med flagning i anledning af indtagelsen af Paris. Det vedtoges, at myndighederne ikke skulle gribe ind af den grund.[5])

Danske bekymringer.

Fra dansk side var der en naturlig bekymring for, at den tyske folkegruppe ville benytte situationen til „at gøre forsøg på at løsrive Nordslesvig fra Danmark, og at der i Nordslesvig opstår et arnested for uro". Udenrigsminister Munch berørte spørgsmålet overfor Renthe-Fink, som udtalte, at det nu mere end nogensinde gjaldt om at vise forståelse overfor folkegruppen og undgå en uvillig nålestikspolitik.[6])

Henvendelse og memorandum angående grænserevision.

von Löw har påstået, at dr. Møller „en Gang i de første Maaneder efter Besættelsen ved Henvendelse til en eller anden rigstysk Myndighed eller ledende Personlighed, temmelig sikkert Volksdeutsche Mittelstelle, har rejst Ønske om en Grænserevision". Senere har han dog udtalt, at denne forklaring måtte tages med al muligt forbehold, og Rimann har ved flere lejligheder erklæret, at dr. Møller ikke har rettet nogen sådan henvendelse til ham, og at han ikke har hørt tale om, at det skulle være sket overfor andre. Konrad Radunski har forklaret, at dr. Møller var i Berlin i maj—

[1]) A. nr. 41.
[2]) A. nr. 23.
[3]) A. nr. 19 og 22.
[4]) Ber. IV A. 48 f., V A. 14 f.; sml. Refslund Thomsens indberetning 20. juni 1940. A. nr. 34.
[5]) Ber. IV A. 419.
[6]) Renthe-Finks beretning af 15. april 1940. Ber. XII A. nr. 127.

juni 1940; han kender dog ikke noget til en sådan henvendelse, men hævder derimod at have set en redegørelse, som Rimann havde udarbejdet, og hvori grænserevisionen blev ventileret, idet det nærmere var anført, hvor man havde tænkt sig, at grænsen skulle lægges. Det fremgik af redegørelsen, at spørgsmålet om en ændring af grænsen var fremsat af den tyske folkegruppe. Rimann har herom udtalt, at han ikke har udarbejdet noget memorandum om grænserevision og ikke kender til, at folkegruppen har udarbejdet et sådant. Det er dog rigtigt, at der har foreligget en redegørelse, men han ved ikke, hvem der er forfatter. Muligvis har den stået i forbindelse med en redegørelse for Flensborgs økonomiske interesser.[1]) Det flensborgske memorandum kan dog næppe komme i betragtning i denne forbindelse. Radunskis udtalelse kunne måske snarere lede tanken hen på den optegnelse, som blev udarbejdet i Ausw. Amts kulturafdeling.[2])

3. Problemerne omkring 28. juni 1940.

Forventning om grænseflytning 15. juni.

Den 2. juli 1940 sendte R. Hesse i Tønder, der var AOs pressechef for Nordslesvig, en beretning til NSDAP i København. Han fortalte, at Nordslesvig i de sidste dage havde været grebet af en usædvanlig uro. Den 15. juni, genforeningsdagen, havde været særlig fyldt med spænding, idet mange tyskere havde ment, at Nordslesvig på denne dag atter ville blive tysk. Også syd for grænsen havde der været sådanne rygter i omløb, og mange folkefæller sydfra mødte den dag op ved grænsen, fordi de troede, at grænserne var ophævet, så de nu af hjertens lyst kunne gøre indkøb i Nordslesvig. Men der skete intet.

Møde i Tinglev 16. juni. Rygter om, at Nordslesvig skal indlemmes i Tyskland den 28. juni.

Dagen efter, søndag den 16. juni, afholdtes et underførermøde i Tinglev. Dr. Møller udtalte her, at det ikke, således som det igen var sket i den sidste tid, var tilladt at flage. Han ønskede ikke, at der blev flaget, i hvert fald ikke før den 28. juni. Hesse berettede videre: „Efter dette møde opstod der et overordentlig stærkt røre. Det folketyske parti lod ved rundspørge i de lokale grupper konstatere, hvem der ønskede flagstænger og flag, og modtog bestillinger herpå. Flere forskellige mennesker falbød flag og flagstænger i avisen. Og så blev der da bestilt og fremskaffet flagstænger og flag i hundredvis over hele Nordslesvig, i de mest afsides liggende landsbyer og overalt. Det forlød fra kompetente ledere af det folketyske parti, at Føreren ville tale den 28. juni, på Versaillesdagen, og igen ville indlemme Nordslesvig i Tyskland. Man henviste til, at partilederen dr. Møller havde været i Berlin. Nogle, der var særlig kloge, fortalte endda, at partiføreren havde været hos Hitler i førerhovedkvarteret". Rygterne var ikke kommet fra et uansvarligt sted, men var blevet bekræftet af ansvarlige underførere indenfor partiet, og Hesse anførte forskellige eksempler på disses udtalelser.[3])

Der foreligger også andre samtidige vidnesbyrd om rygterne og om den tiltro, de vandt i tyske kredse. Kort efter den 28. juni indberettede den tyske konsularagent i Sønderborg, at vel 90 pct. af NSDAPNs medlemmer og mange andre folkefæller havde anskaffet hagekorsflag og opstillet flagstænger for at højtideligholde den

---

[1]) Radunskis og Rimanns forklaringer til rapporter af 5., 6. og 11. marts 1946. A. nr. 41 med note 1—3.

[2]) Se s. 29.

[3]) A. nr. 36.

dag, de havde ventet på i årevis.[1]) Også i danske kredse kendte man disse rygter, og en kriminalassistent i Graasten kunne den 18. juni rapportere, at dr. Møllers hustru skulle have sagt, at hendes mand havde været i Berlin og ved hjemkomsten havde udtalt, at der ville ske en grænseflytning nordpå i løbet af en 2—3 dage.[2])

Tyske henvendelser til konsulatet.

Rygterne kom selvfølgelig også det tyske konsulat i Aabenraa for øre. Af en indberetning, som den 18. juni blev sendt til gesandtskabet, fremgik det, at siden dagen i forvejen havde et rygte om, at den gamle grænse skulle genoprettes, fundet stærk udbredelse indenfor folketyske kredse. Det blev også fortalt, at dr. Møller var kaldt til Berlin for at forhandle om grænsespørgsmålet. Iøvrigt kunne konsulatet oplyse, at en af partiets underførere samme dag havde været oppe på konsulatet, hvor han havde oplyst, at han blev bestormet af landsmænd om at fremskaffe tyske flag, og han spurgte, hvorledes dette kunne lade sig gøre. Konsulatsembedsmanden forklarede, at han ikke kendte noget til en grænseændring, og at konsulatet ikke kunne give sig af med at fremskaffe tyske flag.[3]) Renthe-Fink lod konsulatets meddelelse gå videre til Ausw. Amt, idet han samtidig henstillede, at Vomi blev underrettet.[4])

Fritz Clausen foruroliget ved rygterne.

Rygterne nåede også til de danske myndigheder i København. Udenrigsministeren holdt møde med de sønderjyske rigsdagmænd og amtmænd om sagen, men de var ikke meget optaget af rygterne.[5]) Fritz Clausen havde længe hørt, at der i Nordslesvig gik rygter om grænseflytning, men havde ikke skænket dem særlig opmærksomhed. Da de stadig holdt sig, blev han dog noget foruroliget og gav sine medarbejdere ordre til at følge nøje med i, hvad der skete. Desuden fik han fra Einar Munck, der var ansat på det tyske gesandtskab, meddelelse om, at denne havde tilsneget sig indblik i nogle papirer, der tydede på en aktion mod grænsen. Munck havde først været i forbindelse med H. C. Bryld, der havde pålagt ham at henvende sig til Fritz Clausen.[6]) Munck har herom selv forklaret, at han hver eftermiddag var alene på gesandtskabet, hvor han oftest opholdt sig på Meissners kontor. Han kiggede som regel i de papirer, Meissner havde liggende på sit skrivebord. En dag omkring midten af juni fandt han her nogle maskinskrevne ark med planer om en grænseflytning til den gamle grænse den 28. juni. Aktionen var planlagt af dr. Møller, men også professor Scheel, pastor Johs. Schmidt og Vogelgesang stod bagved planerne. Det var tanken, at vigtige knudepunkter skulle besættes militært af uniformerede SAere og Hitlerjugend. Hos en mængde partimedlemmer var der udlagt depoter af hagekorsflag, idet der på selve dagen skulle finde en flagdemonstration sted, mens sort-hvide grænsepæle i højtidelig procession skulle føres til den gamle grænse. Planerne indeholdt oplysninger om folkemængden i den del af landet, der skulle indlemmes, ligesom det var angivet, hvor mange personer man kunne regne med at indkalde til værnemagten. Det fremgik iøvrigt af planerne, at de kompetente kredse i Tyskland ikke var underrettet om aktionen, men man gik ud fra, at når denne var en kendsgerning, ville man ikke desavouere en grænseflytning. Såsnart Munck havde fået kendskab til planerne, henvendte han sig til H. C. Bryld.[7])

Einar Muncks beretning om papirer på Meissners skrivebord.

---

[1]) A. nr. 37.

[2]) Notits af 18. juni 1940. A. nr. 34. Angående Radunskis forklaring om at have truffet dr. Møller i Berlin i maj eller juni, ved hvilken lejlighed han havde et sammenstød med Behrends og Rimann, se A. nr. 41.

[3]) A. nr. 32.

[4]) A. nr. 33.

[5]) P. Munchs beretning fra marts 1946. Ber. IV A. nr. 26, s. 49 og ber. V A. nr. 1, s. 15.

[6]) Fritz Clausens forklaring til rapport af 13. dec. 1946. A. nr. 44.

[7]) Einar Muncks forklaring til rapport af 25. okt. 1946. A. nr. 44.

Brylds og Meissners forklaringer.

H. C. Bryld har bekræftet, at Einar Munck kom til ham i juni 1940 med oplysning om, at det tyske mindretal i forbindelse med kredse syd for grænsen påtænkte en grænserevision. Han begrundede sin formodning med rygter, som han havde hørt i det tyske gesandtskab. Bryld anmodede ham om at foretage nærmere undersøgelser, og dagen efter meddelte han, at mindretallet allerede var i fuld gang med forberedelserne til et sådant kup, idet de malede flagstænger og lavede flag om, og at Hitlerjugend og SA skulle marchere over den danske grænse og besætte alle offentlige bygninger. Fra tysk side regnede man med, at værnemagten ikke ville foretage sig noget, når kuppet først var en kendsgerning. Bryld anfører, at Einar Munck ikke omtalte, at han havde set noget skriftligt vedrørende grænserevisionen.[1]) Legationsråd Meissner, på hvis bord Munck skulle have set de omtalte papirer, har forklaret, at han lod rygterne om grænserevision gå videre til gesandten. Han betvivler, at der har ligget noget skriftligt på hans bord herom, og der eksisterede intet skriftligt fra Sønderjylland. Iøvrigt arbejdede han ikke med de sønderjyske spørgsmål, som udelukkende hørte under legationsråd Kassler.[2])

Fritz Clausens henvendelse til udenrigsminister P. Munch.

Efter at Fritz Clausen havde fået oplysningerne fra Einar Munck, tog han ned på rigsdagen, hvor han talte med grev Holstein. Da han endnu samme dag fik yderligere oplysninger fra Bovrup, der syntes at bekræfte Muncks meddelelse, gik han sammen med grev Holstein til udenrigsminister Munch, som han satte ind i forholdet.[3]) P. Munch har forklaret, at det er rigtigt, at Fritz Clausen omkring den 20. juni foretog en henvendelse til ham, idet han fortalte, at han fra en tysk SS-mand og en anden tysk forbindelse havde hørt, at der fra tysk side påtænktes en grænserevision. Begge sider af Flensborg fjord skulle være tysk område, og Gennerbugten havde været nævnt som mulig grænse. Nogle dage senere ringede Clausen fra Sønderjylland til ham og sagde, at hans bekymring om en grænserevision var blevet bekræftet.[4]) Af ministerrådets forhandlingsprotokol fremgår det, at udenrigsministeren i mødet den 25. juni gav meddelelse om den samtale, han havde haft med Clausen.[5])

Fritz Clausen søger audiens hos kongen.

Fritz Clausen har ligeledes fortalt, at han fra Sønderjylland ringede til udenrigsministeren og bl. a. fortalte, at der fra Tyskland var blevet sendt store mængder af hagekorsflag, som blev uddelt til hjemmetyske kredse, der i stor udstrækning havde flagstængerne liggende parat. Da han ikke var sikker på, at man fra regeringens side tænkte på at foretage de nødvendige modforholdsregler, drøftede han sagen med en del af sine partifæller, bl. a. grev Knuth, H. C. Bryld og Børge Bryld. De mente, at han burde søge audiens hos kongen for at give denne meddelelse om de tyske planer. Han satte sig derefter i forbindelse med hofmarskallatet. Kongen blev underrettet under taflet, men Clausen blev henvist til statsministeren.[6]) Dette stemmer i og for sig med, at P. Munch har oplyst, at han blev ringet op af kabinetssekretær Bardenfleth under et ministermøde, og da han fortalte ministerkollegerne om samtalen, kom statsminister Stauning til telefonen og henstillede, at han var tilstede, hvis Clausen fik adgang til at tale med kongen. Men kongen nægtede at modtage denne.[7])

---

[1]) H. C. Brylds forklaring til rapport af 18. dec. 1946. A. nr. 44.
[2]) Meissners forklaring til rapport af 13. feb. 1947. A. nr. 46.
[3]) Fritz Clausens forklaring af 13. dec. 1946. A. nr. 44.
[4]) P. Munchs forklaring til rapport af 15. okt. 1945. A. nr. 39.
[5]) Ber. IV A. 421.
[6]) A. nr. 44.
[7]) A. nr. 39.

Clausen i forbindelse med Meissner og Pahl.

Fritz Clausen havde ingen lyst til at henvende sig til statsministeren, og efter samråd med sine partifæller besluttede han derfor som sidste udvej at prøve på at komme i forbindelse med von Löw. Han henvendte sig til Hans Pahl, der var leder af gesandtskabets afdeling II D, sikkerhedstjenesten.[1]) Meissner har dog forklaret, at Fritz Clausen aflagde besøg hos ham inden henvendelsen til Pahl. Clausen spurgte, om påstanden om uroen i Sønderjylland var rigtig. Meissner beroligede ham og sagde, at det rent logisk var en umulighed, at man fra tysk side ville benytte sig af en given tvangssituation til at rejse krav om en grænserevision. Clausen tog rygterne alvorligt og fremhævede, at han ville anse sin og partiets stilling som umuliggjort, hvis der fra tysk side blev rørt ved grænsen.[2])

Meissner beroliger Fritz Clausen.

Fritz Clausens udtalelser overfor Pahl.

Pahl har forklaret, at da Fritz Clausen i sommeren 1940 omtalte rygterne overfor ham, udtalte han, at hvis man fra tysk side flyttede grænsen nordpå, ville han opløse sit parti. Clausen nægtede iøvrigt senere at flytte hovedkontoret fra Bovrup til København, idet han mente, at hans forbliven i Sønderjylland til en vis grad kunne virke som garanti for grænsen, og at det eventuelt kunne udnyttes politisk mod ham, hvis han flyttede og grænsen blev ændret.[3])

Forhandlinger mellem von Löw og Fritz Clausen.

Fritz Clausen bad Pahl hurtigst muligt give Löw besked om henvendelsen og meddele denne, at han, hvis der skete det mindste overgreb overfor grænsen, ikke blot ved sin egen person ville sætte sig herimod, men også af alle midler ville prøve på at sætte sit parti op imod en sådan grænseændring. Nogle dage senere kom von Löw til København i flyvemaskine. De første ord, han henvendte til Fritz Clausen, var: „Vær dog rolig, dr. Clausen. Sagen er allerede afblæst". Fritz Clausen har udtalt, at han i sin tid var meget ivrig for at få besked om enkelthederne i den tyske plan, og at han gentagne gange har forsøgt at udfritte von Löw, Meissner og Dam Johansen, og at han på grundlag af brudstykker og mere eller mindre vage hentydninger havde dannet sig følgende forestilling om planens gennemførelse: ved flagning, demonstrationer o. s. v. skulle der provokeres en situation i Sønderjylland, som kunne berettige den tyske divisionsgeneral i Viborg til at gribe ind og erklære Sønderjylland i belejringstilstand. Derefter skulle den sønderjyske administration udskilles fra Danmark, rigsdanskere skulle udvises, og lidt efter lidt skulle landsdelen indlemmes i Tyskland. von Löw har hverken bekræftet eller afkræftet den forestilling, som Fritz Clausen havde gjort sig, men han har stadig hævdet, siger Clausen, at „Centralstyret i Berlin intet Kendskab har haft til saadanne Planer". Clausen mente iøvrigt, at planernes arnested var Kiel, og at så vidtgående planer ikke kunne gennemføres, uden at Gauleiter Lohse i Kiel måtte have forhåbninger om en forventet „Efterbevilling" fra Berlin.[4])

von Löws forklaring.

von Löw har delvis bekræftet Fritz Clausens fremstilling, idet han har fortalt, at han under et ophold i København i midten af juni 1940 blev opsøgt af Fritz Clausen, der meget oprevet fortalte, at han havde hørt, at folketyskerne skulle påtænke en demonstration ved flagning med hagekorsflag, alarmering af SK m. m., hvilket skulle medvirke til, at de tyske myndigheder greb ind og grænsen blev flyttet. Han beroligede Clausen og sagde, at han ikke kendte noget til sagen, men var sikker på, at der

---

[1]) A. nr. 44.

[2]) Meissners forklaring til rapport af 13. feb. 1947. A. nr. 46.

[3]) Pahls forklaringer til rapporter af 28. okt. og 17. dec. 1946. A. nr. 44; snl. Fritz Clausens udtalelser herom smst.

[4]) A. nr. 44.

ikke var tale om noget tysk initiativ. Han ville undersøge spørgsmålet, og hvis der virkelig lå noget bag, ville han gøre sin indflydelse gældende. Han indhentede derefter yderligere oplysninger gennem sine SD-forbindelser og fik derved Clausens udtalelser bekræftet. Han rejste til Berlin og sendte en indberetning til Heydrich, der var hans øverste chef. Heri omtalte han, at der var tænkt på en demonstration, og det måtte anses for noget mere end et rygte, idet der i den folketyske gruppe var givet ordre til flagning m. m. Heydrich fremsendte indberetningen til Himmler og til Ribbentrop, og han formoder, at denne har forelagt sagen for Grundherr og Luther. Gennem en af disse instanser blev Vomi beordret til at sende en repræsentant til Sønderjylland for at forbyde den tyske folkegruppe at gennemføre demonstrationer.[1])

Rimann meddeler dr. Møller, at rygterne savner ethvert grundlag.

Rimann har forsåvidt godkendt denne fremstilling, som han har oplyst, at han i dagene før den 25. juni meddelte dyrlæge Møller, at rygterne om den forestående grænserevision savnede ethvert grundlag. Det var iøvrigt hans opfattelse, at rygterne om en grænseflytning i juni 1940 muligvis havde fået næring ved det slesvig-holstenske arbejde for at få grænsen flyttet.[2]) Konrad Radunski, der var personalechef i Vomi, har oplyst, at han intet havde hørt om denne sag før senere, og at der næppe har foreligget nogen konkret anledning til, at der skulle ske en grænseflytning den pågældende dag, men at tyskerne måske har ment, at riget ville benytte dagen til en demonstration. Han betvivler dog, at Møller havde grund til at tro dette.[3]) Politidirektør Möller har udtalt, at han ikke kendte noget til sagen, og at han uden tvivl ville være blevet underrettet, hvis der havde været planer om en grænseflytning eller om et forsøg på et kup.[4]) Selvom von Löw mente, at oplysningerne om de planlagte demonstrationer var mere end et rygte, var han dog mest tilbøjelig til at tro, at disse ikke ville have haft en tysk indgriben til følge.[5])

Stauning og Munch henleder Renthe-Finks opmærksomhed på rygterne. Ausw. Amt kender intet til sagen.

Indenfor den danske regering tillagde man ikke sagen særlig stor vægt, men da Stauning og Munch havde et møde med Renthe-Fink den 25. juni, benyttede de dog lejligheden til at berøre de rygter, der gik om forestående begivenheder i Nordslesvig. Renthe-Fink svarede, at han kendte ikke noget hertil. I sin indberetning til Ausw. Amt om samtalen oplyste han, at man i almindelighed regnede med den mulighed, at Føreren den 28. juni ville erklære Versailles-traktaten for annulleret. I indsigtsfulde kredse gjorde man sig fuldstændig klart, at en grænsedragning, der hvilede på Versailles-diktatet, vanskeligt kunne tåles af Tyskland. Men det skortede fra dansk side på mod til at tage initiativ og tilstræbe en forståelse med Tyskland om det nordslesvigske spørgsmål, og man hengav sig samtidig til håbet om, at den nuværende grænse var garanteret ved den tilsikring af territorial integritet, som fandtes i det tyske memorandum. Grundherr telefonerede omgående til Renthe-Fink og meddelte, at man i Ausw. Amt intet kendte til, at Føreren den 28. juni skulle erklære Versailles-diktatet for annulleret, så der ville opstå en ny situation i Nordslesvig, og Renthe-Fink havde udtalt sig på rette måde, når han havde svaret, at han ikke havde noget kendskab til de foreliggende rygter.[6])

---

[1]) von Löws forklaring til rapport af 27. marts 1946. A. nr. 42.
[2]) Rimanns forklaring til rapport af 11. marts 1946. A. nr. 41.
[3]) Radunskis forklaring til rapport af 6. marts 1946. A. nr. 41.
[4]) Möllers forklaring til rapport af 29. jan. 1947. A. nr. 16.
[5]) von Löws forklaring til rapport af 27. marts 1940. A. nr. 42.
[6]) A. nr. 35 med note 2. Mødet fandt vistnok sted 24. juni (se ber. IV A. 421).

Renthe-Fink henvender sig til det tyske konsulat og til dr. Møller.

Renthe-Fink har iøvrigt oplyst, at han ikke tillagde sagen større betydning og anså det for udelukket, at mindretallets ledelse ved et kup skulle sætte sig ud over Berlins afgørelse i grænsespørgsmålet. Det var Meissner, der havde oplyst ham om, at Fritz Clausen havde erfaret om den påtænkte aktion. Efter at han havde fået en henvendelse fra det danske udenrigsministerium, ringede han til konsulen i Aabenraa. Denne satte sig i forbindelse med dr. Møller, som bestemt bestred, at der var noget om sagen. Hvad formålet var med flagningen, var han aldrig blevet klar over. Efter at have fået denne oplysning ringede han til general Kaupisch, som også nægtede at kende noget til sagen, og Renthe-Fink har udtrykkelig erklæret, at han anså det for udelukket, at værnemagten ville tilsige sin medvirken til en sådan aktion. Iøvrigt gav gesandtskabet dr. Møller ordre om, at han skulle forholde sig rolig, hvorefter partiføreren indrykkede en notits i „Nordschleswigsche Zeitung".[1]) Her tænkes formodentlig på den meddelelse, der fandtes i den tyske avis for 25. juni 1940 og lød således: „Ordre fra partiledelsen. Offentlig flagning med hagekorsfaner er forbudt. Partiledelsen."[2])

Rygterne om grænseflytning uden grundlag.

Det fremgår af de foreliggende dokumenter og forklaringer, at man hverken i konsulatet i Aabenraa, i gesandtskabet i København, hos den øverstbefalende, i Ausw. Amt, i Vomi eller indenfor Sicherheitsdienst i forvejen har kendt noget som helst til en eventuel grænseflytning den 28. juni. Folkegruppens ledende medlemmer har været afhørt om deres kendskab til denne sag, og de har alle udtalt, at de ikke havde nogen viden om sådanne planer. Einar Muncks udsagn om at have set en skrivelse angående sagen på Meissners skrivebord er i virkeligheden den eneste påstand, der er blevet fremsat om et virkelig konkret grundlag for rygterne. Men Meissner selv har benægtet, at han har haft en sådan skrivelse, og udtalt, at der intet som helst forelå fra Sønderjylland herom, H. C. Bryld, til hvem Munck allerførst henvendte sig, har heller ikke hørt om nogen skrivelse, som Munck har set. Hertil kommer, at skrivelsens indhold i sig selv er temmelig ejendommeligt, bl. a. også fordi de to tyskere, der nævnes foruden dr. Møller, nemlig pastor Schmidt og Vogelgesang, stod i modsætningsforhold til partiføreren. Vogelgesang udtalte sig kort efter skarpt imod „parolen: 28. juni", selvom han ikke vidste, fra hvilken side den var blevet udstedt.[3])

Baggrunden for rygterne.

Selvom der altså ikke, bortset fra køb af flag og flagstænger,[4]) har været nogen virkelighed bag ved de svirrende rygter, bliver der dog eet spørgsmål tilbage: Hvorledes er disse rygter opstået? Allerede den 2. juli kunne Hesse fortælle, at de stammede fra en udtalelse, som Møller havde fremsat på et møde i Tinglev den 16. juni, og af konsulatets indberetning den 18. juni fremgik det, at rygterne havde taget fart efter den 16. juni.

Om sine udtalelser på Tinglev-mødet har dr. Møller selv forklaret, at han gav udtryk for en fordømmelse af den stedfindende „planløse" flagning med hagekorsflag, og at han i forbindelse dermed muligvis kan have udtalt, at der ville ske en ændring af de bestående forhold, ligesom han kan have nævnt datoen den 28. juni. Men han er sikker på, at han ikke har talt om en grænseflytning på denne dag. Når han

---

[1]) Renthe-Finks forklaringer til rapporter af 19. maj og 23. juli 1946. A. nr. 43 og ber. IV A. nr. 51, s. 100 med note.

[2]) A. nr. 45, note 2.

[3]) Vogelgesangs skrivelse til Vereinigte Finanzkontore 9. aug. 1940. A. nr. 55.

[4]) I „Nordschleswigsche Zeitung" fandtes 22. juni følgende annonce: „Hagekorsflag 70 × 110 cm på lager. Større flag efter bestilling. Clausen, Kastanieallé 18, Sønderborg".

fremkom med disse udtalelser, var det, fordi han ventede, at den 28. juni ville blive proklameret som national, tysk festdag, og at Hitler i forbindelse dermed ville erklære Versailles-traktaten for ophævet. Dette skulle ikke have nogen indflydelse på den dansk-tyske grænse, men dog give anledning til, at dagen blev fejret ved almindelig flagning i landsdelen. Dette meddelte han imidlertid ikke på mødet i Tinglev. Hans udtalelser kan derfor have næret rygterne om grænseflytning.[1]) Christian Jessen fra Tønder mener også, at dr. Møllers udtalelser har givet anledning til rygterne, og såvidt han erindrer, har Møller sagt noget i retning af, at enten skulle alle eller ingen flage med det tyske flag, og i hvert tilfælde måtte det ikke ske før den 28. juni. Kredsleder Jes Peter Petersen havde udtalt sig ganske på samme måde.[2]) Asmus Wilhelm Jürgensen opfattede Møllers udtalelse om den 28. juni som en spøgefuld bemærkning til de verserende rygter og tog i hvert tilfælde ikke hans ord alvorligt, men vil ikke nægte, at en del af forsamlingen på denne måde kan have fået deres tro om grænserevision bestyrket. Overfor folk, der troede på rygterne, udtalte han, at der ikke ville finde nogen grænseflytning sted.[3]) Også Wilhelm Deichgräber er tilbøjelig til at tro, at Møllers udtalelse har fremmet rygterne.[4])

Hvorfor blev rygterne ikke standset?

Peter Larsen har udtalt, at han ikke kendte noget til rygterne om, at der skulle ske noget den 28. juni.[5]) Derimod har forskellige kredsledere og andre førende personligheder oplyst, at de havde hørt om disse rygter, og enkelte havde en tid også troet på dem.[6]) Men når de ledende mænd har kendt disse rygter, er det nærliggende at spørge, hvorfor de ikke, da de vidste, at de var uden noget grundlag, har sørget for, at de blev standset. Renthe-Fink synes at have stillet sig selv spørgsmålet, men kan ikke give noget svar.[7]) Den eneste, der har prøvet at give en forklaring, er Rimann, der har udtalt, at efter hans opfattelse lod Møller rygterne løbe, fordi han vidste, der var en modsætning mellem Kiel og Berlin, „og han har da sandsynligvis haft Haab om, at den slesvig-holstenske Linie, der svarede til hans tidligere Propaganda, kunde trænge igennem".[8])

Skuffelsen i folkegruppen.

Den 28. juni kom, og der skete intet. Konsularagent Lundberg indberettede, at „de tyske folkefæller var skuffede over den politiske fiasko", mens danskerne lo ad tyskerne politiske uheld. Det var hans opfattelse, at man kunne vente „et stort bagslag af denne forhastede demonstration", og man stillede nu almindeligt det spørgsmål, hvem der bar ansvaret for rygtet og de følger, det havde ført med sig, „så meget mere som der fra partiledelsens side intet er gjort for at slå dette rygte ned".[9]) Også Hesse i Tønder brugte stærke ord: man kunne i dag slet ikke overse, hvilken virkning det har haft på folketyskerne, at der intet skete, men vreden over at være vildledt skaffede sig sommetider luft på ret drastisk måde. Kvinder, „der med brændende hjerte havde sat hele deres store håb til denne dag, græd bitterligt". Der var dog også nogle, der beroligede sig med, at sagen var udskudt, mens andre for stedse havde

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 11. april 1947. A. nr. 48.
[2]) Chr. Jessens og Jes Peter Petersens forklaringer til rapporter af 12. og 19. marts 1947. A. nr. 47.
[3]) Asmus Wilh. Jürgensens forklaring til rapport af 7. jan. 1946. A. nr. 40.
[4]) Deichgräbers forklaring til rapport af 13. nov. 1946. A. nr. 45.
[5]) Larsens forklaring til rapport af 11. nov. 1946. A. nr. 45.
[6]) A. nr. 40, 45 og 47.
[7]) Renthe-Finks forklaring til rapport af 23. juli 1946. Ber. IV A. nr. 51, s. 100.
[8]) Rimanns forklaring til rapport af 11. marts 1946. A. nr. 41.
[9]) A. nr. 37.

mistet tilliden til partiledelsen. Danskerne triumferede.[1]) Lidt senere fastslog Vogelgesang i en beretning til Vereinigte Finanzkontore ligeledes, at den 28. juni havde været til stor skade for stemningen i Nordslesvig, og at tilliden var stærkt rystet, navnlig i de mindre dannede kredse.[2])

Nationalsocialistisk opfattelse af begivenhederne omkring 28. juni.

De nationalsocialistiske kredse havde selvfølgelig haft kendskab til den rolle, som Fritz Clausen spillede i disse begivenheder. Efterhånden som tiden gik, voksede ikke blot visheden om rigtigheden af de foreliggende beretninger, men også omfanget af de tyske planer. Knud Nordentoft kunne i 1951 meddele den parlamentariske kommission, at der forelå „en fuldt forberedt stabelafløbning af et kup fra tysk militær, tyske SS- og gesandtskabskredse, hvorefter grænsen skulle være tvangsflyttet op til Kongeaa og dette meddelt det halvt modstræbende Berlin som et fait accompli".[3]) Og Jørgen Sehested vidste at berette, at på årsdagen for Versailles-freden var det meningen at proklamere Sønderjyllands indlemmelse i Stortyskland. Det var planlagt at kaste bomber mod de tyske mindesmærker og senere at skyde skylden på danskerne.[4])

4. Fra 29. juni 1940 til 28. august 1943.

von Löws og Meissners opfattelse af de nordslesvigske grænseproblemer.

Selvom linien i Ausw. Amts og Vomis politik i det nordslesvigske spørgsmål efter 9. april var ganske klar, hørte man dog hverken i Berlin eller i Nordslesvig helt op med at drøfte grænsespørgsmålet. I en optegnelse af 10. juli 1940 udtalte Meissner og von Löw, at Nordslesvigs genforening med riget i det danske folk ville skabe en følelse af uberettiget national krænkelse og vanskeliggøre en tilnærmelse til Tyskland. Det var også et spørgsmål, om det ville være nødvendigt at kræve større territoriale ændringer i Nordslesvig, hvis Danmark politisk, økonomisk og ideologisk blev nærmere knyttet til den nye europæiske ordning under Tysklands førerskab. Hindringerne for den tyske folkegruppes udformning af sit eget liv ville så falde bort, og når den tyske indflydelse i Danmark blev udvidet, ville den få en stor opgave at løse i Danmark.[5])

Renthe-Fink og Scavenius drøfter det nordslesvigske spørgsmål.

Samme dag, 10. juli, havde den nye danske udenrigsminister, Erik Scavenius, sit første møde med Renthe-Fink. Scavenius udtalte, at det nordslesvigske spørgsmål frembød en stor vanskelighed for det tysk-danske forhold. Han havde tidligere tilskyndet den danske regering til at søge direkte forståelse med Tyskland, men havde desværre talt for døve øren. At tage spørgsmålet op nu som et særskilt spørgsmål anså han for vanskeligt for en hvilken som helst dansk regering. Hvis Tyskland ikke kunne give afkald på at diskutere problemet, ville det nok være bedst at gøre det i forbindelse med Europas nyordning.[6]) Da von Ribbentrop fik forelagt Renthe-Finks indberetning om denne samtale, anmodede han statssekretæren om at meddele

[1]) Hesses beretning 2. juli 1940. A. nr. 36.

[2]) A. nr. 55.

[3]) Ber. III A. nr. 268, s. 697.

[4]) Jørgen Sehested: „Danmark öppnar portarna", 1947, s. 109 f. Rygterne om provokation gennem ødelæggelse af tyske mindesmærker kan måske føres tilbage til oplysninger fra Brido Petersen; se dennes forklaring til rapport af 17. dec. 1946. A. nr. 44.

[5]) A. nr. 50.

[6]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 11. juli 1940. A. nr. 51.

Renthe-Fink, at han skulle vise den største tilbageholdenhed med hensyn til det nordslesvigske spørgsmål og afholde sig fra enhver indblanding.[1])

Formodentlig omkring denne tid blev der i Ausw. Amts kulturafdeling udfærdiget en optegnelse om den tyske folkegruppe i Nordslesvig. Den er udateret, men synes at stamme fra 1940, og da den bærer påskrift om at være lagt ad acta den 24. juli, må den antages at være fra de første måneder efter besættelsen. I optegnelsen opregnedes en række muligheder for en løsning. Selvom den tyske regering i sit memorandum havde garanteret den danske stats integritet, så var Versaillesdiktatet dog en voldshandling, og det måtte selvfølgelig stå den tyske regering frit for, om den ville foreslå den danske regering en venskabelig overenskomst om en ny grænsedragning. Den danske befolknings holdning i Nordslesvig var ikke uangribelig, og en almindelig usikkerhed og ængstelse havde derfor bredt sig i den tyske folkegruppe og bibragt den den overbevisning, at den ikke længere ville kunne holde stillingen, hvis besættelsestropperne blev trukket tilbage. Skete der ikke en venskabelig overenskomst om en grænseflytning, så ville den danske befolknings holdning tvinge Tyskland til pány at undersøge spørgsmålet. Folkegruppens sikkerhed ville i hvert fald ikke kunne forenes med en tilbagetrækning af de tyske tropper fra Nordslesvig, så man ville fra tysk side være nødt til at rejse krav om, at landsdelen atter blev indlemmet i riget. Hvis almindelige politiske overvejelser lod en fuldstændig genindlemmelse forekomme umulig, havde man i den tyske folkegruppe overvejet en kompromisløsning, således at området indenfor den såkaldte Tiedje-linie skulle tilbage til riget. I det øvrige område kunne der finde en delvis omflytning og befolkningsudveksling sted, hvorved der blev skabt en renere nationalitetsgrænse. For Als' vedkommende stod de strategiske overvejelser i forgrunden.

Optegnelse fra Ausw. Amt om den tyske folkegruppe.

Optegnelsen bærer påtegningen: „e.o. Kult. A. 2120 (g)". E.o., ex officio, viser, at optegnelsen ikke skyldes nogen skriftlig henvendelse fra en anden myndighed, men er blevet til i Ausw. Amts kulturafdeling. Der har været foretaget afhøringer af de embedsmænd i denne afdeling, der kunne tænkes at kende til den, men ingen af dem har været i stand til at give videre oplysning. Rimann har udtalt, at den ikke er blevet skrevet i Vomi, og han mener heller ikke, at den kan stamme fra folkegruppen.[2])

Optegnelsen viser, at man indenfor folkegruppen stadig har beskæftiget sig med mulighederne for at løse det nordslesvigske spørgsmål gennem en forandring af grænsen, og det kom da også frem i en udtalelse, som dr. Møller fremsatte den 28. juli ved en partiaften i Kelstrup. Efter hvad Lanwer indberettede til gesandtskabsråd Schaller, udtalte dr. Møller ved denne lejlighed: „Man taler meget om grænsen. Nogle siger, at den kommer til at ligge ved Aabenraa, andre påstår ved Hoptrup o. s. v. Det er altsammen vrøvl, som grænse kan der kun være tale om Kongeaaen. *Jeg ikke alene tror det. Jeg ved det.* Køb roligt Deres flag og flagstænger".

Dr. Møllers tale i Kelstrup.

Konsulen undersøgte sagen meget omhyggeligt og fik den bekræftet af Stehr, der havde været tilstede på partiaftenen. Stehr tilføjede, at dr. Møller ganske vist ikke vidste noget om grænsedragningen, men da han talte i Haderslev-området, anså han udtalelsen for nødvendig af propagandistiske grunde.[3]) Udtalelsen blev iøvrigt nogle få dage senere bekræftet af Vogelgesang, der i en skrivelse til Vereinigte Finanz-

Stehr og Vogelgesang om dr. Møllers udtalelse.

[1]) A. nr. 52.
[2]) A. nr. 53 med note 1.
[3]) A. nr. 54.

kontore refererede dr. Møllers udtalelse på samme måde som Lanwer. Han tilføjede, at partiføreren havde udtalt, at der både syd og nord for den nuværende grænse blev talt om forskellige linier i Nordslesvig, men hvis et medlem af den tyske folkegruppe gjorde det, så var det forræderi. Tilhørerne kunne ikke forstå talen på anden måde, end at Nordslesvig indtil Kongeaaen igen ville blive indlemmet i Tyskland. Vogelgesang havde sin viden fra Peter Petersen, som var meget bedrøvet over denne uro og mente, at den skyldtes, at man heller ikke syd for grænsen fulgte nogen ensartet linie, hvorfor det også var umuligt for dr. Møller. Det kunne ikke gå an, at man i Flensborg sagde eet, i Hamborg noget andet, og at der så desuden fra Berlin og andre steder yderligere kom noget andet på tværs.[1])

Lanwers stilling til Kelstrup-udtalelserne.

Da Lanwer indberettede om dr. Møllers udtalelser, mente han, at man ikke skulle tage ham disse altfor ilde op, selvom de var ukloge i den tavshedsperiode på to måneder, som han havde fået pålagt. For en folkegruppeledelse var det et naturstridigt forbud ikke at måtte sige et eneste ord om den opgave, der var mest påtrængende indenfor dens arbejde. Lanwer mente ikke, at lignende overgreb ville kunne undgås i fremtiden, hvis den politiske parole i det nordslesvigske spørgsmål ikke blev ændret, i hvert fald forsåvidt angik drøftelsen indenfor folkegruppen. Efter Lanwers skøn kunne det måske hjælpe, hvis man fik lov til at diskutere den „kendsgerning, at grænsedragningen er blevet gennemført imod et stort tysk mindretals vilje og også var usund i økonomisk henseende. Også konstateringen af, at den nye grænse er blevet Tyskland påtvunget af vestmagterne og ikke er vedtaget efter en fri overenskomst mellem Tyskland og Danmark, ville dog blot være en objektiv betragtning. Og hvis man til disse to kendsgerninger knytter det krav, at denne mangel — naturligvis ved fredelige forhandlinger mellem de to landes regeringer — må afhjælpes, så turde det være et kompromis mellem hensyntagen til den danske følsomhed og en forstående holdning overfor folkegruppen". Diskussionen om grænsen og enhver politisk pressekampagne måtte man dog standse. Den givne tilladelse skulle kun gælde for møderne. Lanwer pointerede, at hans tanker ikke skyldtes tilskyndelse fra folketyske kredse, men udelukkende var et forsøg på at sætte sig ind i folkegruppens psykiske situation og prøve på at finde en vej til i fremtiden at hindre lignende ytringer som dr. Møllers.[2])

Planer om oprettelse af en almindelig SS i Nordslesvig.

Efter at Regiment Nordland var blevet oprettet, kunne konsulatet den 12. juni 1940 meddele gesandtskabet i København, at det, efter hvad der blev sagt, var bestemt „til at skulle anvendes til særlige formål".[3]) Udtalelsen hænger vel sammen med de mange rygter om grænseflytning. Denne atmosfære af forventning, af tro og håb er også baggrunden for de tanker, man i denne sommer gjorde sig om oprettelsen af en almindelig SS i Nordslesvig og om dens opgaver. Den 22. juli indberettede Lanwer til Renthe-Fink, at politidirektør Möller fortroligt havde fortalt ham, at han fra højere sted, formodentlig Gauleiter Lohse, havde fået til opgave at gøre de forberedende arbejder til organisering af en almindelig SS i Nordslesvig. Möller var foreløbig fritaget for tjeneste i Flensborg og berejste personlig Nordslesvig for at gennemføre sin opgave. De, der skulle hverves, blev ikke informeret om de sande hensigter, men underskrev en erklæring, hvori de bl. a. forpligtigede sig til „i sin tjeneste at ofre sig til det yderste for partifører dr. Møllers person". I tilfælde af en

[1]) A. nr. 55.
[2]) A. nr. 54.
[3]) A. nr. 266, note 2.

eventuel senere indlemmelse i Tyskland skulle dr. Møller inkorporere denne organisation i det tyske riges SS. Möller bemærkede, at man hverken hos Gauleiteren eller i Vomi vidste noget om det nordslesvigske spørgsmåls løsning, men at de nævnte forberedelser ville blive gennemført med den eventualitet for øje, at Nordslesvig snart skulle vende tilbage til Tyskland.[1]) I et brev til Schaller oplyste Lanwer dagen efter, at han ikke havde erfaret noget om sagen fra folkegruppens egne rækker. Personlig anså han den ikke for så revolutionerende, som den så ud til, men tilføjede: „Ganske vist synes der her at opstå den samme heksekedel som den, vi kender fra Kattowice". Det, der under meget vanskelige politiske forhold var muligt dèr, skulle vel lykkes bedre i øjeblikket her i Danmark. Det var hans indtryk, at selvom ingen vidste noget, så troede man dog på alle officielle steder i sit stille sind kun på det ene mål.[2])

Peter Larsen har forklaret, at der blandt SK-folk havde været ønske om at få oprettet en almindelig SS, som skulle hedde Standarte Königsau eller Nordland. Dr. Møller har oplyst, at politidirektør Möller havde talt med ham om planen, og at han havde drøftet den med Behrends i Vomi, men derefter havde afvist den. Hvad Lanwer havde indberettet om en almindelig SS og om en forpligtelse overfor hans person, var derimod fuldstændig fantastisk.[3])

Vogelgesangs henvendelse til professor Scheel.

Rimanns artikel i „Deutsche Arbeit" havde vakt betydelig opsigt i Nordslesvig. Vogelgesang var en af dem, der ikke kunne affinde sig med den grænsepolitiske linie, som Rimann gjorde sig til talsmand for, og som var i overensstemmelse med indstillingen hos de førende kredse i Ausw. Amt og i Vomi. Den 23. september skrev han et brev til professor Scheel i Kiel. Han fortalte her om de tyske nordslesvigeres fortrøstning til, at de skulle vende hjem til riget, også fordi Førerens ord om, at Versaillesfredens uret skulle fjernes, måtte kræve, at uretten her ved nordgrænsen blev gjort god igen. Og ingen tysk regering havde nogensinde anerkendt den nye grænse. Han refererede, hvorledes dr. Møller havde stillet i sikker udsigt, at tyskernes håb den 28. juni skulle gå i opfyldelse, og hvorledes han senere i Kelstrup havde talt om, at Nordslesvig ville blive tysk igen. Og for nogle dage siden havde han i Rødding udtalt, at det nordslesvigske spøgsmål ville blive løst i overensstemmelse med folketyskernes ønske. Og så kom Rimanns artikel. Det var klart, at den måtte vække stor uro i betragtning af den indstilling, som alle tyskere i Nordslesvig hidtil havde haft, og han havde derfor henvendt sig både til dr. Møller og til dr. Lauritz Clausen i Haderslev, som havde oplyst, at de allerede i maj vidste, at artiklen ville komme, og at de dengang havde meddelt Rimann, at de var af en anden opfattelse. Med et smil afviste begge de herrer Vogelgesangs bekymringer. De mente ikke, at artiklen havde nogen betydning, og at begivenhederne var løbet fra den. Han bad nu professor Scheel overveje, om det ikke var på tide „at træde frem for Føreren og hans paladin med en publikation eller kun med et memorandum for at fremlægge hele den historiske udvikling før og efter 1920 og forfægte Slesvig-Holstens og dermed Tysklands krav på Nordslesvig". Hvis han ikke mente, dette ville være på sin plads, bad Vogelgesang ham anvise en anden vej, ad hvilken faren i sidste øjeblik kunne afværges.

Scheels svar.

Vogelgesang har senere forklaret, at han fik betænkeligheder, efter at brevet var afsendt, og prøvede at få det standset. Scheel svarede ganske kort den 17. oktober.

---

[1]) A. nr. 267.
[2]) A. nr. 268.
[3]) A. nr. 267, note 1.

Han mente, at Vogelgesang tillagde Rimanns artikel altfor stor betydning, men ville dog være rede til at drøfte forslaget med andre, men vidste ikke, om der i øjeblikket kunne gøres noget. I et brev til Ernst Schröder, som han skrev nogle dage før, havde Scheel iøvrigt udtalt, at han intet som helst kunne gøre, og at han mente at måtte meddele Vogelgesang, at Ausw. Amt i sin tid havde forbudt ham at berøre grænse- og revisionsspørgsmålet, når han tog ordet i Nordslesvig. Han kunne derfor heller ikke tænke sig, at universitetet kunne gøre noget i denne sag.[1])

Vogelgesangs modstød mod Rimanns artikel.

Vogelgesang havde også andre planer om at foretage et modstød mod Rimanns artikel. Han lod trykke et cirkulære, hvori han gik imod artiklen og kritiserede den politiske linie, som den gik ind for. Det var tanken på denne måde at samle underskrifter til en protestaktion, og cirkulæret blev forelagt på en generalforsamling i Höfeverwaltungsgesellschaft. Stehr var klar over, at en sådan aktion var forkert, og krævede, at cirkulæret først skulle forelægges dr. Møller og godkendes af ham. Møller svarede overhovedet ikke, og hele aktionen blev standset af Krahmer-Möllenberg, som overfor Vogelgesang og tilsynsrådet pointerede, at de nordslesvigske institutters tilsynsråd manglede enhver kompetence til at foretage en sådan politisk aktion. Kunne de ikke godkende den politiske ledelses dispositioner, var det deres pligt at forelægge spørgsmålet i Berlin og overlade det videre fornødne til myndighederne dèr. Nogen egenmægtig handling måtte de under ingen omstændigheder foretage.[2])

Hitlers forbud mod grænseændringer.

Den 20. oktober 1940 gav OKH den øverstkommanderende i Danmark meddelelse om, at rigsministeren og chefen for rigskancelliet havde tilstillet OKH en skrivelse om, at Føreren påny havde givet ordre til, at alle ønsker om en ændring i den nuværende grænse for de enkelte Gaue og for provinserne skulle holdes tilbage under krigen, og dette gjaldt også i forholdet til de besatte områder. For at undgå enhver uro måtte der heller ikke fremsættes udtalelser om eventuelle påtænkte ændringer af landområdet.[3]) På brevet findes følgende påtegning: „Indholdet bør forelægges ved morgenkonferencen hos den befuldmægtigede med anmodning til ham om at gøre sin indflydelse gældende overfor de tyske aviser, der udkommer i Sydjylland, ligeledes overfor de tyske foreninger". Sagen blev refereret for Renthe-Fink den 30. oktober.

Underførermøde i Tinglev. Krav om grænseflytning.

Engang i oktober 1940 afholdtes i Tinglev et møde af partiets underførere. Den 22. oktober sendte Organisationsamt i henhold til ordre fra dr. Møller konsulatet en kort beretning om dette møde. Partiføreren gav på mødet et billede af situationen i Danmark og omtalte, at Tyskland i forbindelse med forhandlingerne om en told- og møntunion skulle have givet tilbud på en anerkendelse af den nuværende grænse. Dr. Møller vidste ikke, om forhandlingerne ville resultere i en løsning, men, sagde han, „så meget ved jeg, vi ville føje os efter en højeste befaling, der dog ved sin gennemførelse ville udløse den dybeste skuffelse og stærk bitterhed". Et samliv var i dag gjort uhyre vanskeligt af et næsten overhåndtagende had på grund af den årelange systematiske ophidselseskampagne, men den ny tid gryede også over Danmark. Den ville under alle omstændigheder omforme hjemstavnens skæbne.

På mødet aflagde afdelingslederne beretning om situationen. Det fremgik heraf, at tyskhedens stilling aldrig havde været stærkere end nu, at kløften mellem tyskere og danskere var dybere end nogensinde før, og at danskernes had først og

[1]) A. nr. 56 med note 1.

[2]) Dietrichs optegnelse af 12. okt. 1940. A. nr. 57.

[3]) A. nr. 58.

fremmest viste sig i et stærkt øget pres overfor folkegruppen „og en godt tilsløret, men derfor ikke mindre virksom terror". Og tilsidst hed det: „Hele den tyske folkegruppe venter med urokkelig tillid på Versailles-diktatets udslettelse, også hvad deres hjemstavn angår, og på genforening med riget". Af referaterne af de enkelte afdelingslederes taler fremgår det også, at tanken om genforening med riget gik som en rød tråd gennem alle udtalelserne. Deneken i Vandling fortalte, at sognets tyskere i rolig fortrøstning afventede en ny afgørelse. De protesterede mod en kompromisløsning og ønskede ingen særstilling, de ville kun eet: hjem til riget. Hansen-Green fra Øster Terp sluttede sig fuldstændigt til Denekens ord. Han vendte sig skarpt mod partiføreren, fordi han ved henvisning til en eventuel told- og møntunion havde antydet muligheden af en protektoratsløsning for Nordslesvig, men en sådan ville ikke blot tilnærmelsesvis imødekomme de tyske nordslesvigeres forhåbninger. Tyskerne ville hjem til riget. De ville ikke endnu en gang risikere at skulle kæmpe om hver eneste hektar jord for alligevel at miste store arealer gennem systematisk forarmelse og forgældethed. Det var danskerne selv, der gennem deres tyskfjendtlige indstilling havde brudt broerne af, og der var for tyskerne ingen grund til at give afkald „på vor gamle hellige ret, efter at danskerne har fulgt Tysklands march ind i friheden med deres hadefulde sang". Kley i Haderslev spurgte, hvor længe det endnu kunne gå, og udtalte, at kun den jernhårde, tyske disciplin forhindrede sammenstød, og den var kun forståelig på baggrund af håbet „om frihedens og hjemkomstens store og herlige time. Det må partiføreren vide, og vi beder ham handle i overensstemmelse hermed". Også Roed i Sønderborg skildrede den tyske befolknings hårde eksistenskamp. Man ville lyde partiførerens paroler og ventede, at hans afgørende parole nu som før ville lyde: „Hjem til riget". Sønderborgs tyskere ville aldrig kunne forstå, hvis et flertal, der kun var skabt gennem Versailles og en systematisk opsugningspolitik, skulle have ret til at triumfere selv ved afslutningen af en sejrrig krig. Hansen i Bov skildrede fornærmelserne mod Føreren, og han sagde, at tyskerne ville være nødsaget til at gribe til selvtægt, hvis der ikke snart skete en ændring, men forhåbentlig kom denne snart, så den tyske fane atter kunne vaje over et frit og udelt tysk Slesvig. Bossen i Tinglev udtalte sig også mod en protektoratsløsning og sagde, at de som tyskere ville hjem til riget. Ledernes beretning sammenfattede P. Larsen på følgende måde: „Gennem afskyen for danskernes hadefulde holdning, gennem fortrøstningen om vor stærke folkelige stilling klang råbet klart og krævende: Hjem til riget! Med lidenskab afvistes enhver anden løsning". Partiføreren sluttede med at sammenfatte hovedlinierne i de fremsatte beretninger og lovede i dette mødes ånd at gøre, hvad han kunne.[1])

Dr. Møller kræver et Slesvig under tysk førerskab.

Det var den 22. oktober, at Peter Larsen sendte denne beretning til konsulen. Dagen før var der i Graasten blevet udfærdiget en skrivelse, hvori de tyske ønsker blev fremsat på en tydelig og uomtvistelig måde. Den var ledsageskrivelse til en ny række af beretninger om overgreb mod folketyskere og begyndte med at udtale, at disse beretninger tydeligt viste, at spændingen i grænselandet var stigende, og hvor systematisk man fra dansk side gik til værks. Denne udvikling foregik trods folkegruppens disciplinerede og rolige holdning. Det hed: „Jeg tør nemlig konstatere, at den tyske folkegruppe villigt og fuldtalligt har fulgt min anvisning om at undvige enhver provokation og ikke at reagere overfor angreb". Først i slutningen af sommeren var man i „Nordschleswigsche Zeitung" gået over til at sætte nogle af de værste til-

[1]) A. nr. 60.

fælde i gabestokken. Danskheden følte sin folkelige og ideologiske underlegenhed og arbejdede fordækt med alle midler. Grænselandet blev derfor et arnested for stadig nye forstyrrelser af det tysk-danske forhold, og på utvetydig måde blev rigtigheden af den tyske opfattelse bevist, den opfattelse, „som går ud på, at det uden om Nordslesvigs grænseland ikke er muligt at komme til nogen endelig ordning af det tysk-danske forhold. Vejen til Norden går kun over løsningen af det slesvigske spørgsmål. Men dette spørgsmål vil først være løst, når ledelsen kommer i hænderne på det folkelige element, hvem ledelsen tilkommer efter tal og national styrke, når man regner med hele Slesvig. Et Slesvig under tysk førerskab ville igen definitivt føre dette land til dets virkelige bestemmelse: at være en bro til Norden". Stillingen for den tyske folkegruppe blev mere og mere utålelig, og det skete hyppigere og hyppigere, at „mine partifæller" fremkom med anmodning om at måtte gribe til selvhjælp. De var blevet afvist, men, hed det: „jeg ser klart, at spændingen i grænselandet på en afgørende og højst uheldig måde påvirker hele det tysk-danske problemkompleks, og jeg anser det for min pligt at gøre opmærksom på dette". De medfølgende dokumenter ville sikkert på tilstrækkelig måde understrege denne opfattelse.[1])

Hvem er skrivelsens forfatter?

Selve orginalen til denne skrivelse kendes ikke, kun et gennemslag, som er fundet i Ausw. Amts arkiv, hvortil skrivelsen og de dertil hørende dokumenter i 1942 blev afleveret fra Vomi. Den kom først til Abteilung Deutschland, hvorfra den dagen efter blev videresendt til den politiske afdeling. Da skrivelsen kun foreligger i gennemslag, mangler den underskrift, men selve indholdet viser, at den må være underskrevet af partiføreren. Skrivelsen og de indberetninger om overgreb fra dansk side, som fulgte med den, var af Organisationsamt blevet sendt til konsulatet,[2]) og da Lanwer den 2. november videresendte dem til gesandtskabet, omtalte han „en skrivelse af 21.f.m. fra partifører dr. Møller".[3]) Møller har dog senere nægtet at kende noget som helst til brevet, men Lanwers udtalelse og brevets indhold viser, at det må have været underskrevet af ham. Et andet spørgsmål er, hvem der har konciperet det. Peter Larsen har forklaret, at han kunne tænke sig, at det var Peter Kragh, men Asmus Wilh. Jürgensen har udtalt, at han ikke positivt tør benægte, at det er ham.[4]) I denne forbindelse har det interesse at lægge mærke til, at „Unsere Stimme" omtales ret udførligt i selve skrivelsen, og, hvad der måske er mere afgørende, den tankegang, der kommer til udtryk heri, er ganske den samme som den, der findes i et „Schulungsbrief" fra 1940, som er skrevet af Asmus Wilh. Jürgensen.[5])

Berlins stilling til grænsespørgsmålet.

Indsendelsen af beretningen om mødet i Tinglev og af nye rækker med beretninger om „Gehässigkeiten" viser ligesom skrivelsen af 21. oktober 1941, at parolerne fra den 9. april og den følgende tid endnu ikke var trængt igennem i den tyske folkegruppe, og at man indenfor ledelsen endnu ikke havde opgivet håbet om en genforening med riget. Men i Berlin fandt disse ønsker ikke genklang. Da von Hanneken i efteråret 1942 blev udnævnt til øverstbefalende i Danmark, sagde Hitler til ham, at Danmark burde have tilbudt Tyskland det tyske område, der blev røvet efter den første verdenskrig. Han ville dog under krigen vogte sig for at foretage en ny fastsættelse af grænsen, „idet der derved ville være blevet fremmanet yderligere

[1]) A. nr. 59 med note 1—2.
[2]) A. nr. 62.
[3]) A. nr. 63.
[4]) A. nr. 59, note 2.
[5]) A. nr. 69.

politiske forviklinger". Men det ville i det mindste have været en venlig handling fra danskernes side.[1]) Forskellige af Ausw. Amts embedsmænd har også enstemmigt forklaret, at man her ikke var interesseret i en ændring af grænsen. Twardowski har således oplyst, at man ikke ønskede grænsen flyttet, fordi man anså grænsedragningen fra 1920 for fair.[2]) Både han og Max Lorenz mente, at man ikke burde skabe uro i det tysk-danske område ved at rejse grænsespørgsmålet.[3]) Rimann har dog forklaret, at der indenfor Ausw. Amt var enkelte, som anså en grænseflytning for mulig, selvom de mente, at tidspunktet på grund af den tyske erklæring om dansk integritet måtte udskydes til efter krigen. Rigsfører-SS var imod en grænseflytning, fordi han ikke ønskede en større dansk folkegruppe indenfor det tyske riges grænser. Og indenfor de kredse, som gik ind for de storgermanske bestræbelser, og det vil først og fremmest sige SS, var der stærk modstand mod en grænserevision, idet man mente, en sådan ville medføre vanskeligheder for en senere nationalsocialistisk regering, som man håbede på.[4])

Renthe-Fink imod en grænseflytning.

Heller ikke fra gesandtskabets side var der noget ønske om at rejse det tysk-danske grænseproblem, således som det også kom frem i Renthe-Finks optegnelse af 19. dec. 1940, hvori han oplyste, at han og Luther overfor rigsudenrigsministeren havde forklaret, at Fritz Clausen måske kunne „række hånden til visse grænsekorrektioner", men ikke kunne afstå væsentlige dele af Nordslesvig uden at ophidse alle dansksindede kredse imod sig. Det ville sikkert være udmærket at lade problemet hvile, indtil man blev klar over, om Danmark ville indtage en venskabelig stilling overfor Tyskland.[5])

Lanwers indstilling overfor folkegruppen.

Da Lanwer i juni 1940 kom til Aabenraa som tysk konsul, var han både af Ausw. Amt og af Renthe-Fink blevet instrueret om, at han skulle forhindre enhver tysk propaganda eller aktion, som kunne have til formål at hidføre en grænserevision. Renthe-Fink ønskede absolut ro i grænseområdet for ikke at gøre det dansktyske forhold vanskeligere.[6]) Lanwer fulgte i sin politik den linie, der var blevet trukket op for ham, inden han blev sendt til Nordslesvig, men det kom dog sommetider frem, at han ikke stod uforstående overfor de tyske ønsker. Da han den 24. oktober 1940 sendte Peter Larsens beretning om mødet i Tinglev til gesandtskabet, bemærkede han, at spændingen var bleven stærkere, og at der for tiden lå en fra begge sider næret atmosfære af had over grænselandet. Folkegruppens klager kunne i det store og hele bringes ind under een generalnævner, nemlig æreskrænkelse. Den nationale nød var her mere end andre steder af psykologisk-nationalpolitisk art. Det var selvindlysende, at en folkegruppe, der folkeligt og nationalpolitisk var så højt udviklet, måtte stræbe efter en genforening med riget, og al energi blev sat ind på denne sidste fase af kampen, og andre muligheder for en løsning blev med harme afvist af enhver tysker. Man anså det hos underførerne for en afgjort sag, at hvis tyskerne blev skuffet i deres forhåbninger, ville de i et voldeligt oprør gribe til selvtægt. Selv dr. Møller var overbevist om, at den store skuffelse ville skaffe sig luft i voldshandlinger. Dr. Møller har dog nægtet at have udtalt sig således.[7])

[1]) A. nr. 123; sml. gesandt Mohrs brev af 2. sep. 1949 (ber. XI A. nr. 2, s. 10), der dog refererer til en udtalelse fra Hanneken i 1942.

[2]) Twardowskis forklaring til rapport af 15. jan. 1949. A. nr. 121.

[3]) Max Lorenz' redegørelse af 6. feb. 1949. A. nr. 122.

[4]) Rimanns redegørelse af 21. marts 1946. A. nr. 117.

[5]) A. nr. 67.

[6]) Lanwers forklaring til rapport af 1. okt. 1946. A. nr. 120.

[7]) A. nr. 61 med note 2.

Slesvig-holstenske ønsker om grænserevision.

Også indenfor slesvig-holstenske kredse var der meget stærke ønsker om en grænseflytning. Overborgmester Kracht har fremhævet, hvor stærkt dette ønske var syd for grænsen,[1]) og Rimann har nævnt den betydning, som Flensborgs interesser og den tyske marines krav på Flensborg fjord kunne have. Den såkaldte nye linie fandt næsten mindre forståelse i Tyskland end i Nordslesvig, og da der i 1942 i Berlin blev afholdt et møde af „Butenschleswigholsteiner", krævede man med stor styrke en grænserevision. Disse slesvig-holstenske ønsker og håb fik stor betydning for folkegruppen, der fra gammel tid havde nær tilknytning til nationalt interesserede kredse syd for grænsen.[2])

Ernst Schröder, som den 8. november 1940 skrev til Weizsäcker om grænsespørgsmålet, fortalte, at der i Slesvig-Holsten kun var en eneste opfattelse, nemlig den, at en revision vil ske en skønne dag under en eller anden form og i større eller mindre omfang. Man talte ikke overalt om Kongeaaen som grænse, men mente, at man af hensyn til det fremtidige dansk-tyske forhold kunne give afkald på Haderslev amt eller i hvert fald den vestlige del af amtet.

Ernst Schröders syn på de blakkede.

Ernst Schröder så iøvrigt med stor optimisme på udviklingen i den nærmeste tid, idet han mente, at de blakkede nu var på vej over i den tyske lejr, hvilket man bl. a. kunne se på den store stigning i den tyske avis' abonnenttal, og han ventede, at billedet i løbet af kort tid ville ændre sig ganske enormt rent talmæssigt. Det var for ham heller intet under, thi både folkeligt og kulturelt var Nordslesvig gammel tysk jord.[3])

Det nordslesvigske grænsespørgsmål ikke helt skrinlagt.

Der er iøvrigt forskellige eksempler på, at selv i Tyskland var grænseproblemet endnu ikke helt skrinlagt. Den 7. december 1940 anmodede von Löw Ausw. Amt om, at dr. John Boyens i Kiel måtte få udrejsetilladelse til Danmark for i danske arkiver at tage udskrifter af dokumenter, „som eventuelt kunne anvendes som materiale til begrundelse af det tyske standpunkt ved forhandlinger om ordningen af det tysk-danske grænsespørgsmål eller den i Danmark boende tyske folkegruppes forhold".[4]) Og da dr. Møller i november 1941 blev modtaget af rigsfører Himmler i førerhovedkvarteret, drøftede man, efter hvad dr. Lanwer den 25. november meddelte Kassler, også spørgsmålet om Nordslesvigs skæbne, og rigsføreren antydede forskellige muligheder, som Lanwer dog ikke ville omtale af forsigtighedsgrunde.[5])

Lanwers opgave i Nordslesvig.

Men alle disse drøftelser og udtalelser var dog kun mere tilfældige. Det væsentligste træk i udviklingen i de første krigsår var bestræbelserne for at få folkegruppen til at forstå, at den måtte lære at følge de nye retningslinier, som allerede var blevet trukket op ved Rimanns besøg den 12. april. Det var et led i denne ensretning, at konsul Lanwer i juli 1940 kom til Aabenraa. Som det fremgår af en redegørelse, som han den 17. december 1942 gav på et møde i Ausw. Amt, havde han fået instrukser fra Ausw. Amt, som krævede en øjeblikkelig, fuldstændig omlægning af folkegruppens hidtidige politik. Den skulle indordnes under den rigstyske storpolitik, og der blev stillet følgende krav til den: enhver diskussion om grænsen måtte ophøre, ikke blot på offentlige møder og i offentlige erklæringer, men også ved folkegruppesammenkomster og i lukkede underførermøder. Den militære og politiske situation krævede

[1]) Krachts forklaring til rapport af 20. marts 1948. A. nr. 31.
[2]) A. nr. 117.
[3]) A. nr. 64.
[4]) A. nr. 65.
[5]) A. nr. 76.

ubetinget ro og orden i grænseområdet, og derfor var mådehold i nationalitetskampen en pligt. I fremtiden måtte folkegruppeledelsen afvente de retningslinier for politisk virksomhed, som blev givet af den tyske politiske ledelse. Konsulen var med stor energi gået i gang med sit arbejde og havde søgt direkte kontakt med alle underførerne i Nordslesvig. Han deltog i så at sige alle møder og holdt hos sig selv en del sammenkomster for underførerne. Men det viste sig, at „den herværende folketype er stivsindet og selvrådig", så forandringen kun kunne gennemføres langsomt og ved hjælp af udholdenhed og tålmodighed. Der gik næsten et år, inden det lykkedes konsulatet, gesandtskabet og Vomi at overbevise de forskellige underførere om nødvendigheden af de nye retningslinier, så de selv på møderne kunne tale om den ny folkegruppepolitik. Man blev snart klar over, at der under disse forhold måtte udstedes nye paroler, og efter overvejelser mellem gesandtskabet og Vomi blev man enig om at „proklamere den indre styrkelse af tyskheden i nationalsocialistisk ånd og den yderligere udbygning af folketyske positioner på alle områder som en særlig vigtig fremtidsopgave". Desuden opstillede folkegruppeledelsen på eget initiativ en anden parole: „Tjenesten for det tyske folk". Med stor energi tog man fat på at løse disse opgaver, på at grundlægge nye skoler, oprette nye børnehaver, vinde de blakkede og gennemføre en nyorganisation. Tusinder meldte sig til arbejde. Mange frivillige gik til fronten. DBN udfoldede stor virksomhed. Derimod kneb det med at få de menige mennesker til at interessere sig for tanken om den storgermanske enhed. De var afvisende overfor denne „skøre idé", velsagtens fordi de anså den for den værste fjende af en grænserevision. For at udfylde det tomrum, der var opstået ved, at grænsedrøftelsen var bortfaldet, fik folkegruppen mindre politiske opgaver. Den blev værner om den tyske ære og begyndte en drøftelse af dansk politik og Danmarks nyorientering. Man proklamerede, at Nordslesvig, først og fremmest den nordslesvigske tyskhed, skulle være en bro, over hvilken den nye verdensanskuelse og den storgermanske idé kunne føres ind i det danske folk. Folkegruppen skulle være stormbataillonen, der kunne vinde Norden og værge rigets storgermanske politik. Ved således efterhånden at overtage tanken om et Storgermanien mente underførerne at yde en væsentlig og værdifuld hjælp til den tyske rigspolitik. Lanwer var dog ikke blind for, at denne politik også havde sine farer, idet den måske medførte en svækkelse af det almindelige nationalpolitiske arbejde indenfor skoler og børnehaver m. m., ligesom den også kunne formindske folkegruppens samlede stødkraft, fordi mange tyskere ikke indså nødvendigheden af denne storpolitiske vending.[1])

Kasslers oversigt over forholdene i Nordslesvig.

På mødet i Ausw. Amt blev der også af Kassler givet en oversigt over udviklingen i Nordslesvig. Han var klar over, at håbet om genforening med Tyskland stadig levede hos de fleste folketyskere, selvom parolen om grænserevision var blevet forladt, men den autoritet, som folkegruppeføreren havde, og den tillid, han nød, var en garanti for, at folkegruppen indordnede sine ønsker under Tysklands politiske interesser. Også Kassler fremhævede den storgermanske tankes betydning for folkegruppearbejdet, og hvorledes man dels arbejdede på at styrke de tyske positioner og dels danne en forståelsens bro fra Syden til Norden.[2])

Omlægningen af folkegruppens politiske linie drøftes i Vomi.

Omlægningen af den tyske folkegruppes politik blev indgående drøftet på et møde i Vomi den 4. og 5. december 1940, hvor dr. Møller, Peter Larsen, Stehr og Blume forhandlede med Behrends og forskellige sagkyndige fra Vomi samt repræsen-

[1]) Lanwers referat af sine udtalelser på mødet i Ausw. Amt. A. nr. 99.

[2]) Kasslers referat af 13. jan. 1943. A. nr. 101.

tanter fra Ausw. Amt, Deutsche Stiftung og Vereinigte Finanzkontore. Det blev fastslået, at folkegruppen havde to opgaver: Bevarelsen af tyskheden og arbejdets indordning under de linier, der var trukket op for den samlede tyske skæbnekamp samt dets tilpasning til tysk udenrigspolitik. Som en del af det tyske folk var folkegruppen ansvarlig overfor folk og rige, og heraf fulgte en pædagogisk opgave. Det tyske riges udenrigspolitiske linie krævede en egnet form for forbindelse med Fritz Clausens parti og en afvisning af hadet, forsåvidt det stod i direkte relation til det danske folk. Der havde indtil nu ikke eksisteret nogen officiel forbindelse mellem folkegruppen og de danske nationalsocialister, men man havde afholdt sig fra alt, hvad der kunne skade den danske bevægelse, og et offentligt proklameret samarbejde ville i hvert tilfælde for tiden betyde en indrepolitisk belastning for Fritz Clausen. Iøvrigt måtte tyngdepunktet i arbejdet ligge i tyskhedens bevarelse. De hidtidige positioner måtte under alle omstændigheder holdes og såvidt muligt udvides indenfor de givne muligheders rammer. Dette krævede øget arbejde af alle organisationerne, og i denne forbindelse var der tre vigtige opgaver: Skolearbejdet, bevarelse af eksistensgrundlaget, herunder sikringen af jorden, opdragelse af det unge mandskab og oplysning efter de retningslinier, man nu var blevet enig om. For at gennemføre en sådan aktivitet måtte folkegruppens organisation gøres så fuldkommen som muligt, og samtlige arbejdsområder måtte underlægges den politiske ledelse, som var ansvarlig for hele folkegruppens tilværelse. Alle økonomiske områder skulle høre under et kontor for folkeøkonomi, der skulle ledes af en Volksgruppenwirtschaftsführer. Desuden måtte der opstilles et samlet budget for folkegruppen.[1])

Partirådsmøde, hvor de nye retningslinier trækkes op.

Efter at folkegruppens repræsentanter var vendt tilbage til Nordslesvig, afholdt partirådet den 8. december et møde i Aabenraa, hvor partiføreren berettede om de fremtidige opgaver efter de retningslinier, som var blevet vedtaget i Berlin, mens Stehr talte om forholdet mellem Vogelgesang og det agrarpolitiske kontor.[2]) Dr. Møller kom lidt nærmere ind på spørgsmålet om forholdet til det danske nazistparti og fremhævede, at grænsen mellem dette og NSDAP-N på ingen måde måtte blive uklar. En folketysker fra Nordslesvig hørte hjemme i den tyske folkegruppes politiske organisation, ikke i DNSAP.[3])

Forholdet mellem danske og tyske nazister.

Drøftelsen af forholdet mellem de to nationalpolitiske partier kom også i den følgende tid til at spille en vis rolle. Selvom man fra rigstysk side som et led i den storgermanske politik ønskede en god forståelse mellem danske og tyske nazister, blev dette ønske dog aldrig gjort til virkelighed. I 1942 fik gesandtskabet forelagt en klage fra dansk nationalsocialistisk side, hvorefter Peter Larsen havde udtalt, at DNSAP altid ville komme til at spille en politisk underordnet rolle. Renthe-Fink gav konsulatet ordre til at understrege overfor folkegruppen, at overgruppefører Lorenz' besøg ikke på nogen måde måtte have til følge, at holdningen overfor Fritz Clausen blev kølnet, men at det tværtimod, nu som før, var en vigtig opgave for folkegruppen at opretholde et godt forhold til ham og hans parti. Peter Larsen afviste iøvrigt klagerne og sagde, at han uden forbehold var villig til at vedligeholde et godt forhold til DNSAP.[4])

På mødet i Ausw. Amt. den 17. december 1942 kom Lanwer også ind på forholdet mellem de to partier. Han oplyste, at tyskerne allerede i 1940 havde fået an-

[1]) Stehrs notat af 8. dec. 1940. A. nr. 66.
[2]) Se s. 101.
[3]) Stehrs notat. A. nr. 66.
[4]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 29. juni 1942. A. nr. 92.

visning på at indtage en korrekt holdning overfor Fritz Clausen og hans tilhængere, men at de dog skulle marchere hver for sig. Det varede dog længe, inden dette krav blev opfyldt, idet man fra folkegruppeledelsens side bevidst tog afstand fra Fritz Clausen, måske fordi man var bange for, at et samarbejde kunne betyde en svækkelse af tyskheden. Senere opstod der dog et bedre forhold, men folketyskerne mente, at man ikke behøvede at indskyde nogen mellemmand — Fritz Clausen — mellem sig og sin fører. De germanske, nationalsocialistiske folkesamfund stod ikke ligeberettigede ved siden af hinanden, men under den tyske nationalsocialismes kammeratlige førerskab. Man arbejdede nu i lang tid tolerant ved siden af hinanden, omend med kølige følelser. Den storgermanske propaganda gjorde det dog nødvendigt at revidere forholdet til Fritz Clausen, og man fandt da en kammeratlig linie overfor de danske nationalsocialister.[1])

Dansk bekymring for et samarbejde mellem de to nazistiske partier.

Fra dansk side var der en vis bekymring for et samarbejde mellem danske og tyske nazister, og under den samtale, som Stauning havde med dr. Møller i slutningen af 1940, spurgte statsministeren, om der var nogen forbindelse mellem folkegruppen og de danske nazister, hvortil dr. Møller svarede, at dette ikke var tilfældet.[2]) Renthe-Fink har iøvrigt fremhævet, at det først og fremmest var indenfor SS, at man var inde på tanken om samarbejde mellem danske og tyske nazister.[3])

Samarbejdet mellem folketyskere og Fritz Clausens parti blev aldrig til virkelighed.

Der er dog ingen tvivl om, at samarbejdet aldrig kom ud over de smukke ords stadium, og begivenhederne i forbindelse med folketyskernes optagelse i Frikorps Danmark viste også tydeligt den tyske ængstelse ved en nærmere tilknytning mellem de to nationalsocialistiske partier.[4]) Som antydet af Lanwer skyldtes den svigtende samarbejdsvilje måske ikke mindst et personligt modsætningsforhold mellem de to førere og dr. Møllers uvilje mod et samarbejde.[5]) Han har selv senere forklaret, at det vist var denne uvilje, som var en af grundene til, at SS omkring 1941 var inde på tanken om at få ham fjernet, idet Berger var meget interesseret i samarbejde mellem folkegruppen og Fritz Clausen.[6])

Det tyske fremstød.

I februar 1941 kunne Lanwer overfor det tyske gesandtskab opgøre resultatet af den tyske folkegruppes arbejde siden besættelsen. Han berettede, hvorledes der efter en vis stilstand i begejstringen for politisk virksomhed var indtrådt en ny optimisme. Det nationale arbejde blev nu alle vegne intensiveret. Håbet om grænseændring levede vel stadig, selvom der ikke kunne tales herom, men folkegruppens eneste opgave var at styrke tyskheden og bære den fremad, vel at mærke for at bringe problemet „frem til national modning". Kravet om ubetinget disciplin overfor partiføreren blev stærkt fremhævet, og man stillede parolen om det tyske folks førende rolle i det storgermanske rum i forgrunden. I Nordslesvig skulle tyskheden blive den afgørende faktor, og det var den, der skulle have føringen, også i forholdet til de danske nazister. Der var stærk vækst i partiorganisationerne, der blev oprettet nye skoler og børnehaver, og der var gennemført en opbygning af de faglige organisationer. De tyske arrangementer sprængte alle rammer. Indenfor landbruget var der gennemført en omorganisation, og der udfoldedes en stærk mødeaktivitet under

---

[1]) Lanwers referat af sine udtalelser på mødet. A. nr. 99; i en skrivelse til gesandtskabet havde Lanwer allerede 3. feb. 1941 fremsat lignende synspunkter. A. nr. 70.

[2]) A. nr. 118, note 1.

[3]) Ber. II A. nr. 1, s. 7.

[4]) Se s. 47 f., 132 ff.

[5]) A. nr. 99.

[6]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 18. juni 1945. A. nr. 277.

parolen „produktionsslaget". Films- og biblioteksarbejdet gjorde nye fremstød mulige i områder, som man ikke hidtil havde bearbejdet, og forberedte muligheden for et politisk arbejde, senere for oprettelsen af en skole. SK var i stærk udvikling og havde fået mere end 500 nye medlemmer. Også indenfor Jungenschaft og Mädchenschaft var der betydelig medlemstilvækst. Tyskheden havde sikkert aldrig stået stærkere end nu, men de nye resultater bestod i almindelighed i en øget ensartet sjælelig indstilling og en strammere samling af den tyskhed, der hidtil havde stået udenfor de politiske organisationer. Lanwer regnede dog ikke med, at der endnu var sket et større indhug i de blakkedes front.[1])

Arbejdet i „det tomme rum". Den 19. juni 1941 kom Lanwer atter tilbage til spørgsmålet om folkegruppens fremstød i „det tomme rum". Han oplyste, at der fandtes et særligt tomrumsreferat, som blev ledet af Peter Callesen, og dettes virksomhed havde været rig på resultater i den sidste tid. Tabte positioner blev vundet tilbage, og man havde fået fat på mange, som ikke tidligere havde vovet at aflægge åben bekendelse til tyskheden. Man henvendte sig også til alle dem, som endnu ikke var endeligt vågnet til national bevidsthed. I den folketyske propaganda havde man fremsat den tesis, at flertallet af den nordslesvigske befolkning tilhørte denne gruppe. Selvom dette var overdrevet, kunne man dog heller ikke uden videre drage den slutning, at de, der ikke bekendte sig som tyskere, var nationalt bevidste danskere. De nationalpolitisk indifferente fandtes især blandt dem, der ikke stemte, eller i splittelsespartierne. I dag var det muligt også at stille disse mennesker overfor valget, og derfor var der så stort et virkefelt i „det tomme rum", og bogen og filmen var her „de mest frugtbare sædekorn i dette stille havearbejde". Udsigterne til fremgang forekom ham uoverskuelige, når sejren først var vundet, og han mente, at skolepolitikken i høj grad burde gøres mere intensiv.[2])

Nye organisationer. Som et led i den politik, på hvilken der var blevet givet anvisning fra Berlin, blev der i marts 1941 gennemført en organisationsmæssig nyordning, idet der blev oprettet et særligt „politisk råd" bestående af partiets højere funktionærer samt partiets kredsledere. Desuden oprettedes et økonomisk råd og et kulturråd. Det almindelige partiråd skulle under disse omstændigheder kun holde møde hver anden måned for at høre partiledelsens beretning om situationen og de enkelte større organisationers beretninger.[3])

Det lille politiske råd. En række af folkegruppens medlemmer har været afhørt om det lille politiske råd og dets opgaver. Dr. Møller har forklaret, at det store politiske råd, der bestod af repræsentanter for partiet og de forskellige organisationer og institutioner indenfor folkegruppen, efterhånden var blevet for stort og besværligt at arbejde med, og at det var derfor, det lille politiske råd blev oprettet. Dr. Møller var selv formand for dette råd, og det var folkegruppens øverste repræsentation, som også han var underkastet, så et mistillidsvotum fra dettes side måtte opfattes som mistillid fra folkegruppen og ville have medført, at han måtte trække sig tilbage. Han fremhævede iøvrigt, at der var forskel mellem arbejdet i partiet og i folkegruppen. I partiet var førerprincippet det herskende, og han kunne udstede ordrer til partiets medlemmer, men en sådan myndighed havde han ikke overfor folkegruppen. Iøvrigt søgte han altid at få tilslutning fra rådets medlemmer, når der skulle udstedes partibefalinger. Stehr har ligeledes fremhævet, at rådet var en rådgivende institution, der havde til

[1]) Lanwer til gesandtskabet 3. feb. 1941. A. nr. 70.

[2]) A. nr. 72.

[3]) Uddrag af folkegruppens månedsberetning marts 1941. A. nr. 71.

opgave at sørge for, at der var fornøden kontakt imellem folkegruppen og ledelsen. Her blev alle vigtige spørgsmål drøftet, og retningslinierne for det fremtidige arbejde blev fastlagt. Afgørelserne faldt først efter en indgående diskussion, men der blev ikke foretaget nogen afstemning. Hvis der var divergerende opfattelser, traf dr. Møller den endelige beslutning. Man søgte dog altid at komme på fælles linie. Det var folkegruppeføreren, der udnævnte medlemmerne af rådet, idet kredslederne på grund af deres stilling måtte betragtes som selvskrevne medlemmer. Kredslederne blev udnævnt af partiføreren efter henstilling fra Organisationsamt.[1])

Forholdet mellem folkegruppen og partiet.

På et møde den 19. august 1942 blev forholdet mellem folkegruppen og partiet nærmere fastlagt. Det blev iøvrigt fastslået, at Vomi var den eneste myndighed i Tyskland, som skulle tage sig af folkegruppen, og at folkegruppeledelsen overfor Vomi var ansvarlig for, at dennes påbud blev udført, hvoraf også fulgte, at alle organisationer indenfor folkegruppen var underordnet folkegruppeledelsen og ikke måtte opretholde forbindelser med Tyskland, som ikke var godkendt af denne. Som et led i nyordningen blev det fastslået, at hele finansvæsenet skulle knyttes til folkegruppeledelsen, som skulle bevilge og udbetale tilskud, understøttelser m. m.[2]) Som i Tyskland skelnede man også i Nordslesvig mellem partiorganisationerne, nemlig partiet, SK, Frauenschaft, DJN og DMN, og „de tilsluttede organisationer" som f. eks. Selbsthilfe, Winterhilfswerk, DBN, Landesbauernschaft og Bund für deutsche Kultur.[3]) Der var nu blevet udarbejdet almindelige retningslinier for disse organisationer, som sorterede direkte under folkegruppekontoret. Deres ledere skulle være absolut tyske og medlemmer af partiet, og de havde pligt til at påvirke deres medlemmer i nationalsocialistisk retning. De måtte kun sende arbejdsberetninger til tyske kontorer, såfremt der samtidig blev indsendt afskrift til folkegruppekontoret, og beretningen måtte ikke indeholde politiske bemærkninger, medmindre den i forvejen var forelagt folkegruppeledelsen. Stridigheder, der gik ud over de enkelte organisationers rammer, måtte kun forelægges for folkegruppeledelsen, der var sidste instans, og det var absolut forbudt at appellere til nogen rigstysk myndighed.[4])

Planer om en tysk folkegrupperet.

I løbet af året 1941 begyndte ledelsen at arbejde mere og mere indgående med planerne om en særlig folkegrupperet. Efter hvad Lanwer meddelte Kassler, blev dette spørgsmål drøftet, da dr. Møller i forbindelse med modtagelsen hos Himmler i november 1941 havde en samtale med Behrends. Dr. Møller har dog senere benægtet rigtigheden af Lanwers oplysning. Derimod har han forklaret, at han i Vomi havde drøftet folkegrupperettigheder i almindelighed, og at han havde talt med dr. Hasselblatt herom, da denne ekspert i mindretalsspørgsmål engang var i Nordslesvig. Der var ikke blevet udarbejdet nogen særlig folkegrupperet, men man havde diskuteret, hvad der skulle stå i en sådan. Iøvrigt var Vomi modstander af en mindretalsstatut, da man mente, at den ville kunne bringe folkegruppens loyalitet mod opholdsstaten i fare.[5]) Den 7. januar 1942 kunne Lanwer dog meddele Kassler, at han dagen før havde haft en samtale med dr. Møller, hvori denne fortalte, at når han ikke havde oversendt gesandtskabet den lovede beretning om folkegrupperet, skyldtes det indvirkning fra Behrends' side, som havde forbudt dr. Møller at lade et forslag

[1]) Stehrs og dr. Møllers forklaringer til rapporter af 12. og 27. dec. 1945. A. nr. 116.
[2]) Optegnelse om mødet mellem „de tilsluttede organisationer". A. nr. 94.
[3]) „Deutscher Volkskalender" 1942, s. 105.
[4]) A. nr. 94.
[5]) A. nr. 76 med note 1.

herom gå over Ausw. Amt. Behrends frygtede efter sigende, at en sådan beretning kunne blive drøftet mellem Ribbentrop og Himmler, og at rigsføreren kunne blive fortørnet over dr. Møllers fremgangsmåde, ikke mindst da han i sin beretning ville gøre samtalen med rigsføreren til udgangspunkt. Lanwer fortsatte: „Som jeg nu hører af dr. Møller, er man indenfor folkegruppeledelsen allerede overordentlig aktivt beskæftiget med udarbejdelsen af en folkegrupperet. For nogle uger siden har dr. Møller på et møde i det politiske råd givet de forskellige underledere ordre til at tage forskellige emner under overvejelse og udarbejde hertil svarende forslag. På det politiske råds møde i går blev de enkelte forslag drøftet, og i de nærmeste uger skal der på grundlag af de hidtidige forslag og de i forbindelse med disse stedfundne drøftelser for første gang foretages en konkret sammenfatning". Forslaget ville få en indledning, der var skrevet af Asmus Wilh. Jürgensen, og heri skulle forslagets hensigtsmæssighed begrundes både folkepolitisk og storpolitisk. Udkastet skulle iøvrigt kun indeholde rammebestemmelser, f. eks. om folkegruppeførerens stilling indenfor den danske stat og hans ret til at udstede forordninger, om skolevæsen og kulturelt arbejde, om domsmyndighed overfor folketyskere og om den folketyske værnepligt indenfor værnemagten. Lanwer oplyste iøvrigt, at traktaten vedrørende den tysk-kroatiske folkegruppes retsstilling især havde været forbillede ved udarbejdelsen af udkastet. Dr. Møller lovede ham at sende en afskrift af forslaget, som ventedes at være færdigt i løbet af en 3—4 uger.[1])

Arbejde for kulturelt selvstyre.

Efterhånden syntes folkegruppens planer på dette område at være blevet ændret, således at man i første omgang ville arbejde hen på at opnå kulturelt selvstyre. Den 17. november 1942 kunne Lanwer meddele dr. Best, at dr. Møller overfor ham havde udtalt ønske om, at hans medarbejdere ved Bests forestående besøg kunne få lejlighed til at referere folkegruppens nyeste planer og forslag på et møde med ham i det lille politiske råd.[2]) Og da Kassler på mødet i Ausw.Amt den 17. december redegjorde for de særlige nordslesvigske problemer, kom han også nærmere ind herpå, idet han pointerede, at det især drejede sig om tre ønsker, nemlig at folkegruppen fik sit eget skolevæsen og kirkevæsen samt et forbindelseskontor hos den danske regering. Dr. Best havde dog endnu ikke afsluttet behandlingen af disse spørgsmål.[3]) Allerede den 8. december var man iøvrigt nået så vidt, at man nærmere kunne formulere de folketyske krav på dette område. Det hed heri, at gennemførelsen af dette selvstyre ville fritage den danske stat for forpligtelsen til at sørge for folkegruppen i kulturel henseende, men at staten skulle sørge for forudsætningerne herfor, særlig på det finansielle område. Derefter opregnedes planerne for ordningen af skole-, kirke- og biblioteksvæsen samt ønsket om et særligt tysk kontor ved statsministeriet.[4]) På et underførermøde i Tinglev den 15. marts 1943 udtalte dr. Møller, „at folkegruppen fra i dag overfor offentligheden fremsætter ønsket om fuldstændig kulturautonomi som principielt krav."[5])

Det kulturelle selvstyre skal ikke gennemføres „fra i dag til i morgen".

Den 13. september 1943 skrev det tyske kontor til von Woedtke angående problemerne med hensyn til kulturelt selvstyre. Det fremgik heraf, at man var klar over, at sagen ikke ville kunne gennemføres „fra i dag til i morgen", men man ville

[1]) A. nr. 81 med note 1.
[2]) A. nr. 96.
[3]) Kasslers referat af sine udtalelser. A. nr. 101.
[4]) A. nr. 187; sml. også s. 82 ff.
[5]) Lanwer til dr. Best 15. marts 1943. A. nr. 159.

præstere de nødvendige forarbejder, så man i rette tid var forberedt.[1]) Der fandt også en del drøftelser sted med kirkeministeriet og undervisningsministeriet, men her afviste man de fremsatte forslag under henvisning til, at de nødvendige ændringer ikke kunne gennemføres ved anordninger, udstedt af departementscheferne. Efterhånden hørte arbejdet med disse planer helt op.[2])

Renthe-Fink fremhæver nødvendigheden af et tåleligt forhold til danskerne.

Selvom folkegruppen på de væsentlige punkter havde fulgt de retningslinier, der var blevet givet fra Berlin, ikke mindst under drøftelserne den 4. og 5. december 1940, kneb det dog på adskillige områder med at følge anvisningerne. Da Peter Larsen og Bargfeldt ville udnytte aftalen om SK, mødte de modstand fra Lanwers side, idet han stærkt opfordrede folkegruppen til at udvise tålmodighed; jo større denne var, desto mere berettiget og voldsomt „kan vort angreb være, når målet er fuldt". Der var i øjeblikket faktisk en slags borgfred, og det ville være klogt at manøvrere således, at ansvaret for en eventuel forstyrrelse heraf klart faldt på danskerne.[3]) Renthe-Fink var ikke tilfreds med Lanwers udtalelser, idet han mente, at denne ikke tydeligt nok havde givet udtryk for, at folkegruppen måtte undgå alt, hvad der var i modstrid med „vor store politiske interesse i, at forholdene i grænseområdet udvikler sig på en rolig måde". Det var heller ikke på sin plads, når man rådede folkegruppen til foreløbig at vente med at gribe ind for eventuelt senere at kunne rette så meget kraftigere angreb på danskerne. Det måtte atter og atter indskærpes folkegruppen, at selvom der fra dansk side fandt forstyrrelsesforsøg sted, måtte den af hensyn til det tyske riges politik bidrage til, at der blev oprettet eller bevaret et tåleligt forhold til den danske befolkning i Nordslesvig. Også „Nordschleswigsche Zeitung" skulle indrette sig herefter. Skrivelsen sluttede med, at Lanwer fik pålæg om „uafladeligt og eftertrykkeligt" at indvirke på folkegruppen i overensstemmelse med disse retningslinier. „Vi har", hed det, „i denne henseende et stort ansvar".[4])

Dr. Møller mener, at folkegruppen må have en politisk opgave.

Lanwer talte gang på gang med dr. Møller om disse problemer, og ikke mindst prøvede han at få ændret „Nordschleswigsche Zeitung"s linie. Han mente, at det måske var forståeligt, når folketyskerne var oprørt over modstand og overgreb fra den danske befolknings side, men når man i Berlin kunne udvise den „meget smædede" langmodighed og tålmodighed og anså den for hensigtsmæssig, måtte man også af folkegruppen kunne forlange en lignende klog beherskelse. Det skulle nu være muligt, at folkegruppen indskrænkede sig til at styrke de nationale positioner og mobilisere alle kræfter for at støtte det tyske folk i krigen. Dr. Møller mente dog, at folkegruppen også nødvendigvis måtte have en politisk opgave, som efter hans mening bestod i at gøre det forståeligt for danske kredse, at den danske regerings officielle politik blev saboteret af det danske folk. Lanwer mente, at en sådan opgave kunne have sin betydning, hvis den lå i roligere nationalpolitikeres hænder.[5])

Folkegruppen klar over, at man statslig set handler illoyalt.

Iøvrigt var der indenfor folkegruppens rækker klarhed over, at den vej, man havde valgt, i givet fald kunne føre til en modsætning mellem folkegruppen og den danske stat. Denne forblev neutral i den store afgørende kamp og krævede neutralitet af sine borgere. Men den tyske nordslesviger betragtede sit folks kamp som sin egen

[1]) A. nr. 191.
[2]) Se s. 77, 83.
[3]) Lanwer til Peter Larsen 12. nov. 1941. A. nr. 73.
[4]) A. nr. 74.
[5]) Lanwer til Kassler 17. dec. 1941. A. nr. 78.

kamp. Han ønskede at handle i overensstemmelse dermed. Når han drog i kampen på Tysklands side, handlede han statslig set illoyalt, „fordi folkets og statens interesser i dette hans livs store spørgsmål ikke faldt sammen. Vi har aldrig været i tvivl om, hvilken vej vi skulle gå, og vi valgte folkets vej også i de tilfælde, hvor vi forbigående blev illoyale statsborgere".[1])

Uoverensstemmelse mellem Peter Kragh og Alexander Thomsen om de befolkningspolitiske undersøgelser.

På flere forskellige områder kom det tydeligt frem, at folkegruppen ikke helt var koblet ind på de spor, som rigsregeringen ønskede den skulle følge. Man fortsatte med de mange indberetninger om „Gehässigkeiten", hvis sigte var af politisk natur. Og undersøgelserne over befolkningspolitiske problemer, som man med stor iver havde drevet på med straks efter 9. april,[2]) blev stadig fortsat. Disse spørgsmål havde iøvrigt spillet en vis rolle under dr. Møllers møde med Himmler i november 1941.[3]) Arbejdet blev ledet af dr. Peter Kragh, der i tidens løb udarbejdede og delvis også publicerede en række betænkninger og artikler om disse spørgsmål. Hans arbejder blev iøvrigt stærkt kritiseret af folketyskeren dr. Alexander Thomsen, der var knyttet til publikationskontoret i Berlin-Dahlem. Den 10. december 1941 afholdtes et møde mellem Thomsen, dr. Møller, dr. Kragh og Sichelschmidt fra Vomi. Dr. Møller kritiserede stærkt, at en redegørelse, som Thomsen havde udarbejdet til brug for publikationskontoret, ikke var blevet forelagt ham til bedømmelse. Thomsen mente, at dette både sagligt og teknisk ville være umuligt, og iøvrigt havde han af Behrends fået pålæg om at følge med i de befolkningsstatistiske problemer i Nordslesvig og give referat herom til Vomi. Det fremgik iøvrigt af drøftelsen, at ikke blot Thomsen, men også propagandaministeriet havde rejst indvendinger mod Kraghs arbejde. Kragh fremhævede, „at hans arbejde var tænkt som et politisk og bevidst ensidigt befolkningsstatistisk arbejde til bedste for den tyske folkegruppe og ikke gjorde krav på fuldstændighed og videnskabelig eksakthed". Thomsen gjorde heroverfor gældende, „at man ikke med sådanne sagligt og politisk angribelige metoder kunne forsøge at få støtte til et så vigtigt spørgsmål som en tysk-dansk grænserevision". Det hedder videre i dr. Thomsens redegørelse for mødet: „Dr. Kragh bestrider iøvrigt, at hans tal skal støtte grænserevisionen, hvad imidlertid tydeligt fremgår af den officielle benyttelse af det Kragh'ske materiale i partiledelsens krav om grænserevision og af den danske presses talrige og skarpe svar på det Kragh'ske arbejde". Dr. Thomsen mente ikke, at der nogensinde kunne tilvejebringes en forståelse mellem det tyske og det danske folk, hvis partiledelsen rejste krav om grænserevision og herved støttede sig på urigtige og falske statistikker. Han fremhævede, at han som folketysker i videnskabelige publikationer vedrørende befolkningssituationen i Nordslesvig selvfølgelig ville tage det nødvendige politiske hensyn til folkegruppen, hvilket også var sket derved, at hans arbejder var trykt som fortrolige publikationer. Men iøvrigt følte han sig både politisk og videnskabeligt ansvarlig overfor publikationskontoret og de kompetente myndigheder i Ausw. Amt og indenrigsministeriet, men ikke overfor partiledelsen[4].)

Ausw. Amt forbyder Alexander Thomsen at protestere mod folkegruppens politik.

Resultatet af striden mellem dr. Thomsen og dr. Kragh blev, at Ausw.Amt den 15. januar 1942 bad Thomsen om ikke at fremsætte sine protester imod den politik, som blev ført af den tyske folkegruppe i Nordslesvig.[5])

---

1) „Schulungsbrief der NSDAP Nordschleswig". A. nr. 115.
2) Kredsledelsen i Tønder til de lokale afdelinger 28. april 1940. A. nr. 22.
3) A. nr. 76.
4) Alexander Thomsen til dr. Papritz 12. dec. 1941. A. nr. 83.
5) A. nr. 82.

Folkegruppens „negative nordiske" politik.

På mødet i Ausw. Amt den 17. december 1942 havde Lanwer fremhævet, hvorledes folkegruppen i den første tid efter besættelsen havde gjort sig til en værner af den tyske ære, og at der efterhånden var blevet udviklet en slags „negativ nordisk" politik, d. v. s. en tale- og pressevirksomhed, som havde til formål „at lade uforsonlige modstandere af en storpolitisk forståelse og folk, der åndeligt saboterede det tysk-danske forhold, stille i gabestokken og såvidt muligt ved tysk indgreb få dem uskadeliggjort".[1])

Overfald på lektor Rosent.

Det var ikke mindst i „Unsere Stimme", at denne politik kom til orde, men den kom også til udtryk i forskellige tilfælde, hvor man fra folkegruppens side direkte søgte at ramme danskere, som man mente havde smædet den tyske ære. Rosentsagen, der stammede fra 1938, blev atter taget op og fik ikke mindst aktualitet, efter at to SK-mænd, Christian Petersen og Ernst Jacob von Essen, havde overfaldet lektor Rosent og tildelt ham nogle slag i nakken og på kinden samt to ørefigner. Det er senere blevet opklaret, at Kortsch havde givet ordre til overfaldet, og Jep Schmidt har forklaret, at det er muligt, at han er fremkommet med en udtalelse, som Kortsch kunne opfatte som en slags ordre til at give Rosent en afstraffelse. Den 12. december 1941 blev de to SK-folk idømt 40 dages hæfte.[2])

Dr. Møller kræver Rosent fjernet fra grænselandet.

Lanwer meddelte den 22. december 1941 det tyske gesandtskab, at dr. Møller desværre bedømte sagen udfra et prestigestandpunkt og ikke under nogen omstændighed ville gå med til, at de anklagede afsonede straffen. Lanwer foreholdt dr. Møller hans loyalitetserklæring i folketinget og udtalte, at det ikke var ønskeligt, at denne gamle sag igen blev gjort til genstand for drøftelse. Dr. Møller bad ham dog indtrængende om at forelægge sagen for gesandtskabet med anmodning om, at der måtte blive taget skridt til at få lektor Rosent fjernet fra grænseområdet; kun da kunne han overfor sin folkegruppe forsvare, at de to anklagede blev sat i fængsel.[3])

Kassler anmoder udenrigsministeriet om udsættelse af strafafsoningen for de SK-mænd, som overfaldt Rosent.

Den 6. januar 1942 henstillede Kassler til udenrigsministeriet, om det ikke var muligt at udskyde dommens fuldbyrdelse, indtil der i nogen grad var groet mos over sagen. Ministeriet anså dog ikke en sådan udsættelse for klog, hverken fra et dansk eller tysk synspunkt, idet det af befolkningen nemt ville blive udlagt således, at „Tyskere ikke straffes i Danmark". Kassler holdt dog under en senere henvendelse fast ved det ønskelige i, at straffuldbyrdelsen blev udskudt.[4])

Dr. Møller vil ikke give efter i Rosentsagen.

Samme dag, som Kassler henvendte sig til gesandtskabet om sagen, drøftede Lanwer den med dr. Møller, som udtalte, at Rosent under alle omstændigheder måtte forsvinde fra grænseområdet. Han ville tale med Stauning og undervisningsministeren om sagen, men Lanwer rådede ham indtrængende til først at indhente gesandtens tilladelse hertil.[5])

Landsretten stadfæster dommen over de to SK-mænd.

Underretsdommen mod de to SK-mænd blev stadfæstet ved landsretten den 8. maj 1942, og den 13. juni udtalte udenrigsministeriet, at det intet havde at bemærke til, at afsoningen blev iværksat. Kassler udtalte overfor kontorchef H. J. Hansen, at sagen jo nu måtte gå sin gang. En ansøgning om benådning blev afslået af justitsministeriet.[6])

---

[1]) A. nr. 99.
[2]) A. nr. 80, note 1.
[3]) A. nr. 79.
[4]) H. J. Hansens optegnelser af 6., 7. og 10. jan. 1942. A. nr. 80.
[5]) Lanwer til Kassler 7. jan. 1942. A. nr. 81.
[6]) A. nr. 80, note 2.

Dr. Møller rejser sagen påny.

Folkegruppen ville dog ikke opgive denne sag, som i tidens løb havde spillet så stor en rolle i propagandaen. Den 14. februar 1943 blev der fra et møde i Haderslev sendt et telegram til statsminister Scavenius, hvori man bl. a. krævede, at der blev indledet strafferetlig forfølgelse mod lektor Rosent, og at han blev fjernet fra grænselandet.[1]) Kassler blev meget overrasket over, at Rosent var taget med i dette telegram, og lod skinne igennem, at han hverken fandt det påkrævet eller klogt. Iøvrigt blev spørgsmålet også drøftet på et møde mellem statsministeren og dr. Møller den 17. februar, og det fremgik heraf, at man betragtede Rosent-sagen som henlagt.[2])

Schülein og Warncke.

Et par andre sager, som også vakte stor forbitrelse i folkegruppen og medførte en række forhandlinger med danske myndigheder, drejede sig om provst Schülein i Løgumkloster og pastor Warncke i Ullerup. Det blev påstået, at Schülein havde afvist at afholde sørgegudstjeneste for to faldne danske frivillige, for den enes vedkommende med den begrundelse, at man jo ikke kunne vide, om han var skudt forfra eller bagfra, eller om han havde skudt sig selv, og at han i fremtiden ville risikere at stå overfor en tom kirke, hvis han afholdt gudstjenesten. Pastor Warncke blev især kritiseret, fordi han i „Kirkeblad for Ullerup Sogn" havde talt om en ungdom, „som ved statsmagt opdroges til gudløshed, krigerisk grovhed og lovløshed".[3])

Kassler henvender sig til udenrigsministeriet.

Kort før 15. februar 1943 foretog Kassler en henvendelse til udenrigsministeriet, hvori han spurgte, om pastor Warncke ikke kunne fjernes fra Nordslesvig, og iøvrigt fremførte klager over provst Schülein. Kontorchef H. J. Hansen udtalte, at man ville være forstående overfor et ønske om en undersøgelse, når der forelå mere konkrete oplysninger.[4])

Dr. Møllers telegram om strafferetlig forfølgelse mod de to præster.

Dr. Møller kom ind på sagen på et møde i Haderslev den 14. februar, hvori han oplyste, at han havde forhandlet med ministeriet, og at myndighederne med beklagelse havde erklæret overfor ham, at de ikke havde lovhjemmel til at gribe ind. Dr. Møller fortsatte: „Det er en uholdbar tilstand, som vi ikke vil finde os i. For fremtiden forlanger jeg af enhver SK-mand og enhver partifælle, at han drager sådanne folk til regnskab, såfremt regeringen ikke af sig selv skrider ind." Den nye bemyndigelseslov havde gjort det muligt for statsministeren i gerning at bevise oprigtigheden i de loyalitetserklæringer, som regeringen stadig havde udsendt.[5]) Fra mødet blev der sendt statsministeren et telegram, hvori dr. Møller på 1 000 tyskeres vegne „for at bevare freden i hjemstavnen" forlangte, at der blev indledet strafferetlig forfølgelse mod de to præster, og at de blev fjernet fra Nordslesvig.[6]) Dr. Best tilkendegav kort efter overfor dr. Møller, at han var meget forbavset over, at telegrammet var blevet afsendt, uden at dr. Møller først havde været i forbindelse med ham.[7])

Dr. Møller til Scavenius om Schülein og Warncke.

Den 17. februar fandt der en forhandling sted mellem Scavenius og dr. Møller,[8]) og den 3. marts sendte folkegruppeføreren en redegørelse for de to forhold til

---

[1]) A. nr. 105.
[2]) A. nr. 109, note 2.
[3]) Dr. Møller til Scavenius 3. marts 1943. A. nr. 109.
[4]) H. J. Hansens notits af 15. feb. 1940. A. nr. 106.
[5]) Lanwer til dr. Best 16. feb. 1943. A. nr. 107; sml. referatet af mødet i Tinglev 14. marts, hvor dr. Møller fremsatte lignende udtalelser. A. nr. 159.
[6]) Kassler til Lanwer 19. feb. 1943. A. nr. 145.
[7]) A. nr. 105.
[8]) Dr. Best til Ausw. Amt 23. feb. 1943. A. nr. 108.

statsministeren. Han begyndte med at skildre den ophidselse og uro, som de to præsters opførsel havde udløst i den tyske folkegruppe. Denne havde siden krigens begyndelse „anlagt hele sit arbejde under parolen: tjeneste for folket — tjeneste for den europæiske nyordning!" Hermed tjente den i virkeligheden det danske folks fremtid og fulgte den linie, der var angivet i regeringserklæringen af november 1942. Derfor kunne folkegruppen heller ikke affinde sig med en krænkelse af den kæmpende fronts og de tyske og danske frivilliges ære. Et angreb herpå betød et angreb på Danmarks officielle politik, og folkegruppen måtte af hensyn til fredeliggørelsen af forholdene i grænselandet og af hensyn til det tysk-danske samarbejde skride ind overfor sådanne æreskrænkelser, der var åndelig sabotage. De to præsters fortsatte anvendelse i Nordslesvig ville føles som en stærk belastning af folkegruppen og efterlade stærk spænding og uro.[1]) Efter modtagelsen af denne skrivelse sendte udenrigsministeriet en anmodning til kirkeministeriet om at gøre de to klagepunkter til genstand for tjenstlig undersøgelse og foretage afhøring af de to præster.[2]) Provsteretten foretog derefter en undersøgelse, og provst Schülein og pastor Warncke fik gennem vedkommende biskop tildelt en disciplinær tilkendegivelse, hvilket udenrigsministeriet meddelte det tyske kontor den 23. juli 1943.[3])

Pastor Schmidts tale.

Det var dog ikke blot forholdet til danskerne, som kunne volde vanskelighed. Der er ingen tvivl om, at man fra tysk side anså Møller for at være vanskelig at arbejde sammen med, og dette kom flere gange frem i forskellige udtalelser.[4]) Hans reaktion på nogle udtalelser, som pastor Johs. Schmidt fremsatte på et møde i Tinglev den 16. juni 1942, gav også et indtryk af hans følsomhed overfor kritik. Schmidt talte om, at det danske folk en dag ville blive nødt til at bekende sig til den nye tids ideer, men det skulle være mænd fra dets egne rækker, der prædikede de nye ideer: „vi burde ikke agere læremester!" Tyskerne måtte ikke forfalde til den utilgivelige fejl at spotte over de skandinaviske enhedsbestræbelser, og efter Lanwers opfattelse afviste han den linie, der kom til udtryk i „Unsere Stimme". Dr. Møller var temmelig opbragt og udtalte overfor Lanwer, at det alene af hensyn til hans underførere var nødvendigt, at der blev udsendt en offentlig erklæring om, at pastor Schmidts udtalelse var hans personlige anskuelse, som ikke deltes af folkegruppeledelsen.[5])

Dr. Møller utilfreds med SS.

Større og mere alvorlige var problemerne i forbindelse med de tyske frivilliges anbringelse i Frikorps Danmark og en række forskellige andre forhold i forbindelse med de frivillige. Man var efterhånden mere og mere på vagt overfor den linie, som blev ført fra SSs side, og i april 1942 kunne Renthe-Fink indberette til Ausw. Amt, at forskellige begivenheder i den senere tid havde fået dr. Møller til at tvivle på, om de toneangivende myndigheder som SS stadig holdt fast ved den hidtidige linie overfor den tyske folkegruppe. Det var partiførerens indtryk, at den storgermanske politik efter krigen i stedse højere grad ville føre til, „at alt tillempes med henblik på et Danmark under dansk nationalsocialistisk førerskab, uden at der tages hensyn til folkegruppens særlige interesser". Han havde indenfor folkegruppen gennemført en hverveaktion for våben-SS på det grundlag, at folkegruppen også i fremtiden skulle beholde sin særlige stilling overfor danskerne, og at de frivilliges indsats ville styrke dens position i Nordslesvig. Som forholdet lå, ville han ikke selv afsende det første

[1]) A. nr. 109.
[2]) A. nr. 110.
[3]) A. nr. 113.
[4]) Se f. eks. A. nr. 85 og 307.
[5]) Lanwer til Kassler 16. juni 1942. A. Nr. 91.

kontingent af folketyske frivillige, som havde meldt sig under den nye hverveaktion. Selvom SS-Hauptamt i mellemtiden havde meddelt, at der ikke mere ville blive tildelt folketyskere til Frikorps Danmark, og at de for fremtiden kun ville blive indsat i de rigstyske enheder, tillagde dr. Møller dog det skete en særlig betydning, idet han satte det i forbindelse med den kritik af folkegruppeledelsen, som var blevet fremsat af Chr. Paysen. Renthe-Fink havde meddelt ham, at der ikke var indtrådt nogen ændring i Tysklands hidtidige politik, og at SS afviste Paysens flyveskrift. Iøvrigt var hverken gesandtskabet eller Vomi interesseret i, at dr. Møller deltog i højtideligheden ved de frivilliges afrejse.[1])

Folketysk ængstelse for, hvilke følger en virkeliggørelse af den storgermanske tanke vil kunne få.

Den 28. april havde Renthe-Fink en samtale med dr. Møller, som endnu en gang udtalte, at han måtte drage den slutning, at SS ønskede den storgermanske tanke virkeliggjort i Danmark på en sådan måde, at tilhørsforholdet til tysk nationalitet blev fuldstændig trængt i baggrunden i forhold til det nationalsocialistiske, germanske skæbnefællesskab. Han mente, der ville blive stillet krav til den tyske folkegruppe om, at den efterhånden skulle opgive at være en sluttet folkelig enhed og i stedet smelte sammen med de danske kræfter, som ville „føje det danske folk ind i det storgermanske rum og forene det åndeligt med det tyske folk", hvorved folkegruppen ville komme ind under de danske nationalsocialisters førerskab. Han erklærede, at man umuligt kunne forlange af en folketysker, som i hjemstavnen var nødt til at hævde sin tyskhed mod danskheden, at han skulle kæmpe under de danske symboler og lade sig uddanne på dansk. En folketysker ville sætte sit liv ind for fører og folk, men han ville ikke ofre sit blod for, at Danmark skulle få en plads i det nye Europa. Folkegruppen mente, at et samarbejde med Fritz Clausen var selvindlysende, og betragtede det som en af sine vigtigste opgaver at skabe forståelse med det danske folk og at vinde det for den storgermanske tanke, men det måtte aldrig føre til, at den tyske nationalitet blev opgivet. Tilhørsforholdet til tyskheden var for enhver folketysker det afgørende, og kun på det grundlag kunne han arbejde for det storgermanske mål. Folkegruppen måtte forblive en sluttet enhed, hvorfra „de positive kræfter skulle stråle ud i den danske befolkning". Dr. Møller var allerede blevet underrettet om, at overgruppefører Lorenz i løbet af kort tid ville komme til Nordslesvig, og han håbede, at besøget kunne medføre en klaring af de spørgsmål, han havde bragt på bane. Der var indenfor folkegruppen stadig stærkere tvivl om, at dr. Møllers politik blev billiget af rigsfører-SS. Hans autoritet var kommet ud for en tillidskrise, og den ville kun kunne bringes ud af verden, hvis der i anledning af Lorenz' besøg overfor offentligheden blev givet udtryk for, at Himmler udtalte sin anerkendelse af folkegruppens arbejde. Lanwer havde meddelt gesandtskabet, at der ikke var tale om nogen modsætning indenfor ledelsen, og at alle underførerne stod bag dr. Møller, og at denne var overbevist om, at det ikke ville være muligt at holde sammen på folkegruppen, hvis man fik på fornemmelsen, at hans politik ikke mere blev støttet fra riget. Renthe-Fink søgte at berolige dr. Møller og sagde, at folkegruppens omstilling til den nye tid ikke ville betyde, at den dermed skulle opgive sin tyskhed. Man var i øjeblikket inde i et overgangsstadium, som af folkegruppen krævede et godt forhold til de danske nationalsocialister, men det betød ikke, at man skulle give afkald på forsvar mod de dele af det danske folk, der ville angribe og trænge tyskheden tilbage. Han udtalte overfor dr. Møller, at efter hans skøn kunne

[1]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 21. april 1942. A. nr. 85.

man ikke af de forskellige begivenheder drage den konklusion, som var blevet draget af dr. Møller.[1])

Dr. Møllers stærke ophidselse over de forskellige begivenheder må vel også ses i forbindelse med den aktion, som SS året i forvejen havde foretaget overfor dr. Møller, idet man havde forlangt ham fjernet som folkegruppefører, hvilket efter dr. Møllers opfattelse skyldtes, at man var utilfreds med, at han modsatte sig et samarbejde med Fritz Clausen.[2])

Chr. Paysens skrifter.

Den sag vedrørende tidligere kredsleder Chr. Paysen, som dr. Møller flere gange omtalte, havde vakt stor opmærksomhed indenfor folkegruppen. Paysen havde i 1941 udgivet: „Der Nationalsozialismus als Weltanschauung im Grenzland" og lidt senere sammen med Chr. M. Carstensen: „Nordschleswigs Sendung im grossgermanischen Reich" med undertitlen: „Ein Beitrag zur Verständigung zwischen Deutschland und Dänemark". Ikke mindst det sidste værk indeholdt en række skarpe angreb på folkegruppeledelsen og dens dispositioner og på forskellige folketyske personer, der blev nævnt ved navn. Værket var selvfølgelig også kendt i danske kredse, og dette forhold gjorde ikke dr. Møllers vrede mindre.[3]) Hertil kom, at der var et gammelt modsætningsforhold mellem partiføreren og Paysen, idet dr. Møller havde afsat denne som kredsleder, fordi han havde røbet forhandlingerne i det lille politiske råd for Fritz Clausen. Dr. Møller har senere forklaret, at Paysen havde stået bag forsøget på at få ham afsat som partifører.[4])

Dr. Møller forlanger, at Vomi skal gribe ind overfor Paysen.

Dr. Møller forlangte nu af Vomi, at man skulle foretage sig noget mod Paysen. Lanwer skrev i april 1942 til Kassler om sagen og fremhævede her, at Paysens angreb efter hans opfattelse var ubilligt, og at Møller burde forsvares af Vomi, der havde indsat ham som folkegruppeleder, og da han „i hele sin folkegruppepolitik udelukkende udfører instrukser og ordrer fra Berlin". Paysen gjorde sig til talsmand for, at folkegruppen skulle underlægges Fritz Clausen, at den altså skulle vende sig fra Berlin og slutte sig til København. Hvadenten, sagde Lanwer, denne tanke var rigtig eller ikke rigtig, så kunne man ikke forlange, at folkegruppen skulle foretage en sådan svingning. Det havde i forvejen været vanskeligt at lede folketyskernes blik bort fra grænsen over på den storpolitiske linie, og først efterhånden var man nået så vidt, at alle, i hvert tilfælde udadtil, gjorde forsøg på at underordne sig storpolitikken, selvom „grænserevision nu som før eksisterer i folketyskernes hjerter som et ønske". Netop nu under den nye hverveaktion var der brug for en stærk autoritet, og man kunne ikke komme uden om, at Paysens skrift i denne forbindelse rummede en vis fare. Allerede i dag kunne man høre folk sige, at Paysen tilsyneladende havde bedre kontakt med Berlin, og at folkegruppeføreren ikke var rigtigt informeret. På denne måde blev det nye skrift „et dolkestød mod dr. Møller i et øjeblik, da han som aldrig før måtte kræve den strengeste disciplin".[5])

Himmlers afgørelse.

Det varede ikke længe, inden Himmler reagerede i Paysen-sagen. Den 22. april 1942 bestemte han, at Paysen straks skulle begive sig til Tyskland, og at han „i overensstemmelse med sine modige skrifter beviser sit mod i gerning og melder sig til krigstjeneste", ikke i våben-SS, men i hæren og helst blandt faldskærmsjægerne.

---

[1]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 29. april 1942. A. nr. 87.

[2]) Dr. Møllers forklaringer til rapporter af 18. juni og 27. dec. 1945. A. nr. 277 og 116.

[3]) A. nr. 84 med note 1.

[4]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 18. juni 1945. A. nr. 277.

[5]) A. nr. 84.

Han anmodede om, at „dette utrolige skrift, der misbruger SS-runen", straks måtte blive inddraget i Danmark. Dr. Møller skulle have meddelelse om, at han nød rigsførerens fulde og hele tillid.[1])

Kassler anmoder udenrigsministeriet om, at Paysenbrochuren må blive beslaglagt.

I juni måned foretog Kassler en henvendelse til det danske udenrigsministerium, hvor dr. Stahlmann tidligere havde fremsat ønske om, at Carstensens brochure måtte blive beslaglagt. Dette ønske skyldtes dels den ulovlige brug af SS-runen, dels den ubeherskede kritik mod folkegruppeledelsen. Kontorchef H. J. Hansen mente ikke, at brochuren truede ro og orden i landet eller kunne skade forholdet mellem Danmark og Tyskland, idet den stræbte imod at fjerne de bestående modsætninger og skabe et godt og harmonisk forhold mellem de to lande. De danske myndigheder kunne vanskeligt blande sig i eller tage parti i en strid indenfor mindretallet. Kassler forstod i og for sig denne betragtning, men mente alligevel, at man også fra dansk side måtte være interesseret i, at salg og udbredelse af brochuren blev standset. I Tyskland var førerprincippet et højt og helligt princip, som også gjaldt for de tyske folkegrupper, „og man kunde ikke tolerere Brud paa dette Princip, navnlig naar det skete saa alvorligt som her". Han oplyste, at det var blevet meddelt, at de tyske myndigheder, Himmler m. fl., ligesom mindretalsledelsen ønskede brochuren forbudt. Senere blev sagen drøftet med Barandon, der godt kunne forstå vanskelighederne ved en dansk beslaglæggelse.[2])

Paysen slipper for indkaldelse.

Det viste sig iøvrigt, at Berger havde forsøgt at få Himmlers afgørelse omstødt, da Paysen allerede stod på hans liste som medlem af våben-SS. Det endte dog med, at Paysen slet ikke blev indkaldt, idet han gjorde vanskeligheder overfor Vomi, der af den grund erklærede ikke at være interesseret i en indkaldelse.[3])

Lorenz' besøg i Nordslesvig.

Tirsdag den 5. maj 1942 kom lederen af Vomi, SS-overgruppefører Lorenz til Nordslesvig, ledsaget af afdelingschef dr. Kubitz og overborgmester Kracht. Den følgende dag deltog han i et møde med det lille politiske råd, hvor dr. Møller redegjorde for folkegruppens arbejde og for de forhold, som havde ført til ledelsens holdning overfor den senere tids begivenheder. Hans indstilling var på ingen måde rettet mod SS. Det var hans mål at styrke tyskheden og foreholde folkegruppen dens storpolitiske betydning som bro i arbejdet for at vinde det germansk-danske broderfolk. Lorenz tog derefter ordet og bragte folkegruppelederen rigsførerens tak og anerkendelse for det hidtidige nationale arbejde. Han strejfede folkegruppens „stille ønsker om indlemmelse i det stortyske rige, men betonede, at dette spørgsmål ikke var aktuelt, og at han hverken kunne eller ville sige noget herom". Ideologisk, kulturelt, folkeligt og økonomisk var folkegruppen allerede forenet med moderlandet, og den løsning, som måske senere engang ville komme, ville sikkert falde ud til folkegruppens tilfredshed, hvordan den så end ville blive. Han gav derefter overfor dr. Møller udtryk for Himmlers ubegrænsede tillid og fordømte skarpt Paysens person og brochure. Efter at have overbragt rigsførerens løfte om, at folketyske frivillige for fremtiden skulle indsættes i rigstyske SS-enheder, oplæste han nogle dokumenter fra Himmler. Senere blev der holdt et møde med samtlige medlemmer af partirådet.

Drøftelser mellem Lorenz og Lanwer.

Den 7. maj forlod Lorenz atter Nordslesvig, mens Kubitz rejste til København sammen med dr. Møller for dèr at forhandle med Renthe-Fink, Kanstein og Meissner. Under møderne var det fra underførernes side blevet kritiseret, at rigs- og folketyskere

[1]) Himmler til Vomi 22. april 1942. A. nr. 86.
[2]) H. J. Hansens notitser af 10. og 26. juni 1942. A. nr. 90.
[3]) Lanwer til Renthe-Fink 27. juli 1942 om Behrends' besøg. A. nr. 93.

ikke måtte afholde fælles arrangementer på stats- og partifestdage, og overgruppeføreren udtalte, at han ikke viste forståelse for, at 6 engelske Rostockflyvere var blevet bisat i Aabenraa under militære æresbevisninger, og han ville ved lejlighed tale med Føreren herom. Lanwer havde lejlighed til en del samtaler med Lorenz, som også ved denne lejlighed fastslog, at der ikke var sket nogen ændring i den folkegruppepolitik, som Vomi hidtil havde ført, og „at altså de to folkegrupper fremdeles — også forsåvidt de er blevet nationalsocialistisk indstillet — må marchere hver for sig". Lanwer udtalte, at han ikke gerne ville betro et postbud, hvorledes og under hvilken form der var blevet talt dunder til Paysen, og at udfaldene mod folkegruppeledelsen i sig selv havde retfærdiggjort forholdsreglerne mod denne. Det var efter hans mening ikke en folketyskers sag at tale om storgermansk nationalsocialisme i stedet for en tysk nationalsocialisme. Det måtte man overlade til danskere, nordmænd og svenskere.[1])

Da dr. Møller kort efter talte med Renthe-Fink, udtalte han overfor denne, at han var meget glad for Lorenz' udtalelser, og at besøget havde bragt den ønskede klaring af de forskellige spørgsmål og ville have en positiv virkning på det tyske arbejde i Nordslesvig.[2])

Dr. Behrends i Nordslesvig.

Et par måneder senere besøgte Lorenz' næstkommanderende, dr. Behrends, Nordslesvig. Under en sammenkomst hos dr. Møller blev forskellige politiske problemer drøftet, bl. a. spørgsmålet om videresendelse af folkegruppens arbejdsberetninger. Behrends ville selv afgøre, hvem der skulle have dem. Han ville ikke finde sig i, at disse beretninger, der dog var „hans beretninger", blev bedømt fra anden side, uden at han vidste, hvilken stilling man tog dertil. Det var uudholdeligt for ham altid at skulle have en barnepige om sig. Folkegruppeføreren kunne ikke gå et vist sted hen, uden at der blev indgivet rapport derom. Det, der ærgrede ham, var, at han stadig skulle stå under formynderskab af Ausw. Amt. Lanwer oplyste, at rigsrepræsentationen i folkegruppens egen interesse måtte være nøje underrettet om arbejdet, og det endte da med, at Behrends udtalte, at han ikke ville forhindre dette, og endda pålagde dr. Møller til stadighed at holde konsulatet underrettet. Også Paysen-sagen og samarbejdet med SD i Kiel blev drøftet.

Behrends understreger, at folkegruppens politiske linie må afpasses efter den tyske udenrigspolitik.

Dagen efter var der møde på Dibbernhaus, hvor de forskellige sagkyndige aflagde beretninger om deres arbejde. Behrends lagde i sin tale stærkt vægt på de krav, som udenrigspolitikken stillede, og som af folkegruppearbejdet altid krævede, at det skulle holde sig indenfor den tyske udenrigspolitiks rammer. Han gentog tydeligt og gang på gang disse krav i forskellige versioner. Det betød dog ikke, at folkegruppen skulle tvinges til at forholde sig i ro, dens ledere måtte ikke blive administrative embedsmænd, og den skulle stadig have nye opgaver.[3])

Dr. Møllers utilfredshed med ikke at blive overdyrlæge.

I slutningen af året 1942 opstod der nye vanskeligheder i forholdet til de danske myndigheder. Dr. Møller havde søgt om stillingen som overdyrlæge ved slagteriet i Graasten, men en anden dyrlæge var blevet foretrukket i hans sted. Møller mente, at denne afgørelse af hele folkegruppen blev opfattet som en politisk forholdsregel, der var rettet imod ham og derved også mod folkegruppen, og han frygtede, at den behandling, han havde været ude for, ville udløse en betydelig ophidselse, som kunne få politiske følger. Den 16. december foretog dr. Best en henven-

[1]) Lanwer til Renthe-Fink 7. maj 1942. A. nr. 88.
[2]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 14. maj 1942. A. nr. 89.
[3]) Lanwers indberetning til Renthe-Fink 27. juli 1942. A. nr. 93.

delse til Scavenius, hvori det hed: „Jeg tror, at det ville være i den af Deres Excellence og mig indledede politiks interesse, at enhver uro i den tyske folkegruppe omhyggeligt blev undgået". Han mente, at det fra dansk side måtte anerkendes, at folkegruppen og ikke mindst dr. Møller siden besættelsen „har bevist en overordentlig politisk indsigt og disciplin, og at ordningen af de dansk-tyske forhold herigennem i særlig grad er blevet lettet". Hvis folkegruppen nu fik indtryk af, at man fra dansk side besvarede dens tilbageholdenhed med mangel på agtelse og krænkende behandling, kunne det medføre højst ugunstige politiske eftervirkninger. Det drejede sig altså ikke om opfyldelse af et egoistisk og personligt ønske fra dr. Møllers side, „men om en klaring af en politisk komplikation, som er indtrådt ved den af dr. Møller ikke forudsete behandling af hans ansøgning". Han bad derfor Scavenius sørge for en ordning af denne sag, for at der ikke derved skulle opstå „en belastning af den af os førte politik".

Scavenius' stilling. Dr. Møller har selv forklaret, at det ikke var ham, der henvendte sig til dr. Best om sagen, men at Kassler havde meddelt ham, at dr. Best ønskede at tale med ham om spørgsmålet, formentlig på foranledning af Lanwer. Best har udtalt, at da dr. Møller havde forelagt ham sagen, henvendte han sig til Scavenius, der sagde: „For Guds skyld, var dr. Møller dog bare kommet for en måned siden, så havde jeg ordnet sagen, nu må jeg forhandle med et andet ministerium, og i den anledning behøver jeg en skrivelse fra Dem".[1])

Sagen medførte en del brevveksling mellem Scavenius og dr. Best. Den danske statsminister erklærede sig enig med den rigsbefuldmægtigede i, at det ville være beklageligt, om sagen skulle give anledning til uro indenfor den tyske folkegruppe, og at han „i overensstemmelse med den af os begge førte politik" ville bestræbe sig for at finde en tilfredsstillende løsning. Scavenius mente, at afgørelsen i og for sig var saglig korrekt, men kunne tænke sig, at man imødekom dr. Møllers ønsker ved at overlade ham kontrollen ved eksporten af levende dyr.[2])

Dr. Møller uvillig til kompromis. Dr. Møller var dog stadig meget fortørnet og forberedte dr. Best på, at stemningen i folkegruppen i løbet af kort tid ville kunne tvinge ham til at tage stilling til denne „bryske behandling af folkegruppen", hvilket kunne udløse reaktioner fra Berlin, som kunne gå langt ud over den betydning, som en overdyrlægestilling havde. Dr. Best anmodede endnu en gang Scavenius om at finde en løsning og mente ikke, at det for en gangs skyld skulle være så vanskeligt „at vise et medlem af den danske rigsdag, som i de sidste år stadig har fremmet en fornuftig og for Danmarks interesser nyttig politik, en usædvanlig imødekommenhed for at skåne hans politiske prestige og skåne den dansk-tyske politik for unødvendige rystelser".[3])

Dr. Møller overdyrlæge ved tilsynet med eksport af levende dyr. Landbrugsminister Bording holdt på, at afgørelsen havde været formelt rigtig, og at han kun efter udtrykkelig anmodning fra tysk side kunne ændre de trufne dispositioner. Den 29. januar 1943 fremsatte dr. Best en sådan anmodning overfor Scavenius, idet han endnu en gang fremhævede ønskeligheden af at undgå en unødvendig belastning af det dansk-tyske forhold.[4]) Sagen endte kort efter med, at dr. Møller blev ansat som overdyrlæge ved tilsynet med udførslen af levende dyr over Graasten med et årligt honorar på 8 000 kr. Den nyudnævnte overdyrlæge skulle

[1]) A. nr. 97 med note 1—2.
[2]) A. nr. 98.
[3]) A. nr. 100.
[4]) A. nr. 103.

overtage et andet embede svarende til hans stilling, når et sådant blev ledigt, og derefter skulle Møller udnævnes som overdyrlæge ved det offentlige slagtehus i Graasten.[1])

Folkegruppen vil ikke deltage i de kommunale valg.

I foråret 1943 skulle der ikke blot afholdes valg til folketinget, men også til kommunerådene. Også her indtog dr. Møller det standpunkt, at folkegruppen ikke ville gå til valg. I en henvendelse til Vomi udtalte han, at hvis fredsvalg med opretholdelse af status quo ikke var muligt, burde der drages omsorg for, at folkegruppen fik mulighed for på anden måde at varetage sine kommunalpolitiske interesser. Ledelsen kunne således udnævne særlige referenter, med hvem de personer eller organisationer, som var kompetente i de enkelte forhold, skulle sætte sig i forbindelse i alle anliggender, der vedrørte tyskheden.[2]) Da dr. Best sendte en indberetning til Ausw. Amt om dr. Møllers stilling, udtalte han, at denne foretrak en ordning med særlige referenter, idet man herved ville opnå, at disse kunne medvirke i mange kommuneråd, hvori folkegruppen i øjeblikket ikke var repræsenteret eller var så svagt repræsenteret, at den ikke kunne være med i udvalgene. Referenterne skulle underrette folkegruppeføreren og i givet fald via denne det tyske kontor om alle de spørgsmål, der angik gruppen. Dr. Best mente, at det ville være muligt at nå frem til en forståelse med den danske regering om disse spørgsmål.[3]) Vomi støttede dr. Møllers forslag, og i Ausw. Amt var man i og for sig også indforstået med indførelse af tyske referenter i kommunerådene.[4])

Spørgsmålet blev ikke afgjort sammen med problemerne i forbindelse med folketingsvalget, og på et underførermøde i Tinglev den 14. marts 1943 kom dr. Møller ind på kommunalvalgene. Han omtalte, at referenterne via det tyske kontor skulle have ret til at forelægge det pågældende ministerium enhver beslutning, som folkegruppen måtte rejse indsigelse imod. Scavenius havde dog betegnet dette spørgsmål som „fuldstændig indiskutabelt", men havde tilbudt ham at give sikkert løfte om, at der ville blive afholdt fredsvalg over hele Nordslesvig.[5])

Samarbejdsudvalget og de sønderjyske rigsdagsmænd drøfter de kommunale valg.

Den 26. marts blev spørgsmålet om de kommunale valg drøftet i samarbejdsudvalget. Statsministeren oplyste, at han overfor dr. Møller havde udtalt sig mod tanken om observatører og havde foreslået en slags fredsvalg. De fleste af medlemmerne var stemt for forlængelse af mandaterne, men Ole Bjørn Kraft ønskede dog fredsvalg. Den 29. marts havde de sønderjyske rigsdagsmænd møde med indenrigsminister Jørgen Jørgensen, der havde anmodet om en samtale. Ministeren redegjorde her for spørgsmålet, idet han nævnte, at det overfor dr. Best var blevet fremhævet, at tanken om en slags observatører var imod forfatningens ånd, og at der indenfor regeringen og samarbejdsudvalget var enighed om, at dette var uantageligt. Ministeren omtalte de forskellige muligheder: forlængelse af de tyske mandater, almindeligt fredsvalg, og at der ikke blev afholdt valg i Nordslesvig. Den sidste udvej anså han personlig for den bedste, selvom det ikke var nogen god ordning, idet man helst skulle undgå at trække den gamle grænse op igen. Han anså det for uigennemførligt at undgå valg i hele landet. Hos flere af de sønderjyske rigsdagmænd var der stemning for, at valgene overalt blev aflyst, og Jefsen Christensen udtalte, at

[1]) A. nr. 104.
[2]) Vomi til Ausw. Amt 6. feb. 1943. A. nr. 144.
[3]) A. nr. 146.
[4]) A. nr. 148.
[5]) Det tyske konsulat til dr. Best 15. marts 1943. A. nr. 159.

han ikke ville stemme for en lov, der stillede sønderjyderne anderledes end det øvrige land. Samme dag havde de sønderjyske rigsdagsmænd et møde med samarbejdsudvalget, og redaktør E. Svensson meddelte, at rigsdagsmændene var enige om at søge valgene udskudt for hele landet. Indenrigsministeren udtalte, at det kunne man ikke, når der var mulighed for valg, og også Buhl, Knud Kristensen, Ole Bjørn Kraft, A. M. Hansen og Oluf Pedersen udtalte sig for afholdelse af valg, idet Knud Kristensen dog spurgte, om det var bedre med observatører. Jefsen Christensen ville gerne have oplyst, om der var givet tyskerne noget tilsagn, hvortil statsministeren svarede, at man måtte betragte valgene som samhørende, og at man ikke kunne nøjes med det, hvori man fra dansk side havde størst interesse. Det ville betyde en skærpelse af forholdene, hvis man aflyste. Derefter havde rigsdagsmændene en ny drøftelse. Resultatet heraf blev, at man, selvom man principielt stod på det standpunkt, at valgene burde aflyses over hele landet, dog så sig nødsaget til, efter den holdning, som regering og samarbejdsudvalg havde indtaget, at gå med til en udsættelse for de sønderjyske landsdeles vedkommende. I et nyt møde med samarbejdsudvalget, som fandt sted samme dag, meddelte man udvalget dette, og statsministeren sammenfattede udtalelserne på møderne således, at man ville sige til tyskerne, at da forlængelse af mandaterne eller indførelse af observatører stred mod forfatningen og fredsvalg ikke kunne garanteres, måtte man træffe den ordning, at der ikke blev afholdt valg i Nordslesvig.[1])

Møde mellem dr. Møller og Scavenius.

Den 30. marts blev der holdt et møde mellem statsministeren og dr. Møller om spørgsmålet. Dr. Møller spurgte, om det ikke var muligt at holde fredsvalg. Statsministeren svarede hertil, at det ville være praktisk uigennemførligt, men han kunne tilbyde dr. Møller den ordning, at der ikke blev afholdt kommunale valg i Sønderjylland, hvilket efter regeringens mening var den bedste løsning under de givne forhold. Dr. Møller erklærede sig indforstået hermed og spurgte, om han kunne tale med dr. Best om sagen, hvilket statsministeren svarede ja til. Svenningsen havde også talt med dr. Best og Kanstein og overfor dem udtalt, at bortset fra spørgsmålet om den tyske folkegruppe var der ikke andre problemer med hensyn til kommunalvalgene, og de havde begge erklæret sig enige heri.[2])

De tekniske enkeltheder aftales.

Dr. Møller gav nu Stehr bemyndigelse til at forhandle med udenrigsministeriet og træffe afgørelse om de praktiske enkeltheder. På et møde, hvor departementschef Sauerbrey og kontorchef Egede Larsen, direktør Svenningsen og afdelingschef Hvass deltog, enedes man om, at de nuværende mandater skulle forlænges. Hvor den sidste mandatindehaver var afgået ved døden eller udtrådt, måtte der vælges et nyt medlem. Man ville anvende den fremgangsmåde, at den nye repræsentant skulles vælges af dem, der ved sidste valg havde været stillere til den pågældende kandidatliste, og af de tilbageværende medlemmer af den pågældende gruppe i det kommunale råd. Hvis der ikke var mindst 3 personer til at foretage valget, skulle dette foretages af den eller de tilbageværende medlemmer sammen med den organisation, gennem hvilken opstilling i sin tid havde fundet sted.[3])

Ny drøftelse i samarbejdsudvalget.

Efter at denne aftale var blevet truffet, forelagde indenrigsministeren forslaget til en valglov for samarbejdsudvalget. Det gav anledning til en lille drøftelse, idet Ole Bjørn Kraft meddelte, at han havde fået en række henvendelser, hvori der

[1]) Ber. IV A. 780—83, „Sønderjydske årbøger" 1952, s. 72—74.
[2]) Svenningsens notits af 8. april 1943. A. nr. 112.
[3]) Hvass' optegnelse af 7. april 1943. A. nr. 111; sml. ber. IV A. 784.

protesteredes imod at trække Kongeaa-grænsen op. Han spurgte, om man ikke blot kunne udskyde valget i de kommuner, der havde tyske repræsentanter. Knud Kristensen fremsatte lignende betænkeligheder, og heller ikke P. Munch var glad ved aftalen og ville have foretrukket forlængelse af mandaterne eller en ordning, hvorved der kun fandt udsættelse af valg sted i de kommuner, der havde repræsentanter for mindretallet. Indenrigsministeren sagde, at det foreslåede ikke var ønskeligt, men det bedst mulige.[1])

5. Efter 29. august 1943.

Dr. Møllers brev til Lorenz. 29. august betød et tysk nederlag.

Begivenhederne i Danmark den 29. august føltes af dr. Møller som et tysk nederlag. Dette kom stærkt frem i et brev, som han den 21. september sendte til Lorenz i Vomi. Han skildrede først udviklingen siden 1940. Indtil da gik folketyskernes bestræbelser i første række ud på at blive „løst fra forbindelsen med den danske stat". Men efter besættelsen banede følelsen af, „at vi også under en eller anden form var forbundet med de danske hjemstavnsfæller", sig vej indenfor folkegruppen. Man så i danskerne den germanske broder, med hvem man måtte finde sammen om en fælles opgave. De danske frivilliges indsats betød meget for denne forståelse. Af stor betydning var det også, at dr. Best på enhver måde gik ind for denne linie. I de rolige og saglige kredse af det danske folk følte man agtelse for dr. Bests personlighed, og fra samtaler, som han selv havde haft med Scavenius, vidste han, hvor frugtbart Bests samarbejde med de danske ministerier havde været. England var klar over, at dr. Bests politik var farlig, set fra et engelsk synspunkt, og propagandaen blev derfor først og fremmest rettet mod ham. Nu havde England nået sit mål, og det var uden for al tvivl, at den almindelige undtagelsestilstand „betyder intet mindre end et tysk nederlag".

Dr. Møller mener, at dr. Best var den eneste, som nu kunne regere Danmark.

I betragtning af de tyske tab i Danmark spurgte man sig selv, om undtagelsestilstanden havde været nødvendig. Dr. Møller udtalte, at han selvfølgelig ikke havde tilstrækkeligt overblik og indsigt til at afgøre dette, men eet så han tydeligt: det tyske nederlag. Også folketyskerne spurgte sig selv, hvad der nu skulle ske. Han kunne ikke indse, hvorledes regeringen Scavenius skulle komme tilbage, hvor ønskeligt det end måtte være, men man kunne udstyre den anden faktor i det dansk-tyske samarbejde, dr. Best, med nye fuldmagter og også i fremtiden lade ham udføre et velsignelsesrigt tysk arbejde. Han var den eneste politiker af format, der nød almindelig dansk tillid, han alene kunne regere Danmark under den øjeblikkelige situation „og dermed få det ud af Danmark, som det under krigstilstand er muligt at skaffe frem til den tyske værnemagt og den tyske økonomi". Når dr. Møller henvendte sig til overgruppeføreren, var det af bekymring for den tyske sag i Danmark, og han bad Lorenz henvende sig til „vor rigsfører med anmodning om, at han på afgørende sted vil lægge sin store indflydelse i vægtskålen for her i Danmark at skaffe os forhold, der netop svarer til hans stort anlagte germanske linie".[2])

Angående sit forhold til dr. Best har dr. Møller senere forklaret, at denne kort efter sin ankomst til Danmark bad dr. Møller om at give sig en almindelig oversigt over forholdene i landet. Møller tilrådede dr. Best ikke at fortsætte eller fremme

[1]) Ber. IV A. 786.
[2]) A. nr. 124.

den politik, som SS havde ført, og som gik ud på at pace DNSAP frem. Forholdet mellem folkegruppen og Meissner havde aldrig været godt, og dr. Møller tilrådede da også den rigsbefuldmægtigede at kvittere denne, der indenfor gesandtskabet stod som repræsentant for SSs politik.[1])

Begivenhederne i Graasten i maj 1944.

Forholdet mellem dr. Best og dr. Møller blev hurtig godt og kammeratligt, og Bests tillid til folkegruppeføreren var så stor, at han den 26. maj 1944, efter at aktionen mod oberst Paludan-Müller havde medført butikslukning og andre tyskfjendtlige demonstrationer i Graasten, gav denne fuldmagt til at træffe endelig afgørelse om, hvad der skulle ske fra tysk side. Aktionen blev ledet af Köhnert og den lokale kommandant i Aabenraa, kaptajn Smidt. Overfor politimester Bjerre stillede de krav om, at forretningerne atter skulle åbnes, og truede med at arrestere politimesteren, hvis kravet ikke blev efterkommet. Men Bjerre sagde, at han savnede hjemmel i loven til at påbyde genåbning af butikkerne. Da dr. Lührmann gennem Bjerre eller kaptajn Smidt havde fået meddelelse om begivenhederne i Graasten, henvendte han sig til dr. Best for at bede om forholdsordre. Efter hvad dr. Møller har oplyst, sagde Best, at Møller skulle sætte sig i forbindelse med Smidt og Köhnert og sørge for en fornuftig løsning af sagen. Dr. Møller holdt på, at de tyske krav skulle frafaldes, og efter nogen diskussion måtte Smidt og Köhnert bøje sig herfor. Senere medvirkede dr. Møller også til, at oberstens lig kunne blive udleveret til de pårørende.[2])

Underførermøde i Tinglev.

Den 29. september 1943 var der underførermøde i Tinglev. Dr. Møller talte bl. a. om det tyske kontor og anvendelsen af de tidsfrivillige den 29. august. Han kom også ind på folkegruppens krigsindsats og omtalte derunder, at vinterhjælpen havde stillet 10 000 kr. til rådighed for omsorgen for de frivillige og oprettelsen af et feltpostindleveringssted på Dibbernhaus, de sårede og bomberamte havde fået for 110 000 kr. kager, og der var blevet sendt 3 780 puder til u-både til en værdi af 70 000 kr. Desuden var der blevet skaffet 400 grammofonplader, endvidere hjemmesko og uldtæpper. Velfærdstjenesten havde taget sig af et stort antal rekreationstrængende, og der var overtaget 50 børn fra AO, mens den tyske selvhjælp havde skaffet 145 000 kr.

Dr. Møller omtalte også begivenhederne den 29. august og beklagede situationens udvikling. Han udtalte, at folketyskerne utrættelig ville arbejde videre for, „at de tyske våben, der alene er i stand til at sikre os en ordentlig fremtid, skal vinde sejr".

Sammenslutning af folketyskere og rigstyskere.

Mødet havde iøvrigt en særlig betydning, idet det var første gang, at der nu var opnået en samlet tysk ledelse i Nordslesvig. Det var det første underførermøde, som knyttede rigstyskere og folketyskere sammen i fælles arbejde og således satte et punktum for den hidtidige splittelse. Nyordningen betød fornuftens sejr og var kun blevet opnået ved forstående støtte fra dr. Best og fra lederen af AO, Gauleiter Bohle. Han betonede, at de fem afdelingsledere indenfor AO var gået ind for afgørelsen, og oplyste, at der var 2 453 rigstyskere i Nordslesvig, deraf 144 partifæller, 218 i Frauenschaft og 188 i DAF. Det havde tidligere været således, at folketyskere og rigstyskere i Nordslesvig hver havde deres ledelse og organisation, og de to gruppers arbejde og fester skulle holdes adskilt. Fra folkegruppens side havde man været meget utilfreds med denne ordning, og som det fremgik af dr. Møllers tale, blev den i sommeren 1943 gennemførte nyordning hilst med stor glæde. Folkegruppen skulle herefter i Nordslesvig overtage hele arbejdet for tyskheden, mens den til gengæld

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 20. juni 1945. A. nr. 136.

[2]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 140; Sven Sabroe: „Ene Mand mod Gestapo", s. 41—47, 50 f.

skulle standse sin virksomhed i den øvrige del af Danmark, først og fremmest i København, hvor arbejdet gik over til AO. Formelt vedblev de pågældende at være medlem af henholdsvis AO og folkegruppen, men reelt blev der gennemført en sammensmeltning.[1])

Grænsespørgsmålet stadig indiskutabelt.

Da dr. Langer kort før sin afrejse til Aabenraa, hvor han skulle være Lanwers efterfølger som konsul, havde en samtale med kontorchef H. J. Hansen i udenrigsministeriet, fremhævede han, at når han nu blev sendt til Nordslesvig, skyldtes det, at dr. Best var af den opfattelse, at det var af stor betydning her at have en mand, der var fortrolig med grænseforhold „og ikke lod sig paavirke af den ofte snæversynede Grænsementalitet".[2]) Det var ikke blot den rigsbefuldmægtigede, der håbede på en rolig udvikling i grænselandet. I Berlin havde man den samme indstilling og ønskede, at grænsespørgsmålet ikke på nogen måde blev drøftet. Da der i efteråret 1943 var tale om, at SS-overgruppefører Querner skulle rejse til Nordslesvig for at tale den 9. november i anledning af heltemindedagen, gav von Ribbentrop kun tilladelse til rejsen på betingelse af, at han i sin tale ikke behandlede politiske problemer „og især ikke kommer ind på den nordslesvigske tyske folkegruppes forhold til Danmark".[3]) Og da Köhnert i oktober 1943 blev sendt til Aabenraa, gjorde hans overordnede det klart for ham, at grænseproblemerne overhovedet ikke måtte diskuteres.[4]) I en redegørelse fra juni 1944 kunne Stehr da også nævne, at folkegruppen allerede for flere år siden var slået ind på en fællesgermansk og europæisk linie, og at den søgte at bevare kontakten med den øvrige befolkning.[5]) Som et led i disse bestræbelser må det vel også ses, at man i april 1944 begyndte at udgive en dansksproget avis „Paa Broen", der blev tilsendt ca. 50 000 danske husstande i Nordslesvig. Den skulle komme een gang om måneden og havde til formål at gøre den danske befolkning kendt med folkegruppens anskuelser med hensyn til det dansk-tyske forhold.[6])

Den tyske ungdom aflægger ed til Hitler.

I Nordslesvig gik livet sin gang. Mange af de unge var borte, ved fronten, på flyvepladser og andre steder i Danmark og Tyskland. Men hvert år forlod nye årgange skolen for at gå ud i livet. I april 1944 afholdt man rundt om i byerne højtidigeligheder for ungdommen. I Tønder talte kredslederen Jes Petersen, som sagde til de unge: „Dit folks fremtid ligger i dine hænder". Enhver havde pligt til at forstå Førerens kalden og tjene den tyske fremtid. Kredsungdomsføreren modtog de unge, som derefter aflagde ed til Føreren og fik overrakt et eksemplar af „Mein Kampf".[7])

Folketyskerne afhængige af de rigstyske myndigheder.

De ledende indenfor folkegruppen var i disse tider dog også optaget af andet end tanken på fester og højtideligheder. Vanskelighed efter vanskelighed begyndte at melde sig. Det var ikke langt fra, at den tyske ungdom ikke mere var at finde i hjemstavnen. Med betænkelighed så man på, at så mange af de bedste unge gik til fronterne, mange for aldrig at vende tilbage, og man begyndte at overveje, om det ikke kunne undgås, at altfor mange folketyskere skulle med i krigen.[8]) Let var det ikke. Dr. Best har forklaret, at tyskerne i Nordslesvig som folketyskere i alle lande

[1]) Det tyske konsulats indberetning til gesandtskabet 29. september 1943. A. nr. 125; „Nordschleswigsche Zeitung" 27. september 1943.
[2]) H. J. Hansens notits af 7. juli 1943. A. nr. 208.
[3]) Büro RAM til Wagner 5. november 1943. A. nr. 126.
[4]) Köhnerts forklaring til rapport af 17. september 1946. A. nr. 478.
[5]) Det tyske kontors oversigt over folkegruppens indsats. A. nr. 330.
[6]) Kassler til Ausw. Amt 13. maj 1944. A. nr. 129.
[7]) Referat i „Nordschleswigsche Zeitung" 3. april 1944. A. nr. 128.
[8]) Se f. eks. A. nr. 255, note 2.

var mere tyske end tyskerne selv, og folkegruppen bukkede efter den 9. april helt under for den tyske propaganda, som den tog meget alvorligere end rigstyskerne, der i løbet af 7 år var blevet vant til den. Samtidig led folketyskerne af en slags mindreværdsfølelse overfor moderfolket, en følelse, der blev forstærket ved, at mange rigstyskere viste dem, at man ikke anså dem for 100 pct. tyskere. Af begge grunde opstod der en overeksponeret offervilje overfor det tyske folk, og denne offervilje blev på den mest hensynsløse måde udnyttet af de rigstyske myndigheder. Altid krævede man det yderste, og hensynsløsheden blev skærpet ved, at der bestod så mange militære, økonomiske og politiske myndigheder jævnsides hinanden. Tyskland var en autoriteternes, ikke en autoritetens stat. Men da folkegruppen gav løfte om de første ydelser til fordel for den tyske krigsførelse, blev den afhængig af de tyske myndigheder på samme måde som en mand, der havde meldt sig som frivillig. Der var ingen vej tilbage, og enhver ændring i holdningen ville være blevet betragtet som sabotage. Havde folkegruppens ledere efter den 29. august 1943 erklæret, at de som danske statsborgere ikke længere kunne være virksomme for den tyske krigsførelse, ville de være blevet indespærret, fordi det ville have været en politisk demonstration, en „begunstigelse af fjenden", som kunne straffes med døden. Folkegruppen var altså kun fri, og endda kun relativt fri, dengang den traf de første foranstaltninger med henblik på en krigsindsats.[1])

Utilfredshed med Berlin.

Det var under disse omstændigheder ikke så underligt, at folkegruppeledelsen nu og da gav udtryk for utilfredshed med de rigstyske myndigheder. Dr. Møller havde tidligere på det skarpeste kritiseret de frivilliges forhold eller SSs stilling til Chr. Paysen.[2]) Men uroen om de frivillige hørte ikke op, og af en optegnelse fra februar 1944 fremgik det, at man var utilfreds med, at folketyskere som „udlændinge" ikke kunne komme ind ved flyvevåbnet og iøvrigt havde vanskeligheder med at erhverve tysk indfødsret. Det var, mente man, heller ikke til fordel for værnemagtens interesser, at man lod de unge folketyskere føle, at de ikke hørte til det tyske folkefællesskab.[3]) Utilfredsheden kom også frem overfor Vomi, idet dr. Møller i efteråret 1944 overfor Radunski udtalte, at dette kontor ikke var til altfor stor hjælp for folkegruppen. I Vomi mente man dog, at klagen var ubegrundet.[4])

Forbud mod at deltage i strejkerne.

Men selvom der var vanskeligheder i forholdet overfor de rigstyske myndigheder, var vanskelighederne hjemme i Nordslesvig dog endnu større. Dr. Møller havde været klar over, at begivenhederne den 29. august var et nederlag for tyskerne. Nederlagets virkninger viste sig snart. Også i Nordslesvig dukkede sabotørerne op, og tyskerne følte, at de var i defensiven, at de måtte beskytte sig mod angrebene. Selbstschutz blev oprettet som et led i kampen mod sabotagen. Et andet udslag af den nye linie i den danske holdning var de mange strejker, som ved forskellige lejligheder lammede forretningsliv og produktion i Nordslesvig. I flere tilfælde havde også folketyske virksomheder deltaget i strejken, og det blev derfor i september 1944 fra DBNs side indskærpet, at ingen tysker måtte tage del i eller ved sin adfærd fremme strejkerne. Folk, der var med i strejkerne og på denne måde besudlede „den arbejdende hjemstavns ære", ville selvfølgelig blive draget til ansvar. I fremtiden skulle enhver strejkebevægelse kvæles i fødslen, og hvis der krævedes andre midler end fort-

---

[1]) Dr. Bests redegørelse af 16. december 1947. A. nr. 143.

[2]) Se s. 47 ff., 132 ff.

[3]) A. nr. 329.

[4]) Radunskis notat af 3. november 1944. A. nr. 133.

sat arbejde for at bekæmpe strejkerne, ville instrukser derom blive givet fra folkegruppeledelsens side.[1]) I november kom Hansen-Damm tilbage til spørgsmålet om strejkerne, idet han atter fastslog, at ingen tysker måtte være med i strejkerne. Selvom en virksomheds almindelige drift ikke kunne fortsættes, måtte der findes en anden beskæftigelse til arbejderne, og det folketyske personale måtte ikke forlade arbejdspladsen, selvom det var ansat i danske virksomheder. Hvis folketyskere eller folketyske virksomheder blev truet af de strejkende eller der var grund til at tro, at de var truet, skulle man henvende sig til Selbstschutz, om fornødent til værnemagten, for at få militær beskyttelse. Det bedste middel var imidlertid at optræde resolut og samlet overfor ethvert forsøg på at inddrage folketyskerne i strejkerne. Folkegruppeføreren havde iøvrigt bestemt, at ethvert partimedlem, der deltog i en strejke, ville blive udelukket af partiet.[2])

Dr. Møllers og det lille politiske råds stilling til strejkerne.

Hansen-Damm har senere forklaret, at udsendelsen af cirkulæret om strejkerne var sket efter forlangende fra dr. Møller, som var meget vred over, at medlemmer af DBN havde deltaget i strejkerne, hvilket efter hans opfattelse viste, at ånden indenfor organisationen var mindre god. Trusler fra de strejkendes side var ikke tilstrækkelig grund til at lukke forretningerne, og han fandt, at „det var skændigt overfor Kammeraterne ved Fronten at bøje sig ved at lukke Forretningerne". Hansen-Damm anså det for praktisk umuligt at drage de strejkende til ansvar, men dr. Møller forlangte, at der skulle medtages en passus herom. Før udsendelsen af cirkulæret fra november 1943 fandt der en drøftelse sted i det lille politiske råd om strejkerne, og cirkulæret var et resultat af disse forhandlinger. Personligt mente Hansen-Damm, at cirkulærerne var betydningsløse, men han rettede sig efter dr. Møllers ønske.[3])

Planer om evakuering af folkegruppen.

I 1939 havde man drøftet en omflytning af den tyske folkegruppe som et led i en almindelig politik overfor de tyske mindretal rundt om i Europa. I september 1944 dukkede spørgsmålet om en flytning atter op, men denne gang, fordi man var bange for en allieret invasion i Jylland. Vomi havde planer om en fuldstændig evakuering i så tilfælde, men dr. Møller stillede sig på det standpunkt, at folkegruppen ikke var truet på afgørende måde og derfor skulle forblive i Nordslesvig; kun nogle udsatte familier, som ytrede ønske om det, skulle evakueres til Tyskland. Dr. Best og Pancke mente, at folkegruppen burde behandles på samme måde som den tyske befolkning i Tyskland, hvor bestemmelse om evakuering blev truffet af Føreren selv, i tilfælde af pludselig trusel fra fjendens side dog af rigsforsvarskommissæren, hvis han ikke kunne få forbindelse med partikancelliet eller rigsfører-SS. Den øverstbefalende var imod en evakuering af militære grunde, fordi man ikke kunne tage en yderligere belastning af baner og veje. Iøvrigt skulle folkegruppen også benyttes til militære formål. I Ausw. Amt var man også imod evakuering, og man meddelte Vomi, at folkegruppen i tilfælde af invasion skulle blive, hvor den var, dels af militære grunde, dels fordi „gammel tysk folkegrund" ville blive opgivet, hvis folkegruppen drog bort, uden at der forelå afgørende fare, og det ville blive vanskeligt at vinde den tilbage. Ved en eventuel tilbagevenden ville folketyskerne også befinde sig i en moralsk svag stilling overfor danskerne.[4])

---

[1]) DBN til Amtsträger og medarbejdere 30. september 1944. A. nr. 131.

[2]) A. nr. 135.

[3]) Hansen-Damms forklaring til rapport af 24. januar 1946. A. nr. 141.

[4]) Referatnotits fra Ausw. Amt 25. september 1944 og koncept til Ausw. Amts skrivelse til Vomi 6. oktober 1944. A. nr. 130 og 132.

Den jævne tyskers bekymringer.

Også folkegruppens enkelte medlemmer viste bekymring over tidens vanskeligheder. I maj 1940 havde Vogelgesang spurgt gårdejer Schmidt i Øster-Terp, hvorledes han mente Nordslesvigs skæbne ville blive, hvis de tyske besættelsestropper drog bort, og Schmidt svarede, at hvis Tyskland tabte krigen, „ville det for en rank tysker være utåleligt i Nordslesvig", og selvom Tyskland vandt, ville en løsning, der ikke medførte en genforening med riget, betyde en sikker uddøen af folkegruppen, fordi det store mål så måtte begraves.[1]) I 1944 var et tysk nederlag, som i 1940 havde syntes en fjern mulighed, blevet en eventualitet, der ikke kunne afvises. I januar foretog Auslandsbriefprüfstelle i Hamborg en undersøgelse af en række folketyske breve, og det fremgik heraf, at der hos mange almindelige tyskere i Nordslesvig var en alvorlig, tildels trykket stemning. Frygten for en invasion optog mange, og under indtrykket af begivenhederne ved fronterne og i hjemlandet tænkte mange med rædsel på, hvad der ville ske efter krigen: „Når krigen er forbi, kan vi ikke blive her længere; det ved allerede i dag enhver tysker. Skal man da lade alt ligge for at bjærge sit liv?", hed det i et brev, mens en anden skrev: „Vi tænker med gru på den dag, da vi må forlade landet — men måske —?" Andre så dog stadig med en vis tillid mod syd og trøstede sig ved tanken om Frederik den Store eller Hitlers udtalelse om først at holde op med krigen 5 minutter over 12. Nogle vendte blikket mod den tyske folkegruppe selv og fastslog, at en del af dem, der efter 9. april kaldte sig tyskere, igen var faldet fra.[2])

Kritik af folkegruppeledelsen.

Efterhånden som tiden gik, opstod der også mand og mand imellem en vis kritik af den folketyske ledelse. Man mente ikke, at der blev gjort nok for de frivillige, og det hed sig, at ledelsen organiserede et Selbstschutzkorps uden våben, og at den ikke i tilstrækkelig grad hævdede sig overfor „vore pengemænd og storbønder". De havde ingen sønner ved fronten, og hvis fader og søn meldte sig, ville de bestemt blive erklæret for uundværlige. Man så heller ikke de rige i Selbstschutz eller som tidsfrivillige, de drak med officererne og købte sig derved fri for tjenesten. Der gik også rygter om, at partiføreren og andre mænd fra partiledelsen skulle have interveneret til fordel for arresterede danskere. Denne adfærd blev „brændemærket som uværdig, overilet og farlig". Den var uværdig, fordi den hos danskerne kunne fremkalde det indtryk, at man følte uro med hensyn til tiden efter krigen og ønskede at sikre sig selv, overilet, fordi det netop tit viste sig, at det var de „pæne" danskere, der var hovedmændene, og fordi det udelukkende var det tyske politi, som kunne vide, om nogen var uskyldig eller ikke, og den var farlig, fordi offentligheden let kunne få det indtryk, at ledelsen havde indflydelse på det tyske politis virksomhed, og følgen ville blive, at folkegruppen fik skyld for arrestationerne.[3])

Interventioner.

Rygterne om interventioner var rigtige, og der blev i krigens senere år gennemført en lang række aktioner for at komme arresterede danskere til hjælp. Før 29. august 1943 var interventionerne kun af meget ringe omfang,[4]) men da en række kendte personer i Sønderjylland blev arresteret i forbindelse med undtagelsestilstanden, rejste dr. Møller til København for hos dr. Best at få oplyst, hvorfor de pågældende var blevet arresteret. Han krævede overfor denne, at de blev løsladt. Dr. Best var straks villig til at hjælpe og foretog en henvendelse til von Hanneken,

---

[1]) A. nr. 25.

[2]) A. nr. 127.

[3]) Brev til Organisationsamt 19. november 1944. A. nr. 134.

[4]) Stehr i „Deutscher Volkskalender" 1953, s. 24.

og samme dag fik dr. Møller besked om, at generalen var villig til at løslade de arresterede, som ved løsladelsen fik at vide, at det skete efter folkegruppeførerens ønske.[1])

Politimesteraktionen.

Den 26. maj 1944 arresteredes en række danskere i Nord- og Sønderjylland, bl. a. amtmand Refslund Thomsen og politimester Agersted. Den såkaldte „politimesteraktion" vakte stor opsigt i Nordslesvig, og folkegruppen samt flere kredse indenfor tyskheden foretog forskellige henvendelser i den anledning. Stehr, der jo boede i København og således lettere havde lejlighed til at komme i forbindelse med de tyske myndigheder, førte forhandlinger med dr. Best, Pancke og Hoffmann og havde også kontakt med det danske udenrigsministerium. Det lykkedes bl. a. at få amtmanden løsladt, men derimod ikke politimester Agersted. Denne blev overført til Tyskland, og i december rejste dr. Møller til København for sammen med Stehr at opsøge Bovensiepen, idet man hos denne ville forsøge at udvirke, at Agersted blev overført til Danmark. Bovensiepen var afvisende, og få dage efter kom den officielle meddelelse om, at politimesteren var død i Tyskland.[2])

Forsøg på at få gendarmerne tilbage til Danmark.

I forbindelse med aktionen mod det danske politi den 19. september 1944 blev også gendarmerikorpset interneret. Kort efter henvendte dr. Møller sig til Pancke for at få oplysning om grunden hertil, og han spurgte generalen, om det ikke var muligt at sende de ældre gendarmer hjem, hvilket Pancke lovede at overveje. Dr. Møller fik mange henvendelser angående gendarmerne og var her som i andre tilfælde i forbindelse med I. P. Nielsen. Senere henvendte han sig påny til Pancke, denne gang sammen med Stehr, og krævede, at gendarmerne blev overført til Danmark. Pancke lovede at forelægge sagen for Kaltenbrunner. Bagefter gik de til Bovensiepen for at drøfte de praktiske problemer i forbindelse med aktionen, men denne var afvisende og udtalte, at overførelsen ikke var mulig, fordi der forelå en udtrykkelig ordre fra Berlin. Dr. Møller og Stehr svarede Bovensiepen, at hvis sagen ikke kunne føres igennem, ville de forelægge den i Berlin. Samme dag talte dr. Møller med dr. Best og gjorde opmærksom på de uroligheder, man måtte vente efter gendarmernes overførelse til Tyskland, og omtalte i denne forbindelse, hvorledes han tidligere havde været modstander af, at der blev oprettet en tysk koncentrationslejr i Nordslesvig. Best gik stærkt ind for sagen, men sagde, det ville være vanskeligt overfor politiet at gennemføre dr. Møllers ønske. Han bad om en skriftlig redegørelse, som han ville sende videre med en anbefaling.[3]) Dr. Møllers skrivelse var dateret 19. september 1944 og blev via dr. Best og Auswärtiges Amt sendt til Reichssicherheitshauptamt, ligesom også Vomi fik tilstillet et eksemplar.[4])

Mødet i Berlin 5. marts 1945.

Den 5. marts deltog dr. Møller og dr. Best i et møde i Auswärtiges Amt i Berlin, hvor man især skulle drøfte flygtningespørgsmålet. Best afleverede et memorandum angående de danske politifolks tilbagevenden til Danmark, og dr. Møller støttede hans krav herom stærkt og modigt. Dr. Møller har selv forklaret, at han på mødet fremkom med sagen angående gendarmerne og forelagde en del materiale, som han havde fået fra dansk side. Efter mødet henvendte Kaltenbrunner sig til ham og

---

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 19. november 1945. A. nr. 138; „Deutscher Volkskalender" 1953, s. 25.

[2]) Stehrs redegørelse, A. nr. 142, bilag III, og dr. Møllers forklaring til rapport af 20. juni 1945, A. nr. 136; „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 90—93; „Deutscher Volkskalender" 1953, s. 25.

[3]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 19. november 1945. A. nr. 139. Angående dr. Møllers uvilje mod Frøslevlejren se A. nr. 136.

[4]) A. nr. 139, note 1; „Deutscher Volkskalender" 1953, s. 26.

beklagede den skæbne, der var overgået gendarmerne. Han lovede bestemt, at de nu ville blive overført til Danmark. Dr. Møller spurgte, om det ikke kunne ske straks, hvortil han sagde ja. Dr. Best anmodede ved samme lejlighed Kaltenbrunner om, at de øvrige danske internerede i Tyskland måtte blive overført til særlige „germanske lejre", hvor de kunne få en bedre behandling, og hvortil svensk Røde Kors havde adgang.[1])

Interventioner til fordel for enkeltpersoner.

Foruden disse mere omfattende aktioner vedrørende større grupper af internerede forsøgte folkegruppen og en række enkelte tyskere, bl. a. Asmus Wilh. Jürgensen, gårdejer Schmidt i Øster-Terp, Elholm, bankdirektør Rasch i Tønder og flere andre, at udvirke løsladelsen af arresterede danskere. De fleste henvendelser fra folkegruppen skete gennem dr. Best, men også andre forbindelser blev udnyttet, ikke mindst til SS og det tyske sikkerhedspoliti; bl. a. havde dr. Møller i flere tilfælde kontakt med Köhnert i Aabenraa. Der var fra tysk side ikke særlig begejstring for de mange aktioner, og dr. Møller har fortalt, at når Stehr henvendte sig til Bovensiepen eller dr. Hoffmann, blev han modtaget med bemærkningen: „Na! Rettungsaktion Møller!".[2]) Köhnert har forklæret, at han havde flere samtaler med dr. Møller, som enten ville have noget at vide om grundene til arrestationerne eller trådte i skranken for de arresterede.[3]) Oprindelig ville det tyske politi ikke gå med til, at folkegruppen tog stilling til politiets arrestationer, men på grund af disses politiske virkninger i grænselandet følte den sig forpligtet og berettiget til at gøre sine synspunkter gældende. Det lykkedes da også efterhånden at komme på talefod med politiet.[4])

Begrundelsen for interventionerne.

Angående begrundelsen for interventionerne har dr. Møller forklaret, at han overfor dr. Best gjorde gældende, at han så det som en af sine politiske opgaver at bidrage til, at roen i Nordslesvig ikke blev forstyrret, og med dette argument stod dr. Best temmelig stærkt overfor det tyske politis modstand. I forbindelse med politimesteraktionen anførte han, at denne fra dansk side let kunne blive udlagt, som om det var folkegruppen, der havde foranlediget arrestationerne af politiske modstandere. Aktionen var jo også i afgjort modsætning til folkegruppens mål: at kunne danne bro mellem Danmark og Tyskland efter krigen.[5])

Bovensiepen har oplyst, at dr. Møller under forhandlingerne om grænsegendarmernes overførelse til Danmark udtalte, at folkegruppen skulle samarbejde med den danske befolkning, hvordan krigens udfald end blev, og derfor måtte den allerede nu drage omsorg for en afspænding i forholdet mellem tyskere og danskere.[6])

Folkegruppen søger at holde igen overfor den yderliggående tyske politik.

Hvor der var lejlighed til det, forsøgte folkegruppen at holde igen overfor de yderliggående retninger i den tyske politik og at støtte de mere moderate kredse, først og fremmest dr. Best, og han støttede da også folkegruppens interventionspolitik. Stehr, der har givet disse oplysninger, havde gentagne gange kontakt med det danske udenrigsministerium, og under samtalerne med direktør Svenningsen fik han indtryk af, at man også fra dettes side påskønnede, at forholdene i grænselandet

---

[1]) A. nr. 139 med note 2.

[2]) A. nr. 136.

[3]) Köhnerts forklaring til rapport af 2. september 1946. A. nr. 477.

[4]) Stehrs forklaring til rapport af 20. november 1945 og redegørelse af 30. juli 1946. A. nr. 139 og 142.

[5]) A. nr. 136.

[6]) Bovensiepens forklaring til rapport af 23. maj 1948. A. nr. 483.

var præget af ro og ligevægt i forhold til det øvrige land. I overensstemmelse med folkegruppens almindelige politiske linie i disse år blev det også meddelt dr. Best, at man var imod alt, hvad der kunne falde ind under begreberne clearingaktioner og schalburgtage, og det blev henstillet til den rigsbefuldmægtigede at modarbejde sådanne aktioner i Nordslesvig.[1])

Tysk ønske om at modtage flygtninge i 1943.

Efter de alvorlige luftangreb på Hamborg i 1943 meddelte dr. Møller den rigsbefuldmægtigede, at folkegruppen ønskede at modtage 1000—1500 bomberamte personer. Rigsudenrigsministeren og rigsfører-SS udtalte sig dog imod, at disse fik lov til at rejse ud af landet, og dr. Best gjorde i denne forbindelse opmærksom på, at et sådant forbud ville blive følt som en stor rigorisme, ikke mindst hvor der var tale om familietilknytning og venskabsforbindelser, og at det kunne give anledning til formodninger og rygter, som ikke ville være ønskelige af politiske grunde.[2])

Den store flygtningeaktion.

I de sidste måneder før kapitulationen begyndte de tyske flygtninge at strømme ind over Danmark. Via det tyske kontor rettede dr. Best en indtrængende appel til den tyske folkegruppe om at modtage så mange flygtninge som muligt i de tyske hjem i Nordslesvig, og man mente, at det på grund af den foreliggende nødssituation var nødvendigt at imødekomme dr. Bests ønske. Når der overhovedet skulle flygtninge til Danmark, måtte det i første række være folkegruppen, som tog imod dem. Stehr gjorde udenrigsministeriet bekendt med disse synspunkter, og man havde her forståelse for det standpunkt, der var blevet indtaget. Iøvrigt var Stehr under gennemførelsen af flygtningeaktionen i Nordslesvig forbindelsesmand mellem folkegruppen og myndighederne i København.[3])

SD angiver dr. Møller som defaitist.

På hjemvejen fra Berlin besøgte dr. Møller i marts 1945 Gauleiter Lohse, som mente, at situationen var håbløs. Da dr. Møller var kommet tilbage til Nordslesvig, lagde han ikke skjul på sin opfattelse af de militære forhold og fortalte offentligt, at krigen var tabt for Tyskland. Fra værnemagtskommandantens kontor i Aabenraa fik Köhnert melding herom, og som det var hans pligt, lod han denne meddelelse gå videre til Bovensiepen og Pancke. Bovensiepen har senere oplyst, at indberetningen blev videresendt til von Löw i Reichssicherheitshauptamt og muligvis også til Vomi.[4])

Politidirektør Möllers og Rudolf Jacobsens angleri mod dr. Møller.

I krigens allersidste tid havde dr. Best en del forhandlinger med admiral Dönitz i Flensborg. På rejserne frem og tilbage talte han som regel med dr. Møller, som indtrængende bad ham gøre alt, for at Lindemanns plan om et forsvar af Danmark ikke blev udført. En sådan kamp ville være formålsløs og ville kun bevirke en ganske kort forlængelse af krigen, men ville medføre uoverskuelige ødelæggelser i Danmark. Under en af disse samtaler meddelte dr. Best, at der forelå en indberetning fra SD om, at dr. Møller havde optrådt defaitistisk, og at dr. Best havde fået til opgave at undersøge sagen. Gennem dr. Kracht fik Møller derefter oplyst, at det var tidligere politidirektør i Flensborg, Johann Hinrich Möller, som under en rejse i Nordslesvig havde fået det indtryk, at dr. Møller var defaitistisk indstillet. Möller og Rudolf Jacobsen, der er kendt for sine påstande om det såkaldte „Rostock-møde", havde på en tjenesterejse til København aflagt besøg i Graasten. Under samværet omtalte dr. Møller de udtalelser angående krigsudsigterne, som han havde hørt højt-

[1]) Stehrs bemærkninger af 30. juli 1946. A. nr. 142.
[2]) Dr. Best til Ausw. Amt 2. august 1943. A. nr. 114.
[3]) Stehrs forklaring til rapport af 1. august 1945. A. nr. 137.
[4]) Köhnerts forklaring til rapport af 2. september 1946. A. nr. 477; note 1 til A. nr. 136.

stående regeringsembedsmænd i Berlin fremsætte. Möller og Jacobsen protesterede ikke imod folkegruppeførerens udtalelser, men syntes måske nok, at hans opfattelse var „temmelig langt ude". Iøvrigt skete der ikke noget i sagen, der snart druknede i begivenhedernes voldsomme forløb.[1]) Også i anledning af dr. Møllers kassation af SS-Ersatzkommandos indkaldelsesordrer i april 1945 skulle der have været skredet ind overfor ham, men dr. Best forhindrede dette.[2])

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 22. juni 1945. A. nr. 136.
[2]) Dr. Bests beretning af 16. december 1947. A. nr. 143.

B. Det tyske kontor.

Angående oprettelsen af det tyske kontor under statsministeriet har dr. Møller forklaret, at han gennem mange år havde syslet med tanken om et sådant kontor, der skulle være forbindelsesled mellem folkegruppen og den danske regering. Gennem historiske studier og samtaler med professor Scheel i Kiel var han nået frem til den opfattelse, at forholdet mellem dansk og tysk havde været yderst roligt under helstaten, da der fandtes et særligt tysk kancelli. Det syntes ham derfor naturligt engang ad åre at forsøge en sådan løsning, hvorved man undgik at oppiske de politiske lidenskaber, hver gang der skulle være valg. I denne forbindelse var han også inde på tanken om et nationalt kataster over folkegruppens medlemmer.[1])

Dr. Møllers ønske om et tysk kontor.

Spørgsmålet om et folketysk kontor var iøvrigt nøje knyttet til folkegruppens ønske om en særlig folkegrupperet.[2]) Den 6. januar 1942 havde Lanwer en længere drøftelse med dr. Møller herom. Det fremgik af Lanwers referat af denne samtale, at man havde tænkt sig, at folkegruppeføreren indenfor den danske administrations rammer skulle have en stilling som departementschef.[3]) Tanken om et særligt tysk kontor i København tog efterhånden fastere form, og den 17. november 1942 kunne Lanwer indberette til gesandtskabet, at dr. Møller i forbindelse med Bests forestående besøg i Sønderjylland ønskede at lade sine medarbejdere redegøre for de forskellige planer og forslag vedrørende de vigtigere nationalitetsspørgsmål, herunder også oprettelsen af et folketysk centralkontor i København.[4]) Da man i slutningen af året 1942 nåede frem til at formulere programmet for det kulturelle selvstyre, var planen om et særligt tysk kontor også taget med heri. § 12 lød: „Til ordning af alle enkeltheder, som måtte opstå i forbindelse med de forannævnte punkter, får den tyske folkegruppe en repræsentation i det danske statsministerium. Denne repræsentation er mellemled mellem folkegruppen og de enkelte danske ministerier. Disse forhandler med folkegruppen gennem dens repræsentation i statsministeriet".[5]) Folkegruppens ønske om kulturel autonomi blev forelagt den rigsbefuldmægtigede, og på et møde i Ausw. Amt den 17. december 1942 kunne Kassler redegøre for det opstillede program, herunder også det ønskede „forbindelseskontor hos den danske regering i København". Han tilføjede dog, at dr. Best endnu ikke havde afsluttet behandlingen af disse spørgsmål.[6])

Planerne om kontoret overvejes.

I begyndelsen af året 1943 opstod der imidlertid en helt ny situation, idet spørgsmålet om folkegruppens deltagelse i det forestående folketingsvalg blev ak-

Folkegruppen og valget. Dr. Møllers henvendelse til Vomi.

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 20. juni 1945. A. nr. 170.
[2]) Se s. 41 ff.
[3]) A. nr. 81.
[4]) A. nr. 96.
[5]) A. nr. 187.
[6]) Kasslers referat af 13. januar 1943. A. nr. 101.

tuelt. Dr. Møller drøftede muligheden for oprettelsen af et særligt folkegruppekontor med det lille politiske råd, som var enig med ham i, at man ikke kunne deltage i valget, og at det var ønskeligt at få et tysk kontor i København[1].) Dr. Møller foretog derefter en henvendelse til Vomi, hvori han udførligt redegjorde for folkegruppens stilling til valgene. Han udtalte, at man fra tysk side måtte være interesseret i, at valget blev afholdt, da det tyske rige måtte ønske en rolig udvikling og en styrkelse af regeringen Scavenius' stilling. Også de danske nationalsocialister var glade for et valg, idet de håbede at kunne gøre et fremstød ved hjælp af de danske arbejdere i Tyskland. Hos folkegruppen var der dog ingen interesse for et valg, idet det i den nuværende situation ikke ville være forsvarligt at svække dens krigsmæssige indsats gennem deltagelse heri. Hertil kom, at det ikke ville være muligt at lade de 7 500 folkefæller, som i øjeblikket var fraværende fra Nordslesvig, afgive deres stemmer. Man måtte derfor regne med en talmæssig tilbagegang ved valget, hvilket måtte anses for uønsket, set fra den rigstyske politiks synspunkt. Men hvis folkegruppen på den anden side ikke deltog i valget, ville dens folketingsmandat gå tabt, og det var i så fald nødvendigt, at der oprettedes en repræsentation for folkegruppen, hvorved der kunne skabes en central for dens interesser i København, en central, der både kunne anvendes i den dansk-tyske forståelses og den almindelige rigstyske politiks interesser. Der burde straks fremsættes krav om et sådant „kancelli" i forbindelse med forhandlingerne om den tyske valgdeltagelse.[2])

Møde mellem dr. Møller, dr. Best og Scavenius.

Den 6. februar blev dr. Møllers brev kommuniceret Ausw. Amt, som den 11. februar gav dr. Best underretning. Der fandt derefter et møde sted mellem Best og dr. Møller. Den rigsbefuldmægtigede lod Møller forstå, at det var ham ubelejligt, at folkegruppeføreren havde henvendt sig til Vomi, idet han måtte holde på, at indberetninger vedrørende Danmark samledes hos ham og kun skete via og ved ham. Heroverfor hævdede dr. Møller, at det var hans pligt at afgive indberetning til Vomi, som var hans „foresatte myndighed".[3]) Dr. Møller bekræftede iøvrigt overfor dr. Best, at oprettelsen af en repræsentation i det danske statsministerium ville have større værdi for ham end hans nuværende folketingsmandat, da han som enmandsfraktion alligevel ikke kunne være med i udvalgsarbejdet eller få indflydelse på rigsdagsarbejdet. Han havde allerede antydet dette ønske overfor Scavenius. I et telegram af 24. februar 1942 oplyste dr. Best, at Scavenius derefter havde henvendt sig til ham angående sagen. „Han erklærede overfor mig", hedder det, „at denne plan absolut er indlysende for ham, og at han anser det for muligt at realisere den". Iøvrigt udtalte Best, at Møllers ønsker ikke var i modstrid med hans forslag om at give tilladelse til afholdelse af de danske valg.[4])

Danske drøftelser om det tyske kontor.

Den 23. februar afholdtes ministermøde, og her oplyste statsministeren, at han havde haft en samtale med dr. Best, og at denne havde ventileret tanken om et folketysk kontor under statsministeriet.[5]) Samme aften fik redaktør A. Svensson, der var formand for det sønderjyske Dansk Samråd, meddelelse om de tyske ønsker. Næste dag opsøgte han direktør Svenningsen, overfor hvem han gjorde gældende, at

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 20. juni 1945. A. nr. 170.

[2]) Vomi til Ausw. Amt 6. februar 1943. A. nr. 144.

[3]) Kassler til Lanwer 19. februar 1943. A. nr. 145. Datoen for Ausw. Amts brev til dr. Best fremgår af A. nr. 146.

[4]) A. nr. 146.

[5]) Ber. IV A. 490.

et sådant kontor syntes meget betænkeligt, da det ville være et brud med den hidtidige mindretalslovgivning. Direktøren mente dog ikke, der kunne være stort at sige hertil. Den 25. februar afholdt de sønderjyske rigsdagsmænd et møde, hvor sagen blev drøftet, og resultatet af drøftelserne blev endnu samme dag meddelt udenrigsministeriets direktør. Man ville være meget betænkelig ved et særligt tysk kontor, hvilket let ville medføre, at samtlige mindretalsspørgsmål ikke blev et indre dansk, men et dansk-tysk anliggende, og mindretallet ville på den måde få en særstilling, som dets størrelse slet ikke berettigede til. Der ville derved med eet slag være brudt med den danske mindretalspolitik, der havde været ført siden 1920. Resultatet af mødet blev iøvrigt, at man ønskede de herhen hørende problemer rejst indenfor de forskellige rigsdagsgrupper.[1])

Dagen efter, den 26. februar, blev spørgsmålet drøftet på et møde i samarbejdsudvalget. Indenrigsministeren udtalte, at en ordning med et særligt kontor ikke var særlig god, og P. Munch mente ligeledes, at det ville være farligt med et sådant kontor.[2]) I begyndelsen af marts blev der ført en del forhandlinger om spørgsmålet, dels i partigrupperne, dels i samarbejdsudvalget. Man blev enig om at afvise tanken om et tysk kontor og samledes i stedet om følgende muligheder: 1) Et af indenrigsministeren stillet forslag om, at dr. Møller skulle have samme adgang til at varetage det tyske mindretals interesse i ministerierne som hidtil. 2) Forlængelse af dr. Møllers mandat gennem kgl. reskript. 3) Ændring af valgloven, hvorved der på forhånd sikredes mindretallet et mandat i folketinget. Den 4. og 5. marts holdtes møder i samarbejdsudvalget og i et af dette nedsat underudvalg. Det viste sig, at socialdemokraterne, de konservative og de radikale var villige til at forhandle om disse tre muligheder, mens venstre kun ville forhandle om indenrigsministerens forslag. Socialdemokraterne var dog mest stemt for forlængelse af dr. Møllers mandat. Statsministeren tillagde ikke spørgsmålet den samme betydning som de parlamentariske ministre og rigsdagen, men bøjede sig loyalt for den holdning, de havde indtaget.[3])

Forhandlinger mellem Scavenius og dr. Møller.

Den 5. marts havde statsministeren et møde med dr. Møller, hvori han meddelte, at partierne modsatte sig oprettelsen af et særligt tysk kontor. Han forelagde derefter udkast til en bekendtgørelse, hvorefter dr. Møller fremdeles „vil have Adgang til for Statsministeren og de øvrige Ministre at forebringe ethvert Spørgsmaal, der berører Gruppens Interesser". Da dr. Møller fandt en sådan ordning utilfredsstillende, gjorde statsministeren opmærksom på, at den ville betyde, at gruppen gennem sin repræsentant ville få adgang til overfor regering og rigsdag at varetage sine interesser under en form, der sikkert ikke var ringere end gennem en rigsdagsmand. Repræsentanten ville kunne få tilstillet alle lovforslag på samme måde som rigsdagsmændene, og omkostningerne i forbindelse med folkegruppens særlige repræsentation ville blive båret af staten. Dr. Møller slog sig tilsyneladende noget til ro og erklærede, at han overfor dr. Best ville gøre sit bedste for at få sagen til at glide. Han har iøvrigt senere oplyst, at han havde spurgt Scavenius, om han ikke kunne beholde mandatet, som om han var blevet valgt, men dette erklærede statsmini-

[1]) Redaktør A. Svensson i „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 61—63. Svensson til Svenningsen 25. februar 1943. A. nr. 147.

[2]) Ber. IV A. 776.

[3]) „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 63 f. Referat af samarbejdsudvalgets møde den 4. marts findes i ber. IV A. 777. Gengivelsen af udtalelserne er dog så kortfattet, at det ikke altid er let at se, hvilket standpunkt de enkelte har indtaget.

steren for at være uforeneligt med grundloven. Dr. Møller meddelte Scavenius, at han ville underrette dr. Best om de førte forhandlinger.[1])

Best ringer til Svenningsen.

Endnu samme eftermiddag ringede dr. Best til direktør Svenningsen. Han udtalte, at efter de instrukser, han havde fået fra Berlin, var det en absolut forudsætning for afholdelse af valg, at der blev fundet en for den tyske folkegruppe tilfredsstillende ordning af dens repræsentation. Dette var en conditio sine qua non. Blev den ikke opfyldt, gik hele sagen i stykker.[2]) Dr. Best var ilde berørt. Han fandt det kortsynet, at man stillede sig så afvisende netop for folkegruppens vedkommende, og fremhævede, at man i Berlin lagde afgørende vægt på, at folkegruppen blev stillet tilfreds, og at han måtte overlade til den selv at afgøre, hvad den fandt tilfredsstillende. Han bad direktør Svenningsen foranledige, at hele spørgsmålet om valget blev stillet i bero, indtil der var fundet en ordning af dette spørgsmål.[3]) Dr. Møller har senere forklaret, at folkegruppen hverken overfor dr. Best eller andre tyske myndigheder havde forlangt, at kontorets oprettelse fra tysk side skulle opstilles som en betingelse for valgets afholdelse.[4])

Afgørelsen falder.

Dagen efter faldt afgørelsen. Den 6. marts om formiddagen holdt den konservative rigsdagsgruppe et møde, hvori det blev vedtaget at nedsætte et udvalg, bestående af Kraft, Lange, Fibiger, Hendriksen og Svensson. Hvis udvalget blev enigt, skulle det kunne træffe den endelige afgørelse på gruppens vegne. Lidt senere på dagen havde samarbejdsudvalget et møde, hvori hele ministeriet var tilstede. Statsministeren redegjorde her for samtalen med dr. Best og fremhævede som sin personlige mening, at det var ugørligt at opgive valget. Det ville svække, måske umuliggøre regeringens stilling. Kl. 15 mødtes det konservative underudvalg. Svensson beklagede, at regering og rigsdag på denne måde blev tvunget til at gå med til noget, som man principielt var imod, og han måtte nære ængstelse for den sønderjyske befolknings reaktion overfor dette skridt. Kl. 16 mødtes samarbejdsudvalget atter, og her tiltrådte alle forslaget om det tyske kontor.[5])

Dr. Møller modtager det danske tilbud.

Endnu samme dags eftermiddag meddelte Scavenius dr. Møller den trufne beslutning, der gik ud på, at man havde „besluttet at oprette en Stilling under Statsministeriet, der under disse Forhold giver Folkegruppen Adgang til overfor Regeringen at forebringe Spørgsmaal, der berører dens Interesser". De fornødne midler ville blive stillet til rådighed ved bevilling på finansloven. Om aftenen meddelte dr. Møller, at folkegruppen accepterede det gjorte tilbud, og at også dr. Best var indforstået med dette.[6])

Berlins stilling til det tyske kontor.

Samtidig med de danske drøftelser blev der også ført forhandlinger i Berlin og mellem dr. Best og Ausw. Amt. Dr. Møllers forslag fandt støtte hos Vomi, og heller ikke i Ausw. Amt var der betænkeligheder. I et notat om sagen nævntes det, at de såkaldte statssekretariater i Slovakiet og Kroatien havde bestået deres prøve, og at

---

[1]) Rapport om afhøring af dr. Møller 20. juni 1945. A. nr. 170.

[2]) I de foreliggende tyske akter findes intet, der bekræfter, at Ausw. Amt virkelig har stillet dette krav. Der må have foreligget et telegram af 27. februar vedr. valget, men da det er skrevet før notitsen af 2. marts (A. nr. 148), kan det næppe have indeholdt sådanne krav.

[3]) Svenningsens notits af 6. marts 1943. A. nr. 149.

[4]) A. nr. 170.

[5]) Redegørelsen bygger på Svenssons skildring i „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 64 f. Referat af samarbejdsudvalgets møde den 6. marts mangler i udvalgets protokol, idet sekretæren, Oluf Pedersen, ikke var tilstede. (Ber. IV A. 778).

[6]) A. nr. 149.

det derfor var planlagt at oprette en lignende institution i Rumænien.[1]) Den 8. marts gav dr. Best Berlin meddelelse om udfaldet af forhandlingerne med den danske regering, idet han oplyste, at dr. Møller var meget tilfreds med resultatet og havde kaldt den 6. marts en historisk dag for folkegruppen.[2])

Ausw. Amt ønsker aftale mellem Danmark og Tyskland om kontoret.

Samme dag som dette telegram indløb i Berlin, anmodede Ausw. Amt imidlertid dr. Best om med dr. Møller at drøfte muligheden af, at man både fik den påtænkte repræsentation i statsministeriet og samtidig bevarede folketingsmandatet.[3]) Men dr. Møller holdt fast ved, at folkegruppen hverken kunne eller ville deltage i valget. Den ville kun tænke på sin krigsindsats og ikke på valg, og iøvrigt var han meget tilfreds med det resultat, der var blevet nået ved aftalen med Scavenius.[4]) Lidt senere kom man i Ausw. Amt i tanker om, at aftalen om oprettelsen af det tyske kontor muligvis burde „forankres på mellemstatlig basis", således at der blev truffet aftale derom gennem noteudveksling. Hvis dette var uopnåeligt, burde den danske regering give det tyske gesandtskab officiel meddelelse derom, en meddelelse, der så skulle bekræftes. I en telefonisk samtale oplyste Kassler imidlertid, at dr. Best ikke mente, det var nogen mellemstatlig sag, og tog afstand fra en noteudveksling. Den 11. marts telegraferede den rigsbefuldmægtigede til Ausw. Amt, at Tysklands politiske stilling i Danmark efter hans mening var tilstrækkelig garanti for, at den danske regering holdt sig til aftalen, og han anså det ikke for nødvendigt eller hensigtsmæssigt at træffe en mellemstatlig aftale om kontoret. „Den ville", udtalte han, „kun betyde en unødvendig forpligtelse for det tyske rige, mens den nuværende tilstand lader alle muligheder åbne for os ud i fremtiden til at udforme folkegruppens forhold til den danske stat".[5]) Den 17. marts telegraferede Ausw. Amt til dr. Best: „Er indforstået med Deres opfattelse".[6])

Himmler vil have tyskerne til at stemme på Fritz Clausens liste.

Heinrich Himmler havde ikke været med i drøftelserne om den tyske folkegruppes deltagelse i de danske valg. Han læste derom i bladene. Selvom han ikke i forvejen havde fået afgørelsen forelagt, var han dog indforstået med den, da den efter hans opfattelse var rigtig. Da han den 11. marts meddelte SS-overgruppefører Werner Lorenz dette synspunkt, bad han ham med SS-gruppefører Berger drøfte, om den tyske folkegruppe ikke samlet kunne stemme på „den danske nationalistiske liste", da de danske nationalsocialister ikke måtte have nogen tilbagegang i stemmetal.[7]) Behrends fra Vomi drøftede derefter dette spørgsmål med dr. Best, og den 12. marts meddelte han Himmler, at denne havde oplyst, at der i henhold til rigsførerens forslag allerede var blevet indledt forhandlinger mellem dr. Møller og Fritz Clausen. Dr. Best gik ind for folketyskernes deltagelse i valget på Clausens liste, hvorved dr. Møller dog måtte være frit stillet med hensyn til måden for gennemførelsen. Behrends foreslog derefter følgende: Udadtil skulle folkegruppen ikke deltage i valget, men faktisk skulle tyskerne stemme på Clausens liste. Instruks herom skulle mundtlig gå fra mand til mand. Dr. Møller skulle have tilladelse til at holde enkelte officielle repræsentanter for folkegruppen tilbage fra valget.[8]) I et brev til dr. Brandt oplyste

[1]) Referatnotits fra Abt. Deutschland af 2. marts 1943. A. nr. 148.
[2]) A. nr. 151.
[3]) A. nr. 150.
[4]) Dr. Best til Ausw. Amt 9. marts 1952. A. nr. 152.
[5]) A. nr. 153 og 154.
[6]) A. nr. 160; jfr. A. nr. 158.
[7]) A. nr. 155.
[8]) A. nr. 156.

Behrends samme dag, at dr. Møllers synspunkt var det, at det efter de trufne aftaler ville være illoyalt at deltage i valget, og at stemmeafgivningen i visse tilfælde sikkert ville blive så stor, at det kunne fastslås, at der var afgivet tyske stemmer på de danske lister. Skulle der stemmes på Clausen, måtte dr. Møller også have ret til at træffe afgørelse om, at stemmeafgivning ikke skulle finde sted i de kommuner, hvor en sådan valgdeltagelse ville blive bemærket.[1])

Dr. Møllers udtalelser i Tinglev. Den „sidste ordre".

Den 14. marts afholdtes et underførermøde i Tinglev. Dr. Møller gav her en redegørelse for forhandlingerne om oprettelsen af det tyske kontor. Han betonede, at det drejede sig om en frivillig overenskomst, som ikke var kommet i stand under tysk tryk. Han skildrede dog de store vanskeligheder, som kun var blevet overvundet „med Guds bedste hjælp", og fremhævede, at der under forhandlingerne ikke havde været tale om, at kontoret kun skulle bestå til krigens ophør.[2]) Dr. Møller kom også ind på spørgsmålet om den tyske valgdeltagelse. Det havde oprindelig været hans hensigt, efter hvad konsul Lanwer dagen efter meddelte gesandtskabet, på tydelig måde at opfordre folkegruppen til at undlade at stemme ved valget. Han mente sig forpigtet til en sådan valgparole for at være loyal overfor statsministeren. Han ville fremstille valgdeltagelse som et brud på folkegruppedisciplinen, og den, der alligevel stemte, ville han true med udelukkelse af det folketyske fællesskab. På grund af den bekendte „sidste ordre" blev han dog nødt til at udtale sig helt anderledes. Denne „sidste ordre" kendes ikke, men dr. Møller har senere oplyst, at „godt en Uges Tid før Valget" mødte overborgmester Kracht op hos ham med et memorandum, udstedt i Himmlers navn. Det gik ud på, at den tyske folkegruppes medlemmer skulle stemme på DNSAPs kandidater. Dr. Møller afviste kravet, da han følte sig bundet af forhandlingerne med Scavenius. Han gav dr. Best meddelelse om sit afslag, og denne billigede hans standpunkt.[3]) På grund af denne „sidste ordre" blev dr. Møller nu nødt til at udtrykke sig meget forsigtigt på Tinglev-mødet. Det var Lanwers opfattelse, at han kommenterede den officielle valgparole om ikke at stemme på en sådan måde, at tilhørerne fik det indtryk, at det ikke var forbudt at stemme på Fritz Clausens lister.[4]) Iøvrigt oplyste dr. Møller ved denne lejlighed, at Rudolf Stehr var designeret til leder af kontoret.[5])

Den tyske valgparole.

Fra dansk side var man imidlertid blevet opmærksom på, at der ikke var udstedt en klar parole om, at den tyske folkegruppes medlemmer skulle blive borte fra valgurnerne. I „Jydske Tidende" opfordrede redaktør Svensson folkegruppeføreren til at udsende en opfordring herom til de tyske vælgere, og „Hejmdal" sluttede op om dette krav. Svensson henledte også udenrigsministeriets opmærksomhed på det uholdbare i situationen, ligesom J. P. Nielsen, Dynt, foretog en henvendelse til ministeriet.[6]) Den 22. marts indeholdt „Nordschleswigsche Zeitung" endelig en valgparole, udstedt af dr. Møller, hvori det hed: „For at fjerne tvivl betones det hermed udtrykkeligt, at den tyske folkegruppe *ikke* deltager i valget den 23. marts".[7])

---

[1]) A. nr. 157.

[2]) Dr. Møller imødegik her udtalelser, der var fremkommet i danske blade (sml. A. Svensson: „Fra et Staasted", s. 75 f).

[3]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 20. juni 1945. A. nr. 170.

[4]) A. nr. 159.

[5]) „Nordschleswigsche Zeitung" 15. marts 1943.

[6]) „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 68 f.

[7]) A. nr. 161.

Fra tysk side blev oprettelsen af det tyske kontor proklameret som en stor sejr. I et „Schulungsbrief der NSDAP Nordschleswig", skrevet af Asmus Wilhelm Jürgensen, hed det, at folkegruppens afvisende holdning overfor den latterlige parlamentarisme havde indbragt tyskerne en afgørende sejr. Gennem det nationalsocialistiske kontor havde „vi sat vor livsform igennem i vor repræsentation hos den demokratiske statsform", og der var blevet slået en breche i den danske statsstruktur. Oprettelsen af kontoret kaldtes „et retningsvisende resultat, der i væsentlig grad vil fremme muligheden for en endelig løsning i alle spørgsmål".[1])

Oprettelsen af kontoret betragtes af tyskerne som en stor sejr.

Hos de danske rigsdagsmænd fra Sønderjylland var der derimod betænkelighed ved det skete, og den 29. marts foretog de en henvendelse til statsministeren, hvori de udtalte ønske om, at alle krav fra kontoret af nationalpolitisk karakter ville blive forelagt dem til udtalelse. De betragtede det som en selvfølge, at alle administrative sager, som af kontoret måtte blive forelagt ministerierne, blev underkastet samme normale behandling som hidtil gennem de sønderjyske myndigheder.[2])

De sønderjyske rigsdagsmænds betænkeligheder.

Den 26. maj ansatte statsministeriet Rudolf Stehr som chef for det tyske kontor.[3]) Inden da havde Stehr været i Vomi for at forhandle om sine opgaver som leder af kontoret.[4]) Stehrs løn var blevet fastsat til 9 000 kr. plus honorartillæg. Han anså dog ikke gagen for tilstrækkelig til at løse de opgaver, der påhvilede ham. Han henvendte sig til dr. Best herom, og den 9. august 1943 anmodede denne Ausw. Amt om, at der måtte blive bevilget Stehr en månedlig hjælp på 1 200 kr. Her var man velvillig, også fordi man mente, at Stehr derigennem ville blive bundet til Ausw. Amt i sit arbejde. Imidlertid erklærede Vomi sig villig til at betale beløbet, og den 26. januar 1944 fik dr. Best meddelelse om, at pengene kunne udbetales til Stehr.[5])

Stehr leder af kontoret. Får tilskud fra Tyskland.

I en redegørelse for det tyske kontors arbejde, som findes i „Politische Informationen für die deutschen Dienststellen in Dänemark" fra 1. januar 1944, og som formodentlig er skrevet af Stehr, nævnes det, at man under forhandlingerne med statsministeren havde fremhævet, at kontoret ville udføre sit arbejde med en dansktysk forståelse i grænselandet for øje. I redegørelsen hedder det, at det fra de danske ministeriers side gentagne gange var blevet fremhævet, at det også var i dansk interesse, at kontoret blev oprettet, og at der på denne måde var mulighed for på forhånd at udelukke gnidninger. Kontorets arbejdsområde var opdelt i tre hovedgrupper: politik, kultur samt erhvervsliv og socialpolitik. Arbejdets tyngdepunkt lå dog indenfor den politiske afdeling, først og fremmest i opgaveområdet: folkegruppens stilling og indsats. Kontoret var i stadig forbindelse med det danske udenrigsministerium og havde også forhandlet med forskellige fagministerier. Desuden var Stehr i alle sager i stadig og nær kontakt med den rigsbefuldmægtigede.[6])

Kontorets opgaver.

---

[1]) A. nr. 167.
[2]) A. nr. 162.
[3]) A. nr. 164.
[4]) Vomi til Ausw. Amt den 30. marts 1943. A. nr. 163.
[5]) A. nr. 165, 166 og 169.
[6]) A. nr. 168.

C. „Nordschleswigsche Zeitung".

„Unsere Stimme" er Nordslesvigs tyske stemme.

Den 17. juli 1940 bragte „Nordschleswigsche Zeitung" på forreste side en lille artikel, „Unsere Stimme", der indledtes således: „Vor stemme er Nordslesvigs *tyske* stemme, thi vi er tysk forpost, vor stemme er grænselandets germanske stemme, thi vi kender noget til det germanske fællesskab, som er ved at blive til, og vi kender det ansvar, som vi har derfor. Udfra dette ansvar må vi rette blikket mod ting, der bliver farlige for dette skæbnefællesskab". Det viste sig hurtigt, at „Unsere Stimme" skulle være en fast rubrik, der et par gange om ugen eller så fandtes i bladet, altid på samme plads. Den indeholdt næsten altid en skarp kritik af danske forhold og voldsomme angreb på danske institutioner eller enkeltpersoner, ofte i en sådan form, at artiklerne fra dansk side blev opfattet som en slags angiveri.

Oprettelsen af „Unsere Stimme".

Angående rubrikkens oprettelse har Peter Larsen forklaret, at det var ham, der fik ideen til, at der i det tyske blad skulle bringes en artikelrække, „hvor der straks kunde tages Stilling til aktuelle Spørgsmaal, der havde Forbindelse med Mindretallet". Han mente, at Asmus Wilhelm Jürgensen ville være velegnet til at skrive sådanne artikler, og talte med ham og Jef Blume. Da de begge gik ind for tanken, blev forslaget forelagt det lille politiske råd, som godkendte det. Titlen skyldtes vistnok Jürgensen.[1]) Den 2. november 1940 meddelte Peter Larsen i „Nordschleswigsche Zeitung", at den samlede folkegruppe var medarbejdere ved „Unsere Stimme", og at han som leder af Organisationsamt var ansvarshavende, hvorfor man i spørgsmål vedrørende denne rubrik skulle henvende sig til ham. Og på et møde i Haderslev den 14. februar 1943 udtalte dr. Møller, at han fuldt og helt stillede sig bag „Unsere Stimme", som var folkegruppeledelsens og hele folkegruppens stemme.[2])

Partiets kontrol med „Unsere Stimme".

I begyndelsen sendte Jürgensen artiklerne til Organisationsamt, hvor Peter Larsen gennemså dem og i enkelte tilfælde foretog rettelser. Derefter lod han dem gå videre til „Nordsleswigsche Zeitung", hvor de uden videre blev optaget. Stehr har dog forklaret, at Harboe Kardel i en 2—3 tilfælde har forelagt artiklerne for ham, der på den tid var leder af kontoret for presse og propaganda. Senere sendte Jürgensen sine bidrag direkte til bladet, en fremgangsmåde, der ikke mindst var naturlig, efter at Jürgensen i 1943 havde overtaget ledelsen af kontoret for presse og propaganda. Der blev ikke givet Jürgensen noget direktiv for, hvad han skulle skrive om, men han fik pålæg om at holde et vist antal danske aviser, hvorfra han hentede stof, som han mente havde interesse for folkegruppen.[3])

Rigstysk utilfredshed med „Unsere Stimme".

Det var ikke blot i danske kredse, at „Unsere Stimme" vakte stærk opsigt på grund af sin skarpe form. Lanwer var ikke i forvejen informeret om oprettelsen af

[1]) A. nr. 174.

[2]) A. nr. 107. I „Nordschleswigsche Zeitung" for 27. marts 1943 meddelte partiledelsen, at „Unsere Stimme" var partiets stemme og ikke kunne identificeres med en enkeltperson.

[3]) Peter Larsens og Stehrs forklaringer af 21. december 1945. A. nr. 174.

rubrikken, men mente straks, at den var egnet til at skabe uro mellem den danske og den tyske befolkning i grænselandet. Han sendte derfor en indberetning til gesandtskabet, hvorfra han fik påbud om at gøre sin indflydelse gældende for enten at få artikelrækken afskaffet eller tonen gjort mindre skarp.[1]) I 1943 udtalte Lanwer overfor amtmand Refslund Thomsen, at man både i København og på konsulatet fandt polemikken i „Unsere Stimme" for skarp, men at det ikke havde været muligt at få rådet bod herpå.[2])

Den 20. november 1941 sendte Renthe-Fink et brev til Lanwer, hvori han fremsatte en ret skarp kritik af folkegruppens politik. Det må, sagde han, gang på gang indskærpes, at folkegruppen af hensyn til det tyske riges politik må bidrage sit til, at der oprettes eller bevares et godt forhold til den danske befolkning i Nordslesvig, og også „Nordschleswigsche Zeitung" måtte indrette sig herefter. I den sidste tid havde tonen i „Unsere Stimme" igen været for ophidsende, hvilket opmuntrede den danske presse til ikke at holde sig til de retningslinier, som den skulle have fået af Svenningsen.[3])

Dr. Møller vil ikke opgive „Unsere Stimme".

Lanwer talte derefter indgående med dr. Møller om bladets fremtidige holdning. Efter at have drøftet sagen med det lille politiske råd meddelte Møller, at „Nordschleswigsche Zeitung" og de andre folketyske blade og tidsskrifter i en måned ikke ville indeholde nogen storpolitisk diskussion med det danske folk. „Unsere Stimme" skulle ikke udkomme i denne tid, eller den skulle i hvert fald afholde sig fra ethvert angreb. Allerede den 29. november fandtes rubrikken påny i den tyske avis.[4]) Også i den følgende tid prøvede Lanwer flere gange at overbevise dr. Møller om, at artiklerne „mindre og mindre passer ind i tiden". Han mente, at deres ydre form og kølige skarphed ofte virkede som en truende pegefinger, og foreslog derfor dr. Møller endelig at lade „die Stimme" falde og i stedet bringe lignende tanker i en udførlig, forsonlig holdt leder. Men, siger Lanwer, i enhver diskussion med folkegruppeledelsen om disse artikler dukkede prestigespørgsmålet straks op, og dr. Møller holdt også nu fast ved det standpunkt, at „Unsere Stimme" måtte bevares, selvom han erklærede sig villig til kun at behandle de graverende tilfælde.[5])

Johs. Schmidts og Stehrs kritik af „Unsere Stimme".

Renthe-Fink og Lanwer var ikke de eneste, der misbilligede tonen i „Unsere Stimme". Også den tidligere tyske folketingsmand Johs. Schmidt tog afstand fra den. Folkegruppen skulle ikke gøre sig til læremester for det danske folk.[6]) Selv Rudolf Stehr havde sine betænkeligheder, og i samtaler med Jürgensen gav han udtryk for den opfattelse, at „Unsere Stimme" ikke blot skulle øve kritik, men også skulle have en positiv linie med hensyn til det dansk-tyske forhold i grænselandet.[7])

Grundlaget for rubrikken.

Lanwer talte ofte med Jürgensen om „Unsere Stimme" og fik af denne oplysning om grundlaget for de angreb, der fremkom deri. De byggede dels på artikler i danske blade og tidsskrifter, dels på Jürgensens egne oplevelser eller på meddelelser, han havde fået fra andre folketyskere. Derefter indsendte Lanwer udførlige indberetninger om disse forhold til gesandtskabet. Han vidste ikke, om der her blev ført karto-

[1]) Lanwers forklaring af 1. oktober 1946. A. nr. 175.
[2]) Refslund Thomsens udtalelse på Dansk samråds møde 12. april 1943 („Sønderjydske årbøger" 1951, s. 76).
[3]) A. nr. 74.
[4]) Lanwer til Kassler 26. november 1941. A. nr. 77 med note 1.
[5]) Lanwer til Kassler 17. december 1941. A. nr. 78.
[6]) Schmidts udtalelse på møde i Tinglev 15. juni 1942. A. nr. 91.
[7]) Stehrs forklaring 21. december 1945. A. nr. 174.

teker over de personer, som omtaltes i artiklerne. Ved konsulatet fandtes sådanne kartoteker i hvert fald ikke. Senere blev der kun indberettet om særlige tilfælde, og da han mærkede, at der efterhånden ikke var nogen særlig interesse i København for sagen, hørte hans samtaler med Jürgensen helt op. Mens Lanwer tidligere havde været kritisk overfor „Unsere Stimme", som ikke kunne bringes i overensstemmelse med den kurs for dansk-tysk politik, som blev ført fra København, skiftede han mening efter krisen i efteråret 1942. Da danske fjendtligheder nu ville blive straffet med passende forholdsregler, ville artiklerne efter hans opfattelse passe til den rigsbefuldmægtigedes og folkegruppens politik.[1])

Planer om „Nordschleswigsche Zeitung" som morgenavis.

Den 21. januar 1944 skrev redaktør Ernst Schröder til dipl. købmand Imhof, der var leder af Vera Verlagsanstalt i Berlin, som havde betydelige interesser i „Nordschleswigsche Zeitung". I brevet gav han en udførlig redegørelse for forskellige planer om ændringer i bladets forhold. Dr. Best stod på det standpunkt, at det skulle være et organ for alle tyskere i Danmark. Der var blevet ført en del forhandlinger om dette spørgsmål mellem Schröder, dr. Møller, Stehr og Peter Petersen. Tanken var, at bladet skulle udkomme som morgenudgave, så det kunne være fremme i København på et ret tidligt tidspunkt, og det var meningen, at det til en vis grad skulle tilpasses det københavnske milieu. Schröder synes ikke at have været særlig begejstret for tanken. I hvert fald mente han, at hvis man ville udbrede „Nordschleswigsche Zeitung" i København, så den ikke blot blev læst af tyske nordslesvigere og tyske myndigheder, måtte man erstatte den nordslesvigske, lokale del med en københavnsk eller rigsdansk del. Bladet måtte altså udkomme i to udgaver, en bestemt til Nordslesvig med ca. 11 000 abonnenter og en rigsdansk. Men af tekniske grunde kunne en sådan ændring ikke foretages i øjeblikket, og den ville kræve et tilskud på flere hundrede tusind kroner. Der havde i denne forbindelse været talt om, at Schröder skulle flytte til København eller til Aabenraa. Han mente dog ikke, der var nogen grund for ham til at komme til hovedstaden; arbejdet ved grænsen var hans livsopgave. Men han var ikke imod at flytte til Aabenraa og mente, at han muligvis via „Nordschleswigsche Zeitung" kunne få danske politiske kredse og det danske erhvervsliv i tale. Han var også inde på en anden tanke. „Nordschleswigsche Zeitung" skulle blive, som den var. Derimod kunne man lade „Fædrelandet" gå ind som dansk avis og i stedet åbent og ærligt gøre den til en regulær „Deutsche Zeitung in Dänemark". Imidlertid kom der snart et helt nyt moment ind i sagen, som ændrede planerne.[2])

Ønske om tysk værnemagtsavis.

Den 2. februar 1944 meddelte Stehr direktør Roloff ved „Nordschleswigsche Zeitung", at dr. Best den foregående måned havde været i Silkeborg og dèr havde fået at vide, at det var hensigten at udgive en tysk avis for tropperne i Jylland.[3]) Senere har Best forklaret, at det var værnemagtspresseofficeren hos den øverstbefalende, major, dr. Dührssen, der gav ham meddelelse om, at et tysk dagblad var blevet nødvendigt for det forøgede antal tyske tropper i Danmark.

Dr. Best modstander af en værnemagtsavis.

Dr. Best var imod oprettelsen af en sådan avis, fordi han ikke ønskede, at Danmark på den måde skulle sættes på linie med de øvrige besatte lande, ligesom han ikke gerne så, at de uhyre udgifter dertil skulle forøge besættelsesudgifterne med flere millioner kroner. Hertil kom, at han udfra et alment politisk synspunkt ikke ønskede, at der i Danmark skulle udkomme en tysk avis, der blev drevet af værne-

[1]) Lanwers forklaring af 1. oktober 1946 og brev til dr. Best af 23. november 1942. A. nr. 175 med note 2.
[2]) A. nr. 171.
[3]) A. nr. 172.

magten og rigspropagandaministeriet, og som han så at sige ikke havde nogen indflydelse på. Han besluttede sig derfor til selv at opfylde værnemagtens ønske, idet han lod „Nordschleswigsche Zeitung" udvide med det påtænkte formål for øje. Dette kunne gøres for forholdsvis små midler, og avisen forblev under hans indflydelse.

Forhandlinger om „Nordschleswigsche Zeitung" som værnemagtsavis.

Dr. Best rejste derefter spørgsmålet overfor Stehr og dr. Møller, og han forhandlede med avisens tilsynsråd, som blev repræsenteret af Ernst Schröder. Folkegruppens og avisens repræsentanter var dog ikke begejstrede for dr. Bests forslag, idet de var bange for en usund udvidelse af „Nordschleswigsche Zeitung", der var en landsdelsavis, ligesom de også frygtede for den indflydelse, som den rigsbefuldmægtigede og værnemagten kunne få, og for det tilbageslag, der ville komme efter besættelsens ophør. Man var også betænkelig ved tanken om et særligt „Soldatertillæg". Til sidst gav man dog efter overfor dr. Bests ønsker.[1]) Den 2. februar 1944 kunne Stehr give direktør Roloff meddelelse om nyordningen. Der skulle vedlægges bladet et tillæg, som blev redigeret af værnemagten selv, og 16 000 eksemplarer af avisen skulle stilles til værnemagtens disposition. Han oplyste også, at man fra militærets side var meget glad ved denne plan.[2])

20 000 eksemplarer af „Nordschleswigsche Zeitung" til værnemagten.

Den 4. maj var man nået så vidt i overvejelserne, at der kunne afholdes et møde i Aabenraa, hvor de nærmere enkeltheder i nyordningen blev fastlagt. Tilstede var dr. Møller, Peter Petersen, Asmus Wilhelm Jürgensen, Ernst Schröder, direktør Roloff, presseattaché Schröder, Kardel og Rudolf Stehr. Resultatet af drøftelsen blev, at „Nordschleswigsche Zeitung" for fremtiden skulle være avis for alle tyskere i Danmark og skulle anvendes i omsorgen for tropperne samt være talerør overfor den danske befolkning. Bladet skulle derfor gå over til natdrift. Det skulle inklusive værnemagtstillægget være på mindst 8 sider. Til redaktion af dette tillæg skulle værnemagtens presseofficer afgive en officer. Værnemagten skulle have 20 000 eksemplarer, og dr. Best skulle skaffe papiret hertil. Abonnementsprisen blev fastsat til 140 000 kr. pr. kvartal, der skulle betales af den rigsbefuldmægtigede. Prisen for det leverede papir blev dog trukket fra beløbet. Desuden skulle den rigsbefuldmægtigede betale merudgifterne i forbindelse med overgang til natdrift, foreløbig 10 000 kr. om måneden. Der oprettedes en redaktionsafdeling i København i forbindelse med det tyske kontor, og Hans Schröder i København skulle opfordres til at stille sig til rådighed for denne afdeling. Redaktør Ernst Siegfried Hansen, der arbejdede i Paris for Vera-koncernen, skulle hentes til Danmark. Ændringen skulle træde i kraft fra 15. maj.[3])

Ernst Siegfried Hansen til Aabenraa.

Den 16. maj 1944 indeholdt „Nordschleswigsche Zeitung" for første gang „Die Seite für den Soldaten", og der blev nu hver dag sendt 20 000 eksemplarer til den tyske værnemagt. Spørgsmålet om Ernst Siegfried Hansens tilknytning til bladet var imidlertid ikke blevet løst. Fra partiets side ønskede man at få ham til Aabenraa som chefredaktør, men Schröder ville ikke gerne udvide redaktionsstaben, og man fandt så på den udvej, at han skulle til København, hvorfra han også kunne arbejde for Vera. Ernst Siegfried Hansen, der tilsyneladende ikke var interesseret i at forlade Paris, ville også helst til København.

Harboe Kardel chefredaktør.

Efter Ernst Schröders udtalelse varede det imidlertid ikke længe, før man mærkede, at tanken om Hansens forflyttelse til København „kun havde været den

[1]) Bests redegørelse af 15. december 1947. A. nr. 176.
[2]) A. nr. 172.
[3]) Stehrs optegnelse af 8. maj 1944. A. nr. 173.

taktiske omvej". Nu begyndte kampen mod Kardel og samtidig mod Schröder. Da udnævnte Schröder Harboe Kardel til chefredaktør og Ernst Siegfried Hansen til hans stedfortræder. En af grundene til, at Hansen kom til Aabenraa, var dog sikkert den, at dr. Best af valutamæssige grunde ikke ønskede flere tyske korrespondenter til København, en oplysning, som Schröder selv gav Hansen, da denne den 7. august kom til Flensborg for at drøfte sagen med ham. Nyordningen af „Nordschleswigsche Zeitung"s redaktionsforhold blev gennemført den 10. september.

Kampen om „Nordschleswigsche Zeitung".

Når Schröder traf denne ordning, var det efter hans egen udtalelse for at modarbejde partiets forsøg på at få magten over „Nordschleswigsche Zeitung". Det var ikke første gang, der blev kæmpet om den tyske avis, der var „Organ der deutschen Volksgruppe in Nordschleswig", altså folkegruppens, ikke partiets blad. Der var fra partiets side gjort forsøg på at få aktiemajoriteten i bladet, men Schröder havde som formand for tilsynsrådet afvist forsøgene. Da var det, at man i efteråret 1944 satte et nyt stort fremstød ind, et kombineret angreb fra Nordslesvig og fra Berlin, hvor det især var Vomi, der støttede aktionen. Det var som et led i denne kampagne, at man ønskede at få den for vege Harboe Kardel erstattet med Ernst Siegfried Hansen. Når aktionen ikke lykkedes, skyldtes det, at der var indbyrdes konkurrence mellem de forskellige partiorganisationer i Berlin, og at man var bange for eventuelle krav fra Max Amann, „trust-eneherskeren over den nationalsocialitiske presse", som Schröder engang har kaldt ham.[1])

[1]) Schröders udaterede redegørelse og hans optegnelse af 8. august 1944. A. nr. 177 med note 3.

D. Kirkelige forhold.

Krav om kirkeligt selvstyre.

Som et led i arbejdet for kulturelt selvstyre arbejdede den tyske folkegruppe på at få størst mulig selvstændighed på det kirkelige område. I de krav om kulturelt selvstyre, som blev formuleret den 8. december 1942, hed det: „Folkegruppen får sit eget kirkevæsen i den form, at Landeskirche Schleswig-Holstein's nordslesvigske menighed og de tyske menigheder indenfor den danske folkekirke samt hele det tysk-kirkelige arbejde for den såkaldte „spredte tyskhed" går over til folkegruppen". Forsåvidt angik mellem- og underinstansen, skulle det kirkelige arbejde udskilles fra det danske administrationsapparat, mens biskoppernes beføjelser indenfor folkegruppens område skulle overtages af kirkekontoret. Det kirkelige arbejde skulle dog finansieres af den danske stat. Tyske statsborgere skulle have adgang til ansættelse indenfor det tyske, kirkelige arbejde i Nordslesvig, og en i Tyskland erhvervet kvalifikation til at bestride et præsteembede skulle også gælde i Nordslesvig, når det drejede sig om kirkeligt arbejde indenfor folkegruppen.[1]) I et møde, som blev afholdt i Ausw. Amt den 17. december 1942, kom Kassler ind på dette spørgsmål. Han udtalte, at folkegruppen havde forelagt ønsket om kulturel autonomi for den rigsbefuldmægtigede. Planen var foreløbig kun udarbejdet i store træk, og dr. Best havde endnu ikke afsluttet behandlingen af disse problemer.[2])

Møde i kirkeministeriet.

Den 4. oktober 1943 havde Stehr og Elholm et møde i kirkeministeriet med departementschef Thomsen, og de fremsatte her to ønsker: En afgrænsning af frimenighedspræsternes og folkekirkepræsternes sogne og oprettelse af en kirkestatut for folkegruppen med egen folketysk biskop. Ifølge Elholm mente departementschefen, at det ville være bedst, om spørgsmålet vedrørende afgrænsningen af sognene kunne løses rent lokalt. Angående ønsket om en særlig kirkestatut udtalte han, at en sådan ordning jo ville være ganske i modstrid med det danske kirkesystem og dets regionale inddeling. Stehr fremhævede under drøftelsen, at det ikke var folkegruppens ønske at isolere sig, men at selvstyre på kulturelle områder var en måde, hvorpå man kunne undgå lokale modsætningsforhold. Fra departementschefens side blev drøftelsen afsluttet med henvisning til, at der ikke i øjeblikket var nogen minister, og at der kun kunne udstedes lovanordninger, hvorfor det ikke var muligt i praksis at løse de rejste spørgsmål.[3])

Kirkekontoret oprettes.

Omkring ved denne tid[4]) oprettede dr. Møller et kirkekontor for den tyske

---

[1]) A. nr. 187.

[2]) Kasslers referat af 13. januar 1943. A. nr. 101.

[3]) Elholms optegnelse om mødet. A. nr. 178.

[4]) Det er ikke helt klart, hvornår kirkekontoret er oprettet. I „Deutscher Volkskalender" 1945, s. 116, oplyser provst Gottfriedsen, at det begyndte sit arbejde i september 1943, og på et underførermøde i Tinglev 26. september 1943 udtalte dr. Møller, at han havde oprettet et kirkekontor („Nordschleswigsche Zeitung" 27. september 1943). Kontoret synes altså at have eksisteret, før Stehr og Elholm forhandlede med kirkeministeriet.

folkegruppe med provst W. Gottfriedsen i Læk som leder. Medlemmer var desuden pastor Johs. Schmidt, dr. Reuter som formand for Nordschleswigsche Gemeinde og bibliotekar Peter Callesen.[1]) Kontoret holdt møde den 25. oktober 1943 og vedtog her retningslinierne for sit arbejde: Kirkekontoret skulle være et vejledende organ i folkegruppens kirkelige anliggender og skulle mægle i tilfælde af, at der indenfor folkegruppen opstod uoverensstemmelser på det kirkelige område. Kirkekontoret skulle selv kunne tage initiativ til at ordne kirkelige anliggender og skulle på egen hånd kunne arbejde for fremme af det kirkelige liv. Det ønskede at være et organ, der af folkegruppen havde fået beføjelse til at intervenere mellem de danske kirkemyndigheder og de tyske organer. I forholdet til de danske myndigheder skulle følgende retningslinier gælde: På kirke- og skoleområder ordner folkegruppen selv sine anliggender; det vil sige, at der kan danne sig et menighedsliv, at der ikke opstår gnidninger mellem folkekirke- og frimenighed, og at danske og tyske kommer hinanden i møde med agtelse og samarbejder, hvor det er muligt.

Den 30. oktober 1943 sendte Gottfriedsen en meddelelse om disse retningslinier til dr. Møller. Samtidig spurgte han, om folkegruppeføreren godkendte kontorets hensigt om gennem det tyske kontor at underrette det danske kirkeministerium om oprettelsen af kontoret og sende det retningslinierne for arbejdet, eller om han selv ville give meddelelse herom til kirkeministeriet og de andre danske og rigstyske instanser.[2])

Det tyske kontor sender kirkeministeriet meddelelse om kontorets oprettelse.

Den 24. november 1943 meddelte det tyske kontor departementschef Thomsen, at kirkekontoret var blevet oprettet. Samtidig blev det fremhævet, at det havde været hensigtsmæssigt at skabe et organ, der kunne varetage folkegruppens kirkelige anliggender uden hensyn til, om medlemmerne tilhørte folkekirken eller Nordschleswigsche Gemeinde. Kontoret gav samtidig meddelelse om retningslinierne for kirkekontorets arbejde og udtrykte håb om, at dets virksomhed måtte fremme menighedslivet, udjævne modsætningerne mellem folkekirken og Nordschleswigsche Gemeinde og bidrage til, at de tyske og danske menigheder ville agte hinanden og arbejde sammen. Det kunne, udtalte kontoret, tænkes, at præsterne i folkekirken og indenfor Nordschleswigsche Gemeinde territorialt afgrænsede deres virkeområde med det mål for øje at få alle folkegruppens medlemmer ind i deres arbejde.[3])

Dr. Best om kontorets formål.

Da dr. Best noget senere sendte en indberetning til Ausw. Amt om kirkekontoret, gav han et lidt andet billede af dets formål. Det blev oprettet, fordi ledelsen af folkegruppen anså det for nødvendigt at skabe et centralt organ, der kunne kontrolere og ordne folkegruppens kirkelige anliggender. Det var en organisatorisk foranstaltning, der skulle gøre det muligt for ledelsen at få en stærkere politisk kontrol på det kirkelige område. Best oplyste, at Nordschleswigsche Gemeinde udgjorde et særligt provstedistrikt indenfor den slesvig-holstenske landskirke og bestod af syv nordslesvigske præstedistrikter. Han kom også ind på spørgsmålet om det kulturelle selvstyre, hvorom han havde indberettet den 24. september 1943. Det ville, sagde han, ikke være hensigtsmæssigt at tage den kirkelige sektor ud af planen om kulturelt selvstyre, „idet der nationalpolitisk består en interesse i også at trænge den danske indflydelse tilbage på det kirkelige område — d. v. s. den danske folkekirkes indflydelse". Folkegruppen søgte ikke at indføre kirkelig autonomi, men ville udeluk-

[1]) Pastor Gottfriedsen til tyske præster og kirkelige repræsentanter. A. nr. 182.
[2]) A. nr. 179; sml. dog også note 2 til A. nr. 183.
[3]) A. nr. 180.

kende erstatte de danske biskoppers kirketilsyn med et tilsyn, der blev udøvet af kirkekontoret, som skulle stilles direkte under det danske kirkeministerium.[1])

Dansk provstemøde i Haderslev.

Den 14. april 1944 blev der holdt et dansk provstemøde i Haderslev, hvor man drøftede problemerne i forbindelse med oprettelsen af kirkekontoret. Biskop Noack fremhævede, at man måtte være på vagt, hvis „der søges gennemført en Ordning, der vil være Vold mod den til Folkekirken hørende Del af det tyske Mindretal". Der var ingen tvivl om, at initiativet til oprettelsen af kontoret var kommet fra den tyske politiske ledelse, støttet af frimenighedsfolkene. Biskoppen vidste ikke, hvor stor eller hvor ringe tilslutning tanken havde fået hos folkekirkelige tyske, men det var ham bekendt, at de tre tyske folkekirkelige præster i Haderslev var meget betænkelige derved. Det var han opfattelse, at man ikke måtte udlevere de „Folkekirketyske, der vil bevare denne Stilling", til kirkekontoret, og at man ikke kunne have noget med kontoret at gøre, når det drejede sig om tyskere indenfor folkekirken. Biskoppen oplyste iøvrigt, at det sidste „skub" til oprettelsen af kontoret havde været en opbyggelig artikel, som pastor Beuck i Aabenraa havde skrevet i et kirkeblad, og hvori han med krigen som baggrund havde fremhævet det kristelige sindelags betydning. Pastor Prahl i Haderslev havde tidligere skrevet en lignende artikel, og de var begge blevet stærkt angrebet af dr. Møller. Man måtte værge disse præster.[2])

Folkekirkelige repræsentanter i kirkekontoret.

I 1926 var der blevet oprettet et tysk kirkeligt arbejdsfællesskab i Nordslesvig, som skulle sørge for en samling af det tyske kirkelige arbejde. Arbejdsfællesskabet havde en særlig ledelse og et arbejdsudvalg.[3]) Udvalget holdt møde den 17. november 1943. Her blev der aflagt beretning om kirkekontoret, og repræsentanterne for de tyske menigheder indenfor folkekirken fremsatte ønske om, at kirkekontoret blev suppleret med yderligere to medlemmer, der skulle repræsentere tyskerne i folkekirken. Formanden for arbejdsfællesskabet, pastor Jørgensen i Sønderborg, blev derefter anmodet om at nævne navnene på de to repræsentanter, der skulle foreslås hertil. Svaret gik ud på, at man ikke kunne efterkomme ønsket om disse to repræsentanter, „fordi flere præster indenfor den danske folkekirke af samvittighedsgrunde mangler lysten til at medvirke". Kirkekontoret ville dog ikke nøjes med dette afslag, men sendte den 29. februar 1944 en skrivelse til præsterne og de kirkelige repræsentanter indenfor folkekirkens tyske menigheder, hvori man bad præsterne og menighedernes repræsentanter drøfte sagen, idet det dog samtidig blev udtalt, at selvom afslaget blev fastholdt, ville kirkekontoret alligevel anse sig i stand til fortsat at varetage sine opgaver med dets nuværende sammensætning. I skrivelsen udtalte Gottfriedsen endvidere, at han ikke forstod, at det skulle kunne tynge nogens samvittighed at samarbejde med kirkekontoret, „som har fået overladt den sidste afgørelse i alle kirkelige og religiøse spørgsmål, der vedrører folkegruppen".[4])

Henvendelsen synes dog at have været uden resultat. I den beretning, som Gottfriedsen aflagde i „Deutscher Volkskalender für Nordschleswig", og som må være skrevet noget hen på året 1944, oplyste han, at den påtænkte udvidelse af kontorets medlemmer med to repræsentanter for menighederne indenfor folkekirken endnu ikke var blevet gennemført.[5])

---

[1]) A. nr. 181.
[2]) A. nr. 183.
[3]) „Deutscher Volkskalender" 1945, s. 115.
[4]) A. nr. 182.
[5]) „Deutscher Volkskalender" 1945, s. 115 f.

E. Skoleforhold.

1. Almindelige skoleforhold.

Tyske skolekrav i 1938.

På et møde, som den tyske skoleforening afholdt i Tinglev den 15. maj 1938, blev der stillet en række skolekrav til den danske stat. De gik ud på, at administrationen af det tyske skolevæsen i videst mulig udstrækning skulle lægges i folkegruppens hænder, omend under statens tilsyn. Kravene blev formuleret i 8 punkter: 1. Det samlede tyske skolevæsen, kommunale såvel som private skoler, skulle underlægges en særlig tysk skolekonsulent. 2. Der skulle være særlige, rent tyske skolekommissioner for alle tyske skole. 3. Kun tyske lærere måtte undervise i de tyske skoler. 4. Eksamensberettigede realklasser i de tyske mellemskoler. 5. At have gået i tyske skoler med dansk sprogundervisning skulle officielt anerkendes som „tilknytning til det danske samfund og dansk kultur".[1]) 6. Nyordning af statsunderstøttelsen til de tyske privatskoler. 7. Det måtte være en selvfølge, at egnede rigstyske lærebøger kunne bruges i skolerne, når de ikke behandlede den danske stat eller det danske folk på en sårende måde. 8. Ændring af forflyttelses- og forfremmelsesmuligheder for lærerne ved de tyske offentlige skoler.[2])

Skolenævn og tysk skolekonsulent.

Ved lov nr. 116 af 15. marts 1939 blev der oprettet skolenævn for hver skole. Disse skulle foretage indstilling om besættelse af lærerembeder, udarbejde udkast til skolens undervisningsplan og føre tilsyn med skolen.[3]) Ved loven blev der desuden åbnet adgang til oprettelse af en stilling som tysk skolekonsulent. Fra 1. maj 1939 udnævntes Christen Elholm, der var leder af den tyske mellemskole i Tønder, til skolekonsulent,[4]) og samme år, den 26. november, blev han udpeget til formand for den tyske skoleforening efter afdøde rektor Koopmann i Tinglev og til leder af det tyske privatskolevæsen.[5]) Fra 1. april 1940 overførtes skoleforeningens kontor fra Tinglev til Aabenraa.[6])

Tysk anerkendelse af den danske skolepolitik.

Fra tysk side indrømmede man, at der gennem loven af 15. marts 1939 var sket en nyordning, der betød imødekommelse af de tyske ønsker, og at man både herved og ved administrative foranstaltninger som f. eks. oprettelsen af en realklasse ved de tyske mellemskoler i Tønder og Sønderborg var nået så vidt, at punkt 1, 2, 4 og 7 i skolekravene i alt væsentligt var blevet opfyldt. Det vigtigste var, at tyskerne nu selv havde fået den afgørende indflydelse på besættelsen af de tyske lærerstillinger.[7]) I sin beretning for 1940 kunne Elholm udtale, at der af de egentlige

---

[1]) Her hentydes til et udtryk i indenrigsministeriets cirkulære nr. 92 af 14. juni 1935 om erhvervelse af indfødsret.

[2]) „Deutscher Volkskalender" 1940, s. 814.

[3]) Sml. også undervisningsministeriets bekendtgørelse nr. 214 af 25. maj 1939.

[4]) Instruks for skolekonsulenten udstedtes 8. juni 1939.

[5]) „Der Schleswig-Holsteiner" 1939, s. 188.

[6]) „Deutscher Volkskalender" 1941, s. 89.

[7]) Smst. 1940, s. 82 ff., og 1941, s. 89 ff.

skolekrav nu kun var eet tilbage: spørgsmålet om tysksindede lærerkræfter ved de tyske skoler, og han var klar over, at dette problem ville blive løst af sig selv, efterhånden som de dansksindede lærere gik af.[1])

Skolekontoret oprettes.

Men der var dog stadig forskellige ønsker tilbage, og efterhånden blev disse mere og mere vidtgående, ikke mindst fordi de nu blev sat i forbindelse med spørgsmålet om en særlig folkegrupperet og det almindelige ønske om kulturelt selvstyre. Det var dog først i 1942, at drøftelsen af kulturel autonomi for alvor blev aktuel, men allerede sidst på året 1941 oprettede man et særligt skolekontor, der skulle virkeliggøre nogle af ønskerne. Kontorets formand var dr. Møller, og de andre medlemmer var Elholm, dr. Gäde, Peter Petersen og Ernst Schröder. Det første møde blev afholdt den 16. december 1941.

Claus Petersen fratræder som leder af de tyske privatskoler i Nordslesvig.

Når oprettelsen af kontoret blev gennemført allerede på dette tidspunkt, hang det sikkert sammen med, at man var klar over, at der snart ville ske en gennemgribende ændring i selve opbygningen af det private skolevæsen.[2]) Den rigstyske understøttelse til skolevæsenet var hidtil væsentligst kommet fra Deutsche Stiftung, der lededes af regeringsråd Krahmer-Möllenberg, og det var Deutsche Stiftungs tillidsmand, regeringsdirektør Claus Petersen i Slesvig, som havde den faktiske ledelse af de tyske privatskoler i Nordslesvig. Han var samtidig direktør for skolevæsenet i provinsen Slesvig-Holsten, og i virkeligheden var de tyske privatskoler nord for grænsen en del af det tyske skolevæsen. Det var i Slesvig, at alle vigtigere afgørelser blev truffet. Fra 1. april skulle der nu gennemføres en fuldstændig nyordning. Deutsche Stiftung, der ikke var nogen partiinstans, hørte fra 1. april 1942 op med at have lokale opgaver, og dets funktion som øverste skolemyndighed for de nordslesvigske privatskoler overgik til Vomi. Claus Petersen blev forflyttet til Berlin, og det nyoprettede skolekontor skulle derefter ikke blot overtage den tyske skoleforenings arbejde, men også størstedelen af regeringsdirektørens opgaver overfor de private skoler i Nordslesvig, ligesom det også skulle forvalte de rigstyske tilskud, der nu kom fra Vomi. Fra 1. august 1942 overgik den økonomiske administration af skolevæsenet dog til Schatzamt.[3])

Forslag om retningslinier for skolekontoret.

Fra omkring 1941 foreligger der et forslag til regulativ for skolekontoret. Det hed heri, at kontoret skulle ordne alle skolespørgsmål og børnehaveanliggender. Det skulle bestå af folkegruppeføreren og fire medlemmer, der udnævntes af folkegruppeføreren. Det skulle være overordnet myndighed i forhold til de private skoler og deres lærerpersonale samt vejlede og støtte de tyske forældreråd og den tyske skolekonsulent. Man ville stræbe hen imod, at skolekontoret blev udvidet til en skoledirektion, svarende til de danske amtsskoledirektioner. Det skulle kontrolere de lokale skoleforeningers finansielle forhold og udbetale lærernes løn. Når Claus Petersens beføjelser ophørte, skulle det være øverste myndighed for alle lærerne ved de private skoler. Disses eksaminer og andre anliggender af højhedsretlig karakter var dog stadig underlagt de rigstyske myndigheder. Det skulle straks overtage alle beføjelser, som folkegruppen selv kunne overdrage det, og det skulle administrere de økonomiske midler, når Deutsche Stiftung ophørte. Kontorets overordnede myndighed skulle begynde samtidig med Claus Petersens fratræden.[4])

---

[1]) Smst. 1941, s. 91.
[2]) A. nr. 185.
[3]) A. nr. 211, note 1.
[4]) A. nr. 185.

Påtænkt henvendelse til undervisningsministeriet.

Bortset fra en kort notits i „Nordschleswigsche Zeitung"[1]) kom der ikke noget offentligt frem om skolekontoret og dets virksomhed, og først meget senere blev der givet de danske myndigheder meddelelse om dets oprettelse. Foreløbig syntes man også nærmest at ville arbejde videre med de ønsker, som var blevet fremsat allerede i 1938. Fra den 26. november 1942 foreligger således udkast til et brev fra skolekontoret til undervisningsministeriet, hvori man fremsatte tre forslag om ændring i de bestående forhold: 1. Oprettelse af en skoledirektion for de offentlige tyske skoler. 2. Adskilte skolekommissioner for hvert skoledistrikt. 3. Omordning af tilsynet med de private skoler. Brevet synes ikke at være blevet afsendt, måske fordi man netop på dette tidspunkt var ved at opstille et almindeligt program for det kulturelle selvstyre.

Kulturelt selvstyre og skolekrav.

Den 8. december 1942 var man nået så vidt hermed, at Stehr kunne udarbejde en oversigt over krav og ønsker på dette område. Det hed heri, at folkegruppen skulle have sit eget skolevæsen, idet både kommuneskolerne og de private skoler blev overtaget af folkegruppen. De tyske skoler skulle udskilles af det danske myndighedsapparat og underlægges folkegruppeorganer, både hvad angik under- og melleminstansen, og skolekontoret skulle overtage skoledirektionernes beføjelser. Den danske stat skulle finansiere folkegruppens skolevæsen, og udgifterne kunne beregnes efter gennemsnittet af de omkostninger, som et barns skolegang i Danmark i almindelighed kostede. Dog skulle der under visse omstændigheder ydes et større tilskud, fordi folkegruppens medlemmer boede så spredt. Også tyske statsborgere kunne antages som lærere, idet der dog skulle tages hensyn til de krav, som måtte stilles med hensyn til undervisning i dansk.[2])

Elholms forslag om ordning af det tyske skolevæsen.

Kort efter sendte Stehr forslaget om kulturelt selvstyre til Elholm, idet han bad ham fremsætte detaillerede forslag om, hvordan man bedst kunne virkeliggøre de programpunkter, som angik skolevæsenet.[3]) Elholm svarede med et omfattende forslag, hvori han til indledning fastslog, at netop nu måtte tidspunktet være inde til at nå et nærmere eller fjernere mål. Det kunne i denne forbindelse konstateres, „at vi i de sidste år praktisk taget i grunden ikke har haft nogen anledning til klager over den danske skoleadministration". Men alligevel måtte målet være, at tyskerne selv under eget ansvar varetog folkegruppens skolevæsen, og at det private og kommunale skolevæsen blev organiseret på en sådan måde, at ensartetheden blev så stor som mulig. Han mente, der var 5 forskellige veje, man kunne følge: 1. Hele det tyske skolevæsen overtages af folkegruppen, og de nuværende kommunale skolebygninger udlejes til den. Den danske stat overtager samtlige driftsudgifter, som udbetales til folkegruppen, idet beløbet dog sættes i forhold til antallet af elever. Forudsætningen er, at der skabes en virkelig folkegrupperet. 2. Det nuværende tyske private skolevæsen bliver kommunalt, og det samlede tyske skolevæsen underlægges en fælles tysk ledelse, en tysk skoledirektion. 3. Skolevæsenet forbliver delt i et kommunalt og et privat skolevæsen, men administrationen ændres i under- og melleminstansen, således at også melleminstansen helt kommer under tysk indflydelse. Det danske undervisningsministerium skal dog stadig være den øverste myndighed, og de nødvendige lovændringer foretages på grundlag af danske love og såvidt mulig i dansk lovgivnings ånd. Det private skolevæsen lægges udelukkende i tyskernes egne hæn-

[1]) „Nordschleswigsche Zeitung" 17. december 1941.

[2]) A. nr. 187; jfr. Kasslers udtalelse på et møde i Ausw. Amt 17. december 1942. A. nr. 101.

[3]) A. nr. 188.

der og organiseres på samme måde som de kommunale skoler, så ensartetheden i det tyske skolevæsen på denne måde bliver opnået. 4. Efter en række påkrævede ændringer kan skolevæsenet forblive som nu, således at de kommunale skoler i melleminstansen forbliver under dansk ledelse. Til gengæld skal der i undervisningsministeriet anbringes en embedsmand fra folkegruppen, som har afgørende indflydelse på de tyske skolesager. 5. Man kan nøjes med at ændre de forhold i den bestående ordning, som der er størst utilfredshed med. Det vil sige, at tilsynet med de private skoler lægges i folkegruppens hænder, de danske myndigheders tilsynsret i melleminstansen indskrænkes eller ophæves, og den tyske skolekonsulents beføjelser udvides tilsvarende. Skolenævn og skolekommission slås sammen til een instans, der er særskilt for de danske og de tyske skoler. Personlig var Elholm tilhænger af den 3. løsning.

Elholm kom også ind på en række problemer af mere praktisk karakter, bl. a. en særlig tysk skoledirektion og tyske medlemmer i skolerådet, når der skulle behandles tyske skolesager. Han mente også, at skolekommissionerne ikke burde have noget som helst tilsyn med de tyske skoler, og at dette for de kommunale skolers vedkommende udelukkende skulle udøves af den tyske skoledirektion og forældrerådene, mens skolekonsulenten skulle føre tilsyn med de private skoler.[1])

Stehr forhandler med undervisningsministeriet.

Som Stehr udtrykte det i et brev til Werner Hasselblatt, var det ikke meningen at få gennemført kulturel autonomi i Nordslesvig „fra i dag til i morgen", men at præstere de nødvendige forarbejder, så man var forberedt, når den rette tid var inde.[2])

Da Stehr den 2. juli 1943 rejste skolespørgsmålet overfor det danske udenrigsministerium, var det da også mere aktuelle problemer, han kom ind på, ikke den fuldstændige omdannelse af skolevæsenet. Han spurgte, om det ikke ville være muligt at ændre den tyske skolekonsulents stilling, så det udelukkende blev ham, der skulle føre tilsyn med de tyske private og kommunale skoler. Skolekommissionernes tilsynsmyndighed ønskede man ændret ved at sætte § 43, stk. 1, i folkeskoleloven af 20. maj 1933 i kraft for Nordslesvig, hvorefter den skolekreds, der ejede og drev skolen, selv bestemte, hvordan skolen skulle styres og tilsynet udøves. Et tredie ønske var, at det tyske kontor blev spurgt, når overlærerstillinger ved de tyske skoler skulle besættes.[3]) Fra ministeriets side blev de tyske forslag afvist med en henvisning til, at en gennemførelse heraf ville kræve en ændring af de bestående love, og en sådan kunne ikke ske gennem en departementschefs lovanordning.[4])

Forretningsudvalg for skolekontoret. Retningslinier for kontorets arbejde.

Skolekontoret havde holdt sit første møde den 16. december 1941. Den 25. maj 1943 skete der på en måde en nydannelse, idet dr. Møller udnævnte et forretningsudvalg, der skulle fungere som „behördliche Instanz" i alle skolesager. Udvalget kom til at bestå af dr. Gäde som formand, Peter Petersen og Callesen. Elholm fik derimod ikke sæde i udvalget. Udvalget besluttede at oprette et særligt kontor for Schulamt. Det skulle ledes af en foretningsfører og skulle også stå til rådighed for Elholm ved udfærdigelse af nødvendige skriftlige arbejder.[5]) Derimod trak det længe

[1]) A. nr. 189.

[2]) A. nr. 191.

[3]) A. nr. 190.

[4]) Stehrs brev til dr. Møller af 4. oktober 1943 om hans og Elholms møde med departementschef Barfod. A. nr. 192 med note 1.

[5]) A. nr. 210, note 2. Af Lanwers indberetning til gesandtskabet af 27. juli 1942 (A. nr. 93) fremgår det, at Vomi og folkegruppen ønskede, at dr. Gäde skulle være formand for skolekontoret, men at Ausw. Amt havde sat sig imod dette, fordi han var tysk statsborger. Dr. Møller så ikke gerne Elholm som formand. Oprettelsen af forretningsudvalget kan måske stå i forbindelse med disse problemer.

ud med at få fastlagt de endelige retningslinier for skolekontorets arbejde. Dette skete først på et møde, som fandt sted den 25. januar 1944, og den 22. den følgende måned blev de af det tyske kontor meddelt undervisningsministeriet. Det hed i disse retningslinier, at skolekontoret skulle varetage alle tyske skoleinteresser i Nordslesvig, og at den tyske skolekonsulent var medlem af det som fagmand på skoleområdet. Kontoret skulle på folkegruppens vegne udøve alle de tilsyns- og administrationsrettigheder overfor de private skoler, som ikke ved lov tilkom danske myndigheder, og i forholdet overfor de kommunale skoler skulle det indenfor rammerne af de gældende love og anordninger tilstræbe et tilsyn og en vejledning, der tog sigte på hele folkegruppens interesse. Endelig ville skolekontoret arbejde for en ordning, der også i melleminstansen gav folkegruppen afgørelsen i de sager, der angik de kommunale skoler.[1])

Stigning i de tyske skolers elevantal. Nye skoler oprettes.

I årene før besættelsen havde der været stadig tilbagegang i antallet af tyske skolebørn. I 1935 var der 1 954 elever i de private skoler, i 1939 kun 1 694, og også i kommuneskolerne gik elevtallet tilbage fra 2 163 i 1938 til 2 064 i 1939, men i sin beretning for 1940 kunne Elholm udtale, at kurven nu var langsomt opadgående. Tallene pr. 1. maj for besættelsesårene kom til at se således ud:[2])

	tyske kommuneskoler	privatskoler
1940	1 969	1 657
1941	2 150	1 893
1942	2 211	1 875
1943	2 192	1 871
1944	2 130	1 845

Alene fra 1. maj 1940 til 1. maj 1941 var stigningen på 11,78 pct., nemlig 14,24 pct. i privatskolerne og 9,7 pct. i kommuneskolerne,[3]) og der blev i skoleåret overflyttet 402 børn fra danske til tyske skoler.[4]) Denne meget stærke forøgelse af de tyske skolers elevtal i de første krigsår stod selvfølgelig i nogen grad i forbindelse med nyoprettelsen af tyske privatskoler. I tiden fra 9. april 1940 til 20. april 1941 kunne der åbnes 8 nye skoler: i Branderup, på Aarø, i Bovrup, Bredebro, Barsmark, Bolderslev, Vojens og Notmark.[5]) Men omsvinget må dog først og fremmest ses på baggrund af den almindelige politiske og økonomiske udvikling og ikke mindst på baggrund af den skolepolitik, der blev ført fra tysk side.

Elholms udtalelse om tilvæksten i antallet af tyske skolebørn.

I sin beretning for 1941 udtalte Elholm, at når man fra dansk side sagde, at den tyske „gevinst" skyldtes konjunktur, måtte dette afvises, „idet vi betoner, at vi kun optager, henholdsvis tilbagehenter, hvad der hører os til, *eller hvad der vil til os*. Børn, der tydeligt og klart er danske, vil vi naturligvis ikke have i vore skoler, men vi ved alle, at der findes et mere eller mindre bredt bånd af mennesker, der ikke helt har truffet deres afgørelse, og vi på vor side har nøjagtig den samme ret til dem

[1]) A. nr. 193.

[2]) Tallene er hentet fra de årlige beretninger i „Deutscher Volkskalender". Også fra dansk side foreligger der oplysninger om tallet på børn i de tyske skoler. De er en del afvigende fra de tyske, dels fordi opgørelsen har fundet sted på et andet tidspunkt, dels fordi den kun omfatter undervisningspligtige børn („Sønderjydske årbøger" 1951, s. 43 f.).

[3]) „Deutscher Volkskalender" 1942, s. 119.

[4]) „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 44.

[5]) „Deutscher Volkskalender" 1942, s. 118. A. nr. 70, II. b.

som danskerne". Han mente, at hovedårsagen til den store tilvækst måtte søges i, at de, som tyskerne havde mistet af en eller anden grund, blev „hentet tilbage" nu, da de var løst fra den økonomiske afhængighed af modstanderen.[1])

Arbejdet for at få børn i de tyske skoler.

Fra tysk side blev der dog også udfoldet forskellige bestræbelser for at få børn til de tyske skoler. Overfor partifæller blev det slået fast, at det var en selvfølgelig pligt at sende sine børn i tysk skole.[2]) og partiets lokale afdelinger fik ordre til at indberette, om der var partifæller, som lod børnene gå i dansk skole.[3]) Når der gennem de tyske arbejdsanvisningskontorer blev anvist arbejde til folk, hvis børn besøgte en dansk skole, blev anvisningen gjort betinget af, at børnene blev overflyttet til en tysk skole,[4]) og det forlangtes iøvrigt, at enhver, der blev medlem af DBN, skulle sende sine børn i tysk skole. Hvis de gik i en dansk skole, skulle den pågældende skrive under på, at børnene ville blive overflyttet til tysk skole.[5]) I en beretning fra arbejdergruppen indenfor DBN hed det i maj 1941: „vi har som følge heraf kunnet få overflyttet et betydeligt antal børn til april",[6]) og i en almindelig redegørelse for folkegruppens arbejde i 1940 kunne Lanwer i februar 1941 udtale, at da de arbejdssøgende blev tvunget til at sende deres børn i tysk skole, „vil denne virksomhed vel snart kunne give sig positivt udslag i national henseende".[7])

Et led i denne skolepolitik var det også, at man på enhver måde søgte at hindre arbejdernes familier i at flytte bort fra Nordslesvig, selvom familiefaderen havde fået arbejde nordpå.[8]) Også overfor de landmænd, der overtog ejendomme, som tilhørte Höfeverwaltungsgesellschaft, blev der stillet krav. Da Hans Hansen i 1942 forpagtede sine forældres gård i Lydersholm, måtte han bl. a. skrive under på, at han var indforstået med, at forpagtningen kunne opsiges med tre måneders varsel, hvis „jeg ikke lader mine børn i den skolepligtige alder gå i tysk skole og overhovedet ikke deltager i skolens arrangementer sammen med min kone".[9]) Hertil kom så forsøget på i 1943 at tvinge børn af tyske statsborgere over i de tyske skoler.

Skoleoffensiven ebber ud.

Efterhånden begyndte den tyske skoleoffensiv at ebbe ud. Efter 1942 stagnerede elevtallet for senere at gå tilbage. I september og november 1941 kunne der åbnes nye skoler i Randerup og på Kegnæs,[10]) men så var det også forbi med oprettelsen af nye skoler, og efterhånden gik også skolebyggeriet i stå. Indkaldelserne af lærerne voldte skolearbejdet store vanskeligheder. Skoleforeningen havde den 24. februar 1942 opfordret alle lærere fra årgangene 1902—1923 til at efterkomme dr. Møllers opråb af 10. februar 1942,[11]) og af de 77 lærere, som kunne komme i betragt-

---

[1]) Smst. 1942, s. 119 f.

[2]) Kredslederen i Tønder til de lokale afdelinger 17. april 1940. A. nr. 19.

[3]) Kredslederen i Tønder til de lokale afdelinger 28. april 1940, A. nr. 22.

[4]) Direktør Svenningsens skrivelse til Kanstein 21. oktober 1941. A. nr. 231. Angående et eksempel på, at en mand blev nægtet arbejde, fordi han ikke ville overflytte sine børn, se A. nr. 226.

[5]) DBNs beretning maj 1941. A. nr. 252. I 1942 blev en slagter i Aabenraa, der havde været medlem af DBN fra oktober 1940, truet med udelukkelse fra mesterprøvekursus, fordi han ikke havde sendt sine børn i den tyske skole, ikke holdt den tyske avis og ikke var medlem af Selbsthilfe. A. nr. 244.

[6]) A. nr. 252. Sml. også s. 115.

[7]) A. nr. 70, II. 3.

[8]) Se nærmere s. 115 f.

[9]) A. nr. 221.

[10]) „Deutscher Volkskalender" 1943, s. 126.

[11]) A. nr. 302.

ning, var der 76, der meldte sig. Det var dog kun 25 af dem, som blev indkaldt til krigstjeneste.[1]) Vanskelighederne blev så store, at enkelte tyske skoler, som privatskolen i Løgumkloster og den kommunale skole i Nørre-Løgum, helt måtte lukkes.[2])

2. Tysk skolebyggeri.

Lanwer ønsker skolearbejdet intensiveret.

Da Lanwer i juni 1941 udarbejdede en redegørelse for den tyske folkegruppes arbejde i „det tomme rum" og dens forsøg på at vinde de blakkede, kom han også ind på skolens betydning i det nationale arbejde. Det var et spørgsmål, som gang på gang dukkede op, om man skulle opretholde det hidtidige tempo ved oprettelsen af nye skoler. Efter hans mening krævede de chancer, som tomrumsarbejdet frembød, at den hidtidige skolepolitik blev yderligere intensiveret, og det hed: „Ansvaret overfor historien og overfor Slesvig-Holstens hundredårige nationalitetskamp forpligter i denne enestående lykkens stund for den herværende tyskhed til yderligere finansiel understøttelse af skolepolitikken".[3])

Berlins stilling til skolebyggeriet. Elholms forslag.

I Berlin var der fuld forståelse for, at man kunne udnytte den nuværende situation til at udvide skolearbejdet og til at gennemføre nybygninger og ombygninger af skolerne. Allerede den 7. december 1940 kunne Elholm meddele Claus Petersen, at han af dr. Møller havde fået at vide, at man i Berlin var villig til i det kommende finansår at stille ret betydelige beløb til rådighed for en udvidelse og udbygning af det tyske skolevæsen i Nordslesvig. Dr. Møller havde pålagt ham at udarbejde en oversigt over de pengemidler, der behøvedes. Han havde opstillet et overslag, inddelt i 6 grupper. Gruppe 1 omfattede de arbejder, som var absolut påtrængende. Den samlede udgift hertil var anslået til 414 000 kr. Gruppe 2: Reparationer af eksisterende bygninger, ville kræve 82 000 kr. Gruppe 3: Fem skoler til yderligere udbygning af det tyske skolevæsen 180 000 kr. Gruppe 4: Bygninger, der var ønskelige, men ikke kunne betegnes som absolut påkrævede, ville koste 246 000 kr. Gruppe 5: Bygning af 7 børnehaver, 90 000 kr. og gruppe 6: Bygning af 40 gymnastiksale, 1 600 000 kr. Den samlede udgift ville beløbe sig til 2 612 000 kr.[4])

Forhandlinger i Berlin. Renthe-Finks stilling.

Den 3. april var der et møde i Berlin om skolebyggeriet, hvori Elholm deltog. Han fremsatte et nærmere specificeret forslag, og der var på mødet tale om et samlet beløb på 800 000 kr.[5]) Af en skrivelse fra Renthe-Fink til Ausw. Amt den 23. april fremgik det dog, at man fra Vomis side havde regnet med at stille et endnu større beløb, nemlig 900 000 RM, til rådighed for folkegruppen. Renthe-Fink udtalte, at der ikke fra gesandtskabets side var nogen betænkelighed ved beløbets størrelse under forudsætning af, at købet af grunde skete med passende mellemrum, og at folkegruppen ikke gjorde for meget væsen af byggeriet, hverken i pressen eller i offentlige udtalelser. Til byggeprogrammet behøvedes 800 000 kr., heraf 450 000 kr. til nyopretteelse og ombygning af skoler, 200 000 kr. til skoler, børnehaver og Deutsches Haus,

---

[1]) „Deutscher Volkskalender" 1943, s. 126.
[2]) Smst. 1943, s. 126; 1944, s. 130; 1945. s. 110 f.
[3]) A. nr. 72.
[4]) A. nr. 194.
[5]) A. nr. 196.

80 000 kr. til reparationer og 70 000 kr. til udbygning af børnehaver og tilbygningsarbejder.[1])

Bevilling på 800 000 kr.

Halvdelen af de 800 000 kr. blev stillet til folkegruppens rådighed kort efter mødet i Berlin, mens de resterende 400 000 kr. foreløbig blev deponeret i det tyske konsulat i Aabenraa. De 400 000 kr. blev fordelt på de forskellige konti, og den 31. maj 1941 kunne Elholm meddele Vomi, at en del af de planlagte byggerier allerede var i gang, og at forberedelserne for andres vedkommende var så vidt fremskredet, at man også her snart kunne begynde at bygge. Han bemærkede, at han gik ud fra, at Deutsche Stiftung, som hidtil havde gennemført det tyske skolebyggeri i Nordslesvig, ville få det afgørende ord med hensyn til afregning og principiel godkendelse. Den 16. maj havde der iøvrigt været en drøftelse om hele spørgsmålet hos den tyske konsul i Aabenraa, hvori også dr. Møller deltog. Man godkendte her en almindelig plan for pengenes anvendelse, i det væsentlige i overensstemmelse med Elholms forslag fra Berlin. Den gik ud på, at der ialt skulle tilvejebringes 9 skoler med lærerbolig og een børnehave til en samlet udgift af 665 000 kr. De resterende penge skulle anvendes til reparationer, til en gymnastiksal i Sommersted og til forskellige udgifter.[2])

Yderligere bevilling på 400 000 kr.

Penge til Graasten skole.

I begyndelsen af januar 1942 blev der stillet yderligere 400 000 kr. til rådighed for det tyske skolebyggeri,[3]) og i marts meddelte Ausw. Amt den rigsbefuldmægtigede, at der kunne udbetales yderligere 200 000 kr., men dette synes dog ikke at være sket. I hvert fald findes beløbet ikke opført på den særlige konto for skolebyggeri.[4]) Derimod har provinsen Slesvig-Holsten betalt 173 605 kr. plus 124 521 kr., ialt 298 126 kr., til Graasten skole, som blev indviet den 29. november 1942 i nærværelse af dr. Best og lederen af Vomi, SS-overgruppefører Lorenz.[5]) Bygningen kostede ialt 311 155 kr., og de resterende 130 029 kr. synes at være taget af den almindelige byggekonto.[6])

I juni 1942 var man så langt fremme med arbejdet, at næsten alle de planlagte nybygninger og ombygninger var færdige eller i hvert fald ville kunne blive færdige i løbet af meget kort tid. Der manglede endnu kun skolen i Vennemose, hvor jordarbejdet dog var påbegyndt, elevhjemmet i Aabenraa, skolen i Stubbæk og børnehaven i Løgumkloster.[7])

Byggekontoens status i 1944.

Pr. 1. juli 1944 kunne man gøre byggekontoens status op. Indtægterne var 1 200 000 kr. plus 173 605 kr. på byggekonto Graasten. Underskuddet var 259 582 kr. minus 124 521 kr., som provinsen Slesvig-Holsten havde betalt til Graasten skole udover de 173 605 kr.

Opgørelsen fra 1944 giver også en oversigt over, hvad der var blevet udrettet for de store tilskud. Ialt var der blevet bygget 10 nye skolebygninger, på 6 var der foretaget større ombygninger på over 10 000 kr., mens 8 var blevet underkastet mindre ombygninger. Kun 4 af nybygningerne var beregnet til nyoprettede skoler. I Sommersted var der blevet bygget en gymnastiksal til godt 42 000 kr.[8])

Børnehaverne.

Børnehaverne spillede en stor rolle i det tyske arbejde, og man havde fra

---

[1]) A. nr. 195.
[2]) A. nr. 196.
[3]) A. nr. 197.
[4]) A. nr. 198 med note 1.
[5]) „Deutscher Volkskalender" 1944, s. 129.
[6]) A. nr. 199 med note 2.
[7]) Skolekontoret til Vomi den 10. juni 1942. A. nr. 200.
[8]) A. nr. 200 og 201.

folkegruppens side i høj grad opmærksomheden rettet på dette arbejdsområde. Der blev under krigen oprettet en række nye børnehaver: Aabenraa-syd, Haderslev-syd, Padborg, Rabsted, Toftlund, Uge og Vojens,[1]) og der blev rejst i hvert fald tre nybygninger til børnehaverne: Aabenraa-syd, Løgumkloster og Toftlund, og flere andre steder, i Hoptrup, Graasten, Haderslev-syd og Padborg, blev der foretaget større ombygninger.[2])

Resultatet af byggeriet.

Sammenligner man det nåede resultat med Elholms første planer fra 1940, viser det sig, at gruppe 1, absolut påkrævede arbejder, og en betydelig del af arbejderne under gruppe 4, ønskelige, men ikke påkrævede bygninger, var blevet til virkelighed. Elholm havde i 1940 håbet på nybygning af 20 skoler. Der blev bygget 10 helt nye skoler og foretaget 6 større ombygninger. Udgifter til bygning og ombygning af børnehaver oversteg langt det beløb, som Elholm havde regnet med, men der blev her foretaget ret betydelige ændringer i planerne. Den påtænkte bygning af 40 gymnastiksale havde man derimod måttet opgive. Kun skolen i Sommersted fik sin gymnastiksal.

3. Overflytning af rigstyske børn fra danske til tyske skoler.

Folkegruppeledelsens forhandlinger med Dalldorf om at få de rigstyske børn sendt i tyske skoler.

Konsul Lanwer har oplyst, at da de nye tyske skoler blev oprettet, var det folkegruppeledelsen meget om at gøre at få så mange børn som muligt meldt ind i de tyske skoler, og alle medlemmer af ledelsen gav overfor ham udtryk for ønsket om, at de rigstyske børn skulle gå i de tyske skoler. Han sagde dog, at dette ikke var et problem, der hørte under konsulatet, og henviste muligvis til, at det var NSDAPs Auslandsorganisation, som havde med sådanne spørgsmål at gøre. Fra folkegruppeledelsens side optog man derefter forhandling med Julius Dalldorf i København, der var AOs leder i Danmark. Lanwer mener ikke, at Elholm har deltaget i disse samtaler, fordi han blev holdt ude fra alle slige forhandlinger. Folkegruppen var på vagt overfor Elholm, og man så f. eks. meget nødigt, at han henvendte sig til det tyske konsulat. Grunden hertil var, at Elholm var den person fra folkegruppeledelsen, som var mest tilbøjelig til at føre en fornuftig og ikke overdreven politik.[3]) Allerede den 27. juli 1942 havde Lanwer i en indberetning til gesandtskabet meddelt, at forholdet mellem folkegruppeledelsen og Elholm blev mere og mere køligt, og at dr. Møller sandsynligvis ikke ønskede ham som leder af skolekontoret.[4]) I denne forbindelse kan det også nævnes, at da dr. Møller den 25. maj 1943 udnævnte et forretningsudvalg for skolekontoret, blev Elholm ikke medlem heraf.

AOs bekendtgørelse.

Lanwer har endvidere oplyst, at AO herefter til organisationens afdelingsledere, i Aabenraa konsulatssekretær Kuno Linneborn, udsendte en bekendtgørelse om, at børn af tyske statsborgere skulle gå i tyske skoler.[5]) Linneborn har dog forklaret, at lignende aktioner fandt sted i andre besatte lande og altså ikke var begrænset til Nordslesvig alene.[6])

---

[1]) „Deutscher Volkskalender" 1942, s. 119; 1943, s. 127 f. og 1944, s. 129.

[2]) A. nr. 200 og 201.

[3]) Lanwers forklaring til rapport af 19. januar 1947. A. nr. 210.

[4]) A. nr. 93.

[5]) A. nr. 210 med note 2.

[6]) Linneborns forklaring til rapport af 5. december 1946. A. nr. 209.

Under en samtale, som amtmand Refslund Thomsen havde med Lanwer den 12. februar 1943, oplyste konsulen, „at det i nærmeste fremtid ved rigslovmæssige bestemmelser ville blive påbudt, at tyske statsborgere i udlandet, hvor det var muligt, skulle sende deres børn i tysk skole".[1]) Lidt senere blev det bekendt, at en del tyske statsborgere i begyndelsen af marts var blevet kaldt op på konsulatet til Kuno Linneborn, hvor de havde fået opfordring til at sørge for, at deres børn kom i tysk skole, idet det samtidig var blevet dem forbudt at give danske myndigheder oplysning om sagen.[2]) Lanwer har senere forklaret, at Linneborn satte ret hårdt ind for at få børnene flyttet,[3]) og det fremgår af de oplysninger, som tilgik amtmanden i Aabenraa, at han i flere tilfælde havde truet med udvisning, hvis kravene ikke blev efterkommet.[4]) Amtmand Refslund Thomsen foretog derefter en henvendelse til Lanwer, idet han under henvisning til samtalen af 12. februar spurgte, om de pågældende bestemmelser i mellemtiden var trådt i kraft. Hvis dette var tilfældet, ville han gerne have tilsendt et eksemplar af rigsloven. Konsulen ringede straks til ham for at oplyse, at der ikke var tale om nogen rigslov, men om en anordning, udstedt af det nationalsocialistiske parti. På forespørgsel udtalte han, at den også var bindende for folk, der ikke var medlemmer af partiets organisation i udlandet. Amtmanden oplyste, at der forelå konkrete tilfælde, hvor børnene, hvis de havde boet i Sydslesvig, ville have kunnet gå i danske skoler, mens de i Nordslesvig skulle tvinges til at besøge en tysk skole. Der var andre tilfælde, hvor begge forældrene var født her i landsdelen og var dansksindede. Konsulen indrømmede, at reglen ikke ville kunne følges skematisk, men pointerede, at der var muligheder for dispensation. Han henstillede, at de konkrete tilfælde blev forelagt for dr. Best, idet han fremhævede, at sagen ikke blev behandlet af konsulatet, men af den lokale fører for AO, der tilfældigvis også var ansat på konsulatet. Konsulen lovede tilsidst at give en kort skriftlig redegørelse for hele spørgsmålet.[5]) Nogle få dage senere meddelte Lanwer dog, at sagen var betinget af mange andre vigtige synspunkter, hvorfor han ville foreslå, at man afventede, hvorledes man så på den indenfor centraladministrationen i København.[6])

Forhandlinger mellem Refslund Thomsen og Lanwer.

Amtmanden havde også en samtale med Elholm, som udtalte, at kravet formentlig ikke var stillet til forældre, der var dansksindede. Han lovede at komme til et møde hos amtmanden om sagen, men den 23. marts meddelte han, at han nu havde tænkt nærmere derover, og at han ikke gerne ville tage stilling i et spørgsmål, der, såvidt han kunne skønne, ikke var en skolesag, men udelukkende drejede sig om et forhold mellem rigstyske partiorganer og tyske undersåtter. Han ville derfor ikke komme til det aftalte møde. Refslund Thomsen havde allerede den 17. marts sendt en indberetning til indenrigsministeriet, og den 22. marts henvendte han sig til direktør Svenningsen, idet han udbad sig besked om, hvorledes han skulle tage på sagen. Det forekom ham iøvrigt, at Lanwers og Elholms udtalelser kunne tyde på, at der var muligheder for at opnå lempelser.[7])

Refslund Thomsens henvendelse til udenrigsministeriet.

[1]) Refslund Thomsens skrivelse til indenrigsministeriet den 17. marts 1943. A. nr. 203, bilag 1.
[2]) A. nr. 209, note 4; A. nr. 203.
[3]) A. nr. 210.
[4]) A. nr. 209, note 4.
[5]) A. nr. 203, bilag 1.
[6]) A. nr. 203, bilag 2.
[7]) A. nr. 203 med note 3. Også fra Dansk Samråds formand, redaktør A. Svensson, blev der foretaget en henvendelse til direktør Svenningsen („Sønderjydske årbøger" 1951, s. 77 f.).

Dr. Bests svar til Scavenius.

Udenrigsminister Scavenius foretog derefter den 29. marts 1943 en henvendelse til dr. Best. Han udtalte, at danske statsborgere jo frit kunne bestemme, om de ville sende deres børn i de tyske skoler eller ikke, og fra et dansk synspunkt forekom det uforståeligt, at en tilsvarende ret ikke kunne tilstås tyske statsborgere, som var dansksindede. Til slut udtalte han: „I vor fælles politiks interesse tillader jeg mig at bede Dem om at se på denne sag med forståelse og velvilje, således at der kunne gives dispensation i de pågældende tilfælde".[1]) Dr. Best svarede den 17. april, at der kunne gøres undtagelser fra den almindelige regel, hvis særlige grunde talte derfor, og sådanne forelå utvivlsomt i det dansk-tyske grænseområde, når indbyggerne af en eller anden grund havde bevaret deres tyske statsborgerskab, men bekendte sig til danskheden, og han var indforstået med, at børnene af tyske statsborgere i sådanne tilfælde gik i dansk skole, såfremt forældrene ønskede det. Det måtte dog være en forudsætning, at den af forældrene, som havde rådighed over børnene, var født i det dansk-tyske grænseområde. Konsulen i Aabenraa havde fået ordre til at undersøge de tilfælde, som udenrigsministeriet havde forelagt ham, og ordne dem i overensstemmelse med de anførte synspunkter.[2])

Nye forhandlinger mellem Refslund Thomsen og Lanwer.

Konsulatet foretog sig imidlertid ikke noget i sagen, og Refslund Thomsen henvendte sig derfor den 6. maj til konsulen, som lod amtmanden vide, at han fra først af havde advaret mod aktionen, og at han overfor gesandtskabet havde givet udtryk for, at de instrukser, der var bebudet fra AOs hovedledelse i København, ikke tog tilstrækkeligt hensyn til de særlige forhold i Nordslesvig. Han havde nærmest fået en tilrettevisning herfor, og han kunne kun være tilfreds med, at den danske regering havde fået reglerne lempet. Man drøftede derefter den praktiske gennemførelse af sagen, og det viste sig, at man fra tysk side ville fortolke udtrykket grænseområdet ret vidt, helt ned til Ejderen. Lanwer sagde, at den, der var bestemmende over barnet, overfor ham måtte give udtryk for, at det skulle gå i dansk skole. Det var ikke nok, at barnet hidtil havde besøgt en dansk skole. Under henvisning til Linneborns tidligere optræden gjorde amtmanden opmærksom på, at forældrene let kunne være bange for at fastholde deres ønske overfor konsulen. Lanwer svarede hertil, at han selv ville ordne sagen og sige til enhver, at de stod ganske frit.[3])

Konsul Langers udtalelse om spørgsmålet.

Fra den 15. juli blev Lanwer afløst af dr. Langer, der tidligere havde været chef for gesandtskabets konsulatsafdeling. Inden sin afrejse fra København havde han den 7. juli en samtale med kontorchef Hansen i udenrigsministeriet, ved hvilken lejlighed spørgsmålet om de rigstyske børns skolegang blev bragt på bane. Langer udtalte, at efter dr. Bests skrivelse var sagen ganske klar, og såsnart han kom til Aabenraa, ville han tage sig af den og sørge for, at den fandt en tilfredsstillende løsning. Det var urimeligt, hvis dette problem skulle give anledning til misstemninger.[4])

Skolekontoret forlanger oplysninger om rigstyske børn.

Den 19. februar 1943 bad skolekontoret lederen af den tyske skole i Hæderslev om at oplyse, hvor en tysk statsborger var født. Man havde fået meddelelse om, at han var dansksindet, men såfremt han var født syd for grænsen, ville han blive opfordret til at sende sine børn i tysk skole.[5]) Da aktionen efter de foreliggende

[1]) A. nr. 204.
[2]) A. nr. 205.
[3]) Refslund Thomsen til indenrigsministeriet 2. juni 1943. A. nr. 207.
[4]) H. J. Hansens notits af 7. juli 1943. A. nr. 208.
[5]) A. nr. 202.

oplysninger først er indledt i begyndelsen af marts, synes Elholms skrivelse at være udsendt, før der fra officiel side var sket nogen henvendelse til de rigstyske forældre. Et par måneder senere udsendte Elholm på skolekontorets vegne et cirkulære til alle tyske skoler, hvori man anmodede om at få meddelt, hvem der havde efterkommet opfordringer fra AO, og hvem der ikke havde indmeldt sine børn, idet navn og antal børn skulle anføres.[1])

Indsendelse af lister over rigstyske børn til konsulatet.

Det fremgår af disse to skrivelser, at skolekontoret har været underrettet om aktionen på et meget tidligt tidspunkt, og at der fra dets side har været udfoldet bestræbelser for at få klarhed over, hvilke tyske statsborgere der havde ladet deres børn overflytte fra dansk til tysk skole, og hvilke der ikke havde efterkommet opfordringen. Elholm har også indrømmet, at han har ladet udarbejde lister over de tyske statsborgere, hvis børn ikke var blevet flyttet, og at disse lister er gået videre til konsulatet, i nogle tilfælde sammen med selve indberetningerne.[2]) Linneborn nægter dog at have fået listerne,[3]) mens Lanwer oplyser, at hvis lister og indberetningerne er blevet sendt til konsulatet, har han ladet dem gå videre til Linneborn.[4])

Den tyske folkegruppes forhold til aktionen.

Det er ikke helt klart, hvilken forbindelse folkegruppen har haft med denne aktion. Lanwer har forklaret, at det ved de samtaler, som folkegruppen havde ført i København, var blevet aftalt, at folkegruppen skulle være AO behjælpelig med at finde de børn, der kunne komme i betragtning. Derimod har der efter hans mening næppe foreligget nogen aftale mellem Linneborn og folkegruppen, idet han og Peter Larsen var personlige fjender.[5]) Linneborn har også påstået, at han ikke har foranlediget skolekontoret eller nogen af folkegruppens medlemmer til at fremme denne aktion, og han har ikke medvirket til, at skrivelserne af 19. februar og 28. april er blevet udsendt. Han har måske nok talt med Elholm om aktionen, men har ikke givet ham opgaver i den anledning. Derimod er det muligt, at Dalldorf har henvendt sig til det folketyske parti.[6]) Peter Petersen har oplyst, at det lille politiske råds forhandlingsprotokol blev brændt, fordi et enkelt punkt, nemlig spørgsmålet om „omskoling" af de rigstyske børn, ikke så gerne måtte komme frem.[7]) Sagen må således have været drøftet i rådet.

Elholm ønskede lempelser i bestemmelserne.

Elholm har forklaret, at han har talt med Lanwer, inden aktionen blev gennemført, men han er ikke i stand til at sige, om skolekontorets medvirken skyldes en henvendelse fra Lanwer eller hans eget initiativ.[8]) Efter Lanwers forklaring indfandt Elholm sig ret ofte hos ham, efter at aktionen var begyndt, for at drøfte den med ham, og han gav altid udtryk for uvilje overfor den.[9]) Elholm har ligeledes forklaret, at han sendte lister og indberetninger til konsulen for at opnå lempelser i den givne ordre, og at hans samtaler med Lanwer fandt sted for at mildne aktionen.[10])

Mulighederne for dispensation.

Et andet uklart spørgsmål er den adgang til dispensation fra de almindelige bestemmelser, som der muligvis har været i henhold til AOs bekendtgørelse. Under

---

[1]) A. nr. 206.
[2]) Elholms forklaring til rapporter af 28. oktober og 23. december 1946. A. nr. 209.
[3]) Linneborns forklaring til rapport af 5. december 1946. A. nr. 209.
[4]) Lanwers forklaring til rapport af 19. januar 1947. A. nr. 210.
[5]) A. nr. 210.
[6]) A. nr. 209.
[7]) A. nr. 210, note 1.
[8]) A. nr. 209.
[9]) A. nr. 210.
[10]) A. nr. 209.

sin samtale med amtmanden fremhævede Lanwer, at der var mulighed for dispensation, idet han dog vist nærmest tænkte på de familier, som var udgået af det danske mindretal i Sydslesvig,[1]) og Elholm mente, at kravet om overflytning ikke ville blive stillet til forældre, som var dansksindede.[2]) Hans skrivelse af 19. februar må naturligt forstås således, at bestemmelsen kun gjaldt for dansksindede, når de var født syd for grænsen.[3]) Linneborn har udtalt, at han forud for aktionen fik instrukser fra Dalldorf, som gik ud på, at kravet skulle frafaldes, når blot een af forældrene godtgjorde at være dansk.[4]) De faktiske forhold viser dog, at der også er blevet stillet krav om overflytning, selvom en af forældrene eller de begge var dansksindede, og selvom de begge var født nord for grænsen.[5])

---

[1]) Referat i amtmand Refslund Thomsens udtalelser på et møde i Dansk Samråd den 12. april 1943 („Sønderjydske årbøger" 1951, s. 76).

[2]) A. nr. 203.

[3]) A. nr. 202.

[4]) A. nr. 209.

[5]) A. nr. 209, note 4; A. nr. 203.

F. Finansiel understøttelse.

Den tyske folkegruppe fik allerede før krigen betydelige tilskud sydfra. Pengene kom fra forskellige kilder, ofte fra institutioner, der helt eller delvis fik deres midler fra staten. Da der ikke i krigens første år var noget fælles kassererkontor for folkegruppen, ligesom der heller ikke blev udarbejdet noget fælles budget, er det vanskeligt at få et samlet overblik over tilskuddene. Skolevæsenet lagde beslag på langt de største pengemidler. Fra Deutsche Stiftung blev der fra 7. maj 1940 til 30. august 1941 gennem Apenrader Bank sendt 749 868 kr. Derefter kom pengene gennem det tyske gesandtskab, indtil 30. juli 1942 ialt 820 466 kr. Disse tilskud gik væsentligst til lærerlønninger, som den første tid, til omkring 1. april 1941, var 41 000 eller 45 000 kr. om måneden, derefter til kapitulationen 65 000 kr. Indtil 15. januar 1942 modtog folkegruppen desuden 1 200 000 kr. til skolebyggeri foruden 124 521 kr., som er udbetalt gennem det tyske konsulat til bygningen af Graasten skole, samt 173 605 kr. til det samme formål, modtaget fra provinsen Slesvig-Holsten. Andre tilskud til folkegruppen i denne periode kom gennem VDA og Wohlfahrts- und Schulverein für Nordschleswig, bl. a. fadderskabspengene, understøttelse til biblioteksvæsenet og til Wohlfahrtsdienst.

Tilskud til skolevæsen m. m.

Fra 1. juli 1941 blev der oprettet et særligt Schatzamt, en folkegruppeinstitution, der hørte direkte under Vomi. Grunden til oprettelsen var, at man ville have partiets og folkegruppens økonomi samlet under eet. På et møde i Vomi den 4. og 5. december 1940 drøftede man endvidere tanken om opstillingen af et samlet budget, som både skulle vise folkegruppens egne ydelser og samtidig konstatere det behov, „der derudover yderligere er nødvendigt for at kunne bringe folkegruppens opgaver til udførelse med den størst mulige slagkraft og intensitet". Der var enighed om, at man ved udarbejdelsen af overslagene måtte tage „passende hensyn til det krævede forøgede arbejde for tyskheden", bl. a. den fulde udnyttelse af mulighederne for opoprettelse af nye skoler og yderligere forholdsregler til beskyttelse af jorden.[1])

Schatzamt og udarbejdelsen af budgetter.

I hvert fald fra 1941 blev der derefter af Schatzamt udarbejdet et samlet budget, som skulle godkendes af Vomi og Ausw. Amt, efter at gesandtskabet havde udtalt sig om det. Der skelnedes i budgettet mellem nødvendige og ønskelige, men ikke uundværlige tilskud. I 1941—42 var de nødvendige udgifter anslået til 169 882 kr., i 1942—43 til 1 293 890 kr. For 1945—46 var der regnet med et beløb på 1 317 095 kr. Den store stigning skyldtes, at udgifterne til skole- og biblioteksvæsen samt til Wohlfahrtsdienst nu også gik gennem Schatzamt, der fra 1. august 1942 overtog den økonomiske administration af skolevæsenet.

Budgetternes størrelse.

Sønderjyllands Revisionskontor i Aabenraa har udarbejdet en række oversigter, der viser Schatzamts indtægter og udgifter. Indtægterne var på ialt 6 997 027 kr., hvoraf de 256 928 kr. var danske statstilskud til skolevæsenet. Kasseekstrakten

Schatzamts indtægter. Pengene til skolevæsenet.

[1]) Stehrs notat om mødet, dateret 8. december 1940. A. nr. 66.

over indtægterne er dog til en vis grad misvisende, idet de 1 200 000 kr. til skolebyggeriet blev udbetalt, inden Schatzamt pr. 1. august 1942 overtog administrationen af skolevæsenets økonomi. Men det var et krav fra Vomi, at alle pengene vedrørende skolebyggeriet skulle opføres i Schatzamts bøger, selvom det udelukkende var Elholm, der administrerede disse beløb, og selvom de første 400 000 kr. var blevet udbetalt den 24. maj 1941, altså inden Schatzamts oprettelse. Den 1. august 1942 var der 407 082 kr. tilbage på byggekontoen, et beløb, som må være inkluderet i de 806 164 kr., som skoleforeningen da indbetalte til Schatzamt.[1]) Langt den største del af disse 407 082 kr. stammede fra de 1 200 000 kr. og figurerer således to gange i ekstrakten. Strengt taget vedkommer de 1 200 000 kr. således ikke Schatzamt og bør trækkes fra de 6 997 027 kr. for at få det rette billede af Schatzamts virksomhed.

Den hemmelige fond.

På den anden side har Schatzamts leder, Peter Petersen, haft en særlig, hemmelig konto, der skulle være en slags skjult reserve, som kunne anvendes, hvis forbindelsen med København eller Berlin blev afbrudt. En betydelig del af indtægterne på denne konto stammede fra andel i overskud fra Lastkraftwagen Transportverband og fra salg af kul, modtaget fra Tyskland. Da skoleforeningens formue blev overført til Schatzamt, indsatte Peter Petersen desuden 100 000 kr. af disse midler på den hemmelige konto. I tidens løb voksede dette beløb til 117 076 kr. Ialt var indtægten på denne konto 445 756 kr., som altså må lægges til de 6 997 027 kr., minus 1 200 000 kr., ialt 6 242 783 kr.

Penge til lærerlønninger og ekstraordinære tilskud.

De to største poster på indtægtssiden var det ordinære tilskud fra gesandtskabet, hvilket sikkert vil sige pengene til lærerlønninger, og 1 625 000 kr. i ekstraordinære tilskud fra gesandtskabet, formodentlig først og fremmest penge, som blev givet i henhold til budgettet. I dette beløb er dog uden tvivl også medregnet de 500 000 kr., som gesandtskabet betalte til Schatzamt i marts 1942, og som sikkert stammede fra Vereinigte Finanzkontores hemmelige depot i gesandtskabet.[2])

Schatzamts udgifter.

Også kasseekstrakten over udgifterne er til en vis grad misvisende, idet de 1 200 000 kr. til skolebyggeriet ligeledes er opført på denne konto,[3]) hvorfor dette beløb bør fradrages i udgiften.

Af kasseekstrakten fremgår det, at så at sige alle de folketyske kontorer og institutioner har fået tilskud fra Schatzamt. Langt det største beløb gik til skolevæsenet. Foruden til byggeri anvendtes 2 324 644 kr. til lærerlønninger og 153 016 kr. til andre udgifter. Til dr. Møller er udbetalt 80 497 kr., idet han fra 1. maj 1941 fik 1 600 kr. om måneden til repræsentationsudgifter. En del af disse penge blev dog ikke brugt, men overladt til Peter Larsen, der skulle anvende dem til sociale formål. 34 602 kr. blev slet ikke anvendt, men indsat på en bankkonto. Deutsche Selbsthilfe Nordschleswig fik 80 810 kr., Frauenschaft 69 730 kr., folkegruppekontoret og Schatzamt 106 182 kr. plus 25 548 kr. på en særkonto for Schatzamt. De tyske kontorer i de fire købstæder og i Graasten modtog tilsammen 70 357 kr., det agrarpolitiske kontor 56 723 kr., kontoret for presse og propaganda 29 872 kr., kontoret for slægtsforskning 52 538 kr., kontoret for befolkningspolitik 10 791 kr., kontoret for folkesundhed 6 614 kr., DBN ialt 39 078 kr., Amt für gewerbl. Wirtschaft 5 676 kr., DJN 87 937 kr., DMN 52 200 kr., tidsskriftet Junge Front 7 491 kr. foruden 11 300 RM, det tyske

[1]) A. nr. 211, bilag nr. 1, konto I. 6 og bilag nr. 5, konto 4.
[2]) Se nærmere s. 99 ff.
[3]) A. nr. 211, bilag nr. 2, konto 1 a.

hovedbibliotek 46 929 kr., de folketyske sammenslutninger i København 58 626 kr., Wohlfahrtsdienst 170 000 kr.; til lærerstipendier udbetaltes 64 678 kr., folkehøjskolen i Tinglev fik 15 272 kr., SK 11 119 kr. Til omsorg for frontsoldater anvendtes 16 630 kr. og til lærergratialer 37 640 kr. Desuden var der ydet forskellige lån: Liefergemeinschaft 35 000 kr., Dibbernhaus 36 213 kr., Deutsche Selbsthilfe 15 000 kr. og flygtningehjælpen 24 249 kr.

Formue i 1945.

Det var dog langtfra alle de modtagne penge, som var blevet brugt. Pr. 6. december 1945 blev Schatzamts formue opgjort til ialt 1 485 374 kr., hvoraf de 251 048 kr. var kassebeholdning, de 48 177 kr. fandtes på postgiro, de 621 230 kr. stod i banken, mens der var en obligationsbeholdning på 181 000 kr. og en aktiebeholdning på 102 016 kr.

Tilskud, som ikke er gået gennem Schatzamt.

Schatzamts regnskaber giver ikke et fuldstændigt billede af de tilskud, som de forskellige tyske institutioner og foretagender har fået i tiden efter 1. juli 1941, idet de ikke alle gik igennem Schatzamt. Dette synes således at gælde de 1 200 kr. om måneden, som Stehr fik fra den 1. juni 1943 som leder af det tyske kontor.[1]) „Nordschleswigsche Zeitung" har på forskellig måde fået tilskud fra dr. Best, i 1944—45 i hvert fald 59 430 kr., hvortil så kommer et tilskud fra Ernst Schröder på 67 050 kr., som måske også er gået gennem dr. Best. I 1944 fik bladet desuden 19 000 kr. fra Ernst Schröder. Hertil kommer så, at der fra 15. maj 1944 til begyndelsen af april 1945 er betalt 427 000 kr. for de eksemplarer af bladet, som blev leveret til den tyske værnemagt. DBN har fået 150 000 kr. i lån, Liefergemeinschaft 250 000 kr., Schumanns skibsværft 250 000 kr., Gewerbehilfe 102 600 kr. og Vogelgesang 52 000 kr., som uden tvivl alle er taget af den hemmelige fond på een million kroner i box nr. 30 i Haderslebener Kreditbank.[2]) Også pengene til den tyske kirke i Nordslesvig er gået uden om Schatzamt, og nationalbanken har oplyst, at der under besættelsen er udbetalt 257 312 kr. til evangelisch-lutherische Landeskirche i Tinglev.

Pengene til Schatzamt fra kronekonto IV og politikontoen.

I almindelighed blev pengene til Schatzamt sendt pr. check til det tyske konsulat i Aabenraa, hvorfra de så gik videre til Schatzamt. I begyndelsen blev tilskuddene til mindretallet udelukkende taget af den såkaldte kronekonto IV, den tidligere dollarkonto. Da pengene på denne konto ikke slog til, lånte man af den særlige politikonto, der var blevet oprettet efter den 29. august 1943. Pengene til lærernes løn og til udgifter i henhold til budgetforslagene skulle egentlig have været refunderet af Vomi, men dette skete ikke, da Reichswirtschaftsministerium ikke ville bevilge den nødvendige valuta.

Obligationer.

Af opgørelsen over Schatzamts formue fremgår det, at kontoret i påkommende tilfælde har kunnet disponere over kreditforeningsobligationer til en nominel værdi af 162 700 kr. samt over diverse pantebreve og gældsbreve til et samlet beløb af 592 541 kr. og 64 250 RM. Obligationerne var erhvervet under krigen, idet man havde købt dem for de penge, der kom ind, da der blev optaget kreditforeningslån i de nybyggede skoler. 60 000 kr. heraf stammede iøvrigt fra et lån, som blev optaget i det tyske gymnasium, efter at et ældre lån på 100 000 kr. var blevet indfriet af Vomi. Det var tanken, at obligationerne skulle henlægges som en reserve, der i givet fald kunne belånes.

---

[1]) A. nr. 211, bilag nr. 3. Konto 12 viser en udgift på 19 500 RM til Rudolf Stehr, men det kan dog næppe være de 1 200 kr., der er opført her.

[2]) A. nr. 220, note 1.

Pantebreve på de ældre skoler.

En del af de ældre tyske skoler var blevet bygget for midler, der stammede fra VDA og Wohlfahrts- und Schulverein.[1]) For pengene udstedtes pantebreve, ofte til forskellige personer, som f. eks. skibsreder Jebsen. De var i virkeligheden kun stråmænd, og senere blev pantebrevene transporteret til VDA. I 1943 blev de samlet i Schatzamt, og Peter Petersen fik fuldmagt til at optræde på VDAs vegne. Han har dog fremhævet, at pantebrevene ikke var en del af Schatzamts formue.[2])

---

[1]) Som det fremgår af Elholms skrivelse til Vomi af 31. maj 1941 (A. nr. 196), var det i virkeligheden først og fremmest Deutsche Stiftung, der havde finansieret det tyske skolebyggeri før krigen.

[2]) A. nr. 211.

G. Jordkampen.

Bondemødet i Tinglev den 7. april 1940.

På et stort bondemøde i Tinglev den 7. april 1940 blev der fremsat en række krav, som nærmere blev præciseret i en proklamation, udstedt af dr. Møller og det agrarpolitiske kontor. Bondehjemmene skulle beskyttes med arvegårdsretten som grundlag. Forpligtelserne skulle begrænses, så der blev fastsat en grænse for renteydelsen, svarende til indtægtsmulighederne, og indtil denne nyordning var blevet til virkelighed, skulle der gennemføres et almindeligt moratorium for landbruget. Afsætningen skulle sikres på lang sigt, idet man stræbte efter et system med faste priser, afstemt efter produktionsomkostningerne.[1])

Landboaktionen planlægges.

Efter besættelsen mente den tyske folkegruppe, at der som følge af de ændrede forhold var nyt håb om, at dens landbrugsprogram kunne blive gennemført. Først og fremmest forberedte man en kamp for beskyttelse mod tvangsauktioner. Man havde oprindelig planlagt en landboaktion fra hele den folketyske landbostands side, hvorefter enhver landmand skulle forpligte sig til ikke at betale renter, selvom han derved risikerede, at hans ejendom blev sat til tvangsauktion. Når de første tvangsauktioner begyndte, skulle den tyske folketingsmand i folketinget fremsætte krav om en lov angående moratorium, og dette krav skulle samtidig støttes fra officiel rigstysk side overfor den danske regering.

Krisefællesskaber og nødaktion.

Der var dog mange tyske landmænd, som var betænkelige ved at løbe en sådan risiko, og da man også kom til den opfattelse, at fremgangsmåden ikke var tilrådelig af taktiske grunde, blev planen ændret. Der var blevet oprettet en række særlige krisefællesskaber, men de bestod væsentligst af landmænd, som ikke var i stand til at betale renter m. m. Af de 300, som havde underskrevet en forpligtelseserklæring, var de 120 i en nødssituation, og i 30 tilfælde måtte man endda regne med en tvangsauktion i den nærmeste fremtid. Man ville nu stille kravet om et moratorium i bero og i stedet foretage en nødaktion. Det agrarpolitiske kontor ville udnytte alle fredelige veje. Man regnede dog ikke med, at de danske kreditinstitutter i større grad ville imødekomme de tyske ønsker. De konkrete tilfælde af tvangsauktioner skulle derefter gennem en passende propaganda i pressen „bringes for den brede offentligheds forum". Enhver kredit ville blive afslået af debitorerne, og i særligt egnede eller kritiske tilfælde ville man skræmme interesserede bort fra auktionen ved truende advarsler i pressen og på møder. Man regnede med, at en del af krisefællesskabets medlemmer ville forbyde kongens foged at betræde deres ejendom. Blev en tysk ejendom alligevel solgt ved auktion, ville den pågældende landmand til det sidste vægre sig ved at forlade ejendommen og kun vige for magt, „hvilket igen vil afstedkomme en stærk reaktion i den tyske presse og have demonstrationer til følge fra folkegruppens side". Folkegruppen havde udtalt, at den overtog det fulde ansvar og ville sørge for, at de, der eventuelt blev drevet fra gården, blev økonomisk sikret.

---

[1]) „Nordschleswigsche Zeitung" 8. april 1940.

Forventet politisk udbytte af aktionen.

Fra partiledelsens side ventede man sig meget af beskyttelsesaktionen, og man regnede med støtte fra rigstysk side. Den ville være en hjælp for den enkelte debitor, men samtidig betyde en psykologisk styrkelse af den samlede tyskhed. Hvis denne styrkeprøve kunne bestås med glans, ville det give folkegruppen en betydningsfuld magtpolitisk stilling med hensyn til fremtidige opgaver.

Berlin vil ikke tillade tab af tysk jord.

Den 11. juli fandt der et partirådsmøde sted, i hvilket der deltog en repræsentant for Vomi. Han udtalte, at de tyske myndigheder i Berlin og gesandtskabet i København ikke ville tillade yderligere tab af jord. På dette tidspunkt syntes der stadig at have været tale om to muligheder: den påtænkte aktion kunne gennemføres som en hjælpeaktion for de tyske landmænd, eller den kunne lægges således an, at den i tidens løb kunne blive til et politisk forehavende, „der skal provokere vanskeligheder og uheld for tyskerne til fordel for politiske planer af en eller anden slags".[1])

Vogelgesangs stilling til aktionen.

Den 9. august 1940 skrev Vogelgesang til Vereinigte Finanzkontore om forholdene i Nordslesvig. Han mente, at hele denne aktion var sat i gang fra partiledelsens side for igen at sætte stemningen i vejret, efter at tilliden var blevet rystet på grund af begivenhederne omkring den 28. juni. Derfor, sagde han, lod dr. Møller forkynde, „at den tyske regering ikke længere ville tillade nogen tvangsauktion over en tysk gård i Nordslesvig".[2])

Stehr forhandler med Renthe-Fink.

Fra gesandtskabets side blev jordkampen fulgt med opmærksomhed, og allerede den 6. juni 1940 sendte man det danske udenrigsministerium en note, hvori det hed: „Desuden øges klagerne over, at tysk ejendom i Nordslesvig systematisk bliver opkøbt fra dansk side".[3]) Nu tog både gesandtskabet og Ausw. Amt spørgsmålet om tvangsauktionerne op. Den 22. juli havde Stehr en drøftelse med Renthe-Fink, hvorunder han nævnte, at en del tvangsauktioner over tyske ejendomme i Nordslesvig var umiddelbart forestående. Der var efter hans opfattelse tre muligheder: 1) Man kunne fra Vogelgesang eller Vereinigte Finanzkontore skaffe de ca. 150 000—200 000 kr., som var nødvendige for at få auktionerne afblæst. Det ville dog ikke være nogen virkelig løsning, idet de pågældende ejendomme derved kun ville blive endnu mere forgældede. 2) Man kunne fra officiel tysk side henstille til den danske regering, at der blev truffet fornødne foranstaltninger til at hindre, at auktionerne fandt sted. 3) Endelig kunne folkegruppen „lade det komme så vidt, at tvangsauktionerne afholdes for at slå politisk mønt af dem, og benytter dem til protester og demonstrationer imod danskernes adfærd".[4])

Renthe-Fink til Ausw. Amt om tvangsauktionerne.

Allerede den 15. juli havde Ausw. Amt givet Renthe-Fink tilkende, at det nu på enhver mulig måde måtte forhindres, at danskerne erhvervede folketysk ejendom.[5]) Renthe-Fink havde den samme indstilling. Netop nu, da den tyske indflydelse i Danmark var vokset så stærkt, kunne det „ikke forblive uimodsagt, at folketysk ejendom går over på danske hænder". I sin skrivelse til Ausw. Amt om spørgsmålet kom han ind på storpolitiske overvejelser. Når Danmarks fremtidige forhold til Tyskland blev ordnet som et led i Europas nyordning, måtte man også regne med, at det

[1]) Lanwers beretning af 16. juli 1940 til gesandtskabet. A. nr. 213. Beretningen er udarbejdet på grundlag af forskellige notater, som Lanwer havde foretaget de foregående dage, efter at han havde fået en række oplysninger, først og fremmest fra sine „Vertrauensmänner".

[2]) A. nr. 55.

[3]) A. nr. 26.

[4]) Renthe-Finks skrivelse til Ausw. Amt 22. juli 1940. A. nr. 214.

[5]) A. nr. 212.

nordslesvigske spørgsmål fandt sin endelige løsning. Derfor kom det i øjeblikket mindre an på at tage hele spørgsmålet om en sikring af jorden op til principel drøftelse end at sørge for, at der i den nærmeste fremtid ikke skete indhug i de folketyske besiddelser. For at nå dette mål ville det være tilstrækkeligt at standse de truende tvangsauktioner. En passiv holdning kunne kun forsvares, hvis man ville skaffe sig holdepunkter for i givet fald at rejse det nordslesvigske spørgsmål og bringe den danske regering i en moralsk ugunstig stilling.[1])

Renthe-Fink får ordre til at indvirke på den danske regering.

Den 27. juli gav Weizsäcker Renthe-Fink ordre til at indvirke på den danske regering, så de påtænkte tvangsauktioner ikke blev afholdt. Samtidig fik han pålæg om ikke at komme ind på det principielle spørgsmål om sikringen af jorden og undgå enhver drøftelse af andre mindretalsspørgsmål. Samme dag fandt der et møde sted hos Grundherr, der havde været i telefonisk forbindelse med Renthe-Fink. Denne syntes at have ment, at en démarche måske ikke mere ville have nogen virkning, og det var da tanken, at Vogelgesang skulle træde til og yde hjælp i de tre nævnte tilfælde. Krahmer-Möllenberg, der var leder af Vereinigte Finanzkontore, blev derefter underrettet, for at han kunne foranledige, at Vogelgesang hjalp ejerne af de truede gårde.[2])

Renthe-Finks démarche.

Imidlertid foretog Renthe-Fink den 30. juli en démarche hos den danske regering, og den 5. august kunne han telegrafere til Berlin, at det danske udenrigsministerium gennem justitsministeriet havde foranlediget, at den tvangsauktion, der var blevet berammet til den 1. august, ikke blev afholdt, og at der var taget lignende skridt med hensyn til de andre forestående auktioner.[3]) Den 14. august gav Ausw. Amt ordre til Renthe-Fink om, at der ikke fra den tyske folkegruppes side måtte foretages en nødaktion eller lignende selvstændige beskyttelsesforanstaltninger for at tvinge den danske regering til en generel og principiel løsning af spørgsmålet om tvangsauktionerne. Stehr blev derefter kaldt op til Renthe-Fink, som viderebragte ordren.

Udsigt til stigning i antallet af tvangsauktioner.

Men dermed var spørgsmålet ikke løst. Den 12. august foretog det tyske gesandtskab en ny démarche angående to særlige tilfælde. Svenningsen udtalte overfor Kassler, der afleverede notitsen, at det var vanskeligt „at gribe ind overfor de i Loven hjemlede Retsmidler", men at han ville henstille til justitsministeriet, at disse to auktioner blev udsat. Renthe-Fink oplyste overfor Ausw. Amt, at der til september var ansat fire auktioner, og i 11 tilfælde var eksekution indledt eller udlæg var blevet dekreteret, og man måtte regne med en yderligere stigning i auktionerne over folketysk ejendom i de følgende måneder. I en opstilling, som Stehr havde foretaget, regnede han med, at man ville behøve 18 000 kr. for at få standset de allerede inkaminerede tvangsauktionssager. Men ville man sikre sig, at der ikke kom auktioner i løbet af året, måtte man regne med et meget større beløb; det var tidligere anslået til 150 000—200 000 kr., men det var dog måske noget højt regnet.[4])

3 millioner kr. sendes til København.

Imidlertid var man i Berlin kommet ind på den tanke, at man måtte sørge for at sikre tysk ejendom i Nordslesvig ved en meget vidtgående långivning. Allerede den 17. august anmodede Ausw. Amt rigsfinansministeriet om at give tilladelse til, at Vereinigte Finanzkontore af egne midler erhvervede for 1½ mill. RM Reichs-

[1]) Renthe-Finks skrivelse til Ausw. Amt af 22. juli 1940. A. nr. 214.
[2]) A. nr. 215 med note 1.
[3]) A. nr. 216.
[4]) Renthe-Finks skrivelse til Ausw. Amt 27. august 1940. A. nr. 219 med note 3.

kreditkassenscheine, som derpå skulle omveksles til danske kroner og i Danmark holdes rede til udbetaling hos det tyske gesandtskab. Sagen skulle holdes strengt hemmelig, og de forskellige myndigheder fik dette indskærpet.[1]) Allerede to dage efter kunne Ausw. Amt give Vereinigte Finanzkontore ordre til at foretage indkøbet af de 1½ mill. RM Reichskreditkassenscheine og sørge for, at de med kurér blev sendt til København.[2]) Kreditanstalten i Haderslev havde foretaget visse beregninger over, hvor mange penge der behøvedes for at undgå alle tvangsauktioner over tyske ejendomme. Vogelgesang regnede med ca. en million kroner. For at få fastslået det nøjagtige beløb, som var nødvendigt til en sådan sanering, var det iøvrigt tanken at tilkalde en driftsøkonom fra universitetet i Kiel, som skulle undersøge de gårde, der var i vanskeligheder, og de gårde, der finansielt var svage. Iøvrigt var man fra tysk side klar over, at sikringen af de nye lån ville volde vanskeligheder på grund af den i loven af 2. august 1940 fastsatte lånegrænse. De skyldnere, hvis ejendomme var prioriteret op til lånegrænsen, måtte derfor have en rent personlig kredit, hvilket i høj grad ville forøge kreditanstaltens risiko, og man måtte regne med, at en betydelig del af de udlånte penge ikke ville blive tilbagebetalt.[3])

Forhandlinger om overførsel af pengene til Vogelgesang.

Men det var ikke nok at få pengene til København. De skulle også overføres til kreditanstalten og vel at mærke på en sådan måde, at man ikke fra dansk side blev klar over, hvad der var sket. Krahmer-Möllenberg kom selv til København, hvor han havde forhandlinger med Renthe-Fink og med rigsbankdirektør Sattler. I Haderslev fandt der drøftelser sted mellem Krahmer-Möllenberg, Alfred Dietrich fra Vereinigte Finanzkontore og Vogelgesang. På grund af de skærpede danske valutabestemmelser syntes der kun at være den mulighed for overførsel af pengene, at „en kvalificeret tysk økonomisk myndighed i Danmark indbetaler beløbet til kreditanstalt Vogelgesang som et indskud med middelfrist".

1½ million kr. til Haderslev.

Spørgsmålet om overførslen af de mange penge fra København til Haderslev viste sig dog at volde endnu større bryderier, end man havde regnet med. Via direktør Preuss fik man inden 8. januar 1941 overført 350 000 kr. til kreditanstalten. Men de fleste penge var stadig tilbage, og i den følgende tid førtes en række indgående forhandlinger. I maj 1941 brød man imidlertid overtvært. Dietrich blev sendt til København, hvor han hos kansler Werner i gesandtskabet fik udleveret halvdelen af det samlede beløb, 1 500 000 kr. Ledsaget af prokurist Jessen II fra kreditanstalten rejste han den 7. maj til Haderslev med pengene. Vogelgesang fik udbetalt de 500 000 kr., resten blev anbragt i box nr. 30 i Haderslebener Kreditbank. Der var to nøgler til denne box. Dietrich fik den ene, mens den anden blev udleveret til bankdirektør Karl Orth fra Flensborg, der var mellemmand mellem kreditanstalten og Vereinigte Finanzkontore. Pengene fra Preuss skulle tilbagesendes til gesandtskabet, og de 500 000 kr. skulle gå ind på en hemmelig konto, idet de lidt efter lidt skulle overtages af Vogelgesang. For en del af pengene blev der købt obligationer, andre blev anvendt til at indløse forskellige „personkreditter". Senere betaltes alle de trukne beløb tilbage, og i februar 1945 afleveredes de 500 000 kr. plus renter til Orth, der puttede dem i en kuffert, som han tog med sig ned på Dibbernhaus i Aabenraa. Der var selvfølgelig ingen dèr, der vidste, at kufferten indeholdt ½ mill. kr. Ved en misforståelse fik en intetanende tysk SS-mand, der skulle bringe post til Tyskland,

[1]) A. nr. 217 med note 1.

[2]) A. nr. 218.

[3]) Alfred Dietrichs aktnotits af 11. oktober 1940. A. nr. 220; se også A. nr. 70.

kufferten med sig til Flensborg. Næste dag fik Orth den fra SS-Standarte, hvorpå han sendte pengene til Dietrich i Berlin.

Størstedelen af pengene til DBN og Liefergemeinschaft.

Pengene i box nr. 30 synes at være blevet anvendt til at yde økonomisk hjælp til forskellige folketyske foretagender. Schumanns skibsværft i Sønderborg fik 250 000 kr., DBN 150 000 kr., Liefergemeinschaft 250 000 kr., Gewerbehilfe 102 600 kr. og Vogelgesang 52 000 kr. Restbeløbet, 195 400 kr., skal i februar 1945 være blevet overført til Apenrader Bank. Af de resterende 1 500 000 kr. i det tyske gesandtskab blev 500 000 kr. vistnok sendt til Schatzamt i marts 1942, mens andre muligvis er brugt ved bygningen af den tyske skole i København.[1])

Modsætningen mellem Vogelgesang og Stehr.

I 1937 var Rudolf Stehr blevet sendt til Nordslesvig for at arbejde på en samling indenfor folkegruppen og tage sig af spørgsmålet om beskyttelse af tysk jord og varetage de tyske bønders interesser. Han blev prokurist i kreditanstalt Vogelgesang og Höfeverwaltungsgesellschaft. I efteråret 1938 oprettede han efter dr. Møllers ordre et Amt für Agrarpolitik, som skulle være det politiske instrument i jordkampen.[2]) Det viste sig hurtigt, at samarbejdet mellem ham og Vogelgesang ikke var altfor godt. I et brev, som Vogelgesang den 9. august 1940 skrev til Vereinigte Finanzkontore, klagede han over, at Stehr som hans prokurist havde kendskab til hans korrespondance og til alle hans planer og forholdsregler, mens han selv ikke kendte den partitjenstlige korrespondance eller fik meddelelse om partiforhandlinger vedrørende hans arbejdsfelt, selvom disse forhandlinger fandt sted på hans kontor.[3])

Forholdet mellem Vogelgesang og det agrarpolitiske kontor ordnes.

På et partirådsmøde den 8. december 1940 aflagde Stehr beretning om forholdet til kreditanstalten. Han udtalte, at folkegruppearbejdet måtte betragtes som en helhed, der blev dirigeret af folkegruppeledelsen. De enkelte arbejdsområder måtte afpasses efter den politiske helhedslinie, og forholdet mellem det agrarpolitiske kontor og kreditanstalten måtte fastlægges således, at samtlige politiske spørgsmål sorterede under kontoret, som herefter skulle tage sig af problemer i forbindelse med arvegårdsretten, markedsordningen, prisdannelse, almindelige agrarpolitiske indberetninger, undersøgelser vedrørende grænsen for renteydelse m. m.[4]) Efter at der havde fundet forhandlinger sted med Vomi, blev forholdet ordnet således, at kontoret den 1. januar 1941 fik til opgave at repræsentere folkegruppeledelsen overfor kreditanstalten og Höfeverwaltungsgesellschaft. Landbrugspolitiske spørgsmål skulle herefter høre under kontoret, mens kreditanstalten skulle behandle spørgsmål om kredit. Stehr fratrådte derefter som prokurist i de to selskaber.[5])

Landesbauernschaft oprettes.

Kort tid i forvejen, den 15. november 1940, var der ved oprettelsen af Landesbauernschaft Nordschleswig blevet skabt en ny organisation indenfor landbruget. Med det rigstyske Reichsnährstand som forbillede blev Landesbauernschaft delt i to hovedafdelinger: hovedafdeling 1, det tidligere agrarpolitiske kontor, der skulle varetage de landbrugspolitiske spørgsmål, og hovedafdeling 2, den hidtidige hovedlandboforening, som var det driftsøkonomiske og driftstekniske centralorgan. Indenfor Landesbauernschaft blev der dannet 5 kredse med 53 distriktsafdelinger, som ledes af lige så mange distriktsbondeførere, der igen havde fået tildelt 178 lokale bondeførere. Man ville også se at få ikke-selvstændige landboere som røgtere og land-

[1]) A. nr. 220, note 1; jfr. Hansen-Damms forklaring. A. nr. 251.
[2]) Note 1 til A. nr. 66.
[3]) A. nr. 55.
[4]) Stehrs notat. A. nr. 66.
[5]) Note 1 til A. nr. 66.

brugsmedhjælpere organiseret, og til at tage sig af dem skulle der indsættes 53 Gefolgschaftswarte. Når agitationen var afsluttet, regnede man med at have 3 000 medlemmer i Landesbauernschaft.[1])

Höfeverwaltungsgesellschaft øver politisk tvang.

Selvom landejendommenes økonomi efterhånden blev betydeligt forbedret på grund af den almindelige økonomiske udvikling under krigen og den stærke inflation, fortsatte kreditanstalten og dens datterselskab Höfeverwaltungsgesellschaft dog deres arbejde til fremme af tyskheden. I en forpagtningskontrakt fra 1942, indgået mellem Höfeverwaltungsgesellschaft og landmand Hans Hansen, der skulle overtage sine forældres ejendom i Lydersholm, måtte han indrømme selskabet ret til at opsige forpagtningsforholdet med 3 måneders varsel ved et forpagtningsårs udløb, såfremt: 1) han ikke blev medlem af Landesbauernschaft og kom til denne organisations møder. 2) Ikke holdt den tyske avis. 3) Ikke lod sine børn gå i tysk skole og deltog i skolens arrangementer med sin kone. 4) I tilfælde af valg ikke gik til den tyske vælgerforenings møder og sammen med sin kone stemte på den tyske liste. 5) Ikke deltog i det tyske kulturelle liv i Lydersholm og gjorde sin simple pligt overfor de tyske indsamlinger.[2])

---

[1]) Lanwers redegørelse i skrivelse af 3. februar 1941 til gesandtskabet. A. nr. 70.

[2]) A. nr. 221.

H. Den økonomiske udnyttelse af besættelsen.

Deutsche Berufsgruppen in Nordschleswig og Liefergemeinschaft.

I månederne efter den 9. april 1940 blev der af tyskerne fremsat en del klager over økonomisk boykot fra dansk side. Allerede den 22. april kunne det tyske konsulat meddele gesandtskabet, at dr. Møller havde kendskab til 34 tilfælde af boykot,[1]) og den 6. juni 1940 sendte det tyske gesandtskab en note til det danske udenrigsministerium, hvori det hed, at der i den sidste tid var kommet stadig flere klager fra den tyske folkegruppe i Nordslesvig over den danske befolknings holdning, især over økonomisk boykot overfor folk, der tilhørte folkegruppen.[2]) I forskellige udtalelser kom det stadig frem, at man mente, der fra dansk side blev øvet boykot mod tyskerne.[3]) Meget voldsomt lød klagerne på et møde, som i oktober 1940 blev holdt i Tinglev af afdelingslederne. Georg Kley i Haderslev udmalede de danske boykotbestræbelser, og Roth fra Sønderborg illustrerede den tyske befolknings hårde eksistenskamp med anskuelige eksempler. En tysk frisørsalon havde siden 9. april mistet ikke mindre end 70 rigsdanske kunder. Boykotten var organiseret og boykotlisternes eksistens fastslået.[4])

Tyske klager over dansk boykot.

Det var dog ikke blot fra tysk side, der blev klaget over boykot. Også fra danskerne kom der stærke klager, og den 18. juni 1940 blev der i statsministeriet afholdt et møde herom. Amtmand Refslund Thomsen oplyste, at de tyske soldater havde fået udleveret lister over tysksindede handlende, hos hvem de måtte købe. Denne fremgangsmåde havde vakt stor harme i Aabenraa.[5]) Senere var der fremkommet oplysninger om, at de tyske håndværkere havde fået store bestillinger fra værnemagten i forbindelse med opførelse af barakker i Esbjerg. Amtmanden omtalte også de tyske klager over boykot og meddelte, at det var undersøgt og fastslået, at der ikke var udarbejdet danske lister. Derimod var det i nogle tilfælde sket, at danskere efter den 9. april havde skiftet købmand.

Tyske lister over tyske forretningsfolk.

Justitsministeren fandt spørgsmålet om boykot og listerne foruroligende. Udenrigsministeren havde talt med den tyske gesandt om dette spørgsmål og foreslået, at man søgte problemet løst derved, at tyskerne opgav listerne og det derefter blev anbefalet danskerne at holde sig til deres sædvanlige forretningsforbindelser. Renthe-Fink havde svaret, at han ville drøfte sagen med de militære myndigheder.

Forhandling mellem P. Munch og Renthe-Fink.

---

[1]) A. nr. 21.

[2]) A. nr. 26.

[3]) A. nr. 25, 454 og 455.

[4]) Peter Larsens beretning om mødet, sendt til Lanwer den 22. oktober 1940. A. nr. 60.

[5]) Se også politimester Agersteds indberetning af 28. maj 1940. A. nr. 24. Det kan tilføjes, at listen tilfældigvis kom i hænderne på danskerne, som lod den mangfoldiggøre.

Udenrigsministeren understregede, at det var af stor vigtighed i den kommende tid „at fjerne enhver Rivningsanledning saavel i store som i smaa Spørgsmaal. Indenfor en kortere eller længere Periode vilde vi komme til at staa overfor Beslutninger af vidtrækkende Betydning for Danmark og Sønderjylland". Således som forholdene var, havde vi kun mulighed for at udøve indflydelse gennem tyskerne.

Dansk ønske om at undgå boykot i Sønderjylland.

Resultatet af drøftelserne blev, at man burde forsøge at komme frem ved en lokal henvendelse gennem handelsforeningerne i de forskellige byer for på denne måde at undgå boykot fra nogen af siderne, en mulighed, som var blevet nævnt både af landstingsmand Jefsen Christensen, amtmand Refslund Thomsen og amtmand Lundbye. I sit resumé udtalte statsministeren, at han gik ud fra, at amtmændene ville tage initiativ til en løsning ad denne vej.[1])

Da Refslund Thomsen var kommet tilbage til Aabenraa, drøftede han sagen med den derværende formand for handelsforeningen, borgmester Fink, som var betænkelig ved at tage den op i handelsforeningen. Også Refslund Thomsen og grev Schack mente nu, at det ville være bedst, at man ikke foretog sig yderligere.[2]) Den 11. juli meddelte udenrigsministeriet amtmanden, at man var indforstået hermed.[3])

Wilhelm Müller og Johs. Wulf får en stor tysk ordre.

Den tyske folkegruppe havde allerede før 9. april, da det kneb med omsætningen, overvejet at oprette Lieferungsgemeinschaften, især med henblik på leverancer til Flensborg. I begyndelsen af maj 1940 fik man kendskab til, at værnemagten ville sætte store arbejder i gang i Nørrejylland, men ikke i Nordslesvig, og man sendte derfor Max Clausen nordpå med en anbefalingsskrivelse for at undersøge, om der kunne fås ordrer. Han fandt straks ud af, hvor administrationen havde sit sæde, og fik at vide, at også folkegruppens medlemmer kunne komme i betragtning, hvis man næste dag kunne komme til et møde i Aarhus. Wilhelm Müller, der var landshåndværksmester, og Johs. Heinrich Wulf tog straks til Aarhus, og efter to timers forhandling med Luftgaustab kunne man den 10. maj vende tilbage med en ordre på ialt 250 000 kr. På $3^1/_2$ dag blev ordren effektueret.[4])

Nye ordrer.

Omtrent samtidig fik man endnu en stor ordre, og i løbet af 5 uger leveredes for ialt 510 000 kr. snedkerarbejde til værnemagten, og der kom nu til stadighed ordrer til sadelmagere, tapetserere, smede og blikkenslagere. Inden den 24. juli havde man klaret en række store leverancer, bl. a. af bildæk og bilslanger til en værdi af 260 000 kr. og uldtæpper for 500 000 kr. Og der blev på det tidspunkt flettet og sprøjtet for 510 000 kr. camouflagenet af arbejdsløse folkefæller. Levering af manufakturvarer voldte vanskeligheder, bl. a. fordi det ofte var svært at få varerne, når de danske fabrikker „ved klodsethed fra vore medlemmers side" fik at vide, at det drejede sig om leverancer til værnemagten.

Forsøg på at skaffe endnu flere ordrer til tyskerne.

Der blev også aflagt besøg hos alle hærens og marinens intendanturer for at afsætte pølser, kødvarer m. m. Det lykkedes dog ikke at få nogen ordre, idet kødvarer skulle købes på stedet, mens varer, der kunne holde sig, skulle forskrives fra Tyskland. Müller rejste så til marineintendanturen i Kiel og værnemagtsforvaltningen i Hamborg, og disse myndigheder henstillede derefter til de tyske værnemagtsmyndigheder i Danmark, at man skulle tage hensyn til DBN ved tildeling af ordrer. De gældende bestemmelser blev dog ikke ophævet. De større byggeordrer, jordarbej-

---

[1]) Udenrigsministeriets referat. A. nr. 222; sml. også P. Munchs redegørelse fra 1945. Ber. IV A. nr. 26, s. 49 og ber. V A. nr. 1, s. 15.

[2]) Refslund Thomsen til udenrigsministeren den 3. juli 1940. A. nr. 223.

[3]) A. nr. 224.

[4]) Datoen fremgår af Müllers beretning i „Deutscher Volkskalender" 1941, s. 119, hvori de 3½ dags leveringstid også nævnes.

der o. l. var allerede givet bort til danske firmaer, men man fik en større ordre på bygning af barakker i Nørrejylland.[1])

Liefergemeinschaft oprettes.

Omkring ved denne tid oprettedes DBNs Liefergemeinschaft, hvis opgave det var at samle ordrer fra værnemagten for at lade disse gå videre til medlemmerne, men det var i virkeligheden de enkelte leverandører, som leverede til værnemagten, og de skulle selv skrive fakturaerne, som dog blev indsendt gennem Liefergemeinschaft. Det blev fastslået, at leverandørerne skulle opfylde de betingelser, som i almindelighed blev stillet til medlemmerne af DBN: at sende deres børn i tysk skole, holde og læse den tyske avis, være medlem af Selbsthilfe og sørge for, at deres børn, når de kom ud af skolen, og deres lærlinge blev medlem af organisationen og besøgte den tyske aftenskole.[2]) Af alle fordelte ordrer fik selskabet 2 pct. til dækning af administrationsudgifter, og desuden betaltes en afgift på $^1/_4$ pct. til Deutsche Selbsthilfe.[3]) Fra 1. november 1941 blev selskabet omdannet til et aktieselskab.[4])

DBN reorganiseres. Medlemstallet fordobles.

Liefergemeinschafts virksomhed fik også stor betydning for udbygningen af den tyske erhvervsorganisation: Deutsche Berufsgruppen in Nordschleswig, som var oprettet i 1936 og i efteråret 1940 blev reorganiseret, idet den blev delt i tre grupper, en handelsgruppe, der lededes af købmand Hansen-Damm i Sønderborg, en håndværkergruppe, hvis leder var Wilhelm Müller, der havde titel af Landeshandwerksmeister, og arbejdergruppen, som Chr. Bruhn stod i spidsen for. Som resultat af Liefergemeinschafts arbejde lykkedes det at få samlet næsten 100 pct. af de forretningsdrivende i handelsgruppen, så den i februar 1941 havde 1019 medlemmer, deraf 349 forretningsdrivende, 583 svende og 87 lærlinge. Håndværkergruppen havde på samme tidspunkt 1 834 medlemmer, nemlig 834 mestre, 784 svende, 99 lærlinge og 117 husassistenter. Siden august forrige år var der sket en fordobling af medlemstallet. Det samme gjaldt indenfor arbejdergruppen, hvor medlemstallet var 1150. Også for disse to gruppers vedkommende skyldtes den store forøgelse af medlemstallet arbejdet for den tyske værnemagt.[5])

Samtale mellem Stauning og dr. Møller om Liefergemeinschaft.

Dr. Møller har forklaret, at han i slutningen af 1940 havde en samtale med Stauning, hvorunder han gav en oversigt over folkegruppens arbejde efter besættelsen, ikke mindst den hjælp, som folkegruppen ønskede at yde det tyske folk. Herunder talte man bl. a. også om anvisning af folketysk arbejdskraft til de tyske flyvepladser i Danmark og udførelse af ordrer fra besættelsesmagten gennem Liefergemeinschaft. Statsministeren udtalte, at det var en selvfølge, at mindretallet på den måde ydede en indsats, og regeringen havde intet at indvende derimod. Af samtalen fik dr. Møller det indtryk, at der ikke var noget ulovligt i arbejdet med Liefergemeinschaft.[6])

---

[1]) Beretning om Liefergemeinschaft af 24. juli 1940. A. nr. 225.

[2]) A. nr. 228.

[3]) A. nr. 225.

[4]) „Deutscher Volkskalender" 1943, s. 136. Aktiekapitalen var først på 100 000 kr., senere 200 000 kr. Dr. Møller, fra 1944 Peter Petersen, var bestyrelsens formand, Johs. H. Wulf direktør.

[5]) Lanwers beretning til gesandtskabet 3. februar 1941. A. nr. 70. Hans tal stemmer ikke med dem, der er anført i „Deutscher Volkskalender" 1942, s. 134, hvorefter medlemstallet indenfor DBN den 1. februar 1941 var 3 415, mens det den 1. august 1940 havde været 1 483. Det synes at være antallet af medlemmer indenfor arbejdergruppen, der er for stort, thi den 1. oktober 1941 havde denne kun 804 medlemmer, håndelsgruppen derimod 1 168 og håndværkergruppen 2 116 medlemmer. Året efter var det samlede medlemstal 4 666 og 1. juli 1943 4 764, mens det i beretningen for 1944 siges at være uændret („Deutscher Volkskalender" 1943 s. 135, 1944 s. 138 og 1945 s. 116).

[6]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 8. maj 1946. A. nr. 118.

Dansk utilfredshed med DBNs virksomhed.

Fra dansk side gav man dog gang på gang udtryk for utilfredshed med folkegruppens økonomiske virksomhed. De første klager angik især det nationalpolitiske pres, som blev udøvet overfor folk, der søgte arbejde hos tyskerne. Men man gjorde også gesandtskabet bekendt med, at folketyske håndværkere og leverandører blev foretrukket ved ordrer til værnemagten.[1])

Svenningsen klager til Kanstein.

Den 21. oktober 1941 gjorde direktør Svenningsen atter Kanstein opmærksom på, at der var kommet nye klager over det nationalpolitiske tryk, der blev udøvet af arbejdsanvisningskontoret og Liefergemeinschaft. Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund havde desuden henledt udenrigsministeriets opmærksomhed på, at de tyske snedkermestre havde vedtaget, at de under ingen omstændigheder ville betale mere end 175 øre i timen. De to hovedorganisationer samt arbejds- og socialministeriet havde fremhævet det forkerte i, at arbejder blev bortgivet efter nationale eller politiske kriterier, og at man forsøgte at gennemføre aflønningsmetoder, som var i strid med de gældende overenskomster. Disse forhold havde fremkaldt uro og misstemning, og det ville være i begge parters interesse, om de blev bragt til ophør.[2]) Gesandtskabet svarede ikke på henvendelsen, men den 19. januar 1942 meddelte Stalmann, at den videre behandling af denne sag ville blive foretaget af Kassler[3]). Der kom imidlertid intet svar fra ham.

DBN udøver nationalpolitisk pres.

Udenrigsministeriet fik også i den følgende tid en del oplysninger om det nationalpolitiske tryk, der blev udøvet fra DBNs, Liefergemeinschafts og arbejdsanvisningskontorets side. Således var en tysk håndværker blevet udelukket fra yderligere ordrer, fordi han havde ladet en del af en ordre gå videre til en dansk kollega. I et andet tilfælde havde DBN stillet to danske håndværkere i udsigt, at de ville kunne få del i leverancer til værnemagten, hvis de meldte sig ind i DBN. Og det strømmede stadig ind med oplysninger om, at der blev udøvet pres overfor forældre for at få dem til at sende deres børn i tysk skole.[4])

Udenrigsministeriet nægter at gå med til tysk ordre på 3,7 millioner kroner til Liefergemeinschaft.

Den 1. marts 1941 henvendte overforstmester Wiedemann sig til direktør Svenningsen angående en stor ordre på trævarer til en værdi af 3,7 millioner kr., der skulle fordeles på de tysksindede firmaer, som var tilsluttet DBN. Svenningsen fremhævede overfor Wiedemann det uheldige i, at de tysksindede firmaer blev foretrukket, hvilket fremkaldte misstemning i den øvrige befolkning i Nordslesvig. Han drøftede sagen med udenrigsministeren og meddelte derefter Wiedemann, at man fra dansk side ikke kunne give samtykke til, at denne ordre blev placeret hos DBN, idet man af politiske grunde ikke kunne gå med til at favorisere tysksindede firmaer på de dansksindedes bekostning. Man havde ikke noget imod, at den blev givet til firmaer i Nordslesvig, når der blot ikke blev gjort forskel mellem danskere og tyskere. Wiedemann gav den 11. marts DBN meddelelse om udenrigsministeriets synspunkt, idet han udtalte, at man efter hans opfattelse burde imødekomme det danske ønske af hensyn til den vanskelige beskæftigelsessituation i Danmark.[5])

Forhandlinger mellem Forstmann og Worsaae.

Også i den følgende tid spillede drøftelsen angående DBNs eller rettere Liefergemeinschafts arbejde for og leverancer til værnemagten en betydelig rolle under forhandlingerne mellem udenrigsministeriet og de tyske myndigheder. Da dr. Forst-

---

[1]) Svenningsen til Kanstein 15. oktober og 21. november 1940. A. nr. 226 og 227; sml. s. 115.

[2]) A. nr. 231.

[3]) A. nr. 236.

[4]) A. nr. 231, note 2.

[5]) Svenningsens notits af 4. marts 1941. A. nr. 230 med note 1.

mann den 24. november 1941 havde en samtale med kontorchef Worsaae, gjorde denne ham opmærksom på, at udenrigsministeriet ikke i længden kunne tiltræde, at denne organisation påtog sig udførelse af entreprenørarbejde ret fjernt fra Nordslesvig, og at man for at effektuere de modtagne ordrer spredte arbejdet hos en stor række firmaer, som dels ikke var medlemmer af organisationen, dels var fordelt over Jylland, Nordslesvig og Fyn. Forstmann delte udenrigsministeriets opfattelse, og han henstillede, at man ved lejlighed kaldte en repræsentant for DBN til København og overfor denne tilkendegav, at der kun måtte udføres arbejder, som organisationens medlemmer kunne påtage sig.[1])

Drøftelser mellem udenrigsministeriet og DBN.

Mødet med DBNs repræsentanter, Hansen-Damm og Wulf fra Liefergemeinschaft, fandt sted den 9. december 1941. Hansen-Damm gav oplysninger om DBN, som kun ønskede at have tysksindede medlemmer. Den omfattede mellem 80 og 100 bygmestre og ca. 800 håndværkere.[2]) Når Liefergemeinschaft fordelte ordrer, var det ikke nogen betingelse for at modtage disse, at børnene blev sendt i tysk skole. Det fremgik også deraf, at der ikke var blevet stillet noget krav til de danske virksomheder , som havde fået ordrer. Det var derimod en selvfølge, at man af de tyske folkefæller forlangte bevis for, at de tilhørte folkegruppen, og det skete bl. a. for at forhindre, at danskere blev optaget.[3]) I flere tilfælde var der fra værnemagten kommet forespørgsler om at skaffe ingeniører og kontorister, og for disses vedkommende blev der forlangt bevis for, at de ville være loyale. Fremgangsmåden ved denne engagering kunne have givet anledning til rygterne om pres overfor danksindede.[4])

Worsaae omtalte de to punkter, som også var blevet drøftet under samtalen med Forstmann. Angående beskæftigelsen udenfor Nordslesvig mente Hansen-Damm og Wulf, at Liefergemeinschafts medlemmer måtte have samme ret til arbejde i Nørrejylland som de store københavnske firmaer.[5]) I forbindelse med spørgsmålet om fordeling af ordrer til ikke-medlemmer oplyste Hansen-Damm, at man ikke fik ordrer fra Wehrwirtschaftstab, men fra Hamborg, hvor der hvert fjerdingår blev udbudt store ordrer af firmaer og værnemagtsafdelinger til henlæggelse i de besatte lande. Ved at optage sådanne ordrer var man kommet ind i større forretninger, end selskabets egne medlemmer kunne klare. I forbindelse med den store møbelleverance var det netop fra direktør Odels side blevet ønsket, at ordren også skulle spredes ud til danske firmaer, og de havde fået $^2/_5$ deraf, men var ikke gået ind i kontraktforhold med DBN, som havde fundet det mere korrekt at lade dem kontrahere med Hansen-Damms eget firma „Norden". De mente, at der her var blevet handlet efter de danske myndigheders ønske, men Worsaae sagde hertil, „at danske Firmaer saaledes var kommet i et vist økonomisk Afhængighedsforhold til en politisk betonet Erhvervsgruppe, og at dette ikke var noget, man fortsat kunde gaa med til ved Arbejder, der finansieres af den danske Stat". Gruppen måtte begrænse sig til sådanne opgaver, som dens egne medlemmer kunne klare.[6]) Fra Liefergemeinschafts side holdt man dog på, at selskabet som dansk aktieselskab måtte have ret til at modtage

[1]) Worsaaes notits af 25. november 1941. A. nr. 232.

[2]) Worsaaes referat fra 9. december 1941 af mødet. A. nr. 233. Der foreligger også et tysk notat om mødet. A. nr. 234.

[3]) A. nr. 234.

[4]) A. nr. 233.

[5]) A. nr. 234.

[6]) A. nr. 233.

ordrer, der oversteg medlemmernes kapacitet. Hvis man i alle tilfælde udelukkende skulle holde sig til medlemmerne, ville man risikere, at danskere ville søge om at blive medlemmer for at få ordrer, og medlemmerne ville søge at forøge deres kapacitet så meget, at de kunne påtage sig hele ordren.[1])

Worsaae sluttede sit notat om drøftelserne med at henstille, at der ikke blev godkendt nogen værnemagtsordre til DBN uden drøftelse med ham, så man på den måde fik hånd i hanke med udviklingen og i givet fald kunne give afslag på et tidligt tidspunkt.[2])

Danske krav om nedskæring af ordrer.

Hansen-Damms og Wulfs notat indeholdt en bemærkning om, at samtalen havde karakter af en åben drøftelse og blev ført i en venskabelig tone. Det skulle imidlertid snart vise sig, at der var andre og vanskeligere problemer, som ikke kunne klares ved venskabelige forhandlinger. Den 3. januar 1942 meddelte Hansen-Damm det tyske konsulat, at direktør Odel havde forlangt, at en stor ordre skulle skæres betydeligt ned, og at en anden skulle fordeles på flere virksomheder. Der var ført forskellige forhandlinger, og man havde fra tysk side fået indtryk af, at de danske myndigheder ville prøve at udelukke Liefergemeinschaft. Der var blevet rettet henvendelse til gesandtskabet om råd og støtte. Lanwer skrev omgående til gesandtskabet, idet han gav udtryk for den opfattelse, at vanskelighederne var opstået, fordi Liefergemeinschaft i politisk henseende var ubehagelig for de danske myndigheder, og der var heller ingen tvivl om, at dets virksomhed var en vigtig støtte i nationalitetskampen.[3])

Forhandlinger om Liefergemeinschafts årskontingent.

Vanskelighederne blev ikke mindre, da der kort efter fandt forhandlinger sted om fastsættelsen af et årskontingent for Liefergemeinschafts leverancer til værnemagten. Disse lå nu på gennemsnitlig 1,2 millioner om måneden, og Hansen-Damm anså derfor et årligt kontingent på 10 millioner kr. for passende. Da hr. Lassen fra DBN den 21. januar kom op i udenrigsministeriet for at drøfte sagen, fik han at vide, at man ikke ville gå med til et kontingent på mere end allerhøjst 4 millioner. Det ville være formålsløst at tale om større beløb, og Liefergemeinschaft ville ved en sådan ordning endda blive bedre stillet end danske handelsfirmaer.[4])

Tysk henvendelse til Vomi.

Fra Liefergemeinschafts side ville man ikke slå sig til ro med denne afgørelse. Der stod for meget på spil. Man foretog omgående en henvendelse til Vomi, som den 24. januar skrev til stabschefen for Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt. Det oplystes i skrivelsen, at Liefergemeinschaft i løbet af de sidste 18 måneder havde udført ordrer til et beløb af 18 millioner kr., og i de sidste 6 måneder havde omsætningen været på 7 millioner kr. Ved normal beskæftigelse kunne man med lethed klare en omsætning på 12—14 millioner kr., mens danskerne kun ville gå med til 4, højst 6 millioner kr. Vomi fremhævede, at en sådan nedskæring ville medføre nationalpolitiske og økonomiske forstyrrelser, hvorfor man anmodede om, at Liefergemeinschaft, „der kan tjene som eksempel for mobiliseringen af den krigsøkonomiske evne i alle folkegrupper", blev støttet på hensigtsmæssig måde, også overfor danskerne.[5])

Tysk møde om Liefergemeinschafts leverancer.

To dage senere fandt der et møde sted mellem Hansen-Damm og Wulf på den ene side og en række tyske herrer. Hansen-Damm redegjorde for de forhand-

[1]) A. nr. 234.
[2]) A. nr. 233.
[3]) A. nr. 234 med bilag.
[4]) Udenrigsministeriets notater af 8. og 21. januar 1942. A. nr. 235.
[5]) A. nr. 237.

linger, der var ført med de danske myndigheder og for synspunkterne indenfor DBN og Liefergemeinschaft. Der blev fremført en række klager over den danske fremgangsmåde, der forsinkede ordrernes ekspedition. Også det danske krav om en begrænsning af årskontingentet blev omtalt. Af referatet fremgår det, at man i staben for krigsøkonomien var imod, at DBN blev udvidet, og man ønskede, at den skulle indskrænke sin virksomhed til Nordslesvig, hvad den også havde erklæret sig villig til. Det var stabens indtryk, at der i Nordslesvig blev opbygget virksomheder på kunstig måde. Hansen-Damm gik stærkt imod denne indstilling, idet han samtidig udmalede, hvad en nedskæring ville føre med sig. Iøvrigt var der netop nu udsigter til ordrer fra rustningskommandoen i Hamborg og krigsmarineværftet i Kiel. Asch, dr. Weninger og dr. Heise lovede, at de, når de kom til København, ville tale DBNs sag hos den kommitterede for økonomien og hos staben for krigsøkonomien. Eventuelt ville Asch tage til Berlin for at opsøge den rigskommitterede Todt og på denne måde undgå, at ordrerne blev forsinket eller det muligvis helt blev forhindret, at de gik til Danmark. Rustningsfabrikkerne fra industriafdelingen havde endda netop fået meddelelse om, at det var muligt at få leverancer fra Nordslesvig, hvorfor de havde afbrudt forbindelsen med fabrikker i Sydtyskland.[1])

Forstmann imod for store ordrer til Liefergemeinschaft.

Mens DBN på denne måde søgte at vinde gehør for sine ønsker, prøvede udenrigsministeriet at få de tyske myndigheder i København til at gå ind på de danske synspunkter. Worsaae havde en forhandling med dr. Forstmann, som erkendte, at DBNs virksomhed syntes at være en utiltalende sammenblanding af økonomiske og politiske interesser. Worsaae fandt det særligt utiltalende, at ordrerne blev spredt til danske underleverandører, og at gruppen indtjente et overskud, der ikke blot blev anvendt til at varetage faglige, men også politiske og kulturelle interesser. Dr. Forstmann lovede at have nøje indsigt med, at staben for krigsøkonomien ikke gav større ordrer til gruppen, end at de kunne fordeles mellem dens medlemmer. Han ville også foranledige, at den såkaldte Auftragsbörse i Hamborg, hvortil DBN tidligere havde henvendt sig, ikke placerede ordrer hos organisationen uden om staben. Han lovede at sende DBN en ret skarpt formuleret skrivelse med henstilling om at holde sig i nøje kontakt med staben. Nogen tid efter meddelte han, at han havde underrettet Renthe-Fink, som var enig i, at DBNs virksomhed skulle holdes indenfor mere snævre rammer.[2])

Tyske embedsmænds vanskelighed ved at tvinge DBN ind i en fast ordning.

Under en frokost et par uger senere nævnte Forstmann overfor Worsaae, at han også havde gjort sine foresatte i Berlin bekendt med, hvad han havde skrevet til DBN. Men denne havde ad sine egne kanaler gjort forestillinger i Berlin om ikke at blive for stærkt begrænset i sin virksomhed. Han lod Worsaae forstå, at det for de tyske embedsmænd, civile såvel som militære, ville være vanskeligt at tvinge DBN ind i en fast ordning, som ikke fuldtud tilfredsstillede dens ledere. Han mente ligesom danskerne, at årskontingentet var altfor højt, og syntes, 6 millioner ville være passende.[3])

Vomi henvender sig til Ausw. Amt.

Den 5. marts 1942 foretog Vomi et nyt fremstød, idet man bad Auswärtiges Amt tage sig af sagen. I skrivelsen udtaltes det, at der nu foruden spørgsmålet om kontingenteringen også var opstået andre vanskeligheder, nemlig danske krav om, at de enkelte virksomheder skulle indsende selvstændig kalkulation. Vomi udtalte

[1]) Wulfs referat af mødet. A. nr. 238.

[2]) Worsaaes referater af 3. februar og 4. april 1942. A. nr. 239.

[3]) A. nr. 240.

iøvrigt, at man fik indtryk af, at de danske myndigheder ville berøve de forskellige foretagender lysten til at udføre flere ordrer for den tyske værnemagt eller rustningsindustri.[1])

Ausw. Amt anmoder gesandtskabet om at støtte Liefergemeinschaft.

Ausw. Amt sendte Vomis brev til gesandtskabet og anmodede dette om at støtte sagen indenfor de givne muligheders rammer. I brevet hed det iøvrigt: „Da en væsentlig del af udgifterne til arbejdet for tyskheden har kunnet bestrides af Liefergemeinschafts udbytte, og da også de håndværkere, der er medlemmer af Liefergemeinschaft, i betydelig grad er blevet styrket økonomisk ved de hidtidige store ordrer, er man interesseret i, at det hidtidige forretningsomfang fortsat bibeholdes".[2])

Liefergemeinschafts omsætning.

Det var under disse omstændigheder meget vanskeligt for de danske myndigheder at begrænse Liefergemeinschafts virksomhed. Af direktør Wulfs oplysninger fra begyndelsen af 1944 fremgår det, at omsætningen i tiden 10. maj 1940—30. marts 1941 havde været på 6 999 824 kr. og i tiden 1. april—31. december 1941 på 6 833 945 kr., mens den i 1942 var på 7 390 045 kr. for i det følgende år at stige til 11 020 084 kr.[3]) I en beretning om folkegruppens krigsindsats, som Stehr udarbejdede den 3. juni 1944, fremhævede han, at de 11 millioner i 1943 kun omfattede arbejdslønninger, mens selve det forarbejdede materiale ikke var medregnet. Tog man det med, ville omsætningen i 1943 blive på ca. 100 millioner. Mens den bogførte omsætning siden 1940 var på 32 millioner, kunne man anslå den ikke-bogførte omsætning, væsentligst arbejder for værnemagten her i landet, til 80—100 millioner kr.[4])

Priskontrolrådet forlanger oplysninger fra DBN.

I begyndelsen af marts 1942 udsendte priskontrolrådet en skrivelse til en lang række entreprenører, bl. a. også til DBN. Heri anmodede man om at få oplysninger om de arbejder, som var udført for den tyske værnemagt, forsåvidt aftale herom var indgået forud for den 23. december 1941. Der skulle gives en fortegnelse over de enkelte arbejder med oplysning om disses art, hvornår de var begyndt og afsluttet, entreprisesum og betalingens størrelse. Fortegnelsen skulle vedlægges afskrifter af tilbud samt kontrakter i original eller afskrift. Endvidere skulle der indsendes en regnskabsmæssig opstilling for hvert arbejde, beregning af bruttoavancen samt driftsregnskab og status for årene 1938—41. En lignende skrivelse blev sendt til nogle af DBNs medlemmer. Skrivelsen var indledningen til en påtænkt priskontrol med værnemagtsarbejder i henhold til prisloven. Fra tysk side blev man ilde berørt over denne henvendelse, og den 18. marts henvendte dr. Ebner, der var leder af gesandtskabets økonomiske afdeling, og major Baumann sig i udenrigsministeriet og beklagede sig over den, idet man bl. a. mente, at tyske militære hemmeligheder kunne blive røbet gennem de forlangte oplysninger. Priskontrolrådet udsendte derefter den 1. april en ny skrivelse, hvori man nøjedes med at forlange oplysninger om driftsregnskab og status for 1938—41, om entreprisesummer og om brutto- og nettofortjenester for hvert arbejde.[5])

DBN beder Renthe-Fink gribe ind.

Den første skrivelse vakte stor uro indenfor DBN, og den 19. marts 1942 holdt medlemmerne af byggehåndværket et møde i Tinglev om sagen. DBN var ikke sindet at indsende de ønskede oplysninger og foretog en henvendelse til Renthe-Fink,

---

[1]) A. nr. 241.
[2]) A. nr. 242.
[3]) A. nr. 237, note 1.
[4]) A. nr. 330.
[5]) A. nr. 243, note 2.

som man bad gøre sin indflydelse gældende, så der ikke fra priskontrolrådets side blev foretaget flere undersøgelser. Samtidig anmodede man om, at det måtte blive overvejet, om den øverstbefalende ikke burde forbyde folketyske virksomheder at give de danske myndigheder de ønskede oplysninger. Det kunne ikke være i værnemagtens interesse, at der blev indsamlet sådanne oplysninger, som let kunne afsløre militære hemmeligheder. For virksomhederne ville aktionen også kunne få skæbnesvangre følger, idet man havde været nødt til at sætte sig ud over de gældende bestemmelser om materialebevillinger. De tyske byggeledelser havde altid forsikret de folketyske virksomheder om, at værnemagten ville tage ansvaret herfor. En kontrol af priserne ville også være ubehagelig for virksomhederne, selvom de var godkendt af de tyske byggeledelser. Hvis priskontrolrådet fik de ønskede oplysninger, ville der kunne rejses anklage mod størstedelen af virksomhederne, og så kunne der ikke blot blive tale om konfiskation af en for stor fortjeneste, men også blive stillet krav om, at værdien af de materialer, der var blevet brugt uden tilladelse, skulle erstattes. Resultatet ville blive økonomisk ruin for de nordslesvigske entreprenører. Oplysninger om omsætningstal ville indebære fare for, at de folketyske virksomheder ved en fremtidig kontingentering ville blive forfordelt.[1]) Skrivelsen blev indsendt gennem det tyske konsulat, og i sin følgeskrivelse fremhævede Lanwer, at hvis priskontrolrådets krav blev efterkommet, ville formodentlig „størstedelen af de folketyske virksomheder blive skandaliseret overfor offentligheden som følge af illoyalitet". De forholdsregler, der kunne befrygtes fra dansk side, ville også kunne få ubehagelige politiske følger.[2])

Vomi henvender sig til OKW om sagen.

Den 7. april henvendte Vomi sig til OKW om sagen, idet man samtidig sendte en beretning fra Deutsche Revisions- und Treuhand-Aktiengesellschaft i Berlin om en foretagen specialrevision hos Liefergemeinschaft. Vomi fremhævede, at priserne jo var kontroleret af de tyske militærmyndigheder, og at folketyske organisationers leverancer til værnemagten alene af suverænitetsgrunde ikke måtte underkastes danske statsmyndigheders kontrol. Hertil kom så den tavshedspligt, som byggeledelserne havde pålagt virksomhederne. For at Liefergemeinschaft kunne fortsætte sit arbejde uden vanskelighed og hemmeligholdelsen blive overholdt, anmodede Vomi om, at der også fra OKW måtte blive stillet krav om, at det danske priskontrolråd ikke måtte foretage yderligere undersøgelser hos Liefergemeinschaft og de dertil knyttede virksomheder. Det ville sikkert være tilstrækkeligt, hvis den rigsbefuldmægtigede fik besked om, at OKW nedlagde forbud mod, at der blev givet oplysninger om de udførte leverancer.[3])

Vomi til dr. Møller med anerkendende ord om Liefergemeinschafts arbejde.

To dage senere sendte Vomi også et eksemplar af revisionsberetningen til dr. Møller, hvoraf det fremgik, at der intet var at indvende imod den forretningsvirksomhed, som blev udøvet af Liefergemeinschaft, og der var derfor heller ikke nogen som helst anledning til at give oplysninger til nogen myndighed. Blev der fremsat krav herom, skulle der henvises til Vomi, og det ville så efter konference med de krigsøkonomiske kontorer blive undersøgt, om det var muligt at give en sådan oplysning.

Samtidig udtrykte Vomi sin anerkendelse af det arbejde, der på dette område var blevet ydet, og som havde vist, hvorledes det var muligt at få de tusinder af produktionsmuligheder, som også fandtes i andre folkegrupper, med ind i det krigs-

[1]) A. nr. 243.
[2]) A. nr. 245.
[3]) A. nr. 246.

økonomiske arbejde. Og der måtte absolut drages omsorg for, at der ikke kom nogen afbrydelse i dette arbejde.[1])

Kassler til Vomi om sagen.

Vomi havde også foretaget en henvendelse til Ausw. Amt, som anmodede gesandtskabet i København om en udtalelse.[2]) I sit svar af 12. maj 1942 redegjorde Kassler for de gældende danske bestemmelser om priskontrol, idet han bl. a. omtalte, at der ikke skulle finde kontrol sted, når aftalerne efter værnemagtsmyndighedernes mening burde hemmeligholdes. I henhold til aftaler, som var blevet truffet, efter at priskontrolrådet havde udsendt sin skrivelse, skulle disse bestemmelser også gælde ordrer, der var udført før 1. januar 1942. Der ville snart komme en henvendelse fra den kommitterede i industrisager til alle de firmaer, der endnu ikke havde svaret på priskontrolrådets skrivelse. Men Kassler havde anmodet Th. Lassen fra DBN om at instruere de virksomheder, der kunne være tale om, så de allerede nu kunne sætte sig i forbindelse med de pågældende værnemagtsmyndigheder for at få fremskaffet de nødvendige attester i de tilfælde, hvor hemmeligholdelse var ønskelig.[3]) Efter hvad priskontrolrådet har oplyst, sendte DBN aldrig de krævede oplysninger til rådet.[4])

Tyske henvendelser til gesandtskabet om intervention.

Denne sag var af mere principiel betydning og kunne have fået store konsekvenser for mange af de virksomheder, der var tilsluttet Liefergemeinschaft. Desuden henvendte DBN og de enkelte folketyskere sig ofte til gesandtskabet for at få dette til at standse mere specielle sager, der var blevet rejst på grund af ulovlige leverancer til værnemagten. Dette skete også i nogle tilfælde. Men da de danske bestemmelser var blevet udstedt i forståelse med de tyske myndigheder, undertiden efter disses ønske, var det, som Kassler udtalte i 1944, vanskeligt at forlange af danskerne, at man i særlige tilfælde skulle se bort fra disse bestemmelser, og man havde da også fra dansk side spurgt, om der skulle være to slags lov i landet. Dr. Møller havde iøvrigt flere gange sagt til ham, at der i sådanne tilfælde ikke skulle foretages noget for de folketyskere, mod hvem der var blevet rejst sag.[5])

Feidenhansl-sagen.

En enkelt sag vakte en del opmærksomhed. A. J. Feidenhansl i Tønder var blevet anklaget for at have solgt 300 radioapparater til den tyske værnemagt, på hvilken handel han havde tjent 14 697 kr. Feidenhansl hævdede, at leveringen var sket gennem formanden for DBN. Hansen-Damm drøftede sagen med Reichel i Ausw. Amt og med Heller i Vomi. Stehr greb også ind, og det endte med, at man fik Kassler til at anmode den økonomiske afdeling hos den rigsbefuldmægtigede om at intervenere hos udenrigsministeriet under hensyn til, at der var fare for, at der også kunne blive rejst sag mod DBN.[6])

DBN og Liefergemeinschaft får lån fra Vereinigte Finanzkontores depot i Haderslev.

Liefergemeinschaft fik en afgift på 2 pct. af den omsætning, som selskabet formidlede, og skaffede på den måde penge til administration. Efterhånden viste det sig, at det kunne knibe med at skaffe midler til finansiering af de store foretagender, som de tyske virksomheder var engageret i, idet der ofte kunne gå ret lang tid, inden pengene fra ordregiverne indgik. Heller fra Vomis økonomiske afdeling kom til

---

[1]) A. nr. 247.

[2]) A. nr. 248.

[3]) A. nr. 249.

[4]) A. nr. 243, note 2.

[5]) Kassler til Reichel den 21. januar 1944. A. nr. 250. Den 19. februar 1943 skrev Kassler til Lanwer, at dr. Best og han var enige om, at sådanne sager ikke egnede sig til at blive forelagt den danske regering, og dr. Møller mente ikke, at der i sådanne tilfælde var nogen mulighed for at indvirke på regeringen. A. nr. 145.

[6]) A. nr. 250.

Nordslesvig ca. en gang om måneden. Under et af besøgene omtalte Hansen-Damm disse vanskeligheder for ham, og Heller lovede da at skaffe midler til finansieringen. Den 25. februar 1943 fik Hansen-Damm på Vogelgesangs kontor i Haderslev udbetalt 300 000 kr. af direktør Orth. Pengene var et lån fra Vereinigte Finanzkontore til DBN, som viderelånte de 150 000 kr. til Liefergemeinschaft. Et halvt års tid senere lånte DBN yderligere 100 000 kr., som også gik videre til Liefergemeinschaft. Det samme gjaldt de to følgende lån i maj 1944 og april 1945, som selskabet igen udlånte til Schumanns skibsværft i Sønderborg, der udførte store reparationer for den tyske krigsmarine. Tanken med lånene var at opbygge dette foretagende som et rigtigt skibsværft, der også ville kunne klare sig efter krigen. Hansen-Damm var iøvrigt selv interesseret i værftet, idet han var meddirektør.[1]) De lånte penge stammede uden tvivl fra Vereinigte Finanzkontores depot i Haderslebener Kreditbank.[2])

[1]) Hansen-Damms forklaring til rapport af 22. januar 1945. A. nr. 251. Af en oversigt, som er udarbejdet af Sønderjyllands Revisionskontor i Sønderborg (A. nr. 251, note 3), fremgår det, at DBN ialt havde fået 752 600 kr. fra Vereinigte Finanzkontore, men heraf var de 102 600 kr. gået videre til Gewerbehilfe.

[2]) A. nr. 220, note 1, se også s. 99 ff.

I. Forskellig arbejde for besættelsesmagten.

Anvisning af tysk arbejdskraft gennem Chr. Bruhn og Liefergemeinschaft.

Allerede kort efter den 9. april 1940 rejste Christian Bruhn, der var leder af kontoret for arbejdsspørgsmål, nordpå for hos danske entreprenører at skaffe arbejde til en del arbejdsløse tyske arbejdere, mest ufaglærte. Fra Liefergemeinschaft anvistes desuden forskellige faglærte arbejdere såsom chauffører, metalhåndværkere osv., som blev direkte rekvireret fra de forskellige militærkontorer, og for hvilke der forlangtes attest for politisk pålidelighed. Allerede før den 24. juli 1940 var der således blevet skaffet 50 chauffører, 45 håndværkere, der skulle anvendes som brandmænd, samt en del snedkere, skræddere, skomagere, elektrikere m. m., og Liefergemeinschaft stillede desuden nogle gæstgivere og handlende til rådighed som bestyrere af kantinevirksomheder.[1])

Arbejdergruppen indenfor DBN.

I den følgende tid fik arbejdsanvisningen et stadigt større omfang, og fra 15. september 1940 blev der dannet en særlig arbejdergruppe indenfor DBN, som især skulle sørge for indsats af folketysk arbejdskraft. Fra januar 1943 fik gruppen navneforandring til Arbeitsfront der Volksdeutschen. Dens virksomhed blev ledet af Christian Bruhn, som har forklaret, at han var blevet indsat af dr. Møller og af partiledelsen havde fået meddelelse om de retningslinier, hvorefter arbejdet skulle udføres, og det var i første række herfra, initiativet til arbejdshenvisningen var kommet. Dr. Møller har hertil bemærket, at han ikke har givet Bruhn ordre til at formidle arbejdskraft til flyvepladserne og heller ikke har givet retningslinier for anvisningen. Det var dog efter hans opfattelse naturligt, at Chr. Bruhn som leder af arbejdergruppen havde taget dette arbejde op.

Samarbejde med det rigstyske arbejdsanvisningskontor.

Bruhns kontor tog sig især af anvisning af arbejde i Danmark, mens hvervning af arbejdskraft til Tyskland væsentligst skete gennem Deutsche Arbeitsvermittlungstelle, der havde kontorer over hele landet. Det sønderjyske kontor blev ledet af forretningsfører Hänel.[2]) Der var et godt samarbejde mellem Bruhns og Hänels kontorer, og derigennem blev det muligt for Bruhn „at besætte de bedst betalte arbejdspladser med partimedlemmer og at få vore arbejdere anbragt i grænseområdet.“[3])

Fremgangsmåden ved arbejdsanvisningen.

Arbejdsanvisningen gennem Bruhns kontor gik for sig på den måde, at den, der søgte arbejde, afleverede sin straffeattest og gav oplysning om sit levnedsløb, faglige kvalifikationer og nationale indstilling. Bruhn har forklaret, at han kun gav sig af med tysksindede, som kunne henregnes til mindretallet. Efter at der fra de lokale førere via de folketyske kontorer var indhentet nærmere oplysninger om vedkommendes politiske tilforladelighed, blev straffeattesten og de øvrige papirer sendt til de tyske myndigheder, som regel den tyske arbejdsfront, der gennem Abwehr indhentede yderligere oplysninger om vedkommende fra de danske strafferegistre.

---

[1]) Beretning om Liefergemeinschaften 24. juli 1940. A. nr. 225.

[2]) Chr. Bruhns forklaring til rapport af 17. december 1945. A. nr. 258 med note 1.

[3]) Bruhns beretning fra maj 1941. A. nr. 252.

De anviste arbejdere var ikke bundet af nogen kontrakt og kunne ophøre med arbejdet, når de ville. De skulle dog ved deres ansættelse skrive under på en erklæring om, at de var af arisk afstamning, at de ville udføre deres arbejde samvittighedsfuldt og ikke ville forøve sabotage, men foretage indberetning til kommandanturen, hvis de erfarede noget om sabotage. Der blev ikke taget betaling for henvisningen, „men en hel Del blev Medlemmer af DBN, hvis de ikke var det i Forvejen". I begyndelsen blev der et par gange averteret i „Nordschleswigsche Zeitung" efter arbejdere til flyvepladserne, men senere blev der ikke agiteret for tilgang af arbejdskraft.[1])

Klager over tysk pres overfor de arbejdssøgende.

Fra dansk side blev man ret snart klar over, at tyske håndværkere og arbejdere ikke blot blev foretrukket ved arbejde for tyskerne, men at der også blev lagt pres på dem, der søgte arbejde, for at få dem til at sende deres børn i tysk skole. Der blev klaget herover fra Nordslesvig, og afdelingschef i udenrigsministeriet Nils Svenningsen lod den 15. oktober 1940 klagen gå videre til Kanstein.[2]) Den 21. november vendte Svenningsen pånу tilbage til sagen, idet han oplyste, at der ved en lejlighed, da nordslesvigere havde søgt ansættelse ved værnemagtsarbejder i Aalborg, var blevet stillet følgende betingelser: 1. Den pågældende skulle tilhøre mindretallet. 2. Hans familie skulle forblive i Nordslesvig, sålænge hans ansættelse varede. 3. Eventuelle børn, der ikke gik i tysk skole, skulle overflyttes til en sådan.[3]) Klagerne over tysk pres overfor dem, der søgte arbejde, ophørte imidlertid ikke, og den 21. oktober 1941 kunne Svenningsen forelægge Kanstein en række eksempler på, at det tyske arbejdsanvisningskontor i Aabenraa havde gjort anvisning af arbejde betinget af, at børnene blev overflyttet til tysk skole.[4]) Af en beretning om hvervning af arbejdere, som Bruhn afgav i maj 1941, fremgår det, at udenrigsministeriets oplysninger var rigtige. Det oplyses heri, at det blev forlangt af alle arbejdere, at de skulle være medlemmer af DBN, og alle medlemmer var forpligtet til at sende deres børn i tysk skole. Der var ingen, der fik arbejde gennem arbejdergruppens kontor, når børnene gik i dansk skole. Hvis de gjorde det, måtte den pågældende skrive under på, at de ville blive overflyttet til en tysk skole, og, hedder det, „vi har som følge heraf kunnet få overflyttet et betydeligt antal børn til april". Hvor der blev oprettet nye tyske skoler, tog kontoret sig særlig af arbejderne, der ellers ville komme til at lide under boykot. Chr. Bruhn mener, at der stadig er „store muligheder for os, idet mangen en arbejder, hvor tit han end har sagt, at han hellere ville lide nød end arbejde hos tyskerne, i mellemtiden er blevet belært af noget andet".

Krav om, at arbejdernes familier skal blive i Nordslesvig.

Fra tysk side var man også interesseret i at drage omsorg for, at de pågældendes familier forblev i Nordslesvig. I sin beretning nævnte Bruhn, at folkefæller, der havde fået anvist arbejde gennem hans kontor, og som havde bopæl nordpå, blev opfordret til at flytte til Nordslesvig.[5]) Der blev også udstedt en partiordre fra lederen af Organisationsamt om, at når en mand fik arbejde udenfor Nordslesvig, måtte familien ikke flytte med ham. Den skulle forblive i Nordslesvig. Derved opnåede man, „at antallet af børn i vore tyske skoler kunne vedblive at være lige stort". Flyttede familierne, ville mange børn gå tabt for tyskheden.[6]) I de tilfælde, hvor

[1]) A. nr. 258.
[2]) A. nr. 226.
[3]) A. nr. 227.
[4]) A. nr. 231.
[5]) A. nr. 252.
[6]) A. nr. 257.

flytning havde fundet sted, fik de pågældende en opfordring til at bringe familien tilbage til Nordslesvig. I en beretning om arbejdet indenfor arbejdergruppen i tiden 1. april—30. juni 1941 hed det: „Vi kan her udøve et stort tryk. Takket være den bedste forståelse hos det lokale forvaltningskontor bliver de kammerater, der ikke efterkommer denne partiordre, afskediget. På denne måde sikrer vi, at de tyske skoler bliver ved at bestå. Også på dette område fortsættes arbejdet, og der er efter den 1. april sket flere overflytninger".[1])

Gifte arbejdere forflyttes til Nordslesvig af grænsepolitiske grunde.

Den 12. januar 1944 udstedte folkegruppekontoret et påbud om, at de gifte folketyske arbejdere, der var beskæftiget på flyvepladserne i det nordlige Jylland, „af grænsepolitiske grunde" så snart som muligt skulle forflyttes til flyvergarnisonen i Haderslev, forsåvidt arbejderne selv ytrede ønske derom og det var muligt at anvende dem dèr. For ugifte arbejdere havde påbudet kun gyldighed, når særlige omstændigheder talte derfor.[2]) Meddelelsen herom blev givet videre af Chr. Bruhn den 19. januar 1944. Han fremhævede, at folketyske kammerater, der i årevis havde gjort deres pligt nordpå og havde været skilt fra deres familier, nu fik mulighed for at optage den samme tjeneste i deres hjemstavn. Det blev også nævnt, at man måtte forhindre, at der blev hentet altfor mange rigsdanske arbejdere til Nordslesvig, da en sådan forskydning ville kunne blive til skade for tyskheden.[3]).

Begyndende mangel på arbejdskraft.

Efterhånden som besættelsen gik, blev det vanskeligere og vanskeligere at skaffe arbejdere, og i maj 1941 udtalte Chr. Bruhn, at der allerede var afgivet så mange arbejdere mod nord og mod syd, at man ikke mere kunne efterkomme de forskellige kontorers rekvisitioner. I de sidste måneder havde man slet ikke anvist landbrugsarbejdere, hverken til Tyskland eller nordpå, da der var mangel herpå. Der var dog stadig en reserve af arbejdsløse kammerater, og for også at få dem med havde man for få dage siden indrykket et opråb i „Nordschleswigsche Zeitung" om, at enhver tysker, der var uden arbejde, kunne melde sig på de tyske kontorer for at få beskæftigelse.[4])

Marinevægtere.

Det var ikke blot almindelige arbejdere, som fik arbejde gennem Bruhns kontor. Han skaffede også marinevægtere og andet vagtpersonale til værnemagten. I begyndelsen af 1942 kom et par tyske marineofficerer op på Dibbernhaus, hvortil de efter eget udsagn var blevet sendt af det tyske konsulat. De søgte tysktalende personer til at gøre tjeneste som „civilvægtere". Bruhn forhandlede med dem og lovede at skaffe de folk, han kunne få fat på. En betingelse for ansættelse var, at de pågældende var ustraffet, og Bruhn anviste iøvrigt kun tysksindede, der var medlemmer af DBN, ialt ca. 50—60 personer. Deres straffeattest og andre papirer blev ikke sendt til arbejdsfronten, men til Baadsmandsstrædes kaserne i København, hvor den tyske marine havde kontor. Henvisning af folk til marinevægtertjenesten ophørte efter Chr. Bruhns udtalelse i foråret 1943, idet vægternes chef, kaptajnløjtnant Müller, ikke mere ville have noget med hans kontor at gøre.[5])

Den 21. maj 1942 kom 10 sønderjyder, som var medlemmer af NSDAP-N, til Thisted. Overfor det danske politi oplyste overinspektør Suranski, at de skulle være nattevagter ved de lokaler og lagre, der hørte under marineintendanturen. De ville

---

[1]) A. nr. 252.
[2]) A. nr. 256.
[3]) A. nr. 257.
[4]) A. nr. 252.
[5]) Bruhns forklaring til rapport af 17. december 1945. A. nr. 258.

blive uniformeret, men indtil dette kunne ske, blev de forsynet med et hvidt armbind med påskriften: „Im Dienst der deutschen Wehrmacht" og med det tyske højhedstegn på huen. Vægterne havde fået en kort militær uddannelse og var bekendt med anholdelse af personer og brug af våben.[1])

Da der efterhånden kom „en del marineinstitutioner" i Sønderjylland, søgte Bruhn at få medlemmerne af DBN hjem til Sønderjylland, hvilket også skete.

Schweriner Wach- und Schliessgesellschaft.

I efteråret 1943 var Chr. Bruhn på besøg i Aalborg. På et hotel henvendte et par herrer sig til ham, direktør Juppin og forretningsfører Helms fra Schweriner Wach- und Schliessgesellschaft, et tysk privat vagtselskab, som udførte vagttjeneste for det tyske flyvevåben på flyvepladserne. De to herrer oplyste, at de søgte tysktalende folk til at gøre tjeneste i selskabet. I tiden indtil forsommeren anviste Bruhn derefter mellem 50 og 100 personer til dette arbejde. De henviste var alle tysksindede, formodentlig også medlemmer af DBN, og gjorde tjeneste på arbejdspladser under luftvåbnet. De var iført uniformslignende dragt og bevæbnet med revolver eller karabin, som dog kun måtte bæres på flyvepladsens område og under tjenesten. Når forbindelsen med selskabet ophørte i forsommeren 1944, skyldtes det, at selskabet efter Bruhns opfattelse blev dårligt ledet, og at der gang på gang var noget at udsætte på vagtmændenes arbejdsforhold.[2])

Toldgrænsebevogtning.

Sidst på året 1942 fik dr. Møller besøg af grænseafsnitskommandant dr. Bühmann, Flensborg, der meddelte ham, at han af sine foresatte havde fået ordre til blandt danske statsborgere at hverve folk til den tyske toldtjeneste. Dr. Møller henviste ham til sin nabo, oberst Paludan-Müller, idet han mente, at denne bedst kunne give anvisning på, hvorledes denne sag kunne løses. En 2—3 uger senere kom dr. Bühmann atter til dr. Møller og meddelte ham, at Paludan-Müller havde oplyst, at der fra dansk side intet var at indvende imod, at han hvervede danske statsborgere til tysk toldtjeneste.[3])

Den 6. januar 1943 oplyste konsul Lanwer overfor den rigsbefuldmægtigede, at dr. Møller for kort tid siden havde givet meddelelse om henvendelsen fra toldgrænsekommandoen i Flensborg. Til denne tjeneste skulle de årgange komme i betragtning, som ikke blev taget til våben-SS, og de mænd, som folkegruppeledelsen havde erklæret for uundværlige. Det var meningen, at hvervningen kun skulle omfatte grænsedistrikterne, idet man regnede med, at de pågældende skulle have lov til at gå hjem i deres fritid. Penge til de indkaldtes underhold ville blive betalt af konsulatet, og folkegruppen havde erklæret sig indforstået med denne hvervning.[4]) En måneds tid senere kunne konsulen meddele den rigsbefuldmægtigede, at folketyskerne skulle bære den uniform, der var påbudt for toldtjenestemænd, dog uden militærarmbind. I Tyskland skulle de have våben, men disse skulle aflægges, når grænsen blev passeret. Der var indtil da 13 folketyskere, der havde meldt sig, og de skulle have lov til at rejse hjem i fritiden. Men dr. Bühmann havde betinget sig, at de folketyskere, som for fremtiden blev antaget, skulle blive i Tyskland.[5])

Toldgrænsebevogtning på Sild.

Lidt senere på året kom der henvendelse fra grænseafsnitskommandanturen i Husum, som havde stærkt brug for 30 folketyskere til toldgrænsebevogtningen på

---

[1]) „Besættelsestidens Fakta" I, s. 765 f.

[2]) A. nr. 258, „Besættelsestidens Fakta" I, s. 771.

[3]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 14. maj 1946. A. nr. 259.

[4]) A. nr. 253.

[5]) A. nr. 254.

Sild. Organisationsamt udsendte en rundskrivelse til kredslederne og SK-kredsførerne, hvori der blev givet meddelelse herom. Det oplystes iøvrigt, at der kunne blive tale om mænd i alderen 35—45 år, som politisk og karaktermæssigt måtte være i orden og mindst g. v. F., som altså kunne bruges til garnisonstjeneste i felten. Arbejdet ville blive regnet som krigsindsats. Peter Larsen har senere forklaret, at når han gav meddelelsen denne form, var det efter egen tilskyndelse, idet han ønskede at bringe antallet af frivillige så højt op som muligt for at kunne henvise dertil, når man fra tysk side pressede på for at få flere frivillige.[1])

Chauffører, tolke m. m. til SD og Gestapo.

Ved flere lejligheder har folkegruppen også medvirket til at skaffe personale til det tyske politis forskellige grene. Söhnlein har forklaret, at han i oktober 1943 indfandt sig hos Peter Larsen. Han var kommet til Aabenraa for at forhandle med det tyske konsulat, idet dette sammen med arbejdskontoret i Flensborg skulle være behjælpelig med at hverve chauffører, tolke og kontorister til SD og Gestapo. Konsulatet ønskede ikke at have med sagen at gøre, fordi man ikke ville have flere stridigheder med Peter Larsen. Denne gjorde da også Söhnlein bekendt med, at al hvervning til sådan tjeneste skulle gå gennem ham. De forhandlede derefter med Larsen, men de fik kun hvervet en enkelt kontorist.

En uges tid senere kom Söhnlein atter til Aabenraa sammen med Köhnert, lederen af det nyoprettede SD-kontor dèr i byen. Larsen lovede at hjælpe Köhnert, bl. a. med at skaffe personale. Det blev aftalt, at Larsen skulle indrykke en annonce i „Nordschleswigsche Zeitung". Den blev optaget i bladet den 15. oktober 1943 og gik ud på, at tyske kontorer i Danmark søgte tolke og stenografer. Ansøgninger vedlagt redegørelse for levnedsløb og 3 billeder skulle sendes til Organisationsamt, hvor nærmere oplysninger også kunne fås. Köhnert modtog de indkomne ansøgninger fra Larsen.[2]) I 1943 fik Larsen også en henvendelse fra Burfeind, der var Gestapoleder i Kolding, og som efter ordre fra København spurgte, om folkegruppen kunne stille tolke og chauffører til rådighed for sikkerhedspolitiet. Larsen sagde nej, idet folkegruppen var så „afgræsset", at den ikke kunne undvære flere mennesker.[3])

Folketyskere til det tyske politi.

Først på året 1944 fik Köhnert fra personalechef, SS-Sturmbannführer Bethmann opfordring til at prøve på at skaffe tilgang til det tyske politi fra Nordslesvig. Han henvendte sig til Peter Larsen herom, idet han oplyste, at det både drejede sig om folk til ordenspolitiet, kriminalpolitiet og Gestapo. Larsen erklærede sig villig til at prøve på at skaffe disse folk, og det blev aftalt, at han skulle sende en rundskrivelse til de lokale ledere om, at der søgtes personale til det tyske politi. Köhnert fik derefter oplysning om navnene på de personer, der ønskede ansættelse, og sendte dem en tilsigelse om at komme ind på Dibbernhaus. Der havde ialt meldt sig en 20—30 personer, men ingen af de pågældende blev ansat ved politiet. Peter Larsen har udtalt, at han ikke erindrer dette tilfælde, men at han fik så mange henvendelser af denne art fra de tyske myndigheder. Enten lod han dem gå videre til Arbeitsfront der Volksdeutschen, eller også behandlede han dem selv. Han mener dog ikke at have udsendt nogen særlig rundskrivelse i anledning af Köhnerts henvendelse og hævder bestemt, at der ikke er indkommet ansøgninger til ham om disse stillinger. Der kan iøvrigt kun have været tale om beskæftigelse udenfor Danmark, thi hvis det mod-

[1]) A. nr. 255 med note 2.

[2]) Söhnleins forklaring til rapport af 26. februar 1946. A. nr. 471. Köhnerts forklaring til rapport af 17. september 1946. A. nr. 478 med note 5.

[3]) Note 5 til A. nr. 478.

satte havde været tilfældet, ville han ikke have deltaget i en sådan aktion, idet den så ville have været i strid med folkegruppens indstilling og politiske linie.[1])

Antallet af arbejdere i tysk tjeneste.

Antallet af de folketyskere, som havde fået anvist arbejde gennem de folketyske organisationer og gennem det tyske arbejdsanvisningskontor, blev den 29. marts 1941 opgjort til ialt 3 423 mand, hvoraf de 832 arbejdede i Jylland og på Sjælland, de 235 var lastbilchauffører, mens 2 356 arbejdede i Tyskland, væsentligst i grænselandet.[2]) Pr. 31. december 1943 var der 4 570 faglærte arbejdere mod syd, 1 670 på flyvepladserne nordpå, mens 75 var ansat ved toldgrænsebevogtningen (den 29. september havde tallet kun været 45), 108 var chauffører ved Luftgaukommando og 8 var ved landbrugsindsats i øst.[3]) Den 3. juni 1944 var der kun 2 187 faglærte arbejdere mod syd, men 1 751 på flyvepladserne i Danmark. Tallet på chauffører og folk ansat ved toldgrænsebevogtningen m. m. var det samme.[4]) Den 1. januar 1945 var der henholdsvis 2 285 og 1 849, som arbejdede i Tyskland og i Danmark, 89 var ansat ved toldgrænsebevogtningen, 108 var chauffører, 8 var ved landbruget i øst og 23 ved rigsarbejdstjenesten.[5])

---

[1]) Köhnerts forklaring til rapport af 2. og 10. oktober 1946 og Larsens til rapport af 8. oktober 1946. A. nr. 260.

[2]) A. nr. 273.

[3]) A. nr. 328.

[4]) A. nr. 330.

[5]) A. nr. 333.

K. Hvervning.

1. Før januar 1942.

Møde i Flensborg 1939 om hvervning til SS.

I begyndelse af året 1939 blev der i Flensborg afholdt et møde, hvor Berger, dr. Kracht, Gustav Meissner og W. Lönneker var tilstede. Som repræsentanter for folketyskerne i Nordslesvig deltog Peter Larsen, dr. Clausen og Jef Blume. Berger forklarede, at der efter ordre fra Føreren skulle hverves til SS, idet der skulle dannes en SS-storm af unge folketyske mænd fra Nordslesvig. Lidt senere kunne konsul Lachmann meddele Ausw. Amt, at der skulle stilles 500 mand til rådighed, men at partiets repræsentanter havde indvendt, at dette tal var altfor stort, og at folkegruppen ikke kunne tåle en sådan svækkelse, da de, der skulle føre arbejdet videre, jo ville blive omfattet af hvervningen. Da Jef Blume et par år senere afgav beretning om mødet, forklarede han ganske det samme. I mange år havde folkegruppeledelsen sagt til ungdommen: „I skal blive i hjemstavnen, selvom I må bringe de tungeste ofre." Der måtte ikke opgives nogen som helst tysk position og ikke en fodsbred tysk jord. Derfor var det svært, når der skulle hverves folk til SS, folk, som altså måtte forlade hjemstavnen for at optage en opgave i riget. Berger lovede, at folketyskerne ikke ville miste deres indfødsret, så de havde mulighed for at vende tilbage, og da befalingen udgik fra Føreren selv, mente folkegruppens repræsentanter, at de ikke kunne sige nej til kravet. Efter Lachmanns oplysninger blev man enig om, at der skulle stilles 150 mand til rådighed. Af Jef Blumes redegørelse fremgår det, at det var tanken, at de pågældende efter afsluttet tjeneste skulle vende tilbage til Nordslesvig som værnebønder og politiske ledere. Konsulen mente iøvrigt, at de pågældende, når sagen blev bekendt, ville komme i konflikt med de danske myndigheder og ville „komme til at bære følgerne deraf".

Session i Flensborg.

Der fandt derefter hvervning sted underhånden indenfor SK og DJN, og der meldte sig ialt ca. 100, hvoraf de 50—60 blev mønstret som duelige og indkaldt.[1]) En af dem, der havde meldt sig, Gerhard Schütt, har senere forklaret, at de under ledelse af Peter Larsen blev ført til Flensborg i danske lastbiler for dèr at komme på session. Efter sessionen blev de kørt tilbage over grænsen, og indkaldelsen kom derefter i juni 1939. Sessionen synes at have fundet sted den 24. maj, da Deichgräber i sin dagbog noterede: „Vigtig sag i Flensborg. Mønstring af 100 nordslesvigske partifæller til en SS-bataillon." Uddannelsen foregik først i Radolfzell ved Bodensøen, fra august i Langenhorn ved Hamborg.

Krav om, at de frivillige skal blive tyske statsborgere.

Efter to måneders forløb lod man en dag alle nordslesvigere træde an og meddelte dem, at de i henhold til en ny befaling skulle erhverve tysk indfødsret. De nordslesvigske unge blev kastet ud i en alvorlig samvittighedskonflikt, og det endte med,

[1]) Gerhard Schütt har oplyst, at godt 200 havde meldt sig, og at 50 af deltagerne i sessionen blev udtaget.

at en 30—35 af dem nægtede at opgive deres danske indfødsret, og de blev derefter afskediget fra SS og sendt tilbage til Nordslesvig. Efter Blumes oplysninger blev der 17 tilbage, som fik tysk indfødsret, men iøvrigt troede, at de kunne bevare deres danske statsborgerskab.

Et indtryk af den tvivl, som fandtes hos disse unge, får man af et brev, som Gerhard Schütt skrev til dr. Møller, og hvori han sagde, at han nu stod overfor sit livs største afgørelse „altid med det for øje, hvad er bedst for min hjemstavn".[1])

Møde mellem Ausw. Amt og Vomi om hvervningen.

Spørgsmålet om den nordslesvigske hvervning til SS blev i maj 1939 drøftet på et møde mellem lederen af Ausw. Amts kulturafdeling, von Twardowski, samt Lorenz og Behrends fra Vomi. Lorenz sagde, at hvervningen ikke havde noget med nationalitetsspørgsmål at gøre, „men at rigsfører-SS søgte at samle nordiske typer, der var særlig rene med hensyn til afstamning og race, til brug i Verfügungstruppe". Lorenz lovede, at han ville gå ind for, at disse hvervninger under den nuværende udenrigspolitiske situation helt blev undladt blandt folketyskerne eller i hvert fald kun foretaget med største forsigtighed. Der var enighed om, at det kun i de færreste tilfælde ville være muligt for de folketyskere, der havde tjent i SS, at vende tilbage.[2])

SS utilfredsmed folkegruppens stilling.

Fra SSs side var der langtfra tilfredshed med den stilling, som folkegruppeledelsen havde indtaget overfor hvervningen til SS-Verfügungstruppe. Man mente, at rekruteringen var blevet saboteret. Og da det kunne se ud, som om der var mulighed for, at krigen også ville brede sig til Norden, talte lederen af SS-Ergänzungsamt med politidirektør, SS-Standartenführer Möller i Flensborg om, at han i tilfælde af, at de tyske tropper gik over grænsen, straks skulle gå med over for at sige dr. Møller sin mening om den sabotage, der var blevet drevet. Möller fulgte ordren og dukkede op i Aabenraa om morgenen den 9. april.

Mønstringerne i Nordslesvig begynder lige efter 9. april.

Af en indberetning, som chefen for våben SS-Ergänzungsamt den 16. april sendte Himmler, fremgik det, at Möller havde foretaget den ønskede henvendelse til folkegruppeføreren. Kort efter indkaldte han kredslederne og gav dem positive oplysninger. Det kunne allerede på dette tidspunkt oplyses, at der var blevet stillet en mønstringskommission til rådighed, og at aktionen foregik camoufleret. Foreløbig skulle unge mænd i alderen 18—22 år mønstres. Kanstein var blevet sat ind i sagen, og han ville ordne eventuelle vanskeligheder med det tyske gesandtskab.[3])

Jef Blumes oplysninger om hvervningen.

Af en optegnelse, som Claus Petersen foretog den 29. april, fremgår det, at Jef Blume allerede den 10. april havde anmodet Elholm om nogle dages tjenestefrihed for at kunne agitere for indtrædelse i våben-SS. Blume havde den 28. april fortalt Elholm, at der efter de tyske troppers indmarch var blevet holdt et møde i Flensborg, hvori bl. a. Blume, Möller og dr. Hildebrandt havde deltaget. Der blev her påbudt en intensiv hvervning til våben-SS i Nordslesvig. Der skulle allerede nu have meldt sig 1 400 mand, hvoraf 45 pct. eller 600 var fundet tjenstdygtige, 430 var blevet erklæret uundværlige, mens ca. 170 ville blive indkaldt.[4])

Dr. Møller stiller folkegruppen til Tysklands rådighed.

Angående folkegruppens stilling til disse mønstringer og hvervninger har politidirektør Möller udtalt, at både dr. Møller og dr. Clausen udtalte betænkeligheder herved.[5]) Det fremgår iøvrigt af en forklaring, som Deichgräber har afgivet, at dr.

---

[1]) A. nr. 261 og 276 med note 2—3.

[2]) A. nr. 262.

[3]) A. nr. 263.

[4]) A. nr. 264.

[5]) Politidirektør Möllers forklaring til rapport af 25. januar 1947. A. nr. 284.

Møller, vistnok på et møde den 2. juni 1940, havde stillet hele partistaben til Tysklands rådighed. I mødet deltog også politidirektør Möller, og i sin tale udtalte dr. Møller bl. a., at partiets medlemmer som helhed havde følt det som deres pligt at være til rådighed i Stortyskland enten som aktive krigsdeltagere, eller hvor de nu kunne anvendes. Möller modtog på Tysklands vegne tilbudet og sagde, at der ville blive taget særlige hensyn til den enkeltes evner.[1])

Værnemagten utilfreds med hvervningen til SS.

Fra værnemagtens side var der en vis utilfredshed med hverveaktionen. Politidirektør Möller har forklaret, at Kaupisch ikke var glad ved, at en sådan blev gennemført af SS, da han havde fået retningslinier, hvorefter Danmark skulle betragtes og behandles som et neutralt land, og en sådan hvervning var efter hans anskuelse ikke forenelig hermed. Da aktionen skete i henhold til en førerordre, måtte Kaupisch dog gå med hertil.[2])

Renthe-Fink mener, at der ikke officielt bør ske hvervning på dansk område.

Gennem Kanstein var Renthe-Fink tidligere blevet orienteret om hvervningen, og i en skrivelse til Ausw. Amt af 20. maj udtalte han, at han principielt anså optagelsen af danske frivillige i tyske enheder som noget, man måtte glæde sig over. For at undgå vanskeligheder anså han det for væsentligt, at hvervningen kun kom til at omfatte folketyskere, Finlandsfrivillige og medlemmer af det danske nationalsocialistiske parti. Da den danske lovgivning forbød hvervning af frivillige til krigstjeneste, forekom det ham endvidere at være vigtigt, at der ikke officielt skete nogen hvervning på dansk område, men at der kun blev afholdt sessioner og modtaget optagelsesbegæringer. Det ville være hensigtsmæssigt, om den officielle hvervning kunne ske, efter at de pågældende var blevet ført til Tyskland.[3]) Lidt senere sendte Renthe-Fink meddelelse om disse retningslinier til det tyske konsulat i Aabenraa.[4])

Den danske regerings stilling til hvervningen.

Den danske regering var også blevet klar over, at der fandt sessioner sted, og spørgsmålet blev drøftet i ministermødet den 16. maj, uden at man dog tog nærmere stilling dertil.[5]) Udenrigsminister Munch omtalte også sessionerne overfor Renthe-Fink, som svarede, at det var nogle betydningsløse opgørelser, som man havde haft i flere år.[6]) Senere blev hvervningen i Danmark drøftet på et møde mellem Kanstein og rigspolitichefen.[7]). Dr. Møller har senere forklaret, at det både fra Renthe-Finks, politidirektør Möllers og Ergänzungsamts side var blevet fremhævet, at al hvervning foregik med den danske regerings tilladelse.[8]) Han har også oplyst, at han gav meddelelse om hvervningen til tysk krigstjeneste under en samtale, som han i slutningen af 1940 havde med Stauning, og statsministeren udtalte, at der ikke fra regeringens side var noget at indvende herimod.[9])

Politidirektør Möller og Ellenberger gennemfører hvervningen.

Gennemførelsen af hvervningen i den første tid efter 9. april blev foretaget af politidirektør Möller og SS-Hauptsturmführer Ellenberger fra SS-Ergänzungsamt i Hamborg. Möller har forklaret, at han fra Berlin havde fået besked om, at der

[1]) Deichgräbers forklaring til rapport af 29. august 1946. A. nr. 283; sml. også Chr. Paysens og Friedrich Harrs forklaringer til rapporter af 3. og 7. maj 1946, A. nr. 281, der dog måske angår begivenhederne ved krigsudbrudet, se s. 13.

[2]) A. nr. 284.

[3]) A. nr. 265.

[4]) A. nr. 266.

[5]) Ber. IV A. 417, sml. 426 og 555.

[6]) Ber. IV A. nr. 26, s. 51, ber. V A. nr. 1, s. 17.

[7]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 29. august 1940. A. nr. 269; sml. ber. IV A. 426.

[8]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. juli 1945. A. nr. 278.

[9]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 8. maj 1946. A. nr. 118; sml. A. nr. 286.

principielt ikke kunne være tale om en indsats mod Frankrig og England, og man regnede iøvrigt heller ikke med, at krigen mod disse to lande ville vare ud over 1940.

Indkaldelserne til mønstringerne.

Möller havde ikke noget ydre apparat til sin rådighed, men måtte støtte sig til folkegruppens Organisationsamt. Efter hans forklaring var det folkegruppeledelsen, der tilsagde folkegruppens medlemmer til mønstringerne, og dr. Møller havde overdraget Peter Larsen gennemførelsen af de praktiske foranstaltninger.[1]) Både dr. Møller og Peter Larsen har dog hævdet, at folkegruppen som sådan ikke havde noget med den tidligere hvervning at gøre[2]), selvom ledelsen blev holdt à jour med dens forløb.[3]) Möller blev bistået af Jef Blume, som har oplyst, at han bl. a. sørgede for at bestille mødesal m. m., men at mønstringskommissionen selv udsendte skrivelser til folkegruppens medlemmer om at give møde. Denne udsendelse skete i henhold til lister, som kommissionen enten havde fået fra kredslederne eller direkte fra Organisationsamt.[4]) De forskellige underførere, ikke mindst indenfor SK, synes dog også at have været behjælpelige ved overfor de enkelte folketyskere at sørge for bekendtgørelse af terminerne for disse „Überprüfungen".[5]) Foruden Jef Blume spillede den daværende SK-leder, dr. Clausen, en betydelig rolle ved denne hvervning, og han afholdt møder, hvor han agiterede for tilslutning til SS.[6])

Mønstringen.

Mønstringskommissionen bestod af en leder, af læger, sanitetsofficerer og skrivere. De fremmødte blev mønstret og lægeundersøgt og skulle udfylde en anmeldelsesblanket med ret fyldige oplysninger om familieforhold, uddannelse, medlemsskab af partiorganisationer m. m. Blanketten indeholdt en erklæring om, at den pågældende var klar over, at der ikke måtte gives oplysninger til tredieperson, heller ikke til venner og slægtninge. Desuden blev der udfyldt en meget udførlig undersøgelsesformular, der indeholdt oplysninger om den mønstredes sundhedstilstand.[7]) Kredsleder Ehnstedt og Roth har forklaret, at folk kunne tage anmeldelsesblanketterne med sig hjem for senere eventuelt at sende dem til Organisationsamt.[8]) Mønstringen var nærmest en registrering, og materialet blev tilsendt Ergänzungsstelle, hvorfra indkaldelserne fandt sted.[9]) Efter at der fra 1. september 1940 var blevet oprettet et særligt Ergänzungsstelle i København, blev hele hvervningen ledet herfra, og politidirektør Möllers virksomhed i Nordslesvig ophørte.[10])

Mange folketyskere melder sig til SS.

Tilslutningen til disse mønstringer var meget stor, og kredsleder Ehnstedt har forklaret, at folk strømmede til, mand af huse.[11]) Dr. Møller har oplyst, at i hvert fald 3 000—3 500 mand straks meldte sig til SS. Det var dog meget få af dem, der blev indkaldt, idet SS på det tidspunkt var meget kræsen i sit valg af folk.[12])

---

[1]) Möllers forklaring til rapport af 10. maj 1948. A. nr. 288.

[2]) Dr. Møllers og Peter Larsens forklaringer til rapporter af 27. juli 1945 og 15. juni 1946 samt Larsens redegørelse af 3. april 1948. A. nr. 278, 282 og 286.

[3]) A. nr. 286, afsnit 8.

[4]) A. nr. 287, note 3. Peter Larsen har dog forklaret, at folkegruppen ikke ved den tidligere hvervning har udleveret registreringsmateriale til SS. A. nr. 287.

[5]) Kortschs forklaring til rapport af 10. april 1948. A. nr. 287.

[6]) Se f. eks. A. nr. 279, 282, 286.

[7]) A. nr. 288 med note 4.

[8]) A. nr. 283, note 2.

[9]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. juli 1945. A. nr. 278.

[10]) A. nr. 287, note 4. Datoen fremgår af Renthe-Finks telegram til Ausw. Amt 29. aug. 1940. A. nr. 269.

[11]) A. nr. 283, note 2.

[12]) A. nr. 278.

„Wehrsports-kursus" i Klagenfurt.

I maj måned blev der rundt om på tyske møder og i de tyske roklubber og gymnastikforeninger meddelt, at der var mulighed for at komme på et 3 måneders kursus, et såkaldt Wehrsportskursus, i Klagenfurt. I Haderslev indkaldte dr. Clausen til et møde herom, og en mand fra SS gjorde rede for det pågældende kursus. En af deltagerne har forklaret, at han meldte sig til kursus i borgerforeningen, hvor politidirektør Möller var tilstede. Han blev sessionsbehandlet og underskrev en kontrakt med Möller, hvorved han forpligtede sig til i 3 måneder at gøre tjeneste ved et politisk kursus. Af forklaringerne fremgår det, at de, der havde meldt sig, på illegal måde blev ført over grænsen i lastbiler. Da de var kommet til Klagenfurt, blev de budt velkommen af SS-Standartenführer Jacobsen, der var chef på kasernen og leder af uddannelsen. Han sagde, at det var ham en særlig glæde at byde velkommen til de første krigsfrivillige fra de nordiske lande. Der blev protesteret imod denne udtalelse, idet det blev sagt, at der kun var tale om en politisk uddannelse. Jacobsen afviste dette, og de pågældende fik derefter forelagt formularer, hvorefter de skulle forpligte sig til 2—4 års krigstjeneste i SS eller til tjeneste, sålænge krigen varede. Samtidig skulle de indvilge i at blive tyske statsborgere. Mange af folketyskerne nægtede at gå med til at underskrive kontrakten, og det lykkedes dem efter nogle ugers forløb at blive sendt tilbage til Nordslesvig. Her var det efterhånden blevet kendt, at de unge var blevet lokket til Klagenfurt under falske forudsætninger, og der blev fra forskellig side rettet stærke bebrejdelser mod partilederen og mod de tyske organisationer, der havde medvirket ved hvervningen. Bl. a. blev den tyske roklub i Sønderborg „Germania" stærkt angrebet i denne anledning. Der blev herfra sendt en deputation til dr. Møller, som var enig med deputationen i, at roklubben var sagesløs. Dr. Møller har senere overfor Rudolf Jacobsen kritiseret den måde, hvorpå man havde behandlet de unge i Klagenfurt.[1])

Eventuel anvendelse af de frivillige i Nordslesvig.

I en skrivelse til Vereinigte Finanzkontore kritiserede Vogelgesang i august 1940 ligeledes denne hvervning. Han og mange andre var forundret over, at man ville prøve at få de unge til at erhverve tysk statsborgerskab. Han fortalte, at man i almindelighed betragtede aktionen som et tegn på, at det tyske rige eller i hvert fald SS ønskede at danne en udvalgt skare folk, „som skulle være parat til anvendelse ved politiske forandringer i Nordslesvig".[2]) Peter Larsen har ligeledes forklaret, at han vil antage, „at der ved hvervninger her i landet er givet de unge mennesker løfte om deltagelse i et tidsbegrænset kursus, hvorefter de skulle komme tilbage til hjemlandet for at opfylde en nærmere bestemt opgave."[3])

Standarte Nordland oprettes.

Kort efter Hitlers overtagelse af magten i Tyskland var der blevet oprettet en SS-Verfügungstruppe, hvortil senere kom de særlige Totenkopfverbände. Af Verfügungstruppe dannedes i 1940 våben-SS, der altså var en bevæbnet SS-formation, som udgjorde en del af hæren, mens den almindelige SS var ubevæbnet.[4]) Den 20. april 1940 udstedte Hitler en dagsbefaling, hvorved Standarte Nordland blev oprettet som en enhed indenfor våben-SS.[5]) I Jodl og Halders krigsdagbøger omtaltes Standarte Nordland første gang 25. april 1940. Det hed heri: „Standarte Nordland først på 1

[1]) Rapport vedrørende „Wehrsportskursus" i Klagenfurt. A. nr. 280.

[2]) A. nr. 55.

[3]) A. nr. 280; sml. også om „Allgemeine-SS" s. 30 f.

[4]) „Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal" XX, s. 338 ff., XXVI, s. 190 ff., XXIX, s. 98 ff., 269 ff., 274 ff.; „Deutscher Volkskalender" 1944, s. 104 ff.

[5]) A. nr. 266, note 1.

bataillon, ½ tyskere og nordmænd, ½ SS. Opstilling i Klagenfurt. Medlemmerne skal gøres til bevidste bærere af den germanske rigstanke".[1])

Rudolf Jacobsen leder af uddannelsen i Klagenfurt.

Det var til Standarte Nordland, at de unge, der troede at skulle til kursus, blev sendt. Rudolf Jacobsen har forklaret, at han i juni måned havde fået ordre til at overtage uddannelsen af Standarte Nordland, der senere blev til regiment Nordland, og som skulle bestå af danskere, nordmænd og tyskere. Det var hans indtryk, at flere af danskerne ikke var klar over, at de havde meldt sig til krigstjeneste, og grunden hertil var formodentlig, at hvervningen var foregået i det skjulte, og at de tyske hverveofficerer havde været interesseret i at sende så mange som muligt til Klagenfurt. Han kritiserede fremgangsmåden overfor politidirektør Möller, men denne ønskede tilsyneladende ikke at komme nærmere ind på spørgsmålet.[2])

Ny hverveaktion sætter ind i februar 1941.

I februar 1941 fandt der en ny hverveaktion sted, idet der til en række enkeltpersoner blev udsendt en skrivelse, underskrevet af dr. Møller.[3]) Henvendelserne var fremstillet på Organisationsamt, men navne m. m. var påført af kredslederne, der havde sørget for den videre udsendelse.[4]) I skrivelsen hed det, at den tyske folkegruppe nu også havde fået mulighed for at deltage i det tyske folks kamp som krigsfrivillige, sålænge krigen varede, og at det var årgangene 1909—23, der kom i betragtning som frivillige. Dr. Møller ventede, at folkegruppens våbendygtige mænd „viser sig den store tid værdig". Også i de følgende måneder fandt der hverveaktioner sted,[5]) og en Blockwart fra Haderslev har forklaret, at han måtte gå rundt til alle dem i hans Block, som havde fået opfordring til at møde, men ikke var kommet, idet han skulle give dem besked om at tage del i det næste hvervemøde.[6])

Mere gang i hvervearbejdet efter krigen med Rusland.

Efter det tyske angreb på Rusland kom der endnu mere fart i hvervearbejdet. Peter Larsen har forklaret, at folkegruppen gentagne gange af tyske SS-folk, navnlig af Berger, var blevet gjort opmærksom på den indsats, som andre tyske folkegrupper ydede ved hvervning til våben-SS, og at folkegruppen i Nordslesvig ikke måtte stå tilbage på dette punkt[7].) Ligesom tidligere var det især SK, der tog sig af hvervningens gennemførelse. Den 4. juli 1941 udtalte Peter Larsen, at „folketyskere melder sig nu som før hos SK-førerne eller hos Organisationsamt",[8]) og på et møde i Tinglev den 28. september sagde partiføreren: „Vi vil fortsætte hvervningen til våben-SS, og vi vil styrke dem, som står derude".[9])

Peter Larsen træffer aftale med Ergänzungsamt om nye hvervningsfremstød. Nyt opråb.

I en skrivelse, som Peter Larsen i eftersommeren eller efteråret 1941 udsendte til SK-kredsførerne, oplyste han, at der var truffet aftale med Ergänzungsamt angående hvervningen, som skulle foretages af SK i forstærket grad. Aktionen skulle gennemføres i tiden fra 10. oktober til 10. november, og alle tilmeldelserne skulle indgå til SK-ledelsen i Aabenraa, hvorfra de senere ville blive oversendt til Ergänzungsamt. Hvervningen skulle støttes af den tyske presse, bl. a. gennem annoncer, der skulle betales af Ergänzungsamt. I henhold til de trufne aftaler var det udeluk-

---

[1]) W. Hubatsch: Die deutsche Besetzung von Dänemark und Norwegen 1940, s. 398.
[2]) Jacobsens forklaring til rapport af 17. juni 1947. A. nr. 285.
[3]) A. nr. 271.
[4]) Peter Larsens forklaring til rapport af 15. juni 1946. A. nr. 282.
[5]) Se f. eks. en række forklaringer om et af dr. Clausen afholdt hvervemøde i Tønder. A. nr. 281.
[6]) A. nr. 279, note 1.
[7]) A. nr. 282.
[8]) „Nordsleswigsche Zeitung" 5. juli 1941; sml. A. nr. 406.
[9]) „Nordschleswigsche Zeitung" 29. september 1941.

kende SK-ledelsen, der stod for hvervningen.[1]) Den 14. oktober 1941 udsendte Organisationsamt derefter en opfordring til „folketyske nordslesvigere og SK-kammerater" om at melde sig. Opfordringen gjaldt frivillige i alderen 18—40 år og 17-årige, der havde deres forældres samtykke.[2]) Da dr. Møller et par uger senere talte i folketinget, oplyste han, at 600 folketyskere for tiden var ved fronten, og at 30 af disse havde fundet heltedøden. De faldt også for Danmarks fremtid. „Vi venter, at den danske rigsdag hædrer disse faldne på en værdig måde. Det samme gælder selvfølgelig også for de danske frivillige."[3])

Forsøg på at afsætte dr. Møller som folkegruppeefører.

I forbindelse med Peter Larsens omtale af utilfredsheden indenfor SS kan det nævnes, at det formodentlig var omtrent ved denne tid, at SS gjorde forsøg på at afsætte dr. Møller som folkegruppefører. Han har herom selv forklaret, at Rimann kom til Peter Larsen og erklærede, at SS ønskede Møller fjernet med den begrundelse, at han modarbejdede SS i Danmark. Det var dr. Møllers indtryk, at baggrunden især var den, at han ikke ville samarbejde med Fritz Clausen, og han mente, det var Berger, der stod bag ved kravet om hans fjernelse som folkegruppefører. Larsen sagde straks, at han også ville trække sig tilbage fra sit arbejde, hvis Møller blev afsat, og dr. Møller har udtalt, at hans medarbejdere i det lille politiske råd sikkert ville have gjort ham følge. Stehr var også underrettet af Rimann, og dr. Møller har ment, at grunden var den, at han var udset til dr. Møllers efterfølger. Rimann fik indtryk af, at det på daværende tidspunkt ville være uheldigt at fjerne dr. Møller som folkegruppefører, og aktionen blev derfor afblæst. Dr. Møller afkrævede senere Berger oplysning om, hvorfor kravet var kommet, og det blev derved oplyst, at der forelå en indberetning fra Ellenberger i Hamborg. Dr. Møller havde selv lejlighed til at se denne indberetning, og der stod heri, at dr. Møller modarbejdede SSs interesser i Danmark. Senere erfarede han, at Christian Paysen stod bag ved indberetningen.[4]) Larsen har iøvrigt forklaret, at før Rimanns henvendelse havde dr. Møller været i Berlin, hvor det var komme til en meget skarp meningsudveksling. Efter Rimanns besøg var Møller atter i Berlin, hvor der fandt en forsoning sted.[5])

Antallet af frivillige.

Efter hvad Renthe-Fink oplyste den 20. maj 1940, skulle der allerede på dette tidspunkt være sendt 120 unge folketyskere til Tyskland som frivillige,[6]) og den 24. juni mente konsulatet, at der var indkaldt 300 medlemmer af folkegruppen.[7]) Den 29. marts 1941 blev antallet af frivillige i våben-SS opgivet til 331 mand,[8]) og den 20. januar 1942 kunne Renthe-Fink oplyse, at 530 medlemmer af folkegruppen var indkaldt til våben-SS, ca. 100 til værnemagten.[9]) Nogle dage senere opgav Peter Larsen det samlede antal til 790, heraf ca. 550 i våben-SS.[10])

---

[1]) A. nr. 274.
[2]) A. nr. 275.
[3]) Rigsdagstidende. Forhandlingerne i Folketinget 1941—42, sp. 271.
[4]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 18. juni 1945. A. nr. 277.
[5]) Peter Larsens forklaring til rapport af 3. april 1948. A. nr. 286, afsnit 11.
[6]) A. nr. 265.
[7]) A. nr. 266, note 2.
[8]) A. nr. 273.
[9]) A. nr. 290.
[10]) A. nr. 293.

2. Fra januar 1942 til 1. januar 1945.

Ribbentrop ønsker flere frivillige til våben-SS.

Den 17. januar sendte Ribbentrop et telegram til en række forskellige gesandtskaber, bl. a. også til gesandtskabet i København. Det hed heri, at man anså det for ønskeligt, at der i højere grad end hidtil blev hvervet frivillige til våben-SS fra den tyske folkegruppe. Efter hvad man kunne se, var der endnu et stort antal mænd mellem 18 og 45 år, som ved hvervning til våben-SS kunne bidrage til at øge de tyske mandskabsstyrker. Han anmodede om at få nærmere oplyst, hvilke muligheder der fandtes i Danmark.[1]) Tre dage senere meddelte Renthe-Fink, at man kunne anslå antallet af våbenføre medlemmer af den tyske folkegruppe i Nordslesvig til ca. 6000, hvoraf 630 allerede var indkaldt, mens over 1000 arbejdede indenfor krigsproduktionen. Skønsmæssigt var der endnu 3500 våbenføre tilbage. Renthe-Fink mente ikke, at man behøvede noget særligt samtykke fra den danske regerings side for at foretage indkaldelser af folketyskerne, idet der kun ville være tale om en fortsættelse af den hvervning, som allerede havde fundet sted. Det var derimod ønskeligt, at der i forvejen blev opnået forståelse med folkegruppeledelsen.[2])

Ribbentrop giver tilladelse til hvervning i Nordslesvig.

Ribbentrop gav omgående tilladelse til, at der fandt hvervning sted blandt den tyske folkegruppes medlemmer, og Luther fik anmodning om at foretage det videre fornødne med SS.[3])

Dr. Møller kaldes til Berlin.

Omtrent ved denne tid[4]) blev dr. Møller kaldt til Berlin. Han har forklaret, at han inden mødet dernede havde en samtale med Obersturmführer Lorenz, der var leder af Ergänzungsamt i København. Lorenz oplyste, at man i Berlin havde en fortegnelse med over 3000 navne på medlemmer af folkegruppen, og at de fleste af disse måtte regne med at blive indkaldt. Dr. Møller sagde, at han anså en så omfattende indkaldelse for uholdbar[5]). Mødet i Berlin blev ledet af Behrends, som meddelte, at der forelå ordre fra SS-Hauptamt om, at folkegruppen i Nordslesvig skulle overtage hvervningen til våben-SS, og at der kun var tale om en koordinering med de øvrige besatte lande, idet de tyske folkegrupper her i længere tid selvstændigt havde foretaget hvervning til SS. Dr. Møller indvendte, at der gjorde sig ganske særlige forhold gældende i Danmark, og Behrends svarede hertil, at netop af denne grund skulle ordren til hvervning i Danmark gå gennem det tyske gesandtskab, for at man her kunne ordne spørgsmålet med de danske myndigheder, og hvervningen måtte ikke begynde, før dr. Møller havde fået de nødvendige anvisninger fra Renthe-Fink. Man drøftede de vanskeligheder, der ville opstå i folkegruppen, og resultatet af drøftelserne blev, at dr. Møller fik ret til at bestemme, hvilke frivillige der skulle erklæres for uundværlige. Man talte om, hvilke retningslinier der herved skulle følges, og Behrends fandt dr. Møllers krav ret vidtgående, men da denne holdt fast ved sine ønsker, mente Behrends, at Berger måtte give sin tilslutning. Det lykkedes ikke at få et møde med Berger, men det blev aftalt, at hvis der ikke forelå anden besked inden det møde, der skulle være med Renthe-Fink om nogle få dage, betød det, at dr. Møllers krav var godkendt.[6]) Angående mødet i Berlin har Peter Larsen op-

---

[1]) A. nr. 289.
[2]) A. nr. 290.
[3]) A. nr. 291.
[4]) Mødet i Berlin må have fundet sted mellem 20. og 27. januar 1942. A. nr. 290 og 292.
[5]) A. nr. 335, note 1.
[6]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 5. oktober 1945. A. nr. 335.

lyst, at dr. Møller først udtalte, at han ikke havde noget mandat til at gå med til de fremsatte krav, men at han under forhandlingerne måtte give efter for det tyske tryk.[1])

Forhandling mellem Renthe-Fink og dr. Møller.

Efter mødet i Berlin rejste dr. Møller tilbage til Nordslesvig, hvor hele spørgsmålet blev drøftet i det lille politiske råd. Derefter tog han til København for at forhandle med Renthe-Fink. Dette møde fandt sted den 5. februar. Renthe-Fink ønskede, at Peter Larsen skulle overtage ledelsen af hvervningen, dog under forudsætning af, at han meldte sig som den første. Dette måtte dr. Møller afvise, da Larsen var ganske uundværlig for arbejdet i Nordslesvig og iøvrigt var invalid.

Den danske regering og hvervningen.

Dr. Møller har i sin forklaring hævdet, at Renthe-Fink oplyste, at der forelå tilladelse til hvervningen fra den danske regerings side. Det danske udenrigsministerium har dog udtalt: „Hvervningen af det tyske mindretal i Nordslesvig til våben-SS ses ikke at have givet anledning til aktioner, korrespondance eller meddelelser af nogen art fra ministeriet".[2]) Iøvrigt havde Renthe-Fink jo allerede den 20. januar udtalt, at der ikke var nogen grund til at indhente den danske regerings samtykke.[3])

Hvervning blandt folketyskere på flyvepladserne.

På mødet mellem Renthe-Fink og dr. Møller drøftede man også spørgsmålet om hvervning på flyvepladser og byggepladser i Nørrejylland, og det var meningen at henvende sig til de folketyske arbejdere her. Et par dage senere anmodede Auswärtiges Amt OKW om, at folketyskere, der skulle indkaldes til våben-SS, og som var beskæftiget ved værnemagten i Danmark, måtte blive frigivet i størst muligt omfang. Det oplystes, at Renthe-Fink allerede havde sat sig i forbindelse med den øverstbefalende i Danmark og havde meddelt, at man som erstatning påtænkte at skaffe folketyske arbejdere af ældre årgange og danske nationalsocialister, og at den øverstbefalende havde lovet at tage sagen under overvejelse til trods for de vanskeligheder, der var forbundet med at frigive specialarbejdere.[4])

Uenighed angående hvervning blandt folketyske arbejdere i Tyskland.

Renthe-Fink og dr. Møller drøftede også en eventuel hvervning blandt folketyske arbejdere i Tyskland, til hvem folkegruppeføreren også ville henvende sig.[5]) I Berlin var der imidlertid betænkeligheder herved, og dr. Møller fik meddelelse om, at der skulle ses bort fra hvervning blandt disse arbejdere. Han gjorde dog opmærksom på, at hvervningen i Danmark ville blive problematisk, hvis der skulle skabes en særordning for de folketyskere, som opholdt sig i Tyskland, og som udgjorde mere end en trediedel af folkegruppens våbenduelige mænd. Renthe-Fink var enig med dr. Møller i, at hvervningen ville få større kraft, hvis appellen udgik til samtlige folketyskere. Iøvrigt var der i mellemtiden kommet meddelelse om, at våben-SSs Hauptamt havde udtalt overfor Jef Blume, at hvervningen også skulle omfatte folketyskere i riget.[6]) Spørgsmålet var dog ikke løst hermed, og den 21. februar kunne Luther fastslå, at det var blevet aftalt med Berger og Riedweg, at der ikke skulle finde hvervning sted blandt de nordslesvigere, som arbejdede i Tyskland, og han foreslog, at dr. Møllers ønske ikke skulle efterkommes.[7]) Fire dage senere kunne Renthe-Fink dog oplyse, at hvervningen allerede var udvidet til også at omfatte folketyskere i riget, og at de rekruteringskontorer, som de hørte under, var blevet

[1]) Peter Larsens forklaring til rapport af 12. september 1945. A. nr. 334.

[2]) A. nr. 335 med note 4. Datoen for mødet mellem Møller og Renthe-Fink fremgår af Renthe-Finks telegram af 5. februar 1942. A. nr. 294.

[3]) A. nr. 290.

[4]) A. nr. 295, sml. A. nr. 294.

[5]) Renthe-Finks telegram til Ausw. Amt. 5. februar 1942. A. nr. 294.

[6]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 10. februar 1942. A. nr. 296.

[7]) Luthers optegnelse af 21. februar 1942. A. nr. 300.

sat ind på opgaven.[1]) Af et brev, som dr. Møller den 2. september 1942 skrev til rigsfører-SS, fremgik det, at der også fandt hvervning sted i Tyskland, og at denne i henhold til aftale blev gennemført af de derværende SS-rekruteringskontorer.[2])

Dr. Møllers opråb om hvervningen.

Allerede på mødet i Berlin var det blevet aftalt, at hvervningen skulle indledes med et opråb, udstedt af folkegruppeføreren og godkendt af Renthe-Fink. Den 14. februar sendte det tyske gesandtskab dr. Møllers udkast til Auswärtiges Amt, idet det samtidig blev meddelt, at Vomi havde godkendt opråbet.[3]) Auswärtiges Amt ønskede visse ændringer foretaget, bl. a. skulle følgende sætninger udgå: „Men Tyskland det er os, hvor en tysker lever og kæmper, dèr er Tyskland ..... Tysklands skæbne er vor skæbne. Den er vor hjemstavns skæbne".[4]) Selve opråbet var dateret den 10. februar, afstemningsdagen, selvom det først blev offentliggjort i „Nordschleswigsche Zeitung" den 18. februar. Det hed heri, at Tyskland i dag kaldte på enhver „til den sidste, den højeste indsats, for at det selv kan leve og opfylde sin høje historiske mission". Tyskeren blev ganske vist kaldt af loven, „men den indre lov i hans hjerte gjorde ham til verdens bedste soldat". Denne indre lov kaldte også på tyskerne i Nordslesvig, den var bindende for enhver. Tyskerne holdt sammen med deres folk i hver en stund, og dr. Møller kaldte nu på alle kammerater af årgangene 1902—1923 til frivillig våbentjeneste. Alle kammerater af årgangene 1909—1923 skulle melde sig, selvom de ikke var tjenstdygtige eller ikke kunne undværes hjemme. Kammeraterne af årgangene 1902—1908 blev indenfor det muliges grænse anmodet om „at benytte sig af denne sidste troskabsprøve". Indtil nu var der 900 tyske nordslesvigere, der havde fulgt Førerens kalden. Som gammel frontsoldat kaldte folkegruppeføreren nu på de unge, og han vidste, at ingen ville svigte, „thi Tyskland er vor kærlighed, og troskab er vor ære".[5])

Opråb fra Peter Larsen. Lærerne opfordres også til at melde sig.

Den 23. februar fulgte et nyt opråb i „Nordschleswigsche Zeitung", denne gang fra Peter Larsen, som opfordrede alle SK-mænd til at melde sig.[6]) Dagen efter sendte Elholm en skrivelse til de tyske lærere, hvori det hed, at den tyske skoleforening i Nordslesvig ventede, at alle lærere fra årgangene 1902—1924 efterkom folkegruppeførerens opråb uden hensyn til, om de var tyske eller danske statsborgere, og om de virkede ved en dansk eller en kommunal tysk skole.[7])

Hvervemøder og tilmelding.

I „Nordschleswigsche Zeitung" for den 20. februar var det blevet meddelt, at gennemførelsen af hverveaktionen var blevet overdraget til Peter Larsen og Jef Blume, og at hver enkelt partifælle indenfor de indkaldte årgange ville få tilsendt de nødvendige oplysninger og papirer. Tilmeldelsesfristen blev den 23. februar fastsat til 5. marts.[8]) Peter Larsen har forklaret, at der i den følgende tid blev holdt hvervemøder rundt om i landsdelen, hvor de stedlige kredsledere og partiets mest brugte talere som Asmus Wilh. Jürgensen, Rudolf Stehr, Jef Blume og dr. Møller talte. Larsen selv afholdt hvervemøder på flyvepladserne i Nørrejylland. Anmeldelsesblanketterne blev udsendt til afdelingslederne, der derefter skulle fordele dem til de enkelte folketyskere. Når de frivillige havde meldt sig, blev der udarbejdet lister,

[1]) Renthe-Fink til Ausw. Amt 25. februar 1942. A. nr. 303.
[2]) A. nr. 317.
[3]) A. nr. 298.
[4]) Ausw. Amt til Renthe-Fink 16. februar 1942. A. nr. 299.
[5]) A. nr. 297.
[6]) A. nr. 301.
[7]) A. nr. 302.
[8]) A. nr. 297, note 1.

som blev indsendt til SS-Ergänzungsamt i København, der traf bestemmelse med hensyn til sessionerne. Hver enkelt frivillig blev indkaldt til session direkte fra Ergänzungsamt, og derefter blev der taget stilling til spørgsmålet om uundværlighed. For de frivilliges vedkommende, der havde meldt sig til værnemagten, var fremgangsmåden ganske den samme, bortset fra at konsulatet trådte i stedet for Ergänzungsamt. Når de frivillige blev afsendt, var Peter Larsen tit tilstede ved afrejsen for at holde en kort afskedstale til dem.[1])

Spørgsmålet om uundværlighed.

Allerede under hvervningen før 1942 havde dr. Møller „forbeholdt sig den sidste afgørelse med hensyn til indkaldelser fra folkegruppen".[2]) Spørgsmålet om uundværlighed blev også drøftet på mødet i Berlin, hvor man blev enig om, at følgende 4 kategorier skulle erklæres for uundværlige: 1) bønder, købmænd og næringsdrivende samt andre personer i selvstændige ledende stillinger, 2) personer under 18 år, som ikke havde fået skriftlig tilladelse fra forældre eller værge, 3) lærlinge, som ikke havde fået skriftlig tilladelse fra forældre eller læremester, 4) enesønner af bønder, når de var udset til at skulle drive gården. Lærere kunne kun frigives, dersom skolearbejdet tillod det. Men da dr. Møller ikke kunne fritage de tyske statsborgere, betød det, at kun få folketyske lærere kunne erklæres for uundværlige. Dr. Møller har oplyst, at den Uk-liste, der blev opstillet i henhold til disse retningslinier, indeholdt 500—600 navne, men at dette tal ved krigens slutning var nedbragt til ca. 450.[3])

Planer om en kommission til at træffe afgørelse om uundværlighed.

Af Renthe-Finks telegram til Auswärtiges Amt af 25. februar fremgår det, at det var planen at oprette en kommission, som i vanskelige tilfælde skulle træffe afgørelse om uundværlighed. Kommissionen skulle bestå af flere repræsentanter for folkegruppeledelsen, af Hauptsturmführer Lorenz og legationssekretær Kassler, eventuelt også af en repræsentant for Vomi, og den skulle efter mønstringens afslutning træde sammen i Slesvig.[4]) Vomi modsatte sig imidlertid nedsættelsen af en særlig kommission og udtalte overfor Auswärtiges Amt, at det tilkom Vomi at træffe afgørelse i spørgsmålet om uundværlighed, og at folkegruppeføreren havde fået pålæg om at forelægge denne myndighed de tilfælde, der måtte være tale om.[5]) Af en indberetning fra Renthe-Fink af 21. april fremgår det, at folkegruppeføreren på dette tidspunkt havde erklæret 282 for uundværlige og desuden havde forelagt Vomi 21 tilfælde til afgørelse.[6])

SS utilfreds med dr. Møllers afgørelser.

Fra SSs side var man imidlertid ikke tilfreds med, at folkegruppeføreren skulle træffe afgørelse i dette spørgsmål og „herved mangen gang ikke anlægger nogen retfærdig målestok". SS-Hauptamt kritiserede også, at der var blevet stillet over 100 mand til disposition for værnemagten, og mente, at dette hang sammen med dr. Møllers vrede over udsendelsen af Paysens pjecer.[7])

Afgørelserne træffes af dr. Møller, senere også af det lille politiske råd.

I praksis blev spørgsmålet om uundværlighed afgjort på den måde, at der blev indhentet oplysninger om de pågældende fra afdelingslederne.[8]) Dr. Møller talte selv med de fleste frivillige, inden han tog stilling til, om de skulle sættes på Uk-

[1]) Lanwers forklaring til rapport af 12. september 1945. A. nr. 334.
[2]) Peter Larsen til Bargfeldt 2. marts 1941. A. nr. 272.
[3]) A. nr. 335, note 2.
[4]) A. nr. 303.
[5]) A. nr. 304.
[6]) A. nr. 308.
[7]) A. nr. 316.
[8]) A. nr. 334.

listen. Han har iøvrigt udtalt, at offerviljen indenfor folkegruppen var ualmindelig stærk, og at en beundringsværdig idealisme besjælede ikke blot ungdommen, men også de øvrige årgange. I den første tid var det som regel dr. Møller selv, der afgjorde, om de frivillige skulle erklæres for uundværlige eller ikke, men da der fra tysk side blev presset på for at få antallet af uundværlige bragt ned, gik man senere over til at drøfte de enkelte tilfælde i det lille politiske råd.[1])

Utilfredshed med Uk-afgørelserne.

Spørgsmålet om uundværlighed voldte ofte en del vanskeligheder. I en artikel i „Deutscher Volkskalender" for 1943 oplyste dr. Møller, at mange stod uforstående overfor hele problemet, men at man også her havde fulgt parolen: „Hvorledes tjener jeg mit folk", og at han havde truffet sine afgørelser efter bedste viden og samvittighed. Han var godt klar over, at mange var blevet ramt hårdt, fordi de var blevet erklæret uundværlige, og at de derfor havde prøvet at få afgørelsen omstødt.[2]) Af en artikel i „Der SK-Mann" 1944 fremgår det, at der ofte blev rettet bebrejdelser mod dem, der var blevet erklæret for uundværlige, og at man kaldte dem „Drückeberger", „tapre hjemstavnskæmpere" og lignende. Redaktionen opfordrede iøvrigt til, hvis man mente der var sket uret, at foretage indberetning til lederen af SK, så kritikkens berettigelse kunne blive efterprøvet.[3])

Dr. Møller beskyldes for at begunstige „plutokratiet".

Et særligt voldsomt angreb på afgørelserne om uundværlighed kom fra en mand i Højer, som anklagede partiføreren for „ikke at have opfyldt sin pligt overfor den nationalsocialistiske idé og de frivillige", idet han påstod, at det samtidig med hvervningen var gået fra mund til mund, at „Plutokratiet og dens Afkom" ville blive taget på session, men bagefter erklæret for uundværlige. Halvdelen af plutokratiet meldte sig, men blev, som lovet, fritaget for tjenesten, men den fattige mand og hans sønner blev sendt til uddannelse og indsats.[4])

Eventuel tvang overfor dem, der ikke vil melde sig.

Da kredslederen i Tønder den 14. april sendte afdelingslederne retningslinier for hvervningen, hed det, at de mænd af årgangene 1909—1923, som endnu ikke havde meldt sig, måtte anses for at ville knibe udenom, og at man måtte regne med, at de ville blive udelukket enten af partiet, af SK eller af Jungenschaft. Den enkelte måtte dog ikke gribe ind, idet eventuelle forholdsregler ville blive taget fra partiledelsens side.[5])

Spørgsmålet om at øve tvang overfor dem, der ikke ville melde sig, blev drøftet i et telegram fra Renthe-Fink til Auswärtiges Amt af 27. april. Det hed heri, at folkegruppeføreren så sig nødsaget til at gribe ind overfor de folketyskere, som ikke meldte sig frivilligt, til trods for at han havde gjort det til en pligt for dem at melde sig. Det var kun 50 pct. af årgangene 1909—1923, som havde fulgt opfordringen, og dr. Møller ville derfor endnu en gang henvende sig til dem og på indtrængende måde gøre dem opmærksom på de følger, de måtte regne med, hvis de ikke meldte sig. Dem, der ikke havde efterkommet opfordringen indenfor en bestemt frist, ville han ekskludere af NSDAP-N. Der var nogle, der ikke ville gå ind i våben-SS, men havde erklæret sig villige til at gøre krigstjeneste i værnemagten. Da selve hvervningen nu måtte betragtes som afsluttet, var det dr. Møllers hensigt at give dem tilladelse til at melde sig dèr.[6]) Auswärtiges Amt anmodede om at få at vide,

---

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 5. oktober 1945. A. nr. 335 med note 3.

[2]) „Deutscher Volkskalender" 1943, s. 19.

[3]) „Der SK-Mann" 1944, nr. 6, s. 7.

[4]) A. nr. 332.

[5]) A. nr. 306.

[6]) A. nr. 310.

hvordan den nye henvendelse skulle finde sted, og hvad der eventuelt skulle ske overfor ikke-partifæller, der ikke havde meldt sig.[1]) Lidt senere oplyste Renthe-Fink, at den fornyede hvervning skete ved personlig opfordring på små SK-møder, som blev ledet af Peter Larsen. De pågældende blev her enkeltvis endnu en gang indtrængende opfordret til at melde sig. Eksklusionen af partifæller ville først blive aktuel, når de pågældende nægtede at melde sig til værnemagten, og ikke-partifæller ville blive udelukket fra fremtidig optagelse i partiet.[2])

Spørgsmål om eksklusion af partimedlemmer, der ikke melder sig.

Folkegruppeledelsen var klar over, at det var vanskeligt at foretage sig noget overfor dem, der ikke meldte sig, da nationalitetsgrænserne i Nordslesvig var flydende.[3]) Angående eksklusion af partimedlemmer har dr. Møller forklaret, at han ikke mener at have ekskluderet nogen eller truet nogen med eksklusion, fordi han ikke havde meldt sig. Spørgsmålet var blevet drøftet i rådet, og der synes at have været uenighed herom. Ehnstedt har forklaret, at dr. Møller var imod en eksklusion. Jes P. Petersen var af den opfattelse, at en sådan var vedtaget, men ikke blev håndhævet, mens Asmus Wilh. Jürgensen har udtalt, at forslaget ikke blev vedtaget. I en skrivelse, som Peter Larsen den 18. december 1944 sendte til Fritz Weber, hed det dog: „Hvis en partifælle, der har meldt sig som frivillig, påny opfordres til mønstring og ikke efterkommer denne opfordring, ekskluderes han af partiet". Tidligere i brevet havde han udtalt, at man desværre ikke havde mulighed for at tvinge en folketysker til at melde sig.[4]) Den 5. juni 1944 ekskluderede Larsen en mand fra Aabenraa, fordi han ikke deltog i partiets møder og ikke havde meldt sig til krigstjeneste eller som tidsfrivillig.[5])

Aktionen afsluttes. Ca. 450 indkaldes.

Allerede den 19. marts 1942 kunne Renthe-Fink meddele Auswärtiges Amt, at der var 1 197 folketyskere af årgangene 1902—1923, der havde meldt sig, og at der stadig kom flere til, så at folkegruppen regnede med ialt 1500 tilmeldelser. Mønstringerne skulle være tilendebragt i begyndelsen af april, og man måtte antage, at ca. 50 pct. ikke ville blive indkaldt.[6]) Den 21. april kunne gesandtskabet indberette, at hverveaktionen var bragt til foreløbig afslutning, og at ialt 1 402 havde meldt sig, hvoraf 109 for tiden var beskæftiget i riget og ville blive mønstret dèr. 829 var erklæret for duelige, og 346 ville blive indkaldt, hvortil kom ca. 100 fra de tyske flyvepladser i Danmark. Ergänzungsamt betragtede resultatet som tilfredsstillende.[7])

Utilfredshed med, at folketyskere indsættes i Frikorps Danmark.

En del af de folketyske frivillige blev ikke indsat i de almindelige tyske våben-SS formationer, men i Frikorps Danmark. Dette vakte stor vrede hos tyskerne i Nordslesvig. Da Berger var i København i april 1942, forhandlede han med Kanstein om dette spørgsmål. Dr. Møller havde udtalt, at det ville være rigtigt, hvis folketyskere, som havde gjort fronttjeneste, senere kom til Frikorps Danmark som førere og underførere, men de måtte ikke anbringes dèr, før de var uddannet. Berger erklærede sig enig i dette synspunkt og foranledigede, at folketyskere ikke måtte overføres til frikorpset, medmindre der havde fundet drøftelse sted med Berger eller med dr. Møller.[8]) Den 22. april gav Himmler ordre til, at folketyskere fra Danmark

---

[1]) A. nr. 311.
[2]) A. nr. 314.
[3]) Stehrs oversigt over folkegruppens indsats 3. juni 1944. A. nr. 330.
[4]) A. nr. 314, note 1.
[5]) A. nr. 331.
[6]) A. nr. 305.
[7]) A. nr. 308.
[8]) Bergers referat fra 17. april 1942 af forhandlingerne. A. nr. 307.

for fremtiden kun skulle optages i SS-dødningehoveddivisionen eller i 1. SS-infanteribrigade, og han forbød udtrykkeligt, at de blev tildelt Frikorps Danmark. De, der allerede befandt sig i korpset, skulle straks hentes tilbage og overføres til SS-dødningehoveddivisionen.[1]) Himmlers ordre blev oplæst af Lorenz, da han i maj 1942 var på besøg i Nordslesvig.[2])

Dr. Møller henvender sig til Himmler.

Det viste sig imidlertid, at spørgsmålet ikke var løst med Himmlers afgørelse, og at der stadig var folketyskere i frikorpset. Den 2. september foretog dr. Møller derfor en henvendelse til rigsfører-SS, hvori han i meget alvorlige ord redegjorde for spørgsmålet og for nogle af de foreliggende tilfælde. Det hed bl. a., at det sikkert ville være forståeligt, „at de psykologiske forudsætninger for en afgørende militær indsats fra folkegruppens side må falde bort med anbringelsen af folketyske frivillige i Frikorps Danmark". Man kunne ikke lade en tysker kæmpe frivilligt under en fane, som hidtil havde været symbolet for den nationale modstander, og der var ingen tvivl om, at når der endnu var nogle, der ikke havde meldt sig som frivillige, kunne dette i høj grad føres tilbage til disse uheldige forhold. Folketyskerne havde ikke noget imod at kæmpe sammen med danskerne, men det måtte ske i tyske formationer. Selvom den tyske folkegruppe i dag i vid udstrækning forstod den storgermanske fremtidsidé, så var værdien af den kamp for tyskheden, som var blevet ført siden 1920, ikke blevet forringet i medlemmernes opfattelse, og kampen var ikke blevet unødvendig. Uden den ville man ikke have været i stand til at modstå danskernes bestræbelser for at opsuge tyskerne. Men i våben-SS fik de frivillige en opdragelse, der kort og godt forkastede deres hidtidige indsats i kampen for tyskheden, ja i enkelte tilfælde betegnede den som vanvid, og de kom derved ud for en hård sjælelig belastning. Han anmodede rigsføreren om personlig at træffe afgørelse med hensyn til den måde, hvorpå folkegruppen skulle gøre sin indsats.[3])

Lorenz og Lanwer om dr. Møllers stilling til spørgsmålet.

Henvendelsen blev indsendt gennem Vomi, og da Lorenz sendte den videre, udtalte han, at dr. Møller måske med sin stærke ansvarsbevidsthed tog sig tingene lidt for tungt. Lorenz mente, at en af grundene til dr. Møllers brev var den, at da ordren af 22. april ikke blev efterkommet, var han bange for, at der skulle gå skår i den autoritet, som rigsføreren kunne glæde sig over „hos Nordslesvigs prægtige, ligefremme mennesker". Han foreslog, at Himmler modtog dr. Møller, så denne ved en personlig samtale med rigsføreren kunne „blive befriet for det sjælelige tryk".[4]) Dagen efter kunne Renthe-Fink indberette til Ausw. Amt, at Behrends allerede havde meddelt dr. Møller, at Himmler ville modtage ham.[5]) Lidt senere indberettede Lanwer til gesandtskabet, at der havde været et vist røre, ikke mindst på Tinglevegnen, i forbindelse med en meddelelse om, at en krigsfrivillig fra Tinglev var faldet i frikorpset, men sagen havde ingen større udbredelse og var kun kendt blandt de ledende underførere. Selv indenfor folkegruppens ledelse delte man ikke dr. Møllers anskuelse om, at det var dødelig alvor, og han havde talt med Peter Larsen, Blume og Asmus Wilh. Jürgensen og havde indtryk af, at sagen for deres vedkommende betragtedes som en episode. Han anså det for udelukket, at den kunne betyde en

[1]) A. nr. 309.
[2]) Lanwers beretning af 7. maj 1942 til Renthe-Fink om Lorenz' besøg. A. nr. 88; sml. A. nr. 313.
[3]) A. nr. 317.
[4]) A. nr. 318.
[5]) A. nr. 319.

tillidskrise. De førende medarbejdere kunne rent menneskeligt forstå dr. Møllers „frygtelig konsekvente" holdning, men var ikke enig med ham.[1])

Himmler lover, at folketyskere skal optages i våben-SS, ikke i frikorpset.

Den 28. september sendte Himmler et brev til dr. Møller, hvori han meget beklagede de begivenheder, der var skildret i Møllers brev, men der var nu blevet draget omsorg for, at der kunne sættes en stopper for disse uheldige forhold, og han ville drage den SS-fører til regnskab, som havde ansvaret for, at ordren af 22. april ikke var blevet efterkommet. Brevet sluttede: „Det er en selvfølge, at de tyske frivillige fra den tyske folkegruppe i Slesvig optages i våben-SS og ikke i Frikorps Danmark."[2])

Himmler ønsker flere frivillige fra Nordslesvig.

På et møde i Haderslev den 12. februar 1943 meddelte dr. Møller, at årgang 1924 nu også ville blive opfordret til at melde sig.[3]) Kort efter fik folkegruppeledelsen fra SS-Ersatzkommando Dänemark telefonisk meddelelse om, at rigsfører-SS ønskede, at folketyskerne i Nordslesvig stillede endnu flere frivillige. Ordren var kommet pr. fjernskriver fra Berlin.[4]) Peter Petersen og dr. Møller har forklaret, at man i Berlin var utilfreds med antallet af frivillige, og Stehr har udtalt, at der i 1943 eller 1944 forelå et tysk forslag om at indføre almindelig værnepligt for folkegruppen, men at det blev kvalt i fødslen ved hans og dr. Bests indgriben. Dr. Best har ligeledes oplyst, at Himmler og Berger tænkte på at indføre værnepligt for folketyskerne i Danmark, og at han drøftede sagen med Himmler og Berger på et møde i juni 1943, men satte sig imod deres planer.[5])

Peter Larsen og Jef Blume forhandler med SS-Ersatzkommando.

Nogle dage efter at det nye tyske krav om flere frivillige var blevet fremsat, rejste Peter Larsen og Jef Blume til København for at forhandle med SS-Ersatzkommando. De afleverede dèr en fortegnelse over de folketyskere, som befandt sig i riget, over dem, der ikke havde meldt sig, og over årgangene 1924—25. Ersatzkommando ville henvende sig skriftligt til dem, der ikke havde fulgt de tidligere opfordringer, idet man ville opfordre dem til at indlevere tilmeldelsesformularen i udfyldt stand til Organisationsamt. Ersatzkommando ville desuden gennemføre en hvervning blandt de folkefæller, som befandt sig i Tyskland. Organisationsamt skulle opfordre årgang 1924 til at melde sig frivilligt. Det fremgår af referatet af forhandlingerne, at en del af de personer, som under mønstringerne i 1940 var blevet fundet uduelige, nu påny var blevet opfordret, idet de skulle underkastes en ny undersøgelse.[6])

Ersatzkommando henvender sig til dem, der ikke ikke har meldt sig.

Ersatzkommando handlede hurtigt, og allerede den 19. marts blev der udsendt henvendelser til folketyskerne. Det hed heri, at man ventede, at de pågældende ikke holdt sig tilbage i en tid, da det tyske folk førte en kamp på liv og død, og at Ersatzkommando derfor i forståelse med Organisationsamt sendte en anmeldelsesblanket, som senest den 31. marts skulle indsendes til Organisationsamt. Man ventede, at alle, der tilhørte folkegruppen, meldte sig, og det var ligegyldigt, om de havde meldt sig tidligere, havde fået udsættelse eller mente, at de var uundværlige.[7])

Folkegruppen anser ny offentlig hverveaktion for overflødig.

Af en optegnelse, som Lanwer foretog den 10. april 1943 fremgår det, at folkegruppeledelsen anså en ny offentlig hverveaktion for overflødig, da folkegruppen forsåvidt var „udtømt". Lanwer mente dog ikke, at reserverne var opbrugt. Han

[1]) A. nr. 320.
[2]) A. nr. 321.
[3]) „Nordschleswigsche Zeitung" 15. februar 1943; senere blev også årgang 1925 indkaldt. A. nr. 330.
[4]) Meddelelse til dr. Møller af 11. marts 1943. A. nr. 322.
[5]) A. nr. 325, note 1.
[6]) A. nr. 323.
[7]) A. nr. 324.

troede heller ikke, at en ny offentlig hvervning ville give noget større resultat, men at derimod den hidtidige fremgangsmåde med personlig at bearbejde de mænd, der kunne være tale om, ville have større udsigt til at give udbytte, selvom man ikke kunne regne med, at de sendrægtige, der allerede havde fået flere opfordringer, nu ville melde sig.[1])

Det lille politiske råd beslutter at intensivere hvervningen.

På et møde i det lille politiske råd den 1. november 1944 blev hele spørgsmålet om hvervningen taget op til ny overvejelse. Uundværlighedserklæringerne skulle underkastes fornyet prøve, og hvervningen skulle fortsættes og intensiveres, og de, der hidtil var blevet erklæret uegnet på sessionen, skulle påny undersøges.[2])

Betænkeligheder indenfor folkegruppeledelsen ved hvervningen.

Folkegruppeledelsens inderste tanker om hvervningen kom selvfølgelig ikke frem i de officielle skrivelser og taler. Men der foreligger forskellige udtalelser, der synes at vise, at man var betænkelig ved, at så mange af de unge måtte gå til fronten. Lanwer har f. eks. forklaret, at han gentagne gange har talt med dr. Møller om hvervningen, som ikke var behagelig for folkegruppeføreren, der ikke ville have Nordslesvig affolket, men ville beholde så mange som muligt af sine folkefæller. Hvis dr. Møller ikke var gået med til hvervningen, ville den formodentlig være blevet gennemført alligevel, og derfor indvilgede han i en slags kompromis: at foretage hvervningen, men under forudsætning af, at folkegruppen selv afgjorde, hvem der skulle erklæres for uundværlig.[3]) Det var iøvrigt Lanwers opfattelse, at hvervningen til våben-SS ikke var populær indenfor folkegruppens ledelse eller blandt dens medlemmer, og at man ønskede oprettet en tidsfrivilligtjeneste for at undgå yderligere krav fra SSs side.[4]) Også von Hanneken havde indtryk af, at folkegruppen ønskede at beskytte sig mod våben-SS, og at dette var en af grundene til, at tidsfrivilligorganisationen blev oprettet,[5]) og dr. Best var af samme mening.[6])

Tyske kommunelærere får krigstjeneste medregnet i deres anciennitet.

Hvervningen til SS gav anledning til et ganske særligt problem, idet 3 tyske kommunelærere var blevet indkaldt og var trådt udenfor nummer. Den 24. maj 1943 anmodede Stehr undervisningsministeriet om, at den tid, i hvilken de havde forrettet tjeneste ved våben-SS og den tyske værnemagt, måtte blive medregnet i lønnings- og pensionsalderen. Den 13. oktober skrev undervisningsministeriet til finansministeriet, at det kunne tiltræde den af Stehr fremsatte anmodning, således at kommunelærerne blev behandlet på samme måde som danske officerer, og man anmodede om finansministeriets tilslutning til, at den fornødne hjemmel blev søgt på en tekstanmærkning på finansloven eller tillægsbevillingsloven. Forslaget blev tiltrådt af lønningsrådet og af finansministeriet, og på finansloven blev der optaget en tekstanmærkning om, at undervisningsministeriet fik bemyndigelse til ved fastsættelsen af tjenestealderen for lærere, der var ansat ved det kommunale skolevæsen i Sønderjylland, og som tilhørte det tyske mindretal, at medregne den tid, i hvilken de havde fået tilladelse til at træde udenfor nummer for at gøre tysk krigstjeneste.[7])

Praktiske vanskeligheder med hensyn til orlov, forsorg, underretning om faldne m. m.

Også i forholdet til de tyske myndigheder var der forskellige vanskeligheder. Allerede den 29. januar 1942 havde Peter Larsen i en skrivelse til Vomi gjort opmærk-

[1]) A. nr. 325.

[2]) Uddrag af dr. Bests „Politische Informationen für die deutschen Dienststellen in Dänemark" 1. januar 1945. A. nr. 333.

[3]) A. nr. 336, note 1.

[4]) Lanwers forklaring til rapport af 1. oktober 1946. A. nr. 336.

[5]) von Hannekens forklaring til rapport af 12. december 1947. A. nr. 399.

[6]) A. nr. 393, note 1.

[7]) A. nr. 327 med note 1.

som på en række praktiske problemer. Det havde været galt med forsorgen, d. v. s. udbetalingen til de frivilliges pårørende, men SS-Fürsorgeamt i København arbejdede nu hurtigere, og der hørtes ikke mere berettigede klager. Derimod skete det gang på gang, at de folketyske medlemmer af våben-SS ikke kunne komme over grænsen, så de måtte tilbringe deres orlov i Tyskland. Også postforbindelsen var det galt med, men særlig vanskeligt var spørgsmålet om underretning til de faldnes pårørende. Der var indtil da faldet 50, men kun i to tilfælde forelå der officielle bekræftelser, og det kunne ske, at man hørte ytringer som: „Er vore drenge da ikke 20 øre porto værd for SS". Desuden blev der klaget over, at tilbagesendelsen af de frivilliges civile klæder og efterladenskaber var alt andet end tilfredsstillende, og at man gang på gang ikke var tilstrækkelig opmærksom på, om der forelå samtykke fra forældre, når mindreårige blev indkaldt. Peter Larsen kom også ind på spørgsmålet om den tvungne tyske statsborgerret og fremhævede, at de, der ikke mere var danske statsborgere, var tabt for tyskheden set fra et grænsepolitisk synspunkt.[1])

Endnu i 1944 var der utilfredshed på forskellige punkter, bl. a. var spørgsmålet om orloven endnu ikke ordnet på tilfredsstillende måde og gav anledning til kritik af folkegruppeledelsen.[2]) Statsborgerproblemet voldte stadig kvaler,[3]) og folkegruppeledelsen var utilfreds med, at folketyskerne undertiden ikke kunne komme ind ved det flyvende personel, fordi de blev betragtet som udlændinge. De frivillige følte sig forurettet herover, og den slags begivenheder hemmede tilgangen af frivillige.[4])

Antallet af krigsdeltagere og faldne.

I april 1943 anslog Lanwer antallet af folketyske frivillige i aktiv tjeneste til 1 620,[5]) og på et møde i Tinglev 26. september 1943 oplyste dr. Møller, at 1 290 tyskere tjente i våben-SS, 566 ved værnemagten.[6]) Efter en officiel opgørelse fra 31. december 1943 var der 1 311 i våben-SS, 438 i værnemagten, hvortil kom nogle frivillige ved luftskytset, ved toldgrænsebevogtningen og ved Luftgaukommando som chauffører. Ialt 232 var faldet.[7]) Den 30. april 1944 var der 1 335 i våben-SS, 445 i værnemagten og 280 faldne,[8]) og 1. januar 1945 var tallene henholdsvis 1 391, 507 og 344.[9]) I juni 1944 oplyste Stehr, at en opgørelse, som var foretaget af kontoret for statistik og befolkningspolitik, viste, at der i de indkaldte årgange var 6 103 mand, og af disse havde 4 768 eller 78 pct. meldt sig.[10])

3. Thorius' aktion.

Thorius og Thaysen tager initiativet til en ny hverveaktion.

I februar 1945 fik dr. Møller besøg af Landesjugendführer Thorius og lærer Bruno Thaysen. De kom som ungdommens repræsentanter og mente, at der nu måtte gøres noget mere for at fremme tilgangen af mænd til våben-SS. Dels skulle den så-

[1]) A. nr. 293. Angående meddelelser om de faldne sml. Lanwers udtalelser i brev af 7. januar 1942 til Kassler. A. nr. 81.
[2]) A. nr. 134; sml. Stehrs oversigt over folkegruppens krigsindsats 3. juni 1944. A. nr. 330.
[3]) A. nr. 330.
[4]) Optegnelse fra 10.—15. februar 1944. A. nr. 329.
[5]) A. nr. 325.
[6]) Det tyske konsulats referat af mødet, indsendt til dr. Best 29. september 1943. A. nr. 125.
[7]) A. nr. 328.
[8]) A. nr. 330.
[9]) A. nr. 333.
[10]) A. nr. 330.

kaldte „Uk-liste" delvis ophæves, dels skulle der foretages fornyet hvervning indenfor de årgange, som havde været omfattet af de tidligere aktioner. Dr. Møller udtalte, at han måtte holde sig til sine ordrer, men de, der var erklæret uundværlige, havde jo mulighed for at melde sig, hvis de kunne frigøre sig ved en stedfortræder. Dr. Møller sammenkaldte det lille politiske råd til møde den 10. februar, og efter oplysning i „Nordsleswigsche Zeitung" lovede dr. Møller, at partiet med alle midler ville støtte denne aktion fra ungdommens side.[1]) Peter Petersen og Jes Peter Petersen har dog forklaret, at rådet var imod Thorius' aktion, og at sagen derfor blev overdraget til ham selv. Thorius og Bruno Thaysen har oplyst, at det under drøftelsen i det lille politiske råd først og fremmest var meningen, at aktionen skulle finde sted indenfor DJN, men at man dog også talte om at rette den mod de såkaldte „Drückenberger", således at der også skulle ske henvendelse til personer, der ikke tilhørte DJN. Thaysen havde ønsket også at få årgangene 1927 og 1928 med, men det sagde dr. Møller nej til.[2])

Kracht forhandler med dr. Møller.

Omkring den 13. februar 1945 aflagde dr. Kracht besøg hos dr. Møller, der lå syg. Kracht bemærkede, at i Tyskland havde man medtaget årgangene indtil 1906. Partiføreren udtalte, at han ikke var afvisende overfor en udvidelse af sit opråb, men det kom for ham an på, at alle de årgange, til hvem man nu henvendte sig, kom fuldstændigt med, før man rettede henvendelse til de ældre mænd. Kracht mente, at dr. Møller opfattede Thorius' hverv således, at det skulle bestå i en nærmere undersøgelse af, hvem der var blevet erklæret for uundværlige, og samtidig skulle der foretages en opsamling af dem, der hidtil havde holdt sig tilbage. Spørgsmålet om udvidelse af årgangene måtte sortere under Peter Larsen. Dr. Møller udtalte også overfor Kracht, at han personlig ville være betænkelig ved, således som man gjorde i Tyskland, at medtage de 16-årige.[3])

Opråb i „Nordschleswigsche Zeitung".

Den 12. februar udsendtes i „Nordschleswigsche Zeitung" et opråb til det unge mandskab, hvori årgangene 1909—1926 blev opfordret til at melde sig under fanerne. Det hed, at i dag kæmpede det tyske folk for sin eksistens, og at alle vidste, at også folkegruppens skæbne og „dine pårørendes skæbne" stod på spil i denne kamp. Alt andet var småt og ligegyldigt, nu gjaldt det om at bevare hjemstavnen mod bolsjevikkernes rædselsgerninger. Det sluttede: „Årgangene 1909—1926 træder an for at opfylde den helligste pligt, der i dag findes for en tysker. Dèr må du, kammerat, ikke mangle!" Samtidig blev der udsendt en direkte henvendelse fra Thorius til de tyskere, der kunne komme i betragtning, og Thorius skrev til kredslederne og bad om deres hjælp, idet han gerne ville have afdelingslederne til at rette opfordring til hver enkelt. Dr. Clausen har senere forklaret, at både han og afdelingslederne protesterede mod denne skrivelse og nægtede at sende den ud. Senere bad Thorius ungdomsførerne om at henvende sig til lederne i SK og Selbstschutz, for at de kunne finde ud af, hvem der forholdt sig passiv, og disse skulle så indbydes til et møde, for at de kunne komme under personlig påvirkning. Thorius ville selv i 10 dage holde møder rundt om i kredsene.[4])

Modsætningsforhold mellem folkegruppen og Thorius.

Af et brev, som Bruno Thaysen den 31. marts sendte til Blume, fremgik det, at hverveaktionen ikke gik særlig godt. Grunden var „partiførerens traditionelle „undladelsespolitik" på dette område" og en tiltagende aversion fra folkegruppens

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 16. november 1945. A. nr. 341.
[2]) Note 1 til A. nr. 337.
[3]) Kracht til Thorius 13. februar 1945. A. nr. 337.
[4]) A. nr. 338 med note 1.

side overfor Thorius og hans særlige arbejdsmetoder. Hertil kom, at dr. Møller fornylig var vendt hjem fra mødet i Berlin sammen med dr. Best og nu havde det indtryk, at Tyskland mindre havde behov for mennesker end for våben og klæder, og at man desuden var overbevist om, at der her mod nord inden længe ville blive hårdt brug for enhver våbendygtig mand. Det hed videre i Thaysens brev: „Du ved så, hvordan det plejer at gå. Møller fremstiller så sit standpunkt med den indtrængende veltalenhed, som han uomtvistelig ejer i sådanne situationer, og så skær' den således, som han vil have det." Thorius havde været i stærk opposition i rådet. Han havde latterliggjort Selbstschutz og havde mindet om Stehrs frigørelse. Peter Petersen kunne i forvejen ikke døje Thorius, og resultatet blev, at der blev afstukket en meget snæver ramme for hans aktion.[1])

Dr. Møller meddeler, at de af SS-Ersatzkommando udsendte indkaldelser er ugyldige.

Efter at de, der havde meldt sig efter den nye opfordring, var blevet lægeundersøgt, talte dr. Møller i Tønder, Tinglev og Aabenraa personligt med hver enkelt, idet han ville være fuldstændig sikker på, at det hele var gået rigtigt til. Inden Organisationsamt var blevet færdig med bedømmelsen af de frivilliges forhold, fik dr. Møller meddelelse om, at nogle af dem havde fået indkaldelsesordre, selvom han havde givet dem en vis frist. Han fik nu oplyst, at SS-Ersatzkommando i København havde indkaldt de unge, fordi det hastede, og uden som sædvanligt at afvente dr. Møllers afgørelse.[2]) Han indrykkede derfor i „Nordschleswigsche Zeitung" en meddelelse om, at de udsendte indkaldelsesordrer var ugyldige, og at fremtidige indkaldelsesordrer kun gjaldt, hvis de var blevet tilstillet de pågældende gennem Organisationsamt.[3])

Ersatzkommando ville skride ind overfor dr. Møller.

Meddelelsen vakte stor harme hos våben-SS, og der fandt en forhandling sted mellem dr. Møller og Hauptsturmführer Fechner fra SS-Ersatzkommando, men uden at man nåede til et resultat, og dr. Møller ville herefter ikke mere samarbejde med Ersatzkommando.[4]) Der skulle i den anledning have været skredet ind overfor dr. Møller, men dr. Best intervenerede for ham.[5])

4. De frivilliges statsborgerforhold.

Ernst Schröders stilling til spørgsmålet om folketyskernes bevarelse af dansk indfødsret.

I en skrivelse fra september 1939 til Grundherr kom Ernst Schröder ind på spørgsmålet, om de unge skulle melde sig til tysk militærtjeneste, selvom de derved mistede deres danske indfødsret. Schröder holdt på, at det i dag var vigtigere end nogensinde, at folketyskerne forblev danske statsborgere, og i sine egne erfaringer fandt han en afgjort bekræftelse herpå, men han ville dog gerne fra Grundherrs side have en principiel udtalelse om spørgsmålet.[6]) Grundherr var helt enig med Schröder og mente, at man fra tysk side var stærkt interesseret i, at folketyskerne blev dèr, hvor de nu levede og virkede. I øjeblikket imødekom man ikke ønsker fra fremmede statsborgere om at indtræde i den tyske værnemagt, og begæringer

[1]) A. nr. 339.
[2]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 16. november 1945. A. nr. 341.
[3]) A. nr. 340.
[4]) A. nr. 341.
[5]) Dr. Best redegørelse af 16. december 1947. A. nr. 143.
[6]) A. nr. 12.

om at blive indrulleret til tysk militærtjeneste fra ind- og udland var for tiden uønsket.[1])

Krav fra SS om, at de frivillige skal blive tyske statsborgere.

SS havde dog en anden indstilling til dette spørgsmål, og da mange unge folketyskere i 1939 og kort efter den 9. april kom til uddannelse i Langenhorn og Klagenfurt, blev de her stillet overfor kravet om at opgive deres danske statsborgerskab og kom på denne måde ud for en alvorlig konflikt med deres samvittighed. De var blevet opdraget i den tanke, at fraflytning fra deres hjemsted og opgivelse af dansk indfødsret ville blive opfattet som faneflugt, og de havde i forvejen fået at vide, at de ikke behøvede at give afkald på deres danske indfødsret, selvom de blev optaget i våben-SS. En del nægtede da også at skrive under på kontrakten og vendte senere tilbage til Nordslesvig. Andre blev dernede således som Gerhard Schütt, der allerede i 1939 var rejst sydpå for at blive optaget i SS-Verfügungstruppe. Han spurgte dr. Møller, hvad han skulle gøre, nu det var blevet krævet af ham, at han skulle modtage tysk indfødsret. Tilsidst skrev Schütt under på ansøgningen om tysk indfødsret, da kompagnichefen erklærede, at han kunne være både tysk og dansk statsborger. Der var en del, der havde troet som han, men i efteråret 1941 afkrævede det danske gesandtskab dem deres danske pas.[2])

Folkegruppen kritiserer SSs fremgangsmåde.

Fra folkegruppens side var der vrede over den måde, man var gået frem på, og så sent som i januar 1942 beklagede Peter Larsen sig overfor Lorenz i Vomi over, at de første frivillige „ved trusler om hjemsendelse blev tvunget til at blive tyske statsborgere, til trods for at det af de kompetente myndigheder var blevet forsikret dem, at de selvfølgelig ville beholde deres danske indfødsret". Fra et grænsepolitisk synspunkt var de tabt for tyskheden.[3])

Vogelgesang havde en ganske tilsvarende indstilling og havde iøvrigt hørt, at der havde fundet diskussioner sted mellem kommandanten i Klagenfurt, Rudolf Jacobsen, og dr. Møller, uden at man var nået til nogen forståelse. Han mente iøvrigt, at hvis folkegruppen skulle leve videre som tysk mindretal under dansk herredømme, kunne man ikke billige den åreladning, der nu skete.[4])

Renthe-Fink rejser spørgsmålet om dobbelt statsborgerskab overfor udenrigsministeriet.

Den 3. marts 1941 rejste Renthe-Fink overfor det danske udenrigsministerium spørgsmålet, om en person, der havde dansk indfødsret, og som uden selv at ansøge derom blev statsborger i et andet land, kunne bevare sin danske indfødsret. Renthe-Fink mente, at spørgsmålet måtte besvares bekræftende, og ønskede en officiel stadfæstelse heraf. Det blev rejst, fordi man fra tysk side ønskede, at de folketyske frivillige kunne bevare deres danske statsborgerret, samtidig med at de blev tyske statsborgere. Efter at sagen havde været drøftet med indenrigsministeriet, udtalte Scavenius i sit svar af 13. marts 1941, at det måtte fastslås, at dansk indfødsret gik tabt, når man blev statsborger i et andet land, selvom dette skete uansøgt, og man kunne derfor ikke på dette område opnå den retstilstand, man ønskede fra tysk side. For dog at imødekomme de tyske ønsker var den danske regering villig til at lempe den gældende praksis, så de, der havde tjent som frivillige i den tyske værnemagt, kunne blive renaturaliseret uden forudgående undersøgelse, såsnart de atter havde taget fast bopæl i Danmark, og den danske regering var villig til uden videre at optage de personer, der var tale om, i det første lovforslag om erhvervelse

[1]) A. nr. 13.
[2]) Jef Blumes redegørelse april 1940. A. nr. 276 med note 3; smlg. A. nr. 280.
[3]) A. nr. 293.
[4]) Vogelgesang til Vereinigte Finanzkontore 9. august 1940. A. nr. 55.

af dansk indfødsret, som skulle forelægges rigsdagen efter deres tilbagevenden til Danmark.[1])

Førerforordningen af 19. maj 1943.

Imidlertid var den tyske praksis blevet ændret, således at problemet ikke mere var så brændende. Men den 19. maj 1943 udstedtes en førerforordning, hvori det blev bestemt, at udlændinge af tysk afstamning, som var medlemmer af værnemagten, våben-SS, det tyske politi og Organisation Todt, eller som blev optaget heri, skulle erhverve tysk statsborgerskab. I særlige tilfælde kunne der dog træffes anden bestemmelse. Stehr har forklaret, at førerforordningen blev udstedt, fordi folketyskerne i de lande, der var allieret med Tyskland, f. eks. i Rumænien og Slovakiet, skulle forrette tjeneste i de pågældende landes hærstyrker, men kunne fritages herfor, hvis de trådte ind i våben-SS. I de pågældende lande så man dog ikke med velvilje herpå, og for at sikre sådanne personer den fornødne retssikkerhed fandt man i førerhovedkvarteret på at give dem tysk indfødsret.[2]) Rimann har oplyst, at årsagen til udstedelse af førerforordningen var den, at der efter Stalingrad var mange rumænere, der havde sluttet sig til de tyske enheder, hvorfor der opstod en række tvivlsspørgsmål, og det var for at klare disse, at bekendtgørelsen blev forelagt for Føreren direkte af OKW og partikancelliet.[3])

Ausw. Amts stilling.

Ausw. Amt tog kort efter stilling til de problemer, som førerforordningen rejste, idet det hævdede, at de personer, der omfattedes af forordningen, herefter var i besiddelse af dobbelt statsborgerskab, og dr. Best fik ordre til i givet fald at gøre dette synspunkt gældende overfor den danske regering.[4])

Den tyske folkegruppe hævder, at forordningen ikke bør omfatte dens medlemmer.

Spørgsmålet var af stor betydning for den tyske folkegruppe, og der fandt i den følgende tid forskellige forhandlinger sted herom. Allerede den 31. maj blev der afholdt et møde hos dr. Best, hvori også Radunski fra Vomi tog del. Nogle dage senere sendte dr. Møller en beretning til dr. Best om sagen, og han påpegede heri, at „hjemstavnsretten i Nordslesvig af hensyn til folkegruppens politiske opgaver ubetinget må bevares for de frivillige", og foreslog, at førerforordningen ikke fik gyldighed for Nordslesvig, eller hvis en sådan almindelig undtagelse ikke var mulig, at der så blev draget omsorg for, at de frivillige også beholdt deres danske statsborgerskab.[5]) Derefter foretog dr. Best en henvendelse til Ausw. Amt, hvori han gjorde gældende, at den tyske folkegruppe i Nordslesvig måtte undtages fra reglen, fordi den tyske indflydelses fremtrængen ellers ville blive vanskeliggjort, og man fra dansk side ville få det indtryk, at når de mest aktive folketyskere blev tyske statsborgere, havde man taget det første skridt i retning af at lægge hele folkegruppen ind under det tyske riges umiddelbare ledelse og jurisdiktion. Derigennem ville folkegruppens politiske slagkraft blive mindre og dens mulighed for at øve indflydelse i Danmark forringet. Selvom de frivillige kunne bevare deres danske statsborgerret, ville disse uheldige politiske følger alligevel indtræde. Han ville derfor i forståelse med dr. Møller anmode om, at frivillige fra den tyske folkegruppe i Nordslesvig måtte blive undtaget fra bestemmelserne i førerforordningen.[6])

Det trak imidlertid ud med de nærmere bestemmelser angående gennemfø-

---

[1]) A. nr. 342.

[2]) A. nr. 343 med note 1.

[3]) Rimanns redegørelse af 21. marts 1946. A. nr. 117.

[4]) A. nr. 344.

[5]) Stehrs notat af 12. januar 1944. A. nr. 346.

[6]) A. nr. 345.

relsen af forordningen, og også i den følgende tid fandt der forskellige forhandlinger sted, bl. a. også med det danske indenrigsministerium. Fra folkegruppens side stod man fast på, at man ikke ønskede, at de frivillige blev tyske statsborgere, samtidig med at man måtte forlange tilsagn om, at de alligevel, sålænge de udførte tysk militærtjeneste, havde samme pligter og rettigheder som de tyske statsborgere.[1])

Gennemførelsesbestemmelserne udsendes. Best og dr. Møller skal afgøre, om danske statsborgere må få tysk indfødsret.

Den 23. maj 1944 kom endelig rigsindenrigsministerens cirkulære angående gennemførelse af bestemmelserne. Det blev heri fastslået, at erhvervelsen af tysk statsborgerret i hvert enkelt tilfælde skulle anerkendes af indvandringscentralkontoret i Lodz, og at dette i særlige tilfælde kunne fastslå, at statsborgerskabet ikke var blevet erhvervet. Der fandtes ikke i bestemmelserne optaget nogen bestemmelse om de nordslesvigske frivilliges forhold. Efter hvad Sichelschmidt lidt senere oplyste, skyldtes det, at der efter Førerens befalinger ikke måtte gøres undtagelser fra de almindelige regler i førerforordningen, og man fattede derfor den plan, at man ikke ville meddele nordslesvigere anerkendelse af, at de havde erhvervet tysk indfødsret.[2]) I en skrivelse fra det tyske rigsindenrigsministerium til indvandringscentralkontoret blev det fastslået, at danske statsborgere ikke måtte få tysk indfødsret i de tilfælde, hvor rigets befuldmægtigede i Danmark eller folkegruppeføreren anmodede om, at man skulle se bort fra en anerkendelse af, at den tyske statsborgerret var blevet erhvervet. Man måtte nemlig regne med, at den danske regering, hvis de folketyske frivillige erhvervede tysk statsborgerret, ville benytte lejligheden til at fastslå, at de havde mistet deres hidtidige statsborgerskab, og derved ville den tyske folkegruppes eksistens blive stærkt truet.[3])

Folkegruppen og dr. Best nægter som regel tilladelse til erhvervelse af tysk indfødsret.

Nogle måneder senere anmodede dr. Best Ausw. Amt om, at indvandringscentralkontoret måtte blive instrueret om, at erhvervelsen af tysk indfødsret ikke under nogen omstændigheder måtte blive godkendt for danske statsborgeres vedkommende, før der var indhentet en udtalelse fra folkegruppeledelsen i Nordslesvig, der ville behandle ansøgningerne i samarbejde med ham.[4]) Den 6. september meddelte det tyske rigsindenrigsministerium indvandringscentralkontoret, at alle ansøgninger fra danske statsborgere skulle tilstilles folkegruppeledelsen i Nordslesvig, som ville behandle dem i samarbejde med den rigsbefuldmægtigede, og der måtte ikke finde anerkendelse sted, medmindre der forelå samtykke fra disse myndigheder. Stehr har senere udtalt, at dr. Best og folkegruppeledelsen som regel nægtede at godkende, at folketyskere fik tysk statsborgerskab, medmindre de trådte ind i den aktive tyske officersstand. I august 1944 skrev Kassler til en mand i Haderslev, at man måtte regne med, at folketyskere fra Nordslesvig i almindelighed ikke ville få tysk statsborgerret, da folkegruppeledelsen og den rigsbefuldmægtigede „af bestemte grunde principielt vil udtale sig imod, at indvandringscentralkontoret anerkender, at tysk statsborgerret er erhvervet".[5])

---

[1]) Stehr til Vomi 12. januar 1943. A. nr. 346; sml. Stehr i „Deutscher Volkskalender" 1952, s. 40 f.

[2]) A. nr. 347 med note 2.

[3]) A. nr. 348.

[4]) A. nr. 349.

[5]) A. nr. 350 med note 2.

L. Skansearbejde.

von Hanneken får ordre til at bygge forsvarsstillinger i Jylland.

I sommeren 1944 fik von Hanneken ordre fra OKW til at bygge tre forsvarsstillinger gennem det sydlige Jylland.[1]) I august eller september henvendte han sig til dr. Best med anmodning om at hjælpe ham med at skaffe den nødvendige arbejdskraft til dette arbejde. I Bests beretning herom hed det: „Stillet overfor sådanne befæstningsprojekter følte jeg altid stærkt trykket af bekymringen for, at den øverste tyske ledelse kunne kræve den danske befolkning udskrevet til tvangsarbejde". Der havde tidligere været krav herom, således i en befaling, som Keitel udstedte i 1943, og i en udtalelse, som Jodl havde fremsat på et Gauleitermøde i München den 7. november 1943. Men Best havde gang på gang afvist indførelsen af arbejdstvang, og von Hanneken støttede ham heri.

von Hanneken og Bests foranstaltninger.

I september var det ikke længere muligt at skaffe yderligere dansk arbejdskraft til tyske befæstningsarbejder. Hitlers ordre om at indføre arbejdstvang i Danmark truede, og von Hanneken og Best besluttede derfor at gennemføre følgende foranstaltninger: rigstyskerne skulle tvinges til at udføre skansearbejde, og Best udstedte en ordre derom. Der skulle gøres fordring på tyske tjenestepligtige i provinsen Slesvig-Holsten, og den tyske folkegruppe skulle opfordres til frivillig indsats ved pansergravene.[2])

Forhandlinger mellem von Hanneken og dr. Møller.

Angående forhandlinger med dr. Møller har von Hanneken forklaret, at han rettede henvendelse til dr. Møller straks efter at have fået ordren for at høre, om folkegruppen kunne stille mandskab til rådighed. Der blev ikke fra hans side lagt noget pres på folkegruppeføreren, som med det samme erklærede sig rede til at skaffe arbejdere. Oberstløjtnant Toepke har forklaret overensstemmende hermed. Senere har von Hanneken oplyst, at dr. Møller havde visse betænkeligheder med hensyn til tidspunktet, idet dette var ubelejligt på grund af landmændenes efterårsarbejde. I landsretten har han desuden udtalt, at han pointerede nødvendigheden af, at mindretallet deltog med et betydeligt kontingent, da man ellers ville komme til at mangle arbejdskraft og i så fald kunne vente repressalier fra Berlin. Det „lå i luften" at indføre arbejdspligt i Danmark.[3])

Dr. Møllers forklaring om skansearbejdet.

Dr. Møller har om disse forhandlinger forklaret, at von Hanneken telefonerede til ham, mens han engang opholdt sig på Bests kontor. Dr. Møller ønskede først at forelægge sagen for det lille politiske råd, men von Hanneken sagde, at hvis folkegruppen ikke kunne skaffe den nødvendige arbejdskraft, måtte den fremskaffes på en eller anden måde i Danmark, hvilket dr. Møller forstod på den måde, at der så måtte indføres arbejdspligt. Efter samtalen drøftede dr. Møller spørgsmålet med

---

[1]) von Hannekens forklaring til rapport af 12. december 1947. A. nr. 354.

[2]) Dr. Bests redegørelse af 15. december 1947. A. nr. 355.

[3]) von Hannekens og Toepkes forklaringer til rapporter af 12. og 14. december 1947 og 7. februar 1948. A. nr. 354 med note 2.

Best, som indtrængende opfordrede ham til at sørge for, at von Hannekens ønske blev efterkommet. For underretten har dr. Møller udtalt, at han forstod von Hanneken således, at hvis han ikke fik arbejdskraft nok, ville han kræve de tidsfrivillige indkaldt til skansningen, i givet fald endog tvangsudskrive danske statsborgere. Stehr har oplyst, at han var tilstede på Bests kontor under samtalen mellem dr. Møller og von Hanneken, og at dr. Møller var betænkelig, men Best lagde pres på ham.[1])

Dr. Best lægger pres på dr. Møller.

Også dr. Best har forklaret, at han lagde et meget stærkt pres på dr. Møller, idet han pegede på, at landet ville blive styrtet ud i kaos, hvis Hitler udstedte en befaling om arbejdstvang. Endvidere hedder det: „Jeg sagde til ham, at han og hele folkegruppeledelsen af værnemagten og det tyske politi mistænktes for ikke at være pålideligt tysksindede, og at der deraf kunne opstå ubehagelige følger." Og han bad dr. Møller om ikke at lade ham personligt i stikken. Dr. Møller var meget betænkelig, idet han mente, at folkegruppens arbejdskraft ikke kunne undværes i det daglige arbejde, ligesom sammenholdet kunne blive truet, hvis man stillede for store krav til folketyskerne. Han gav dog efter for det pres, han var ude for fra Bests side. Hvis dette ikke var sket, havde den øverstbefalende været nødt til at indberette til førerhovedkvarteret, at de påbudte pansergrave ikke kunne anlægges uden tvangsarbejde af den danske befolkning. En sådan katastrofe sparede den tyske folkegruppe Danmark for.[2])

Antallet af ønskede skansearbejdere.

Der er uenighed angående det antal arbejdere, der ønskedes af von Hanneken, idet generalen hævder, at der ikke fra hans side var tale om et bestemt kontingent, og at han iøvrigt blev forbavset over det store antal, der blev stillet.[3]) Dr. Møller har derimod forklaret, at von Hanneken ønskede ca. 5000 mand og flere spand heste i ca. 6 uger. Peter Larsen og Stehr har oplyst det samme.[4])

Dr. Møller forhandler med det lille politiske råd.

Efter samtalen rejste dr. Møller straks til Aabenraa, hvor det lille politiske råd telefonisk var indkaldt. Man vedtog her at søge den fornødne frivillige arbejdskraft tilvejebragt.[5])

Dr. Møllers opråb om skansearbejdet.

Omkring den 5. september 1944 udsendtes et opråb angående folkegruppens deltagelse i skansearbejdet. Det var underskrevet af dr. Møller, og det hed heri: „Føreren har befalet, at den tyske befolkning for at sikre den tyske hjemstavn skal bygge beskyttelsesvolde ved grænsen. Også her mod nord skal der så hurtigt som muligt bygges et sådant anlæg. Som tysk folkegruppe er vi blevet opfordret til at være med i arbejdet med alle de kræfter, der er til rådighed. Folkegruppen venter, at ingen i denne alvorlige time unddrager sig sin pligt."

Det fremgik af opråbet, at Organisationsamt havde fået ordre til at iværksætte aktionen, og at der ville komme nærmere anvisninger derfra. Opfordringen var ledsaget af en erklæring, som skulle underskrives af dem, der meldte sig til arbejdet. Forpligtelsen til skansearbejdet gjaldt i seks uger.

Den praktiske gennemførelse af arbejdet.

I et Merkblatt fra 5. september 1944 gav Peter Larsen nærmere anvisning på den praktiske gennemførelse af arbejdet. Opråbet gjaldt for folkefæller fra 15 år, og det var meningen, at arbejdet skulle begynde den 15. september. De, der meldte

---

[1]) Dr. Møllers forklaringer til rapporter af 21. og 22. juni 1945. A. nr. 353 med note 1 og 2.

[2]) Dr. Bests forklaring til rapport af 15. december 1947, A. nr. 354, og hans redegørelse af samme dag. A. nr. 355.

[3]) von Hannekens forklaring til rapport af 7. februar 1948. A. nr. 354 og note 1 til A. nr. 353.

[4]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 22. juni 1945. A. nr. 353 med note 1.

[5]) A. nr. 353.

sig, skulle selv medbringe arbejdsredskaber og personligt udstyr som spisebestik og arbejdstøj. Værnemagten sørgede derimod for indkvartering og forplejning. Der skulle ydes løn for arbejdet, og på et møde mellem den tyske intendantur og dr. Møller, Peter Petersen og Rudolf Stehr blev betalingen lidt senere fastsat til 15 kr. pr. dag.[1]) von Hanneken har dog forklaret, at hver arbejder fik 10 RM om dagen.[2]) Lønningerne udbetaltes gennem Schatzamt, som fik pengene fra den tyske Zahlmeister i Kolding. Det udsendte Merkblatt oplyste iøvrigt også, at oberst Vichytie skulle føre tilsyn med skansearbejdet, mens Kortsch skulle være forbindelsesofficer til feltkommandanturen[3])

Ny henvendelse til de modvillige.

Det viste sig, at der var nogle af hjemmetyskerne, der ikke meldte sig, og Peter Larsen foretog derfor en gennemgang af listerne og udsendte en direkte henvendelse til de enkelte, der manglede, idet de blev opfordret til at stille sig til rådighed for dette vigtige arbejde og melde sig til „den kolonneführer, som De hører under. Fra kolonneføreren vil vi så få rapport om, hvorvidt De har efterkommet opfordringen".[4])

Antal skansearbejdere.

Der har blandt mindretallets ledere været en del uenighed om antallet af skansearbejdere. Dr. Møller opgiver det til 1 200—1 500 personer, Kortsch anslår det til 2000, mens Peter Larsen mener, det var 3000 à 4000.

Arbejdet slutter efter seks ugers forløb.

Efter at folkegruppens medlemmer havde arbejdet på skansearbejdet i de fastsatte seks uger, skete der ikke nogen henvendelse om forlængelse af arbejdet. Dr. Møller havde indtryk af, at man fra militær side ikke var altfor tilfreds med arbejdet. Ved et møde hos folkegruppeføreren, hvor von Hanneken og Gauleiter Lohse var tilstede, blev der truffet aftale om, at det påbegyndte arbejde ved Toftlund skulle videreføres med rigstysk arbejdskraft.[5])

---

[1]) A. nr. 351 med note 1.

[2]) von Hannekens forklaring til rapport af 7. februar 1948. A. nr. 354.

[3]) A. nr. 351, note 1.

[4]) A. nr. 352.

[5]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 22. juni 1945. A. nr. 353 med note 3.

M. Zeitfreiwillige.

Den 25. april 1942 indberettede Renthe-Fink til Ausw. Amt, at den øverstbefalende i Danmark i henhold til en udstedt førerforordning påtænkte at give de i Danmark bosiddende rigstyskere en militær uddannelse, der skulle strække sig over 6 uger og foregå to aftener om ugen og søndag formiddag. Renthe-Fink lod rigstyskerne tilsige til en appel, der skulle finde sted den 26. april. Her ville gesandt Barandon og en generalstabsofficer opfordre de fremmødte til frivilligt at tage del i denne uddannelse, og de skulle derefter underskrive forpligtelseserklæringer. Renthe-Fink havde mundtligt underrettet den danske udenrigsminister og ville iøvrigt sørge for, at det på mødet blev fremhævet, at forholdsreglerne kun havde til formål at støtte de tyske tropper i tilfælde af fjendtlige aktioner, men ikke var rettet mod danskerne. I september 1942 blev en tilsvarende frivilligtjeneste indført for de tyske statsborgere, der var bosat i Nordslesvig.[1])

Militær uddannelse af rigstyskere i Danmark.

Denne tjeneste som tidsfrivillige omfattede kun tyske statsborgere, men den 3. december 1942 skrev SS-gruppefører Berger til rigsfører-SS, Heinrich Himmler, at dr. Møller havde henvendt sig til dr. Best med et andragende om at lade de medlemmer af folkegruppen, som var for gamle til at gå til fronten, eller som var erklæret for uundværlige, uddanne militært i aftentimerne på enkelte ugedage og om søndagen. Disse tidsfrivillige skulle stå til rådighed for den øverstbefalende i Danmark for eventuel påkrævet indsats. Da langt den største del af de folketyske frivillige gjorde tjeneste i våben-SS, foreslog han, at de tidsfrivillige også skulle optages i våben-SS, men at de dog ikke skulle indkaldes til nogen enkelt afdeling. Den øverstbefalende havde samtykket i, at uddannelsen skulle overtages af garnisonskommandanterne. Det var også hæren, der skulle stille uniformer og udrustning til rådighed, mens våben-SS sørgede for uniformsmærker. Af politiske grunde kunne de ikke blive uddannet sammen med de rigstyske tidsfrivillige, „da det nordslesvigske problem i så fald straks ville blive akut". Berger oplyste, at dr. Best hilste aktionen med stort bifald og af politiske grunde anså gennemførelsen for meget ønskelig, idet den var en støtte for folkegruppen.[2])

Dr. Møller henvender sig til dr. Best angående militær uddannelse af folketyskerne.

Inden Himmler traf sin afgørelse, ønskede han at få oplyst, hvor stort antallet af folketyskere til denne uddannelse ville blive, og hvem der var den egnede fører. Rigsføreren tænkte nemlig på eventuelt at samle folketyskerne i en slags alarmbataillon.[3]) Berger kunne oplyse, at dr. Møller havde meddelt dr. Best, at der ville stå 1 000 mand foruden ca. 100 i København til rådighed for uddannelsen. Da det kun drejede sig om en ekstra reservetjeneste og mandskabet skulle uddannes hver

Forhandlinger mellem Himmler og Berger.

[1]) A. nr. 356, „Besættelsestidens Fakta" I, s. 626. Det danske udenrigsministerium fik meddelelse om de rigstyske tidsfrivillige den 7. maj 1942, smst. I, s. 628.

[2]) A. nr. 357.

[3]) A. nr. 358.

for sig ved de enkelte garnisoner, ville det ikke være muligt at opstille en sluttet formation, og dannelsen af en særlig alarmbataillon ville derfor også være vanskelig. Berger foreslog, at der ikke blev indsat nogen særlig leder, men at SS-Sturmbannführer Boysen, der var leder af Germanische Leitstelle i København, skulle overtage inspektionen. Han kunne så senere indkalde de tidsfrivillige til et 14 dages kursus på SS-skolen Høveltegaard. Iøvrigt forelå allerede dr. Bests og den øverstbefalendes tilladelse til uddannelse gennem de pågældende garnisonskommandanturer.[1]) Den 6. februar meddelte dr. Brandt i rigsførerens personlige stab, at rigsføreren var indforstået med, at folketyskerne i Danmark gennemgik en militær uddannelse i overensstemmelse med Bergers forslag. Den skulle være afsluttet inden 1. april 1943, og efter dette tidspunkt mente Himmler, at det ville være muligt at sammenkalde det uddannede mandskab til en alarmbataillon. Rigsfører-SS overdrog Kanstein ansvaret for overholdelse af denne termin. SS-Sturmbannführer Boysen skulle overtage inspektionen og indkalde mandskabet til kursus på Høveltegaard.[2])

Dr. Best giver Ausw. Amt meddelelse.

Som det fremgik af Bergers brev af 3. december 1942, havde dr. Best deltaget i forhandlingerne om de tidsfrivillige fra første færd. Men han havde ikke givet Ausw. Amt meddelelse om disse drøftelser eller om hans og den øverstbefalendes tilladelse til oprettelse af tidsfrivilligkorpset. Først den 23. februar underrettede han Ausw. Amt om, at den tyske folkegruppe nærede ønske om, „ligesom rigstyskerne i Danmark har gjort det, at stille såkaldte „tidsfrivillige" til forsvar af det danske område mod fjendtlige angreb". For at opretholde våben-SSs monopol på at indkalde danske statsborgere til tysk militærtjeneste havde dr. Møller sat sig i forbindelse med våben-SSs hvervekontor i København og havde opnået, at dette erklærede sig indforstået med, at våben-SS indkaldte folketyskerne og derefter stillede dem til rådighed for den øverstbefalende, for at de kunne blive uddannet. Uddannelsen skulle kun ske på visse dage, idet de tidsfrivillige skulle passe deres civile erhverv. Folkegruppen ville stille 1 600 mand i Nordslesvig og 100 mand i København til disposition. Den øverstbefalende lagde stor vægt på denne forstærkning af sine enheder, og dr. Best selv havde ingen betænkeligheder ved gennemførelsen af planen. Han oplyste, at han havde til hensigt at underrette den danske regering om denne forholdsregel, når indkaldelserne fandt sted. „Eventuelle indsigelser vil være at afvise med konstatering af, at våben-SSs indkaldelse af frivillige med dansk statsborgerret helt igennem er i overensstemmelse med bestående sædvane. Når uddannelsen og indsatsen finder sted ved herværende militære enheder, er det, fordi det er nødvendigt på grund af de øjeblikkelige krigsforhold".[3]) Den 3. marts forelå Ausw. Amts godkendelse af, at folketyskerne gjorde tjeneste som tidsfrivillige, og 4 dage senere meddelte Sonnleithner fra Büro RAM, at rigsudenrigsministeren var indforstået med indkaldelsen under den foreslåede form[4].)

Peter Larsens opråb til folkegruppens medlemmer.

Inden rigsfører-SSs, Ausw. Amts og von Ribbentrops afgørelser forelå, havde folkegruppeledelsen begyndt på hvervningen af tidsfrivillige. Som det fremgik af Bergers brev af 21. januar, havde både von Hanneken og dr. Best jo givet deres tilladelse, længe inden tilladelserne fra Berlin forelå, ja inden dr. Best havde været i forbindelse med Ausw. Amt. Midt i januar var man indenfor folkegruppen nået så vidt,

---

[1]) Berger til dr. Brandt 21. januar 1943. A. nr. 360.

[2]) A. nr. 361.

[3]) A. nr. 363.

[4]) A. nr. 364 og 365.

at der kunne udsendes et opråb, underskrevet af Peter Larsen. I opråbet oplystes det, at enhver folketysker i alderen 17—60 år kunne deltage. Uddannelsen foretoges af værnemagten på ugentlige kursus „til særlige militære opgaver i deres hjemstavn". Opråbet sluttede: „Partiledelsen er meget glad for, at folkegruppen har mulighed for at deltage, og venter, at enhver folkefælle, der er sund og rask og tilhører de nævnte årgange, stiller sig til disposition. Det turde være en selvfølgelig pligt at påtage sig denne tjeneste i hjemstavnen".[1])

Refslund Thomsen drøfter spørgsmålet med Lanwer.

Da amtmand Refslund Thomsen en måneds tid senere havde en samtale med konsul Lanwer, nævnte han, at der jo nu også skulle oprettes tidsfrivilligtjeneste for det tyske mindretals medlemmer. Konsulen udtalte, at dette endnu ikke var afgjort. Ledelsen havde undersøgt, hvor mange deltagere der kunne være tale om, og når dette var fastslået, skulle sagen forelægges for de militære myndigheder, der så skulle afgøre, om militæret havde interesse i, at en sådan organisation blev oprettet. Konsulen havde iøvrigt sagt til den rigsbefuldmægtigede, at man måtte regne med, „at det ville afstedkomme et Chok i den danske Befolkning, hvis en saadan Tjeneste oprettedes". Nu måtte den befuldmægtigede veje de militære ønsker og de politiske betænkeligheder mod hinanden, men endnu var der ikke truffet nogen afgørelse.[2])

Udenrigsministeriet mener ikke, de danske myndigheder skal foretage sig noget.

Fra dansk side var man ret hurtigt kommet under vejr med, at der var udsendt en opfordring til medlemmerne af det tyske mindretal om at melde sig som tidsfrivillige. Justitsministeriet gav den 9. februar udenrigsministeriet meddelelse herom, og to dage senere svarede dette tilbage, „at man ikke finder, at der er Grund for de danske Myndigheder til at foretage Skridt i de paagældende Sager".[3])

von Hanneken hævder, at initiativet til tidsfrivilligkorpset er kommet fra folkegruppen.

Bergers brev af 3. december 1942 oplyste, at det var dr. Møller, der havde henvendt sig til dr. Best om oprettelsen af tidsfrivilligkorpset, og i Bests skrivelse af 23. februar udtaltes det, at folkegruppen ønskede at stille tidsfrivillige til forsvar af det danske område. von Hanneken har angående korpsets oprettelse forklaret, at han i slutningen af 1942 eller i begyndelsen af 1943 havde et møde med folkegruppeledelsen, nemlig dr. Møller og vistnok også Peter Larsen. Dr. Best deltog i forhandlingerne, og han havde inden mødet meddelt von Hanneken, at folkegruppen ønskede en militær uddannelse ved en generel befaling fra den øverstbefalende.[4]) Folkegruppen ville gerne have, at korpset skulle samarbejde med værnemagten og være dénne undergivet, idet man ikke ønskede samarbejde med våben-SS. Både dr. Møller og dr. Best var inde på, at folkegruppen ved oprettelsen af korpset ville undgå, at våben-SS hvervede for mange af folkegruppens medlemmer eller hvervede medlemmer, som var erklæret for uundværlige.[5]) Folkegruppen ønskede iøvrigt at kunne gøre sine særlige ønsker gældende, idet der blev stillet følgende betingelser: Folkegruppen skulle udstede alle anordninger vedrørende indkaldelsen, den skulle have en oversigt over hele uddannelsen og skulle have medbestemmelsesret ved udvælgelsen af de mænd fra folkegruppen, der skulle være militære ledere. Værnemagten skulle levere våben og beklædning, og kun en del af dem, der blev udvalgt, skulle være til rådighed for værnemagten.[6])

---

[1]) I Sønderborg blev opråbet udsendt af den lokale leder, C. J. Roth, den 15. januar 1943. A. nr. 359.

[2]) Refslund Thomsens indberetning til indenrigsministeriet af 15. februar 1943. A. nr. 397, note 1; sml. „Besættelsestidens Fakta" I, s. 631.

[3]) A. nr. 362.

[4]) von Hannekens redegørelse af 6. februar 1948. A. nr. 402.

[5]) von Hannekens forklaring til rapport af 12. december 1947. A. nr. 399.

[6]) A. nr. 402.

Toepke, Lanwer m. fl. er af samme anskuelse som von Hanneken.

Oberstløjtnant Toepke, der var første generalstabsofficer hos von Hanneken, men kom til landet efter tidsfrivilligkorpsets oprettelse, har udtalt, at tanken om et folketysk tidsfrivilligkorps sikkert ikke kan være udgået fra værnemagten, idet der så ville have foreligget skriftligt materiale vedrørende spørgsmålet.[1]) Iøvrigt vurderede von Hanneken ikke korpset særlig højt i militær henseende.[2]) Gustav Schönfeldt, Haupfeldwebel ved Ortskommandanturen i Aabenraa, mener heller ikke, at initiativet er kommet fra værnemagten, idet kommandanturen i så tilfælde ville have fået besked om hvervningen, inden denne satte ind. Han har udtalt, at man på kommandanturen var af den anskuelse, at partiet af prestigegrunde og for at styrke sin politiske magtposition var fader til ideen. Dette fremgik også af den måde, hvorpå hvervningen blev lagt an. Og iøvrigt måtte partiet bedre end værnemagten være klar over, at de tidsfrivillige i militær henseende var uden den ringeste værdi.[3]) Det tyske konsulat i Aabenraa havde intet at gøre med oprettelsen af tidsfrivilligkorpset, men Lanwer har forklaret, at det var hans opfattelse, at initiativet var kommet fra folkegruppen, idet man ønskede korpset af taktiske grunde for at undgå yderligere krav fra SSs side om frivillige. På denne måde opnåede man også, at et større antal mænd kunne forblive i Sønderjylland og fortsætte deres arbejde indenfor den politiske organisation.[4])

Dr. Bests stilling.

Dr. Best har afgivet forskellige forklaringer angående korpsets oprettelse. Kort efter sin ankomst til landet blev han, enten af Kassler eller dr. Møller, underrettet om, at spørgsmålet om oprettelsen af tidsfrivilligkorpset var blevet akut. Der blev overfor ham anført to motiver: et værnemagtsmotiv og et folkegruppemotiv. Det var hans indtryk, at værnemagtens ønske var blevet grebet af folkegruppen, der på denne måde kunne få opfyldt sit ønske om at skåne folkegruppen. Senere har dr. Best udtalt, at folkegruppen var ude for et stærkt pres fra tysk side, hvorfor lederne kom ind på den tanke, at de, der ikke havde meldt sig til SS, skulle melde sig til værnemagten her i landet. På den måde kunne de undgå SS, og derfor var oprettelsen af korpset et ønske fra folkegruppens side.

For dr. Best forelå der tre synspunkter: 1. Som rigsbefuldmægtiget var han mere interesseret i, at værnemagten fik frivillige her i landet end andetsteds. 2. Han anså sig selv for personlig ansvarlig for folkegruppen. 3. Overfor Berlin ville han gerne kunne forevise en nydannelse, der var en frugt af hans egen politiske virksomhed i Danmark. Derfor tog han initiativet til mødet mellem von Hanneken og dr. Møller. I underretten har han forklaret, at han ved denne lejlighed foreslog, at folkegruppen skulle have en militær uddannelse, således at indkaldelserne fandt sted indenfor rammerne af SS.[5]) Da han også af menneskelige og politiske grunde ønskede at bremse den stærke udnyttelse af folkegruppen, henvendte han sig til Berger og gjorde sagen klar for ham „med alle mulige skønne talemåder". Resultatet blev Bergers brev af 3. december. Da han selv den 23. februar telegraferede til Ausw. Amt, måtte han regne med, at telegrammet ville komme til SSs kundskab. Derfor skjulte han det sande formål med korpset. Telegrammet var en slags camouflage, og hans korrespondance med Ausw. Amt må ikke opfattes dokumentarisk, men som instru-

[1]) Toepkes forklaring til rapport af 6. februar 1948. A. nr. 401.

[2]) A. nr. 393, note 1.

[3]) Schönfeldts forklaring til rapport af 13. maj 1946. A. nr. 396.

[4]) Lanwers forklaring til rapport af 1. oktober 1946. A. nr. 397.

[5]) Senere har dr. Best på grundlag af sine kalenderoptegnelser hævdet, at han ikke deltog i dette møde. A. nr. 393, note 1.

menter, han anvendte for at nå sit mål.[1]) Kassler, der var dr. Bests medarbejder i sager angående folkegruppen, har oplyst, at han ikke med sikkerhed erindrer, på hvilken måde det folketyske tidsfrivilligkorps er blevet oprettet. Han husker dog, at lederen af den lokale gruppe i København, Johansen, havde indfundet sig på gesandtskabet og meddelt, at han havde sat sig i forbindelse med oberstløjtnant Mauff og Julius Dalldorf om udvidelsen af tidsfrivilligtjenesten til også at omfatte danske statsborgere. Kassler havde iøvrigt betænkeligheder ved denne udvidelse udfra folkeretlige synspunkter. Derfor drøftede han spørgsmålet med Reichel i Ausw. Amt, som ikke delte Kasslers opfattelse.[2])

Kanstein mener, at værnemagten var interesseret i korpsets oprettelse.

En anden af dr. Bests medarbejdere, Kanstein, har forklaret, at det var ham bekendt, at værnemagten havde stor interesse i korpsets oprettelse, og at Renthe-Fink havde fortalt ham, at han havde talt med general Lüdke herom. Det var hans indtryk, at værnemagten ønskede korpset oprettet, fordi der var mangel på soldater ved fronterne.[3])

Dr. Møller siger, at det var værnemagten, som ønskede et tidsfrivilligkorps.

Fra folkegruppens ledende folk er der blevet givet en række forskellige forklaringer, hvoraf flere afviger stærkt fra von Hannekens og dr. Bests. Dr. Møller har forklaret, at von Hanneken forudså, at der i tilfælde af en allieret invasion kunne blive tale om generalstrejke, hvorfor han anså det for ønskeligt, om man havde en organisation, der kunne besætte og betjene livsvigtige virksomheder, særlig i Nordslesvig, men også i den øvrige del af Jylland. Desuden ønskede han de folk indregistreret, som havde førerbevis og eventuelt kunne anvendes ved transporttjenesten. Da han havde fået meddelelse herom, vist gennem oberstløjtnant Mauff, opsøgte han von Hanneken og fik oplysning om, hvad de tidsfrivillige skulle anvendes til. Han har også senere holdt fast ved, at initiativet til korpsets oprettelse ikke er kommet fra folkegruppen, men at tanken er udgået fra von Hanneken, eventuelt gennem det tyske gesandtskab. Han har dog udtalt, at han kunne tænke sig, at de tyske officerer, der uddannede de rigstyske Noteinsatzpflichtige, har haft den tanke, at også danske statsborgere kunne tage del heri, og at det var den første spire til korpsets oprettelse. Dr. Møller var iøvrigt ikke modstander af denne tanke. Til støtte for sin påstand har han redegjort for de forhandlinger, han har ført med Vomi om denne sag. Behrends havde betænkeligheder, fordi SS hidtil havde hævdet, at alle frivillige skulle gå ind i SS. Senere fik han dog besked fra Behrends om, at oprettelsen af korpset var et tysk militært krav, som man måtte bøje sig for, og samtidig oplyste Behrends, at sagen var drøftet med Ausw. Amt og var i orden. Derefter var det, han forelagde sagen for det lille politiske råd.[4]) Denne oplysning synes dog ikke at stemme med, at Peter Larsens opråb allerede blev udsendt den 15. januar, mens dr. Best først den 23. februar gav Ausw. Amt meddelelse om sagen og der iøvrigt endnu i februar stadig var tale om, at SS skulle sørge for indkaldelserne.

Dr. Møllers udtalelser på møder i februar og marts 1943.

Dr. Møller har iøvrigt selv på nogle møder i februar og marts været inde på begrundelsen for tidsfrivilligkorpset. Den 14. februar talte han i Haderslev og opfordrede enhver folketysk mand til at melde sig som tidsfrivillig, „da det under de givne omstændigheder ville være en meget beroligende følelse at have en skyder i hånden“[5].)

---

[1]) A. nr. 393, note 1.

[2]) Kasslers forklaring til rapport af 19. maj 1947. A. nr. 398.

[3]) A. nr. 393, note 1.

[4]) Møllers forklaring til rapport af 17. juni 1945. A. nr. 393 med note 1.

[5]) Lanwers referat af mødet den 16. februar 1943. A. nr. 107.

Og den 14. marts talte han i Tinglev, hvor han begrundede nødvendigheden af en tidsfrivilligtjeneste med muligheden af et angreb på Jylland og den danske befolknings tyskfjendtlige indstilling, der i tilfælde af en invasion kunne blive livsfarlig for folketyskerne. Han gentog sine ord fra Haderslev om, at det var beroligende at have en skyder i hånden, „tilmed da der sikkert foruden mig står en stor del af underlederne på danskernes sorte liste".[1])

Folkegruppeledelsens forklaringer.

Peter Larsen har ligeledes hævdet, at opfordringen til at oprette korpset var kommet fra von Hanneken,[2]) og at det kun var modstræbende, at dr. Møller gik med hertil. Han har forklaret, at dr. Møller i det lille politiske råd sagde, at det var von Hanneken, der ønskede korpset oprettet. Peter Callesen, Asmus Wilhelm Jürgensen og dr. Clausen har forklaret nogenlunde det samme. Jes P. Petersen mener, at dr. Møller havde oplyst, at der var udstedt en førerbefaling om oprettelse af tidsfrivilligkorps, og at der for Nordslesvigs vedkommende var kommet en henvendelse fra værnemagten. På denne måde, sagde dr. Møller, kunne man også tjene hjemstavnens interesser og undgå større tab ved fronten. Stehr mener ikke, der var tale om nogen ordre fra værnemagten, og Peter Petersen har udtalt, at tidsfrivilligkorpset efter hans opfattelse blev oprettet efter indtrængende ønske fra folkegruppen. Første gang han hørte tale herom, var på et større møde, hvor nogle af de tilstedeværende sagde, at efter at de tyske statsborgere var blevet Noteinsatzpflichtige, skulle man også se at få folketyskerne med. Også Harboe Kardel mener, at det var folkegruppen, der tog iniativet, mens Jef Blum har udtalt, at oprettelsen „er sket efter Princippet to Sjæle een Tanke".[3])

Peter Larsen om et brev fra Kanstein.

Det er ikke blot med hensyn til spørgsmålet om, hvem der har taget initiativet til oprettelsen af tidsfrivilligkorpset, at påstand står mod påstand. Det samme gælder også en påstået godkendelse fra dansk side af korpset. Peter Larsen har forklaret, at dr. Møller under forhandlingerne havde forlangt, at man fra den danske regering fik en skriftlig erklæring eller i hvert fald en udtalelse om, at regeringen gav sit samtykke til oprettelsen af korpset.[4]) Selve organiseringen af korpset begyndte kort tid efter, at det tyske gesandtskab skriftligt havde meddelt partiet, at den danske regering havde givet sin tilladelse til denne organisation. Skrivelsen var, såvidt han husker, stilet til dr. Møller og underskrevet af Kanstein. Indholdet var omtrent således: „Forhandlingerne med den danske Regering angaaende Oprettelsen af Zeitfreiwilligen-Organisation er resulteret i, at den danske Regering (saa vidt Kpt. husker, stod der i Skrivelsen Justitsministeriet) ikke har noget at indvende imod Oprettelsen af nævnte Organisation". Skrivelsen blev brændt kort før kapitulationen sammen med de øvrige akter vedrørende tidsfrivilligorganisationen.

Dr. Møllers forhandlinger med Kanstein.

Dr. Møller har oplyst, at han efter samtalen med von Hanneken forhandlede med Kanstein, der lovede at skaffe de danske myndigheders tilladelse til oprettelsen af korpset. Et par dage senere meddelte han mundtligt, at sagen var i orden. Derefter rejste dr. Møller til Sønderjylland, hvor der afholdtes møde i det lille politiske råd. Da var der allerede kommet en skrivelse fra Kanstein, hvori det meddeltes, at de danske myndigheder havde givet tilladelse til korpsets oprettelse.[5]) Desuden

---

[1]) Lanwers referat af talen i skrivelse af 15. marts 1943 til gesandtskabet. A. nr. 159.

[2]) Peter Larsens forklaring til rapport af 20. juli 1945. A. nr. 394.

[3]) A. nr. 393, note 1.

[4]) A. nr. 393, note 1.

[5]) Peter Larsens forklaring til rapport af 20. juli 1945. A. nr. 394 med note 1.

har dr. Møller forklaret, at han allerede ved de første forhandlinger gjorde general von Hanneken opmærksom på, at der måtte træffes en ordning med de danske myndigheder med hensyn til spørgsmålet om de tidsfrivilliges adgang til at bære våben. Gennem dr. Best blev der rettet henvendelse til justitsministeriet angående tilladelse til, at de tidsfrivillige var i tysk uniform, og til, at der blev foretaget uddannelse i skydning. Gennem Kanstein fik han meddelelse om, at denne side af sagen var i orden. En del af de tidsfrivillige havde været betænkelige ved at deltage i tjenesten, fordi de mente, de kunne få vanskeligheder med de danske myndigheder i anledning af disse spørgsmål.[1]) Senere har dr. Møller dog ændret denne forklaring, idet han har oplyst, at han af den skrivelse, hvori Kanstein meddelte, at spørgsmålet om uniformerne til de tidsfrivillige var i orden, havde fået det indtryk, at korpset var blevet billiget af den danske regering, eller at denne i hvert fald ikke havde noget derimod at erindre.

Folkegruppeledelsens og Kansteins forklaringer om brevet.

Kortsch, der engang i anledning af nogle forestående forhandlinger om de tidsfrivillige, skulle ordne de skrivelser, der angik dette spørgsmål, hævder ligeledes at have set skrivelsen fra Kanstein angående dansk tilladelse til korpsets oprettelse. Derimod siger Peter Callesen, der brændte akterne vedrørende de tidsfrivillige, at han først så dem igennem, men at der ikke blandt dem var nogen skrivelse fra Kanstein. I april 1945 havde han iøvrigt ladet sin biblioteksassistent afskrive en del breve vedrørende tidsfrivilligtjenesten, men i denne afskrift findes brevet i hvert fald ikke. En del af det lille politiske råds medlemmer, nemlig Peter Petersen, Stehr, Jes P. Petersen og Kardel, hævder aldrig at have hørt om Kansteins skrivelse under drøftelserne i rådet, Callesen, Jef Blume og dr. Clausen er usikre. Asmus Jürgensen husker dr. Møllers omtale heraf. Kanstein har selv flere gange afgivet forklaring om spørgsmålet.[2]) Han har i foråret 1943 forhandlet med dr. Møller og Stehr om uniformsspørgsmålet, men han har ikke sendt dem nogen skrivelse herom, idet han aldrig har korresponderet direkte med den tyske folkegruppe og specielt ikke vedrørende tidsfrivilligkorpset, idet dette tilkom folkegruppereferentent, Kassler.[3]) Det er muligt, at han overfor dr. Møller har udtalt, at han ville forsøge at få en ordning med den danske regering.[4]) Iøvrigt var han på daværende tidspunkt klar over, at korpsets oprettelse ikke var i overensstemmelse med folkerettens bestemmelser, og at der til legalisering krævedes en overenskomst med den danske regering. Direktør Svenningsen gjorde ham opmærksom på korpsets folkeretsstridige krakter, og at der derfor måtte „træffes en Modus mellem den tyske og den danske Regering", men det er ikke Kanstein bekendt, at en sådan aftale fandt sted. Andre danske myndigheder har han ikke drøftet tidsfrivilligspørgsmålet med. Når han selv havde en anden mening, anser han det for endnu mere usandsynligt, at han skulle have meddelt dr. Møller, at der forelå dansk billigelse, og han mindes heller ikke at have fået ordre af dr. Best til at sende en sådan skrivelse. Dr. Best har i forbindelse hermed erklæret, at han ikke kan forstå, at Kanstein skulle have skrevet til folkegruppen, som hørte under Kasslers ressort.[5])

Spørgsmålet om dansk tilladelse til korpsets oprettelse.

Fra folkegruppens side foreligger der ikke blot en påstand om, at Kanstein skal have sendt folkegruppen et brev om dansk tilladelse til organisationens opret-

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 17. juni 1945. A. nr. 393.
[2]) A. nr. 394, note 1.
[3]) Kansteins redegørelse af 29. april 1948. A. nr. 403.
[4]) A. nr. 394, note 1.
[5]) A. nr. 403 og nr. 394, note 1.

telse. Men der er også indenfor det lille politiske råds medlemmer nogenlunde enighed om, at dr. Møller har udtalt, at der forelå tilladelse fra den danske regering. Flere mener dog, at udtalelsen ikke er fremkommet på det første møde om sagen, men under et senere møde. Dr. Møller har forklaret, at dr. Best havde udtalt sig således overfor ham, at der for ham ikke kunne være mindste tvivl om, at korpsets lovlighed var godkendt af den danske regering, idet dr. Best sagde, at han havde henvendt sig til Scavenius herom.

Dr. Best har ikke truffet aftale med den danske regering.

Dr. Best selv har udtalt, at korpsets oprettelse efter hans mening var uangribelig, fordi det rent teknisk holdt sig indenfor rammerne af den indkaldelse til SS, som allerede fandt sted, og som han anså for lovlig, en opfattelse, der også stemmer med udtalelsen i hans telegram til Ausw. Amt af 23. februar 1943. Han kan ikke huske, om han skriftligt har underrettet den danske regering om, at korpset var blevet oprettet. I hvert fald har der ikke foreligget nogen overenskomst med eller nogen sanktion fra denne. Den var efter hans opfattelse ikke nødvendig. Men han „havde det i hovedet", at Scavenius var blevet underrettet om oprettelsen. Han mener i første halvdel af året 1943 at have talt med statsministeren om de tidsfrivillige, og han erindrer ikke, at der kom nogen protest fra ham. Det er hans bestemte opfattelse, at han skriftligt eller mundtligt har givet dr. Møller „Besked om, at Sagen var i Orden, d. v. s. i Overensstemmelse med, hvad Vidnet (d. v. s. Best) foran har forklaret. Da Dr. Møller ikke er Jurist, kan han efter Vidnets Mening have faaet den Opfattelse, at der forelaa en Overenskomst eller Sanktion fra den danske Regerings Side".[1])

Scavenius og udenrigsministeriet kender intet til forhandlinger om tidsfrivilligorganisationen.

Scavenius har dog udtalt, at han ikke har nogen erindring om en samtale med dr. Best om de tidsfrivillige, og iøvrigt ville en sådan mundtlig meddelelse være uden betydning, idet der ikke kan foreligge nogen overenskomst eller sanktion fra dansk side, uden at dette må fremgå af akterne. Men i et referat, som det danske udenrigsministerium har udarbejdet den 25. juni 1945, hedder det: „Derimod fremgaar det ikke af Akterne, at der paa noget Tidspunkt er ført Forhandlinger med den danske Regering om Udvidelse af Zeitfreiwilligendienst til at omfatte danske Statsborgere". Også fra justitsministeriets side er det udtalt, at der ikke er blevet ført forhandlinger med dette ministerium herom.[2])

Kassler har ikke forhandlet med udenrigsministeriet før korpsets oprettelse. Senere drøftelser med Hvass og H. J. Hansen.

Dr. Kassler havde som nævnt betænkeligheder ved oprettelsen af det folketyske tidsfrivilligkorps. Han har forklaret, at efter at han i Berlin havde forhandlet med Reichel om sagen, drøftede han spørgsmålet med det danske udenrigsministerium, enten daværende afdelingschef Hvass eller kontorchef Hansen, idet man fra dansk side begyndte drøftelsen og gjorde opmærksom på, at oprettelsen var uforenelig med Danmarks neutralitet, mens Kassler anførte, at der i virkeligheden ikke var tale om andet end hvervning til almindelig soldatertjeneste. Senere har han ved en given lejlighed underrettet mindretallet om gesandtskabets og det danske udenrigsministeriums stilling til sagen. Direktør Hvass har dog udtalt, at han ikke erindrer at have talt med Kassler om dette spørgsmål, og gesandt Hansen har ikke nogen erindring herom, men tør ikke nægte muligheden af, at Kassler i forbigående kan have nævnt sagen, men nogen egentlig drøftelse heraf har der i hvert fald ikke fundet sted mellem ham og Kassler. Iøvrigt husker Kassler med sikkerhed, at gesandtskabet ikke har ført forhandlinger med det danske udenrigsministerium forud for korpsets oprettelse, hverken om dansk tilladelse hertil eller indforståelse hermed. Han erindrer også, at

[1]) A. nr. 400, note 1.

[2]) Scavenius' forklaring, afgivet til politimester Brix 30. januar 1948. A. nr. 400 med note 1.

dr. Best sagde, at de danske myndigheder først skulle underrettes, efter at der var truffet bestemmelse om korpsets oprettelse, og han har ikke sendt folkegruppeledelsen noget brev angående den danske regerings tilladelse.[1])

Den danske regering har ikke givet tilladelse til at oprette korpset.

Af de foreliggende udtalelser fra dr. Best, Kanstein og Kassler fremgår det således, at der ikke er nogen af dem, som skriftligt eller mundtligt har givet folkegruppen meddelelse om, at der forelå tilladelse fra den danske regering til korpsets oprettelse, og ingen af dem har erindring om at have ført forhandlinger med udenrigsministeriet eller andre derom, selvom de mener, at spørgsmålet er blevet berørt under forskellige samtaler. Den danske udenrigsminister og de danske embedsmænd kender intet til samtaler om tilladelse, og der findes intet som helst herom i udenrigsministeriets og justitsministeriets akter. Dr. Bests telegram af 23. februar til Ausw. Amt viser også, at han på dette tidspunkt, altså over en måned efter at folkegruppen havde udsendt sit opråb om oprettelse af korpset, ikke havde været i kontakt med den danske regering.

Folkegruppens ønsker med hensyn til uddannelse og anvendelse.

Da von Hanneken førte de første forhandlinger med folkegruppen, blev der fra dennes side fremsat forskellige ønsker. Von Hanneken mente ikke uden videre at kunne tage stilling til disse og forlangte, at ønskerne med hensyn til uddannelse blev forelagt ham i skriftlig form. Principielt gav han dog tilladelse til, at uddannelsen måtte ske gennem værnemagten som ønsket af dr. Møller. Der gik derefter nogen tid, inden han modtog den skriftlige formulering af folkegruppens forslag. Der var, såvidt han husker, fra værnemagtens side betænkeligheder med hensyn til spørgsmålet om anvendelsesområdet, idet folkegruppen ønskede de tidsfrivillige sat ind efter dens eget forgodtbefindende. Desuden ville den kun have de folk udtaget til underførere, som partimæssigt var dadelfri, men også på dette punkt var der betænkeligheder fra værnemagtens side. Omsider blev der opnået enighed mellem folkegruppen og oberstløjtnant Leder, der på det tidspunkt var første generalstabsofficer, og derefter blev der givet ordre til uddannelsen.[2])

Mødeordre for de tidsfrivillige. Edsaflæggelse.

Den 22. marts 1943 udsendte garnisonskommandanten på Søgaard en mødeordre, hvorefter de tidsfrivillige skulle melde sig til uddannelse den 24. marts. Da de frivillige mødte første gang, holdt majoren en tale til dem, og de fik derefter forelæst en løfteformular, hvori de lovede Føreren troskab og erklærede sig villige til om fornødent at sætte livet ind. Efter at den var forelæst et par gange, hævede alle på kommando den højre hånd til den tyske hilsen og gentog løfteformularen efter officeren punkt for punkt. Derefter begyndte uddannelsen. Foruden det mundtlige løfte måtte de tidsfrivillige også underskrive en skriftlig formular af samme indhold som den, hvorpå de havde aflagt ed.[3])

Uddannelsen kan først afsluttes 1. juni. 1600 tilmeldinger.

Det havde oprindelig været Himmlers mening, at uddannelsen skulle være afsluttet inden 1. april,[4]) men den 29. april fik Berger fra Germanische Leitstelle meddelelse om, at den ville trække ud til 1. juni, men at der dog allerede nu i nødstilfælde kunne ske indsats med våben. Det oplystes samtidig, at tallet af tidsfrivillige var steget til 1 600, men at disse ikke kunne uddannes på SS-skolen Høveltegaard, da de skulle passe deres civile arbejde. Ansvaret for uddannelsen havde dr. Best overdraget til oberstløjtnant Mauff, mens SS-Sturmbannführer Boysen havde overtaget mandska-

[1]) Kasslers forklaring til rapport af 19. maj 1947. A. nr. 398 med note 2.

[2]) von Hannekens redegørelse af 6. februar 1948. A. nr. 402.

[3]) A. nr. 366 og 367, sml. A. nr. 396.

[4]) Se s. 146.

bets ideologiske skoling.[1]) Det var heller ikke muligt, efter hvad dr. Best havde oplyst, at sammenfatte de tidsfrivillige i en alarmbataillon, da indsatsen måtte ske ved de enkelte hærgrupper i mindre grupper og på forskellige steder. Værnemagten havde overtaget uddannelse og udrustning.[2])

Himmler ønsker stadig, at de tidsfrivillige skal høre under SS.

Himmler ville dog ikke uden videre opgive den oprindelige tanke om, at de tidsfrivillige skulle høre under SS, og han pålagde derfor legationsråd Wagner, der var forbindelsesofficer mellem SS og Ausw. Amt, at bede von Ribbentrop om, at dr. Best opsøgte rigsføreren under sit næste besøg i Berlin, bl. a. for at drøfte, „i hvilken form de folke- og rigstyskere, der nu uddannes militært i uddannelsesenheder i Danmark, også kan blive tilsvarende forberedt til indsats indenfor SS". Hertil bemærkede rigsudenrigsministeren, at for at undgå vanskeligheder med SS måtte det på forhånd gøres klart, at rigsføreren ikke kunne træffe nogen overenskomst med dr. Best. Rigsføreren måtte i legationsråd Wagners nærværelse drøfte spørgsmålet om indsættelse af folke- og rigstyskere, og Wagner måtte derefter foretage indberetning derom, hvorefter Ausw. Amt eller rigsudenrigsministeren selv måtte træffe afgørelsen. Han skulle dog henvise til, at så mange folke- og rigstyskere som muligt kunne indsættes i SS.[3])

Pres på dem, der ikke melder sig.

Fra tysk side blev der lagt pres på dem, der ikke havde meldt sig som tidsfrivillig. Fr. Bossen, der var afdelingsleder i Tinglev, har forklaret, at han i henhold til ordre lod sine Blockwarte gå rundt med tegningslister. Henvendelsen fandt sted både til ikke-partimedlemmer og til de medlemmer, der ikke havde meldt sig. Også andre steder blev en lignende fremgangsmåde anvendt. I Sønderborg udsendte garnisonskommandanten den 13. maj 1943 en indkaldelsesordre, hvori det hed: „Til trods for, at De er blevet underrettet om, hvor vigtigt og nødvendigt det er at deltage i tjenesten som tidsfrivillig, har De endnu ikke meldt Dem til denne tjeneste. De opfordres herved til at give møde på kasernen i Sønderborg den 17. maj 1943 klokken 19 for at modtage oplysninger om antagelsen til tjenesten som tidsfrivillig".[4])

Også Hauptfeldwebel Schönfeldt i Aabenraa har oplyst, at folk, der havde ladet sig hverve som tidsfrivillige, har fortalt ham, at der var blevet lagt et stærkt moralsk, erhvervsmæssigt og politisk pres på de uvillige, så man kunne få alle til at melde sig. Der blev henvist til den forventede tyske sejr, og de, der havde meldt sig til SS, men endnu ikke havde fået indkaldelse, blev gjort opmærksom på, at de snarest kunne blive indkaldt som soldat.[5])

De tidsfrivilliges opgaver.

Von Hanneken har forklaret, at de tidsfrivillige udelukkende skulle bruges som en slags vagtmandskab, der skulle bevogte livsvigtige objekter. De skulle ikke sættes ind i forreste kamplinie, idet deres uddannelse slet ikke kvalificerede dem hertil. I givet fald ville de dog sikkert være blevet benyttet til nedkæmpelse af fjendtlige faldskærmsfolk.[6]) Hauptfeldwebel Schönfeldt har oplyst, at det i retningslinier fra den øverstbefalende blev angivet, at de i tilfælde af invasion skulle sættes ind til understøttelse af værnemagten, dog ikke som nogen kampafdeling og kun i den snæv-

---

[1]) Da Larsen og Jef Blume den 16.—19. marts 1943 forhandlede med SS-Ersatzkommando i København, drøftede man også spørgsmålet om skoling, som folkegruppen ikke anså for nødvendig. Da der ikke var nogen skolingsleder forhånden, skulle SS-Ersatzkommando se at få skolingen afblæst. A. nr. 323.

[2]) A. nr. 368.

[3]) A. nr. 370.

[4]) A. nr. 369 med note 1.

[5]) A. nr. 396.

[6]) von Hannekens forklaring til rapport af 12. december 1947. A. nr. 399.

rere hjemstavn. Desuden skulle de beskytte vigtige objekter og virke som førere af trægasgeneratorvogne.[1]) Også Peter Larsen og dr. Møller har i deres forklaringer fremhævet, at de tidsfrivillige kun skulle anvendes i tilfælde af invasion, først og fremmest ved beskyttelse af vigtige objekter,[2]) og i en skrivelse fra Organisationsamt til dr. Møller af 12. november 1943 er opgaverne præciseret således: De tidsfrivillige havde kun forpligtet sig til indsats i tilfælde af invasion, d. v. s., at de, hvis værnemagten blev nødt til at drage bort, skulle overtage beskyttelsen af bygninger og anlæg.[3])

Korpset sættes ind 29. august 1943.

Da det i august 1943 trak op til et brud mellem danskere og tyskere, spurgte kaptajn Smidt i København, om der var tale om at anvende de tidsfrivillige „ i tilfælde af indrepolitiske danske konflikter". Efter Stehrs opfattelse havde han herved givet udtryk for, at dr. Møller ikke ønskede en sådan anvendelse. I svaret hed det, at der principielt ikke var regnet med at anvende de tidsfrivillige mod danskere. Denne besked blev dog formodentlig ikke kendt i Nordslesvig før begivenhederne den 29. august.[4]) I hvert fald blev de tidsfrivillige, da undtagelsestilstanden blev proklameret, mange steder udkommanderet til tjeneste og anbragt i kasernerne. De blev bl. a. anvendt til patrouillering, som tolke og til at udstede kørselstilladelser og passersedler, i enkelte tilfælde også til at foretage arrestationer. Fra folkegruppens side opfattede man dette som stridende mod de trufne aftaler, og dr. Møller protesterede øjeblikkeligt overfor de pågældende kommandanter. Da han ikke kunne få disse til at indse, at de havde båret sig forkert ad, rejste han til København.

Dr. Møller klager til von Hanneken.

I dr. Bests og Kansteins nærværelse henvendte han sig til von Hanneken med sine klager.[5]) Dr. Best har forklaret, at det også var imod hans vilje, at de tidsfrivillige var blevet sat ind ved denne lejlighed, og han havde også det indtryk, at von Hanneken var overrasket.[6]) På et underførermøde i Tinglev den 26. september 1943 kunne dr. Møller oplyse, at han havde rådført sig med den øverstbefalende og fundet fuld forståelse for sine betænkeligheder;[7]) senere har han afgivet en anden forklaring, nemlig at von Hanneken på mødet ikke kunne indse, at der var begået nogen fejl, og ikke mente, at han kunne modtage nogen belæring af dr. Møller om, hvornår værnemagten kunne disponere eller ikke disponere over mandskabet. Hertil svarede dr. Møller, at hvis dette standpunkt blev fastholdt, måtte han forbeholde sig at spørge de tidsfrivillige, om de betingelsesløst ville blive stående i organisationen, eller om de kun ville tilhøre denne på de gamle betingelser. Han kunne ikke modtage nogen ordre fra von Hanneken, når den medførte udvidelse af de forpligtelser, som de frivillige havde påtaget sig. Han ville frit kunne se disse mennesker i øjnene.

Da von Hanneken og dr. Møller ikke kunne blive enige, greb dr. Best mæglende ind, men dr. Møller stod fast på sit standpunkt, og det endte med, at mødet blev hævet, og dr. Best, Hanneken og Kanstein fortsatte derefter drøftelserne alene. Det endelige resultat af forhandlingerne i København blev, at samtlige tidsfrivillige

[1]) Schönfeldts forklaring til rapport af 13. maj 1946. A. nr. 396.

[2]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 17. juni 1945. A. nr. 393. Peter Larsen til rapporter af 13. juni og 20. juli 1945. A. nr. 392 og 394; sml. A. nr. 359 og 363.

[3]) A. nr. 373; sml. A. nr. 125.

[4]) Stehr til dr. Møller 6. september 1943. A. nr. 371.

[5]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 17. juni 1943. A. nr. 393; på mødet i Tinglev nævnte dr. Møller selv arrestationen af danskere. A. nr. 125.

[6]) A. nr. 399, note 2.

[7]) Det tyske konsulats referat af mødet i skrivelse til dr. Best 29. september 1943. A. nr. 125.

skulle spørges, om de ville fortsætte tjenesten betingelsesløst indenfor Danmarks grænser, eller om de kun ville tjene under de oprindelige vilkår. Korpset skulle udelukkende anvendes mod ydre fjender.[1])

Peter Larsen nægter at afgive tidsfrivillige til vagttjeneste i København.

Også på anden måde viste folkegruppeledelsen på denne tid, at den ikke ville gå med til alle ønsker eller krav. I tiden omkring den 29. august kom der en opfordring gennem oberstløjtnant Mauff i Kolding til folkegruppen om at stille 70—100 tidsfrivillige til vagttjeneste i København. Dr. Møller var på rejse, og Peter Larsen gav på egen hånd afslag. Efter hvad han selv senere har forklaret, spurgte man fra tysk side: „Hvem er da denne Oberløjtnant P. Larsen, der ikke parerer Ordre?"[2]) Den 13. september udsendte Organisationsamt en skrivelse, der påbød, at al hvervning af tidsfrivillige til en sådan vagttjeneste straks skulle indstilles. Den øverstbefalende havde befalet, at der ikke skulle sendes folketyske frivillige til København.[3])

„Die zweite Befragung".

Også blandt de tidsfrivillige selv var der stor utilfredshed med, at korpset var blevet indkaldt den 29. august. Da Peter Larsen afholdt møde i Tønder for at spørge de tidsfrivillige, hvem der ville yde „fuld indsats", kom det til en skarp diskussion, idet man fra de menige medlemmers side kritiserede indkaldelserne. Flere deltagere i mødet har forklaret, at Larsen optrådte meget uforskammet og kom i skænderi med flere af de frivillige. Angående denne henvendelse til de tidsfrivillige, „die zweite Befragung", som den er blevet kaldt, har Larsen oplyst, at han rejste rundt i 17 byer for at spørge medlemmerne. På møderne udtalte han som sin mening, at de, der ville melde sig til fuld indsats, i virkeligheden hørte hjemme ved fronten.[4]) Også dr. Møller afholdt møder vedrørende denne sag.[5]) Omkring midten af november 1943 var aktionen afsluttet.[6]) Efter dr. Møllers og Peter Larsens samstemmende udtalelser var udbyttet blevet meget ringe, idet kun 30 af de ca. 1 500 tidsfrivillige meldte sig til fuld indsats.[7])

Toepke mødes med folkegruppeledelsen.

I den følgende tid gik arbejdet med de tidsfrivilliges uddannelse nogenlunde i stå, bl. a. også på grund af uklarhed med hensyn til spørgsmålet om erstatning i tilfælde af krigsbeskadigelse eller død. Men efter at Toepke i november 1943 havde afløst Leder som første generalstabsofficer, kom der atter gang i arbejdet. Toepke kom til Aabenraa i januar 1944 for at inspicere tropperne og få oplysninger om tidsfrivillig-organisationen. Han havde et møde med folkegruppeledelsen, og han blev her klar over, at forholdet mellem von Hanneken og folkegruppen ikke var godt, og samtidig fik han indtryk af, at ledelsen selv ville bestemme over de tidsfrivilliges indsats og selv ville have kommandoen over dem. Derfor besluttede han sig til at arrangere et møde mellem von Hanneken og folkegruppeledelsen.[8])

Møde i Silkeborg.

Dette møde fandt sted i Silkeborg i januar 1944.[9]) Folkegruppens repræsentanter ved mødet var dr. Møller, Peter Laren og Peter Petersen, og fra værnemagtens

[1]) A. nr. 393 med note 2, A. nr. 125 og 373 med note 1.
[2]) Peter Larsens forklaring til rapport af 20. juli 1945. A. nr. 394.
[3]) A. nr. 372.
[4]) Rapport af 13. juni 1945 og Peter Larsens forklaring hertil. A. nr. 392.
[5]) A. nr. 393, note 2.
[6]) Organisationsamt til dr. Møller 12. november 1943. A. nr. 373. Her tales om „die zweite Befragung".
[7]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 17. juni 1945. A. nr. 393, og Peter Larsens til rapport af 13. juni 1945. A. nr. 392.
[8]) Toepkes forklaring til rapport af 6. februar 1948. A. nr. 401.
[9]) Mødet må have fundet sted nogle dage inden 3. februar. A. nr. 374, note 1.

side deltog von Hanneken, stabschef oberst Colani, v. Münchow, Toepke og kaptajn Smidt fra Aabenraa.

Allerede under drøftelserne i Aabenraa havde Peter Larsen afvist tanken om, at værnemagten skulle kunne disponere over tidsfrivilligkorpset eller dele deraf udenfor Nordslesvig. I Silkeborg stod folkegruppeledelsen på det samme standpunkt, ligesom man også holdt fast ved, at de frivillige ikke måtte blive sat ind mod den danske befolkning. Værnemagten ønskede i hvert fald at få dispositionsret over en del af korpset, og dette gik folkegruppens repræsentanter med til, idet dr. Møller samtidig holdt fast ved, at heller ikke denne del af korpset måtte sættes ind mod den danske befolkning, men kun måtte forrette etapetjeneste. Toepke har dog hertil bemærket, at de to tidligere officerer, Møller og Larsen, måtte være klar over, at værnemagten i en given situation ikke kunne holde et sådant løfte, idet de tidsfrivillige ville være blevet sat ind, hvis den danske modstandsbevægelse i tilfælde af invasion var gået til angreb i etapeområdet.[1])

De tidsfrivillige deles i to grupper.

Både Toepke og von Hanneken har forklaret, at man på mødet blev enig om, at de tidsfrivillige skulle spørges påny.[2]) Meget tyder dog på, at dette ikke er sket,[3]) men at man i stedet for at forhandle med alle de frivillige ganske simpelt delte korpset i to dele, således at de yngre årgange indtil årgang 1900, ialt ca. 750 mand,[4]) skulle gøre etapetjeneste for værnemagten, mens ældre årgange skulle forblive i Nordslesvig.[5]) Efter at Selbstschutz var blevet oprettet, byttede man, efter hvad dr. Møller har oplyst, i nogen grad om på de to grupper.[6]) Den 9. februar kunne Organisationsamt meddele bogtrykker Kley, at ca. 50 pct. af de tidsfrivillige skulle holdes rede til andre opgaver end beskyttelse af bygninger og anlæg i Nordslesvig. Iøvrigt foretog værnemagten selv en inddeling af styrken med henblik på den lokale beskyttelse af bygninger m. m.[7])

Nyhvervning til korpset.

Samtidig med, at denne inddeling af de tidsfrivillige fandt sted, satte der en ny hvervning af tidsfrivillige ind. I en henvendelse til en af SK-førerne udtaltes det, at hvervningen skete efter ønske fra den øverstbefalende,[8]) mens Toepke har forklaret, at dette ikke er rigtigt, men at den sikkert var et resultat af forhandlin-

---

[1]) Toepkes forklaring til rapport af 6. februar 1948. A. nr. 401; sml. von Hannekens forklaring af 6. februar 1948. A. nr. 402.

[2]) Forklaringer til rapporter af 6. februar 1948. A. nr. 401. Både Toepke og von Hanneken har forklaret, at det var efter det første måde i Silkeborg, at „die zweite Befragung" fandt sted, men dette må være forkert, da denne var afsluttet i november 1943. A. nr. 373. Oberfeldwebel Kröger har til rapport af 30. maj 1946 oplyst, at der i foråret 1944 blev afholdt et møde i Aabenraa, hvor de pågældende blev spurgt. Han sætter ligesom von Hanneken og Toepke denne henvendelse i forbindelse med „die zweite Befragung". A. nr. 396.

[3]) Det kunne være nærliggende at formode, at der hos de tyske militærfolk var tale om en sammenblanding af begivenhederne efter mødet i København og efter det første Silkeborg-møde. Peter Larsen har dog også, til rapport af 20. juli 1945, A. nr. 394, forklaret, at de tidsfrivillige efter en ny hvervning skulle melde sig til disse særlige opgaver, men der er ingen tvivl om, at han i sin forklaring blander møderne i København og Silkeborg sammen. Derimod tyder Stehrs skrivelse til dr. Møller 4. marts 1944, A. nr. 378, på, at en sådan fornyet henvendelse har været påtænkt, selvom den aldrig er blevet til virkelighed.

[4]) I referatet af forhandlingerne i Silkeborg den 21. maj opgives antallet til ca. 750 mand. A. nr. 382. Toepke siger, der var tale om 776. A. nr. 401.

[5]) Organisationsamt til kredsledere og SK-kredsførere 25. april 1944. A. nr. 380.

[6]) A. nr. 382, note 1.

[7]) A. nr. 374.

[8]) A. nr. 375.

gerne i Silkeborg, hvor det fra tysk side var blevet pointeret, at man gerne ville vide, hvor mange mand man kunne regne med.[1]) Hvervningen skulle være afsluttet inden 15. marts, og det forventedes, at enhver våbenduelig folketysker fra det 16. leveår og opefter stillede sig til disposition.[2]) Af en månedsberetning fra Vomi fremgik det, at man ikke var tilfreds med resultatet af hvervningen. Det hed iøvrigt i beretningen, at det var påfaldende, „at krigsspekulanterne og tildels også bønderne og storbønderne svigtede". Arbejderne havde derimod næsten uden undtagelse stillet sig til disposition.[3]) Også fra de menige folketyskeres side kom en lignende kritik en enkelt gang til orde. I et brev til Organisationsamt af 19. november 1944 hed det bl. a., „lige så lidt ser man til de rige i tidsfrivilligtjenesten eller i Selbstschutz, de drikker med officererne og køber sig derved fri for tjenesten".[4])

Uddannelse af underførere.

Da der nu påny var ved at komme gang i arbejdet med de tidsfrivillige, tog man også fat på at få uddannet underførere. Efter hvad dr. Møller har forklaret, var man fra folkegruppens side utilfreds med de militære instruktører, som værnemagten stillede til rådighed. De viste ofte for ringe interesse, og der begyndte at komme opløsningstendenser indenfor korpset, så det kunne ske, at ikke engang halvdelen mødte til øvelserne. Det lille politiske råd besluttede derfor at rette henvendelse til von Hanneken for at få uddannet bosiddende folk, der havde de nødvendige forudsætninger, navnlig tidligere tyske frontsoldater. De skulle virke som underførere, der kunne tage sig af instruktionsarbejdet.[5]) Stehr og Jes Peter Petersen har givet en lignende forklaring, mens dr. Clausen mener, at initiativet til en sådan uddannelse efter hans mening udgik fra værnemagten.[6]) Toepke har forklaret, at kaptajn Smidt i Aabenraa, der havde fået overdraget uddannelsen af de tidsfrivillige, foreslog, at der blandt de tidsfrivillige skulle udtages nogle underførere. Det var iøvrigt tanken, at Peter Larsen skulle have kommandoen over de tidsfrivillige, der forblev i Nordslesvig, men han havde ikke fået nogen meddelelse herom.[7]) Denne forklaring er delvis blevet bekræftet af dr. Møller, der har oplyst, at Peter Larsen i tilfælde af en invasion skulle være forbindelsesofficer mellem værnemagten og folkegruppen, idet han skulle være garant for, at de tidsfrivillige ikke af underordnede tyske instanser blev anvendt på anden måde end den, de havde meldt sig til. Man ville undgå en gentagelse af det, der skete den 29. august.[8]) Peter Petersen har oplyst, at det på mødet i Silkeborg blev drøftet, at Peter Larsen skulle være en slags stabsleder for dem, der blev i Nordslesvig.[9])

Folkegruppen ønsker underførere fra SK.

Det var den øverstbefalende, der gav ordre til, at der i Haderslev skulle afholdes sådanne uddannelseskursus, og det blev kommandanten i Aabenraa, der skulle udvælge folk hertil, hvilket påny gav anledning til et spændt forhold mellem værnemagten og folkegruppeledelsen. Dr. Møller og Peter Larsen krævede, at de tidsfrivillige skulle bringes i nærmere forbindelse med partiet på samme måde som SK, og de ville have, at der blev stillet underførere og uddannelsespersonale fra SK,

[1]) Toepkes forklaring til rapport af 6. februar 1948. A. nr. 401.
[2]) A. nr. 375.
[3]) A. nr. 379.
[4]) A. nr. 134.
[5]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 17. juni 1945. A. nr. 393.
[6]) A. nr. 401, note 3.
[7]) Toepkes forklaringer til rapporter af 12. december 1947 og 6. februar 1948. A. nr. 399 og 401.
[8]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 451.
[9]) A. nr. 399, note 6.

altså fra partiorganisationen. Militæret holdt på, at det måtte have den militære føring og den absolutte befalingsmyndighed, og flere tidsfrivillige tilkendegav, at de ikke ville gå med til en forbindelse med partiet. Værnemagten indvilgede dog i, at SK-førere, der var tidsfrivillige, og som havde charge og fronterfaring og iøvrigt var egnede, skulle foretrækkes til de to kursus i Haderslev. Selvom det var kommandanten, der skulle bedømme de enkeltes egnethed, blev det derfor først og fremmest SK-folk, der kom med til disse kursus.[1])

Kursus i Haderslev. Tyske kommunelærere bevilges tjenestefrihed for at kunne deltage i kurset.

Det sidste kursus blev afholdt i dagene 1.—15. marts 1944. Der deltog i dette ialt 58 SK-folk, og der var herefter ialt 120 underførere fra SK til rådighed som instruktører for de tidsfrivillige.[2]) Dette kursus havde iøvrigt også givet anledning til forhandlinger med de danske myndigheder. Tre lærere ved den kommunale skole i Aabenraa, H. Mathiesen, O. Kortsch og R. Bargfeldt, havde fået indkaldelsesordre og søgte derfor om orlov i det pågældende tidsrum mod at stille vikar. Den 18. februar sendte amtmand Refslund Thomsen sagen til undervisningsministeriet, idet han samtidig udtalte: „Da der maa regnes med, at de saakaldte „Zeitfreiwillige" vil kunne faa tildelt Opgaver, som kan bringe dem i et Modsætningsforhold ikke blot til den danske Befolkning, men ogsaa til de danske Myndigheder, forekommer det mig meget betænkeligt, at ogsaa danske Embedsmænd skal inddrages i denne Tjeneste, tilmed eventuelt med Regeringens Samtykke". Hvis dette samtykke ikke kunne nægtes, mente han, man burde prøve på at opnå, at danske tjenestemænd blev fritaget for tjenesten som tidsfrivillige.[3]) Undervisningsministeriet forelagde sagen for udenrigsministeriet, som udtalte, at man fandt det rigtigst, om undervisningsministeriet i en form, der ikke involverede nogen godkendelse af de pågældende læreres deltagelse i „den tyske militærøvelse", lod de kompetente skolemyndigheder i Sønderjylland vide, „at Ministeriet paa Grund af de særlige Forhold, der raader i Landet og specielt med Hensyn til det tyske Mindretal i Sønderjylland, ikke skal modsætte sig, at der bevilges den Tjenestefrihed, som er nødvendig, for at de omtalte Lærere kan efterkomme den dem af den tyske Værnemagt givne Mødebefaling". Den 26. februar skrev undervisningsministeriet til skoledirektionerne i Aabenraa og Tønder amter, at da tjenestefriheden blev søgt for at kunne efterkomme en mødebefaling, der var udstedt af den tyske værnemagt, „maa dette under de foreliggende Forhold tages til Efterretning, og Ministeriet mener herefter ikke, at Skoledirektionen vil kunne undlade at give de paagældende Lærere Orlov som ansøgt".[4])

De tidsfrivillige fritages for CB-tjenesten.

Kort efter fandt der påny forhandlinger sted med de danske myndigheder om tidsfrivilligtjenesten. Den 17. maj 1944 henvendte det tyske kontor sig til udenrigsministeriet med anmodning om, at de af folkegruppens medlemmer, som var tidsfrivillige, ikke blev indkaldt til CB-tjeneste. I sin henvendelse gjorde Stehr opmærksom på, at der i årgangene 1923—1926 var 236 tidsfrivillige, som alle havde underskrevet en forpligtelseserklæring overfor den tyske værnemagt og både var i besiddelse af en indkaldelsesordre og en krigsordre. Af indkaldelsesordren fremgik det, at de ville blive indkaldt i tilfælde af en krisesituation, og at de under indkaldelsen var underkastet de militære love og krigslovene. Krigsordren gav oplysning om, hvor de skulle melde sig. Hvis det tyske riges fjender foretog krigshandlinger

[1]) Schönfeldts forklaring til rapport af 13. maj 1946. A. nr. 396.
[2]) Vomis månedsberetning for marts 1944. A. nr. 379.
[3]) A. nr. 376 med note 1.
[4]) A. nr. 377 med note 1.

i Danmark, ville de således blive afgivet til den tyske krigsmagt og ville altså ikke kunne stå til rådighed for CB-opgaver. Stehr anså det derfor for mest hensigtsmæssigt, om man allerede nu gav afkald på de tidsfrivillige til denne tjeneste, da de alligevel ikke ville være til rådighed, hvis det blev alvor. Sagen blev behandlet på et departementschefmøde den 19. maj, og den 23. maj udtalte udenrigsministeriet overfor indenrigsministeriet, at det „for sit Vedkommende ikke nærer Betænkelighed ved, at det saaledes udtalte Ønske imødekommes, idet man ikke skønner, at danske Interesser er til Hinder derfor". Den 24. juni anmodede indenrigsministeriet statens civile luftværn om at fritage de pågældende for tjeneste.[1])

Uenighed mellem værnemagten og folkegruppen.

På mødet i Silkeborg er man nået frem til en aftale om de tidsfrivilliges forhold, først og fremmest til en afgørelse af, hvor og hvordan de skulle sættes ind. Men der var dog stadig spørgsmål nok, der gav anledning til vanskeligheder. Forhandlingerne i forbindelse med de to kursus havde vist, at folkegruppen ønskede afgørende indflydelse på uddannelsen. Fra militær side både i Aabenraa og Silkeborg var man klar over, at folkegruppen helst selv ville have kommandoen over de tidsfrivillige og nærmest betragtede dem som folkegruppens egne soldater. En Gauleiter i Tyskland havde en livvagt af gamle partimedlemmer, og oberst Colani kaldte derfor spottende dr. Møller for Gauleiter.[2])

Nyt møde i Silkeborg.

For at få klaret de forskellige modsætningsforhold blev der den 21. maj 1944 afholdt et nyt møde i Silkeborg. Foruden von Hanneken, oberst Colani og Toepke, dr. Møller, Peter Larsen og Peter Petersen deltog også landråd dr. Casper i disse drøftelser. Dr. Møller skildrede de opståede vanskeligheder, der skyldtes den forskellige måde, hvorpå tjenesten blev gennemført i de enkelte garnisoner, og de udstedte indkaldelsesordrer og retningslinier. Han ønskede en befaling til alle tidsfrivillige, „så at uddannelsen af de frivillige lægges i folkegruppens hånd under værnemagtens opsyn og vejledning, for at tjenesten kan blive afpasset efter det øvrige folkegruppearbejde". Generalen var meget betænkelig herved og mente, at folkegruppen næppe ville kunne gennemføre en sådan uddannelse, da ledelsens autoritet vel ikke omfattede alle kredse af tidsfrivillige. Dr. Møller ville ikke helt benægte dette, men han havde det politiske ansvar for alle medlemmer af folkegruppen og måtte derfor endnu en gang bede om, at alle spørgsmål vedrørende tidsfrivilligtjenesten i forvejen blev aftalt med folkegruppeledelsen. Generalen svarede, at han ikke ville tage hensyn til de røster, der hævede sig imod folkegruppeledelsen, men at man fra militærets side ville støtte denne. Han erklærede sig rede til at træffe følgende afgørelse: Folkegruppen overtager alle forberedelser i forbindelse med tidsfrivilligtjenesten og afsender de af værnemagten underskrevne indkaldelser, og alle bestemmelser aftales i forvejen med folkegruppeledelsen. Uddannelsen skulle derimod udelukkende foregå gennem værnemagten, og folkegruppen skulle intet have at gøre med de tidsfrivillige, såsnart de var trådt an i uniform. I tilfælde af invasion skulle de kun stå til disposition for værnemagten, og i henhold til aftale skulle en del af dem, ca. 750, kunne indkaldes i Danmark ved forsyningsvæsenet, mens de øvrige skulle anvendes til at beskytte bygninger m. m. i Nordslesvig. Dr. Møller modtog dette forslag, og man forhandlede derefter om det opråb, der skulle udsendes i til-

[1]) A. nr. 383 og 384.

[2]) von Hannekens, Toepkes og Schönfeldts forklaringer til rapporter af 13. maj 1946, 12. december 1947 og 6. februar 1948. A. nr. 396, 399 og 401.

fælde af invasion, og om indkaldelsesordrerne, der skulle revideres i henhold til folkegruppeledelsens ønsker.[1])

De tidsfrivillige skal ikke sættes ind mod indre fjender.

På de forskellige møder med værnemagten var det fra folkegruppens side til stadighed blevet understreget, at de tidsfrivillige ikke måtte sættes ind imod de indre fjender. Under en samtale, som dr. Møller og Stehr den 29. april 1944 havde med direktør Svenningsen, fremhævede Stehr, at de kun skulle sættes ind, når der var fare for angreb af ydre fjender, og når de var blevet indkaldt den 29. august, var det kun sket ved en beklagelig fejltagelse.[2])

Organisationsamt klager over, at de tidsfrivillige var blevet anvendt efter attentatet på Hitler.

Den 8. juli 1944 udsendte den øverstbefalende en skrivelse til de forskellige værnemagtsafdelinger om, at folketyskerne i tilfælde af invasion kun måtte anvendes mod den ydre fjende, hvorunder dog også hørte angreb fra danske sabotagegrupper mod militære objekter, der bevogtedes af folketyskere. Det var ikke meningen, at de skulle anvendes til polititjeneste, herunder arrestationer, bevogtning af fanger m. m.[3]) Organisationsamt fik gennemslag af denne skrivelse, men alligevel beklagede kontoret sig den 2. august til den øverstbefalende. Årsagen hertil var nogle begivenheder i Sønderborg, hvor tidsfrivillige efter attentatet mod Hitler var blevet sat ind i patrouille- og vagttjeneste. Man mente ikke, at garnisonskommandanterne havde fået tilstrækkelig information om, at de tidsfrivillige ikke ønskedes anvendt ved indre uroligheder i Danmark. For at undgå at folkefællerne fik det indtryk, at de trufne aftaler ikke ville blive overholdt, når det blev alvor, anmodede Organisationsamt om, at der måtte blive tilsendt garnisonskommandanterne en tilsvarende meddelelse.[4])

Regler for de tidsfrivilliges indsats mod danskere.

Hauptfeldwebel Schönfeldt har iøvrigt oplyst, at der forelå en ordre fra den øverstbefalende angående de tidsfrivilliges indsats, men den ville først være blevet meddelt de enkelte, når det blev alvor. I den var der blevet givet regler for brugen af våben overfor danske. Kun i nødværge, eller hvis danske styrker marcherede sammen med de allierede, måtte de tidsfrivillige kæmpe mod danskere. Også Oberfeldwebel Kröger har forklaret, at hvis det var kommet til direkte krigshandlinger i området, ville de tidsfrivillige ikke blot være blevet sat ind i vagttjenesten, men også i egentlig kamp. Ordren lød på objektbeskyttelse og sikring af „Standort".[5])

Kley får tilrettevisning for at have deltaget i aktionen mod politiet.

Gennem et illegalt blad var Organisationsamt kommet under vejr med, at bogtrykker Kley og organist Huth i Haderslev havde deltaget i aktionen mod det danske politi, og kontoret anmodede derefter Kley om at oplyse, hvem der havde beordret ham hertil, i hvilken egenskab han havde været med, og om det var sket som tidsfrivillig i uniform eller som civilist. Samtidig blev det fremhævet, at han som folketysk tidsfrivillig måtte være klar over, at han ikke skulle deltage i undertrykkelsen af indre uroligheder, men at de tidsfrivillige kun skulle sættes ind mod ydre fjender.[6])

---

[1]) Peter Petersens referat af mødet. A. nr. 382.

[2]) Svenningsens notits af 3. maj 1944, A. nr. 381. Stehr havde allerede den 11. februar 1944 i en samtale i udenrigsministeriet fremhævet, at indkaldelserne den 29. august skyldtes en fejltagelse. Senere har han hævdet, at han udtrykte sin beklagelse overfor Svenningsen, allerede da dr. Møller var i København for at klage til von Hanneken. Forklaring til rapport af 1. august 1945. A. nr. 395.

[3]) A. nr. 385.

[4]) A. nr. 386.

[5]) Schönfeldts og Krögers forklaringer til rapporter af 13. og 30. maj 1946. A. nr. 396.

[6]) A. nr. 387.

Ny opfordring til at melde sig som tidsfrivillig.

Den 27. december 1944 blev der afholdt partirådsmøde, og her traf man beslutning om en udvidelse af tidsfrivilligtjenesten. Den 18. januar udsendte Organisationsamt derefter et opråb fra Peter Larsen, hvori det tyske folks kamp mod fjenderne blev skildret. Det tyske folk veg ikke. Men faren var ikke forbi. Til foråret ville den blive alvorligere end nogensinde før, og derfor havde folkegruppeføreren opfordret alle mandlige folkefæller til at gøre en indsats som tidsfrivillige, og af partiet krævedes det, at dets medlemmer gik foran med et godt eksempel. Partiføreren havde derfor udstedt en partiordre om, at alle de mandlige partifæller i alderen 17—55, som endnu ikke var tidsfrivillige, omgående skulle melde sig til tjenesten. Fortsat medlemsskab af partiet og dets organisationer ville blive gjort afhængig af, om man meldte sig. Den eksklusion, der blev truet med i opråbet, blev iøvrigt aldrig til virkelighed, idet der ikke var enighed i det lille politiske råd herom og der derfor ikke blev taget nogen beslutning.[1])

Overvejelser om at optage danske nationalsocialister i korpset.

Omtrent ved denne tid var der overvejelser fremme om eventuelt at inddrage danske nationalsocialister i tidsfrivilligtjenesten. Efter Peter Larsens forklaring var der, vist fra et tysk „tjenestested", kommet en opfordring til at undersøge, om der skulle være mulighed for at udvide tidsfrivilligkorpset ved også at lade det omfatte danske nationalsocialister. Bargfeldt mener, at det var værnemagten, der havde rejst spørgsmålet efter henvendelse fra de danske nationalsocialister. Denne udvidelse skulle ske under mottoet: beskyttelse af hjemstavnen, og da Peter Larsen den 27. januar skrev til Bargfeldt om sagen, nævnte han muligheden af at bruge betegnelsen Volkssturmmänner i stedet for tidsfrivillige, så man kunne tale om en „Volkssturm Nordschleswig".[2])

Ændringen i de militære forhold. Toepke foreslår korpset ophævet.

Efterhånden var den militære tilstand blevet fuldstændig forandret. De allierede var landet i Nordfrankrig, og der var nu ingen, der ventede invasion i Danmark, i hvert fald ikke vestfra. Under disse omstændigheder havde den øverstbefalende i Danmark ikke den samme interesse som før i de tidsfrivillige. Man var i Lindemanns stab blevet klar over, at der nu kun kunne være tale om, at fjenden kunne komme sydfra, og da den første forsvarslinie gik nord for Haderslev vestpå mod Ribe, var situationen for de tidsfrivillige under de nye forhold en ganske anden. Hertil kom endda, at Lindemann havde tropper nok til at tage sig af etapetjenesten. Toepke, som efterhånden så på de tidsfrivillige med alt andet end velvilje, har forklaret, at han drøftede spørgsmålet med Lindemann, og de blev enige om, at det bedste ville være at underrette de tidsfrivillige om, at værnemagten ikke længere havde brug for korpset. Det kom derefter til en ny forhandling med folkegruppeledelsen i Silkeborg.[3])

Møde i Silkeborg 15. marts 1945.

Dette møde fandt sted den 15. marts 1945. Om dets forhistorie har dr. Møller givet en forklaring, der er fuldstændig forskellig fra Toepkes. Kort i forvejen var han kommet hjem fra et møde i Berlin. Undervejs havde han sammen med dr. Best besøgt Gauleiter Lohse, som mente, at situationen var håbløs, og iøvrigt oplyste, at forsvarslinien ville komme til at ligge nord for Haderslev. I det lille politiske råd enedes man derefter om at søge kontakt med Lindemann.[4]) Generalen har lige-

[1]) A. nr. 389 med note 1—2.

[2]) A. nr. 390 med note 1. Toepke har dog udtalt, at der ikke fra værnemagten er udgået nogen opfordring til folkegruppen om at inddrage danske nationalsocialister i tidsfrivilligtjenesten. A. nr. 401.

[3]) Toepkes forklaring til rapport af 6. februar 1948. A. nr. 401.

[4]) A. nr. 399, note 8.

ledes forklaret, at det var dr. Møller, der opsøgte ham. Han mener dog, at Møllers argument var, at han ikke ønskede, at de tidsfrivillige skulle komme til at stå med våben i hånd overfor borgerne her i landet, som de jo, hvordan krigens udfald end blev, måtte leve videre sammen med. Resultatet af drøftelsen blev, at værnemagten gav afkald på de tidsfrivillige, der skulle have gjort tjeneste bag den tyske front udenfor Nordslesvig.[1])

Kredsførermøde i Aabenraa om den nye situation.

I anledning af den nye situation, der nu var opstået, holdtes den 17. marts et kredsførermøde i Aabenraa. Det hedder i et referat herom: „De tidsfrivillige skal herefter betragtes som folkegruppens beskyttelseskorps, der kun er undergivet denne, men som alligevel udgør en del af besættelsestropperne i Danmark". Korpset skulle nu ikke sættes ind sammen med fuldstændigt udrustede enheder, men som et selvstændigt, meget let udrustet korps.[2]) Dette stemmer med, at Peter Larsen har forklaret, at efter mødet den 15. marts var begrundelsen for korpsets beståen ønsket om at beskytte folkegruppens liv og ejendom.[3]) På kredsførermødet drøftedes iøvrigt, hvad man skulle gøre for at skaffe våben til de afdelinger, der tidligere var bestemt til at kæmpe mod nord, og hvorledes man kunne skaffe de førere og underførere, som nu skulle udpeges af folkegruppen, en sådan uddannelse, at de selvstændigt kunne føre de tidsfrivillige. Krigsordrerne måtte ændres, og man måtte sørge for, at soldaterbog og identitetsmærke i tilfælde af angreb kunne udleveres hurtigst muligt. Man var også inde på overvejelser om at give organisationen et andet navn, idet man fandt, at tidsfrivilligtjenesten var et uheldigt navn for en militær organisation. „Volkssturm Nordschleswig", „Hjemmeværn" eller „Beskyttelseskorps" blev overvejet.[4])

Korpset ophæves.

Nogen større betydning fik disse overvejelser imidlertid ikke. Efter at dr. Møller var vendt tilbage fra Silkeborg, aflagde han referat i det lille politiske råd. På mødet gjorde dr. Clausen det klart, at som den militære situation nu havde udviklet sig, var korpset overflødigt. Clausen har selv forklaret, at han var bange for, at de tidsfrivillige kunne blive brugt til andre formål end aftalt, og at Pancke i tilfælde af uroligheder eventuelt ville benytte korpset som politi. Efter nogen overvejelse indså dr. Møller, at dr. Clausen havde ret, og dagen efter, vistnok den 27. marts, rejste han og Peter Petersen atter til Silkeborg. Mødet med Lindemann blev ganske kort. Generalen havde intet at indvende imod, at korpset blev ophævet. Derefter blev de tidsfrivillige fritaget for tjeneste, hvilket meddeltes ved en appel den 22. april. Uniformerne blev afleveret,[5]) og værnemagtens kartoteker over de tidsfrivillige blev i henhold til ordre brændt.[6])

Den praktiske gennemførelse af tjenesten.

Hauptfeldwebel Schönfeldt, der havde været tjenstgørende på kommandanturen i Aabenraa, har givet en udførlig beretning om de praktiske forhold i forbindelse med tidsfrivilligtjenesten. Registreringen af disse fandt sted på kommandan-

[1]) Lindemanns forklaring til rapport af 16. december 1947. A. nr. 399.

[2]) A. nr. 391.

[3]) A. nr. 399, note 4. Dr. Møller har dog hævdet, at det ikke havde været på tale, at korpset skulle beskytte folkegruppen. Derimod har Lindemann forklaret, at folkegruppen på et eller andet tidspunkt havde udtalt, at man havde brug for en del af styrken til sin egen beskyttelse.

[4]) A. nr. 391.

[5]) A. nr. 399, note 8, og Lindemanns forklaring til rapport af 16. december 1947. A. nr. 399.

[6]) A. nr. 396.

turen, bl. a. på grundlag af lister fra Dibbernhaus.[1]) De frivillige måtte give møde for at underskrive en forpligtelseserklæring. Dernæst blev der udarbejdet et kartotek over dem, der havde meldt sig. De frivillige blev inddelt, idet nogle skulle uddannes som gengaschaufører, resten blev fordelt på 2 eller 3 grupper efter alder. Uddannelsen blev foretaget af værnemagtens officerer og underofficerer. For at kunne gennemføre en hurtig alarmering, var der udarbejdet et alarmeringssystem, der også anvendtes, når der skulle indkaldes til øvelser. Efter den oprindelige indsatsplan skulle de frivillige fordeles enten til beskyttelse af anlæg m. m. eller til kommandanturen. Efter at man var blevet enig om, at en del skulle afgives til værnemagten, blev der udarbejdet en ny indsatsplan. Schönfeldt havde lavet en plan, hvorefter det var fastlagt, hvor hver enkelt skulle gøre vagttjeneste, men han oplyser, at de tidsfrivillige i nødstilfælde også ville være blevet sat ind til afværgelse af fjendtligt angreb. Alle havde fået en krigsordre, der gav oplysning om, hvor de skulle give møde i givet fald. De, der skulle nordpå, fik ordre til i tilfælde af invasion at møde i Haderslev,[2]) mens de andre skulle møde på deres „Standort".

Efter at aftalerne var blevet ændret på mødet i Silkeborg den 15. marts 1945, måtte der delvis udstedes nye krigsordrer.

De tidsfrivilliges stilling. I den første tid var de frivillige i de udleverede legitimationspapirer kendetegnet som Wehrmachtsgefolge; de bar ikke uniform, men var forsynet med et armbind med påskriften: Deutsche Wehrmacht. Det tyske kontor arbejdede på at få dette ændret, og allerede den 6. september 1943 kunne Stehr meddele dr. Møller, at han havde ført forhandlinger med Wehrbezirkskommando Ausland, og at dette forhold nu var bragt i orden. Der skulle ikke mere bæres armbind, men kun den almindelige soldateruniform med skulderstropper og højhedsmærket. Når de tidsfrivillige blev indkaldt, havde de samme rettigheder som medlemmer af værnemagten, også med hensyn til eventuelle forsørgelseskrav.[3]) Rettighederne gjaldt også under uddannelsen og på vejen til og fra tjenesten. De tidsfrivillige fik almindelig sold, men næsten alle gav afkald herpå til fordel for Winterhilfswerk eller andre godgørende institutioner.

Legitimation, soldaterbog og identitetsmærke. Til legitimation havde såvel de tidsfrivillige som Noteinsatzpflichtige et særligt bevis (Ausweis), som blev ændret flere gange. I slutningen af 1944 eller begyndelsen af 1945 gav den øverstbefalende ordre til, at der skulle udfærdiges soldaterbog og identitetsmærke, som dog først skulle udleveres i tilfælde af indsats. Begge dele blev tilintetgjort kort før kapitulationen.

Uddannelse. Våben. Uddannelsen var ikke særlig omfattende. Man lagde mest vægt på skydning, mens eksercits blev presset ned til det mindst mulige. Det var meningen, at uddannelsen skulle ske søndag formiddag to gange om måneden, men på grund af forskellige forhold kunne dette ikke gennemføres. Chaufførerne og enkelte maskingevær-

---

[1]) Foruden Schönfeldt har også Kröger afgivet forklaring om dette punkt til rapport af 30. maj 1946. A. nr. 396.

[2]) Peter Larsen har senere forklaret, at han efter mødet i Silkeborg den 21. maj meddelte hver af de 750 mand, hvor de skulle melde sig, nemlig i Haderslev. A. nr. 382, note 1. Sml. også Peter Larsens skrivelser til kredsledere og kredsførere 25. april 1944. A. nr. 380. Toepke har derimod forklaret, at det var blevet bestemt, at de 750 til etapetjenesten skulle sættes i bevægelse mod Silkeborg. A. nr. 399. Af von Hannekens forklaring fremgår det, at de tidsfrivillige ikke skulle anvendes nord for en linie fra Kolding vestpå. A. nr. 382, note 1.

[3]) A. nr. 371 og Stehrs forklaring til rapport af 1. august 1945. A. nr. 395.

skytter gennemgik desuden en særlig uddannelse. Geværerne var forældede og i dårlig stand. I begyndelsen af 1945 blev enkelte tidsfrivillige også uddannet med pansernæve, eller rettere, man gjorde forsøg derpå. De soldater, der skulle undervise heri, havde dog ikke selv tilstrækkelig erfaring på dette punkt.

De tidsfrivillige opbevarede selv deres uniformer, men våbnene skulle derimod afleveres efter hver øvelse. Når de ikke, som det oprindelig havde været tanken, havde våbnene med hjem, skyldtes det kommandanturens skepsis overfor de tidsfrivillige. Man var bange for, at det skulle komme til sammenstød med befolkningen, eller at modstandsbevægelsen skulle sætte sig i besiddelse af våbnene.

„Merkblatt".

På kommandanturen i Aabenraa blev der flere gange udarbejdet „Merkblätter", der indeholdt retningslinier for, hvorledes de tidsfrivillige skulle forholde sig. Da der af den øverstbefalende og af folkegruppen blev rejst indvendinger mod indholdet, blev de ikke udleveret. Først i sommeren i 1944 nåede man frem til en endelig formulering, og dette „Merkblatt" blev duplikeret og udsendt.[1]) Det indeholdt væsentligst bestemmelser om de forhold, som er skildret foran. I § 1—2 hed det, at den tidsfrivillige efter modtagelsen af indkaldelsesordren udelukkende var undergivet de tyske militærlove, og at han var undergivet garnisonskommandanten i det distrikt, hvor han boede. § 15 foreskrev, at den frivillige i og udenfor tjenesten skulle udvise en korrekt og for den tyske værnemagt værdig opførsel og afholde sig fra enhver provokation overfor den danske civilbefolkning eller de danske myndigheder. Han havde overfor alle ikke-militære myndigheder eller personer tavshedspligt med hensyn til alle anliggender, der angik tjenesten som tidsfrivillig.[2]).

---

[1]) A. nr. 396 med note 2.

[2]) A. nr. 388.

N. Schleswigsche Kameradschaft (SK)

SK i virksomhed 9. april 1940.

Da tyskerne den 9. april 1940 gik ind i Nordslesvig, trådte Schleswigsche Kameradschaft, det folketyske SA, flere steder i virksomhed. I Aabenraa arresterede nogle af korpsets medlemmer befragter Thyregod Larsen, der af tyskerne var mistænkt for spionage. Det var Nis Lorenz Closter, der af politipræsident Möller i Flensborg havde fået ordre til at foretage anholdelsen. Kortsch og flere andre SK-folk fulgte med ham, og senere kørte de med til Flensborg, da Thyregod Larsen blev overført hertil. Jep Schmidt foretog sammen med to SK-mænd ransagning på Larsens bopæl.

I Haderslev fjernede SK en af mergelvogne bestående barrikade og ryddede gaden, så der blev fri passage for de tyske tropper, som var på vej nordefter. Korpsets medlemmer fungerede også som færdselspoliti og forbød cyklister at cykle i Lavgade for ikke at sinke tyskernes fremrykning. SK-folkene havde overtaget bevogtningen af de danske våben på Møllepladsen og i gaderne dèr omkring, og da politimesteren ville lade sine folk hente disse våben, tilkendegav SK-føreren, dr. Clausen, overfor denne, at det nu var ham, der havde politimyndigheden i byen.[1]) Clausen forsøgte også at optræde som en slags censor overfor „Dannevirke".[2])

SKs indsats for hvervningen.

Da hvervningen i Nordslesvig til SS begyndte efter 9. april, var det især SK, der blev sat ind i dette arbejde.[3]) Efter krigen med Rusland fik man mere fart i hvervearbejdet, og Peter Larsen aftalte med SS-Ergänzungsamt i København, at SK i tiden fra 10. oktober til 10. november skulle gennemføre en hvervning af frivillige til våben-SS, og at tilmeldelserne skulle indsamles af SK-ledelsen. Der blev stillet en del propagandamateriale til rådighed, og alle SK-kammerater opfordredes til at gøre et arbejde for hvervningen.[4]) Også under den mere omfattende hvervning i begyndelsen af 1942 fik SK tildelt betydningsfulde opgaver,[5]) og Peter Larsen udsendte et særligt opråb til SK-mændene om at melde sig.[6])

Uniformsspørgsmålet.

SK-folkene anvendte en uniformslignende påklædning, nemlig sorte benklæder og hvide skjorter, og i en skrivelse til Ausw. Amt kom Rimann i november 1940 nærmere ind på uniformsspørgsmålet. Han udtalte ønske om, at der måtte blive taget stilling til, om Ausw. Amt i forbindelse med NSDAP-Ns nye målsætning, herunder en nærmere tilknytning til de danske nazister, ville nære betænkelighed ved, at SK fra nu af kunne bære brune skjorter. Når Vomi foreslog dette, var det, fordi SK

---

[1]) Politimester Hartmanns redegørelse af 30. marts 1948. A. nr. 433 med note 1; sml. A. nr. 21.

[2]) Laur. Clausens forklaring til rapport af 4. oktober 1945. A. nr. 29.

[3]) A. nr. 280 og 281; se også s. 123, 125 f.

[4]) Peter Larsen til kredsførerne før 14. oktober 1941. A. nr. 274.

[5]) Se f. eks. A. nr. 314.

[6]) A. nr. 301.

i dag bar den hvide skjorte på en iøjnefaldende måde og med en irredentisk bagtanke „for dermed at tilkendegive, at de endnu ikke er blevet befriet". Det ville styrke folkegruppens selvbevidsthed og være på linie med den udvikling, der utvivlsomt ville komme, hvis SK allerede i dag kunne få lov at bære den brune skjorte. Tidspunktet var forsåvidt gunstigt, som det danske forbud mod demonstrationstog medførte, at uniformen kun ville blive båret i lukket sal. Det vigtigste ved indførelsen af den brune skjorte var dog den rent ydre stræben efter lighed med riget, en stræben, der betonede grænsespørgsmålets uvæsentlighed.[1])

Overtrædelse af de gældende love.

Trods gældende forbud optrådte SK gang på gang i samlet flok og i marchkolonner, tildels i uniform. Udenrigsministeriet henstillede dog til justitsministeriet, at man i tilfælde af overtrædelser rettede henvendelse til de pågældende ledere, inden der blev rejst tiltale, og politiadjudanten fik anmodning om at instruere de sønderjyske politimestre herom. Den 16. marts 1941 fandt der både i Aabenraa og Haderslev demonstrationer sted, hvorunder SK gik i optog sammen med afdelinger af den tyske værnemagt. Udenrigsministeriet drøftede dette spørgsmål med Kanstein, der erklærede, at værnemagtens afdelinger ifølge den instruktion, de havde fået, ikke måtte have forbindelse med det tyske mindretal.[2])

SK forhindrer politiet i at arrestere en folketysker.

SK udfoldede i den følgende tid en ikke ringe virksomhed, og det kom i en række tilfælde til overgreb og overtrædelse af dansk lovgivning. I juni 1941 forhindrede SK i Krusaa det danske politi i at arrestere en partifælle, Heinrich Goy, som var blevet idømt hæfte for at have overfaldet en ledvogter, der skulle have fornærmet Føreren. Af konsulatets indberetning til gesandtskabet fremgik det, at SK i Krusaa havde handlet på egen hånd, og at de lokale afdelinger gentagne gange havde anmodet partiledelsen om ordre til at lade SK-mænd straffe fornærmelser mod Føreren, da de danske myndigheder ikke forfulgte disse sager energisk nok. Dr. Møller var i sit indre meget sympatisk indstillet overfor sådanne ønsker. Fra konsulatets side anså man det imidlertid for nødvendigt, at han forbød SK at foretage sådanne selvstændige skridt.[3])

Nye medlemmer. Uddannelse i Tyskland.

Af en oversigt over folkegruppens virksomhed, som Lanwer udarbejdede i februar 1941, fremgår det, at SK havde foretaget en hverveaktion, som havde givet mere end 500 nye medlemmer, og selvom der havde fundet en del afgang sted på grund af hvervningerne, var der nu mere end 1 200 medlemmer i SK. Der blev i øjeblikket afholdt store agitationsaftener i de større byer, og man regnede med i år at komme op på 1 800 medlemmer. Uddannelsen af førerne blev fremmet ved deltagelse i kursus på 6 uger hos våben-SS i Langenhorn, og der var indenfor SK stærke ønsker og stor lyst til at deltage i disse kursus. Ialt var der 180 SK-mænd, som havde været til kortvarige uddannelseskursus.[4]) Også af Rimanns skrivelse til Ausw. Amt af november 1940 fremgik det, at SK sendte sine medlemmer til kortere kursus hos den rigstyske SS.[5])

Sportsmøde i Sønderborg 29. juni 1941.

Den 29. juni 1941 holdt SK et stort sportsmøde i Sønderborg. Politimesteren havde afslået et andragende om tilladelse til et optog gennem byen, men optoget fandt alligevel sted, og mange af deltagerne var i uniform. Efter forhandling med

[1]) A. nr. 404.
[2]) Ber. VII, 2, A. 1300 f.
[3]) A. nr. 405.
[4]) A. nr. 70.
[5]) A. nr. 404.

udenrigsministeriet godkendte justitsministeriet, at der blev rejst tiltale i denne anledning.[1]) Dette møde blev iøvrigt indledningen til en ny epoke i SKs historie, thi ved denne lejlighed trådte den tidligere SK-fører, dr. Clausen, tilbage, og på et partirådsmøde den følgende dag blev Peter Larsen udnævnt til hans efterfølger.[2])

Peter Larsens planer for SK.

Den 25. juli sendte Peter Larsen en skrivelse til dr. Møller, hvori han redegjorde for sine planer for SK. Det var hans håb med SK „at stille en stærk indsatsvillig aktivgruppe parat for hjemstavnen". SKs opgave måtte være: dygtiggørelse til forsvarstjeneste, politisk træning og aktivering. Som forsvarsorganisation måtte SK have ret til at marchere, ret til skydning og terrænstjeneste, ellers ville den sygne hen og miste sin værdi som nationalsocialistisk organisation af forsvarsdygtige mænd. Han var straks gået i gang med nogle af de mest påtrængende opgaver, først og fremmest uddannelsen af et godt førerkorps, og allerede den 13. juli var samtlige førere blevet indkaldt til et førerkursus. Der var oprettet et kontor for presse og propaganda, og dannelsen af en rytterstorm og en sanitetskolonne var påbegyndt. Musikkorpsene og spillemandsafdelingerne skulle samles og udvides, og der skulle indrettes et SK-bibliotek. Det tyske ungdomsblad „Junge Front" ville også stille sine spalter til rådighed for SK. Allerede efter fire ugers intensivt arbejde kunne der konstateres en betydelig forøgelse af SK, og der var i dag 1 500 SK-mænd. Det var tanken at inddele disse i en indsats- og en beredskabs-SK. Han fremhævede, at SK var en nationalsocialistisk forsvarsorganisation, der ville kunne opfylde sine opgaver, når den i form og i ånd blev tilpasset de rigstyske forbilleder. Organisationsmæssigt ville dette være opnået ved oprettelsen af en „Standarte Königsau" og ved at sammenlægge denne med den 50. SS-Standarte til en ny brigade. Og SKs stærke tilknytning til SS var en indre nødvendighed. Angående uniformsspørgsmålet udtalte han, at man nu som før måtte holde fast ved den folketyske paradeuniform, thi „vi er jo endnu ikke frigjort fra Versailles", men det ville være ønskeligt, om den brune skjorte kunne blive indført i tjenestetiden. Der var i det hele taget ønske om at lade SKs ydre opbygning ske efter reglerne for den almindelige SS, nemlig med hensyn til inddeling og grader. Skydesporten ville kunne gennemføres virkelig intensivt, hvis der blev stillet 60 småkalibrede geværer til rådighed. Larsen sluttede skrivelsen med at bede dr. Møller sende den til Vomi og anmode om en personlig samtale for folkegruppeføreren og ham selv, således at de fra Vomi kunne få klare retningslinier for SK-arbejdet.[3])

SK-manden, folkegruppens politiske soldat.

Nogle dage før Peter Larsen skrev dette brev, havde han haft en samtale med Lanwer. Herunder berørte han selvfølgelig de samme spørgsmål som i brevet til partiføreren, og han fremhævede stærkt, at SK-manden skulle opdrages til folkegruppens politiske soldat, og at de forbilleder, som man stræbte efter, var kamptidens SA- og SS-mænd. SK-manden ville aldrig glemme, „at han som grænselandstysker ikke alene skal føre kampen for den nationalsocialistiske verdensanskuelses sejr i Nordslesvig, men også for Nordslesvigs tyske fremtid". For fremtiden ville folkegruppens politiske førere udgå fra SK. Dets valgsprog ville være det samme som SSs: „Vor ære er troskab", og „SK skal ikke blot blive folkegruppens mest aktive stormkolonne, men partiets elitetrop, der ikke kender til kompromisser".

Indsats- og beredskabs-SK. Nye kontorer.

Foruden indsats-SK, som enhver folketysk mand under 35 år principielt skulle ind i, var der oprettet en beredskabs-SK, som kun havde terrænøvelser een gang om

[1]) Ber. VII, 2, A. 1301.

[2]) „Deutscher Volkskalender" 1942, s. 108; „Nordschleswigsche Zeitung" 31. juni 1941.

[3]) A. nr. 408.

måneden. Den skulle dels omfatte de yngre mænd, der af en eller anden grund var hindret i at gøre regelmæssig SK-tjeneste, dels de folk over 35 år, som ønskede at blive overført dertil. Foruden de særlige kontorer, han havde nævnt i skrivelsen til Møller, omtalte han, at der allerede var oprettet et kontor for musik- og festarrangementer, et kontor for udrustning og beklædning samt et arkiv for billedtjenesten. Også overfor Lanwer fremhævede Peter Larsen ønsket om at få indført den brune skjorte som uniform, og han nævnte, at der hver uge i forbindelse med terrænøvelserne blev foretaget en samlet march gennem landskabet. Disse marcher var ikke demonstrationer, men var holdt indenfor terrænsportsøvelsernes ramme. Lanwer sluttede sin indberetning med at fastslå, at SK med henblik på sine rigstyske forbilleder havde bestemt sig for SS.[1])

SK-sange.

Et indtryk af den indstilling, der fandtes hos SK-folkene på denne tid, giver to SK-sange, som Lanwer hindrede udgivelsen af. I den ene hed det:

„Vi vil ikke være danskere, vi vil vedblive at være tyskere!
Hjem til Tyskland vil vi! Vi vil vedblive at være tyskere.
Skrub af! Skrub af! Lille Hansen. Her har du intet at gøre!
For os kæmper nu den rette mand, med ham er vi sammensvoren."

I den anden:

„Gennem Slesvigs land marcherer vi,
for Tysk-Nordslesvig kæmper vi.
Skændselsdiktatet, riv det itu!
Løsenet er: Giv agt — fri for Versailles!"[2])

Refslund Thomsens drøftelser med Lanwer. Indberetninger til ministeriet.

Den 9. august 1941 havde amtmand Refslund Thomsen en samtale med Lanwer, hvorunder amtmanden kom ind på den virksomhed, som SK havde udfoldet i den senere tid, især de gentagne overtrædelser af uniformsforbudet og de nyopretteede skydekursus. Han fremhævede, at SKs optræden ikke kunne bringes i overensstemmelse med de gældende danske lovbestemmelser, og han havde i sine indberetninger til København bedt om en klar afgørelse, da den nuværende tilstand underminerede de danske politimyndigheders autoritet. Lanwer oplyste, at tyske kredse i København også beskæftigede sig med sagen, og han var af den mening, at problemet kun kunne afgøres i København.[3]) Den 15. august sendte amtmanden en redegørelse til justitsministeriet om SKs forøgede virksomhed med march- og skydeøvelser. Efter de foreliggende oplysninger syntes SK at være udrustet med rifler, svarende til den tyske værnemagts militærkarabiner.[4]) Et par uger senere oplyste Renthe-Fink overfor Ausw. Amt, at SS-Standarte i Flensborg havde stillet 30 geværer af lille kaliber til disposition for SK.[5])

Planlagt førerskoling i Tinglev. Dansk-tyske forhandlinger.

Den 12. august indeholdt „Nordschleswigsche Zeitung" en meddelelse om en førerskoling, som skulle afholdes i Tinglev den 17. august. Det hed heri, at samtlige geværer skulle medbringes.[6]) Refslund Thomsen underrettede straks justitsministe-

[1]) A. nr. 406.
[2]) A. nr. 407.
[3]) A. nr. 409.
[4]) Ber. VII, 2, A. 1301.
[5]) A. nr. 417.
[6]) A. nr. 410.

riet, idet han udbad sig forholdsordre.[1]) Den 14. august havde direktør Svenningsen en samtale med gesandt von Kotze, overfor hvem han udtalte, at man fra dansk side måtte betragte det som en alvorlig sag, at medlemmerne af SK blev opfordret til at give møde med geværer. Han håbede, at von Kotze ville tage affære, så der ikke ved sammenkomsten den følgende søndag forekom noget ,ulovligt. Gesandten var enig i, at SK måtte respektere de gældende love, og fandt indkaldelsen til mødet provokatorisk. Han anså det for naturligt, om det danske politi i dette tilfælde på forhånd gav SK en advarsel, idet man fremhævede det ulovlige i at møde bevæbnet, og han fandt det i sin orden, at der blev iværksat en undersøgelse for at konstatere, om der eventuelt fandtes våben hos medlemmerne af SK.[2]) Den følgende dag meddelte von Kotze, at gesandtskabet havde været i forbindelse med dr. Møller, som mente, at SK havde indgivet andragende til politiet om tilladelse til at afholde det pågældende møde. Dr. Møller havde lovet, at der i forbindelse hermed ikke ville blive foretaget nogen ulovlig handling. Han ville iøvrigt undersøge sagen nærmere og derefter påny sætte sig i forbindelse med gesandtskabet.[3])

Gesandtskabet forbyder geværeksercits på mødet i Tinglev. Mødet aflyses.

Samme dag meddelte Lanwer gesandtskabet, at han overfor Peter Larsen havde givet udtryk for sin store betænkelighed med hensyn til førerskolingen og meddelelsen i pressen, og han havde fået det løfte af Larsen, at han i hvert fald ville ordne medtagelsen af geværerne på en anden måde. Lanwer havde tilfældigt hørt, at dr. Møller var blevet ringet op af den kommitterede for den indre forvaltning, som havde givet ordre til, at man på den påtænkte førerskoling ikke måtte optræde i uniform eller gennemføre den påtænkte geværeksercits. Han oplyste iøvrigt, at politimesteren i Aabenraa var mødt op hos SK-føreren og havde forelagt ham en skrivelse, hvorefter Larsen opfordredes til hos politiet straks at aflevere alle våben, som var i SKs besiddelse.[4]) Denne henvendelse skete i henhold til en fjernskrivermeddelelse, som justitsministeriet udsendte 15. august, og hvorefter SK-ledelsen skulle gøres opmærksom på, at det efter dansk ret var ulovligt at være i besiddelse af geværer, og at sådanne eventuelt straks skulle afleveres til politiet. Det hed desuden, at der burde gives en alvorlig advarsel mod at lade medlemmerne bære geværer som påbudt i annoncen. Man skulle dog i givet fald ikke fratage SK-mændene deres geværer.[5]) Lidt senere oplyste Renthe-Fink overfor Ausw. Amt, at han havde foranlediget, at dr. Møller aflyste mødet den 17. august. Han havde drøftet de rejste spørgsmål med Peter Larsen og havde lovet denne, at gesandtskabet skulle ordne sagen med danskerne.[6])

Principielle dansk-tyske forhandlinger.

Hele spørgsmålet om SK var nu blevet rejst principielt, og allerede den 18. august indfandt von Kotze sig hos Svenningsen for at drøfte sagen. Han meddelte, at han havde haft en indgående samtale med Peter Larsen, som han indtrængende havde foreholdt, at SK naturligvis måtte overholde de danske love angående skydevåben. Larsen havde vist forståelse herfor, men havde samtidig udtalt, at han måtte kræve de samme lettelser, som blev indrømmet de danske skytteforeninger og de danske hjemmeværn. Der var for mindst en måned siden af de 5 kredsledere for SK indsendt andragender til politimestrene om de fornødne dispensationer, men myn-

[1]) Ber. VII, 2, A. 1301.
[2]) Svenningsens notits af 15. august 1941. A. nr. 411.
[3]) Svenningsens notits af 15. august 1941. A. nr. 412.
[4]) A. nr. 413.
[5]) Ber. VII, 2, A. 1301.
[6]) A. nr. 417.

dighederne havde endnu ikke taget stilling hertil. Kotze mente, at det var ganske nødvendigt, at der blev givet SK nogle indrømmelser „for at kunne holde styr på dem". Spørgsmålet om våben mente han ikke kunne volde større vanskeligheder, men der var et punkt, hvor der fra dansk side burde vises større liberalitet, nemlig med hensyn til spørgsmålet om at bære uniform og gå i optog. Myndighederne havde ikke grebet ind overfor afholdte marchøvelser og parader i uniform, og folketyskerne mente derfor, at der var skabt en slags „sædvaneret", så en strengere gennemførelse af forbudet mod uniform og optog ville være et tilbageskridt. Svenningsen gjorde gældende, at SK godt vidste, at det var ulovligt at bære uniform og gå i optog, og når der ikke var blevet skredet ind, skyldtes det regeringens ønske om, at disse sager skulle ordnes i mindelighed. Spørgsmålet var flere gange blevet drøftet med Kanstein, ligesom SK havde fået advarsler. Det måtte enten være forbudt alle eller tilladt alle at bære uniform, men ophævelse af uniformsforbudet ville uvægerligt føre til slagsmål mellem de forskellige politiske foreninger. Kotze forstod de danske synspunkter, men mente, at når de tyske foreninger ønskede at gå i uniform, var det et udslag af den bevægelse, der var oppe i tiden. Den tyske folkegruppe følte trang til at udfolde sig på samme måde som befolkningen i moderlandet. Hele spørgsmålet måtte derfor tages op til en grundig drøftelse mellem de danske og tyske myndigheder. Svenningsen gav Kotze et af justitsministeriet udarbejdet udkast til et cirkulære angående overtrædelse af uniformslovgivningen.[1])

Drøftelser i det udenrigspolitiske nævn.

I Nordslesvig havde man fra dansk side med spændt opmærksomhed fulgt SKs forøgede aktivitet og de skarpe udtalelser og mange overtrædelser af gældende love. I et brev af 10. august gav formanden for Dansk Samråd, redaktør Svensson, justitsministeren en skildring af forholdene. Han anmodede desuden om at få hele spørgsmålet behandlet i det udenrigspolitiske nævn. I dettes møde den 21. august, hvori både udenrigsministeren og statsministeren deltøg, gav Svensson ifølge sit eget referat en udførlig redegørelse for de mange udfordrende udtalelser, der var blevet fremsat i den sidste tid, og for den uro, der var opstået i den danske befolkning. Udenrigsministeren redegjorde for de forhandlinger, der var ført med tyskerne, mens Svensson fremhævede, at man ikke, selv under besættelsen, kunne have tilstande, hvor mindretallet havde egne militært prægede formationer eller nægtede at efterkomme de gældende bestemmelser. Udenrigsministeren var ganske enig i disse synspunkter.[2])

Renthe-Fink vred over en artikel om SK i „Nationaltidende".

Den 24. august blev der fra gesandtskabets side foretaget en ny henvendelse, idet legationsråd Schaller beklagede sig over en artikel i „Nationaltidende" og andre blade angående SK. Renthe-Fink var meget opbragt over artiklen og ønskede, at regeringen skulle udsende en erklæring gennem Ritzaus Bureau, hvori man tog afstand fra dens indhold. Efter at Svenningsen havde drøftet sagen med udenrigsministeren, justitsministeren og statsministeren, meddelte han om aftenen Schaller, at man var villig til at udsende en erklæring, hvori det bl. a. hed, at man efter oplysninger, der

[1]) Svenningsens notits af 18. august 1941. A. nr. 414.

[2]) „Sønderjydske årbøger" 1951, s. 36—39. I begyndelsen af september præciserede Svensson i et brev til justitsministeren, at en opretholdelse af mindretallets krav ville betyde en sprængning af den danske mindretalslovgivning, hvorved der ville blive skabt unødig spænding i grænselandet (smst. s. 40—41). Under de langvarige forhandlinger med tyskerne var ministeriet og samarbejdsudvalget blevet holdt underrettet om drøftelserne, se ber. IV A. 447—451, 605, 608.

var modtaget fra kompetent og ansvarlig side, kunne oplyse, at SK ikke tilstræbte noget ulovligt formål og ikke ville foretage sig noget, som ikke var tilladt i de gældende love, eller hvortil der ikke var blevet indhentet særlig tilladelse. Schaller konfererede med Renthe-Fink og meddelte derefter, at erklæringen var uacceptabel, og at man nu mente, det var „zu gross" at udsende en regeringserklæring. Gesandtskabet havde udarbejdet et forslag til en notits i „Nationaltidende", hvori det hed, at fremkomsten af denne artikel var egnet til at vække falske forestillinger om forholdene i Nordslesvig og ikke blev billiget fra dansk side, hvorfor dens gengivelse i „Nationaltidende" beklagedes. Scavenius ville imidlertid ikke acceptere dette forslag. Kort efter ringede Renthe-Fink op. Han var ophidset og brugte meget stærke ord, bl. a. om „Hejmdal", som han kaldte et smudsblad. Artiklen ville nu gå over i verdenspressen, og sagen var meget vigtig og kunne få de alvorligste konsekvenser. Han mente, at Refslund Thomsen, „hvem vi jo kender", stod bag, og forlangte, at der fra regeringens side blev trådt op imod artiklen. Beskyldningen om, at SK havde opfordret til borgerkrig, måtte tilbagevises. Bortset fra nogle ganske ligegyldige episoder havde SK ikke foretaget sig noget som helst ulovligt. Under en senere samtale udtalte han, at sagen let kunne udvikle sig til „en ubehagelig sag", og hvis spørgsmålet om artiklen i „Nationaltidende" ikke blev ordnet, ville tyskerne afblæse enhver forhandling om SK. Det endte så med, at man fra dansk side gik ind på, at „Nationaltidende" skulle meddele, at man beklagede artiklen, hvis fremkomst ikke var blevet billiget fra officiel dansk side.[1])

Dansk tilbud med hensyn til uniformer og optog.

Dagen efter blev der holdt et møde i udenrigsministeriet, hvori fra tysk side deltog Kanstein, Stalmann og Kassler. Kanstein gjorde bl. a. gældende, at SK intet havde med arbejdet for en grænseregulering at gøre, ligesom der ikke var nogen forbindelse mellem SK og DNSAP. Aktiveringen af SKs arbejde stod i forbindelse med krigen i Rusland. Fra tysk side hævdede man iøvrigt, at der ikke var tale om nogen egentlig SK-uniform, men kun om „en ensartet beklædning". Danskerne havde sikret mindretallet fuld frihed med hensyn til tysk national livsudfoldelse, og derfor måtte dette også have ret til at bære uniform, til at marchere og holde skydeøvelser. Fra dansk side holdt man på, at der var tale om en uniform, og det blev fremhævet, at mindretallet havde fuld kulturel, åndelig og national frihed. Spørgsmålet om at marchere i uniform var et rent politimæssigt problem, og man kunne ikke skabe to slags ret, en for mindretallet og en for den øvrige befolkning. Det blev pointeret, at SK selvfølgelig kunne drive terrænsport, når det skete på lovlig måde, og man var villig til at gøre undtagelser fra uniformsforbudet, således at uniform kunne bæres på indendørs, ikke offentlige møder under civilt overtøj og af talere, orkestermedlemmer m. fl. ved offentlige møder. Desuden kunne der ved særlige lejligheder, som f. eks. den 1. maj og Hitlers fødselsdag, gives dispensation fra forbudet mod uniform og optog, og man var rede til at gå ind for, at SK fik tilladelse til at besidde og bruge 100 geværer af lille kaliber. Derimod var man yderst betænkelig ved yderligere at lempe uniforms- og optogsbestemmelserne. Disse måtte gennemføres overfor den tyske folkegruppe på samme måde som overfor den øvrige befolkning.[2])

Scavenius pointerer overfor Renthe-Fink forpligtelsen til at opretholde ro og orden.

Dagen efter havde Renthe-Fink og Scavenius en samtale, hvorunder Renthe-Fink udtalte, at da der ikke var opnået enighed, måtte gesandtskabet forelægge

[1]) Svenningsens notits af 25. august 1941. A. nr. 415. Samme dag blev det meddelt redaktionerne, at artiklen ikke måtte optrykkes eller kommenteres (ber. V A. 57).

[2]) Ber. VII, 2, A. 1302 f.

sagen i Berlin. Udenrigsministeren fremhævede, at eventuelle indrømmelser ikke kunne gøres alene til SK, og at disse iøvrigt måtte afhænge af, om politiet anså dem for forsvarlige under hensyn til dets hovedforpligtelse, nemlig at sørge for opretholdelse af ro og orden, hvortil politiet var forpligtet overfor det danske samfund og ikke mindst overfor den tyske værnemagt.[1])

Renthe-Fink ønsker ikke SK indsat i demonstrationsøjemed i den nationale kamp.

Den følgende dag foretog Renthe-Fink en indberetning til Ausw. Amt, hvori han redegjorde for udviklingen og de førte forhandlinger. Det tilbud, der var blevet fremsat fra dansk side, ville efter hans opfattelse ikke tilfredsstille folkegruppens ønsker, da den netop lagde vægt på at bære uniform offentligt og på at kunne marchere i sluttede formationer. Folkegruppen ville gerne indsætte SK „i demonstrationsøjemed i den nationale kamp". Renthe-Fink var dog klar over, at en sådan optræden måtte føre til en ny spænding i Nordslesvig, og at man i længden ikke kunne undgå episoder med den danske befolkning. Det ville komme til uroligheder og opgør, som var uønskede i den militære besættelses interesse og heller ikke svarede til „vor hidtidige politiske linie". Han anså ikke ophævelsen af forbudet mod uniformer og demonstrationer for ønskelige, og den øverstbefalende indtog det samme standpunkt. Til slut anmodede han om, at spørgsmålet måtte blive gjort til genstand for drøftelse mellem Ausw. Amt og Vomi, idet det måske var bedst, om dr. Møller og Peter Larsen blev draget med ind i forhandlingerne, ligesom han selv gerne ville repræsenteres ved Kanstein og Kassler. Det ville også være hensigtsmæssigt, om den øverstbefalende i Danmark sendte en repræsentant til drøftelsen.[2])

Mohr henvender sig til Weizsäcker.

Endnu inden denne dépeche var blevet kendt i Ausw. Amt, aflagde den danske gesandt et besøg hos Weizsäcker. Mohr skal have oplyst, at han havde fået ordre til at virke for forståelse for Scavenius' opfattelse. Statssekretæren forbeholdt sig at undersøge spørgsmålet og give besked senere.[3])

Luther træffer aftale med Vomi.

Sagen blev behandlet i afdeling Deutschland, og den 13. september sendte Luther et telegram til Renthe-Fink om, at der med Vomi var blevet truffet følgende aftale: Opmarcher i sluttet formation skulle forbydes, ensartet påklædning måtte kun bæres ved lukkede møder, mens der ikke var betænkelighed ved skydesport med gevær af lille kaliber. Peter Larsen ville modtage tilsvarende instrukser fra Vomi, og det danske gesandtskab i Berlin ville blive underrettet.[4]) Imidlertid telefonerede Renthe-Fink, at da der i øjeblikket blev ført forhandlinger med den danske regering om spørgsmålet, anså han det for uønskeligt, at gesandten blev informeret.[5])

Uniformsspørgsmålet drøftes.

Den 12. september henvendte Kanstein sig hos direktør Svenningsen for påny at drøfte spørgsmålet om SKs uniformer. Han kunne forsikre, at SK ikke havde planer med hensyn til en grænseregulering, og dr. Møller var villig til at love at afholde sig fra demonstrationer og provokerende optræden, hvis SK kunne få lov til at marchere i uniform og i samlet trop hver søndag og en hverdagsaften om ugen. Svenningsen svarede, at en sådan ordning måtte være højst betænkelig. Når SK krævede en præferencebehandling på dette område, var det et forsøg på „at udnytte den særlige Konjunktur, som den tyske Folkegruppe saa i Besættelsen".[6])

---

[1]) Scavenius' referat af samtalen. A. nr. 416.
[2]) A. nr. 417.
[3]) Weizsäckers notits af 28. august 1941. A. nr. 418.
[4]) A. nr. 419.
[5]) Optegnelser fra Ausw. Amt 15. september 1941. A. nr. 420.
[6]) Svenningsens notits af 12. september 1941. Ber. VII, 2, A. 1305 f.

Enighed om, hvornår uniformer må bæres.

Den 16. september fandt der derefter et møde sted, hvori på tysk side deltog von Grundherr, Renthe-Fink, Kanstein, Stalmann og Kassler. Justitsministeren mente, at man måtte finde en vej, så man holdt sig indenfor rammen af de gældende love, mens Renthe-Fink anså det for muligt at træffe en særlig ordning for den tyske folkegruppe. Grundherr fremhævede, at den danske regering selv måtte have interesse i at finde en løsning af SK-spørgsmålet. Hvis man ikke nu stillede den tyske folkegruppe tilfreds, kunne det ikke undgås, at der ville opstå en misstemning, og de derved fremkomne vanskeligheder ville til syvende og sidst komme til at gå ud over Danmark. Renthe-Fink erklærede, at man fra tysk side kunne give garanti for, at SK ikke ville gå ud over, hvad der måtte blive tilladt, og at korpset ikke havde skjulte formål. Udenrigsministeren anså det for en stor fordel, hvis de tyske myndigheder ville gå ind for, at der ikke lå nogen bagtanke bag de fremsatte ønsker. I det tyske referat hedder det, at resultatet af samtalen blev, at der var enighed om, at den danske regering ville tillade, at der blev båret „folkegruppedragt" på nationale festdage og på partifestdage, på lukkede møder og på offentlige møder for ikke over 20 deltagere samt på vej til sammenkomster, når dragten blev båret skjult under overtøj eller på anden vis.[1])

Justitsministeriets cirkulære om SK.

Tre dage efter mødet udsendte justitsministeriet en cirkulæreskrivelse til politimestrene i Sønderjylland, hvori disse blev bemyndiget til at give SK tilladelse til at afholde foreningsskydning på indendørs og udendørs kortdistancebaner på betingelse af, at kun medlemmer af SK deltog heri, og at de var i besiddelse af et legitimationskort, udstedt af SK. Desuden måtte der kun anvendes præcisionsrifler af kaliber 22. Der blev endvidere givet nærmere bestemmelse om indkøb af ammunition og om opbevaring heraf. Politiet skulle være berettiget til at afkræve foreninger, der ville påbegynde skydning, oplysninger om foreningens forhold, og der skulle gives politiet en fuldstændig medlemsfortegnelse og meddelelse om optagelse af nye medlemmer. Afholdelse af skydning skulle anmeldes til politimesteren senest 8 dage før hver skydedag, og færdsel med våben efter mørkets frembrud var forbudt, ligesom der kunne fastsættes særlige begrænsninger i adgangen til at bringe riflerne til og fra skydebanen.[2])

Peter Larsen utilfreds med cirkulæret.

Cirkulæret vakte ikke større begejstring hos SK-føreren, der frygtede en chikanøs behandling ved den praktiske gennemførelse af den politimæssige kontrol. Bestemmelsen om, at politiet kunne afkræve foreningerne nærmere oplysninger om deres forhold og medlemmer, anså han for uantagelig, da han mente, at underretning om nyoptagelse af medlemmer ville blive misbrugt i nationalitetskampen og eventuelt ville gøre det vanskeligt for mange at beslutte sig til at gå ind i SK.[3])

Forhandlingerne blev ført videre i den følgende tid, og der fandt indgående drøftelser sted om påklædningen under terrænsportsøvelser, om støvler og benklæder, om jakkers ensartethed og uensartethed, om partiemblemer og hovedbeklædning. Fra tysk side ønskede man, at deltagerne i terrænsport skulle have lov at gå med lange, sorte støvler, mørke benklæder, tilfældig jakke eller overtøj og skihue. Dette forslag kunne tiltrædes fra dansk side. Under forhandlingerne var der enighed om, at SK på vej til terrænsport ikke måtte optræde i kolonner, og at man ikke i byer

[1]) Danske og tyske referater af mødet er trykt i ber. VII, 2, A. 1307—1313.
[2]) Ber. VII, 2, A. 1314.
[3]) Lanwer til gesandtskabet 26. september 1941. A. nr. 422.

og på større veje eller gennem mere tæt bebyggelse måtte vandre i formation.[1]) Politiadjutanten i Sønderjylland fik meddelelse om resultatet af forhandlingerne den 11. oktober.[2])

Justitsministeriets meddelelse af 3. november om resultatet af forhandlingerne.

Forhandlingerne blev dog også fortsat i den følgende tid, for at man kunne finde frem til en helt præcis formulering af de resultater, som drøftelserne havde ført til, og en passende form for underretning af offentligheden. Den 3. november kunne justitsministeriet udsende meddelelse om, at der var blevet givet SK tilladelse til foreningsskydning på indendørs og udendørs kortdistancebaner, og disse tilladelser var givet på samme betingelser som de, der var blevet stillet til skytteforeningerne og Dansk Skytte Union. Samtidig var der blevet truffet en ordning, hvorefter medlemmer af SK kunne benytte en sportsbeklædning, der var egnet til skydning og terrænsport. Efter at der fra kompetent side var blevet givet nærmere oplysninger om SKs organisation og formål, var det stillet i udsigt, at der på enkelte tyske festdage efter ansøgning kunne meddeles dispensation fra forbudet mod at bære uniform og gå i optog. Til slut hed det, at lederen af SK ville drage omsorg for, at de gældende bestemmelser blev respekteret.[3]) Fra udenrigsministeriets pressebureau kom der påbud om, at meddelelsen skulle offentliggøres i alle sønderjyske dagblade og kunne offentliggøres i „Jydske Tidende" og i lokaludgaver for Sønderjylland, selvom avisernes hovedredaktion ikke lå i de sønderjyske landsdele. Der måtte kun bringes kommentarer, der var godkendt af udenrigsministeriets pressebureau, og kun i de blade, hvor meddelelsen blev aftrykt.[4])

Optegnelse om resultatet af drøftelserne.

I optegnelserne om resultatet af forhandlingerne var det iøvrigt blevet fastslået, at SK-dragten måtte bæres ved ikke-offentlige indendørs møder, ved offentlige indendørs møder af indtil 20 deltagere og på vejen til og fra disse møder, forudsat at dragten var dækket af overfrakke eller lignende. Justitsministeriet ville foranledige, af SK fik dispensation fra forbudet mod uniform og optog på følgende tyske national- og partidage: 30. januar, heltemindedagen, 20. april, 1. maj, høsttakkefestdagen eller folkegruppedagen og 9. november. Ansøgning herom skulle indsendes senest 8 dage før mødet og skulle indeholde detaillerede oplysninger om planen for dette. Det var ikke tilladt SK at bære våben, af hvilken art disse end måtte være. Ved skyde- og terrænsport måtte SK-folkene bære langskaftede støvler, mørke knæbukser og skihue uden kendetegn, mens jakkerne skulle være forskelligartede, og der måtte ikke bæres livrem eller skrårem. Det var ikke tilladt at optræde i kolonne på vej til skydeøvelser og terrænsport.[5])

Dansk-tysk noteudveksling.

De langvarige forhandlinger blev afsluttet med en noteudveksling mellem Renthe-Fink og Scavenius. Renthe-Fink udtalte, at han var indforstået med den trufne ordning og var overbevist om, at folkegruppen ville holde sig til de nye bestemmelser, og han ville gøre sin indflydelse gældende i den retning. Samtidig gav han udtryk for forventning om, at der ikke mere fra dansk side ville blive rettet ubegrundede angreb mod SK, og at de danske myndigheder ville drage omsorg herfor.[6]) Scavenius takkede for brevet og udtalte, at han var enig med Renthe-Fink i

[1]) Eivind Larsens referater af drøftelserne. Ber. VII, 2, A. 1315 f.
[2]) Ber. VII, 2, A. 1317.
[3]) Ber. VII, 2, A. 1319; nærværende ber. A. nr. 424 med note 1.
[4]) A. nr. 426.
[5]) Ber. VII, 2, A. 1318; nærværende ber. A. nr. 425 med note 1.
[6]) Ber. VII, 2, A. 1320 f.

håbet om, at grænsepressen i fremtiden ville indtage en rolig og værdig holdning til dette spørgsmål, og han regnede med, at man fra tysk side ville påvirke folkegruppens presse i overensstemmelse hermed.[1])

Svenningsen og Eivind Larsen i Sønderjylland.

Den 4. november rejste Svenningsen og departementschef Eivind Larsen til Sønderjylland, hvor amtmænd og politimestre blev gjort bekendt med de førte forhandlinger og de trufne aftaler, ligesom pressen også blev informeret. Af et referat fra dette pressemøde fremgik det, at der var enighed om, at SK-ordningen efter omstændighederne var tilfredsstillende; det afgørende var, at der var blevet skabt ganske bestemte regler, så den lovløse tilstand var blevet afløst af et lovordnet forhold.[2])

Svenningsens drøftelser med Lanwer.

Under opholdet i Nordslesvig var Svenningsen også i forbindelse med Lanwer, overfor hvem han udtalte ønske om, at mindemarchen den 9. november ikke blev en propagandamarch. Lanwer forhandlede derefter med Peter Larsen og kredsførerne og opnåede, at de påtænkte marchruter blev forkortet i alle fem byer. Svenningsen havde iøvrigt fremhævet, at det var ham meget om at gøre, at SK aldrig lod sig se offentligt sammen med værnemagten, og Lanwer erklærede, at denne aldrig ville deltage i de SK-optog, der var blevet tilladt på de nationale festdage. Derimod mente Lanwer, at det næppe kunne forhindres, at folketyskerne på en eller anden måde deltog i de arrangementer, der fandt sted i anledning af heltemindedagen. Under samtalen kom man også til at drøfte nationalsocialismen, og Svenningsen skal have udtalt, at danskerne vel aldrig nogensinde ville kunne forstå den nye tyske ideologi, mens tyskerne vel aldrig helt ville kunne forstå det danske folks indstilling. Lanwer var noget overrasket over disse udtalelser, som efter hans mening var et afgørende bevis for, at det var nødvendigt enten at indføre nationalsocialistisk styre i Danmark eller at genindlemme Nordslesvig i Tyskland.[3])

Renthe-Fink fremhæver, at man fra tysk side må holde hovedet koldt.

I anledning af at de nye bestemmelser om dispensation fra forbudet mod uniform og optog for første gang skulle anvendes den 9. november, sendte Renthe-Fink et brev til dr. Møller, som Lanwer fik ordre til at overrække denne. I sit brev til konsulen pointerede Renthe-Fink, at det var meget vigtigt, at man på tysk side holdt hovedet koldt, og at man ikke af eventuelle provokationer fra dansk side lod sig rive med til ukorrekte eller uovervejede handlinger.[4])

„Bind hjelmen fastere efter slaget".

I november tænkte Peter Larsen på at offentliggøre en artikel af lærer Bargfeldt: „Bind hjelmen fastere efter slaget". Lanwer turde ikke tage ansvaret for offentliggørelsen heraf. Man kunne i øjeblikket tale om en slags borgfred, der var indirekte billiget fra begge sider, og det ville være uklogt, om man manøvrerede således, at ansvaret for en eventuel forstyrrelse heraf kom til at ligge hos tyskerne. Iøvrigt var det et ønske fra gesandtens side, at man ikke foreløbig udnyttede det opnåede resultat med hensyn til SK propagandistisk, og enkeltheder i den trufne afgørelse skulle efter udtrykkelig ordre fra gesandtskabets side behandles strengt fortroligt. Dette gjaldt fremfor alt bestemmelsen om marchen på de 6 festdage.[5]) Da Renthe-Fink havde fået artiklen sendt, fremhævede han stærkt overfor Lanwer, at Peter Larsen slet ikke var klar over, hvilken stilling folkegruppen havde at indtage til de trufne

---

[1]) A. nr. 428 med note 1.

[2]) Ber. VII, 2, A. 1304.

[3]) Lanwer til Renthe-Fink 20. november 1941. A. nr. 75.

[4]) A. nr. 427.

[5]) Konsulatet til gesandtskabet 12. november 1941. A. nr. 73.

aftaler; og de skarpe angreb og den udfordrende tone i artiklen ville kun kunne fremkalde ny spænding og uro. Han pointerede stærkt, at der overhovedet ikke måtte ske nogen propagandistisk udnyttelse af SK-aftalen.[1])

Bargfeldts artikel i „Deutscher Volkskalender".

Omkring den 20. november udkom „Deutscher Volkskalender Nordschleswig" for 1942, hvori Bargfeldt gav en beretning om arbejdet indenfor SK, som han iøvrigt kaldte NSDAP-Ns stormkolonner. Det hed bl. a., at SKs øgede aktivitet havde udløst en vild hetzkampagne hos danskerne i grænselandet, og at SK iøvrigt var blevet underkastet bestemmelser, „der på tydelig måde tilsigter en lammelse af SK-arbejdet og tvinger os til at konstatere, at den danske stat stadig ikke er villig til at tilstå folkegruppen den selvfølgelige ret til at forme sin nationale tilværelse efter dens eget folks livslove". Men SK ville heller ikke i fremtiden lade sig holde nede, hvilket allerede fremgik af den ride- og kørekonkurrence, som rytterstormen havde afholdt i Bredevad den 12. oktober, og korpset ville trods alle begrænsninger af dets bevægelsesfrihed fortsat „vide at forfølge sine mål". Lanwer stod uforstående overfor denne artikel, men Larsen oplyste, at den var blevet skrevet i begyndelsen af oktober, da forholdene lå ganske anderledes. Nu beklagede Larsen stærkt, at den var kommet frem, idet også han mente, at sådanne angreb var overflødige.[2])

Peter Larsen vil ikke „spørge så meget".

Også i den følgende tid kom det til uoverensstemmelser. Da der var givet tilladelse til et arrangement den 1. februar, havde politiadjudanten i henhold til de trufne aftaler udbedt sig de nærmere planer herfor. Da han ikke modtog noget svar, lod han ved en overbetjent rette forespørgsel til Peter Larsen, der oplyste, at arrangementet var blevet opgivet, fordi der kun var blevet givet en begrænset tilladelse, og dette måtte Larsen opfatte som chikane. Den trufne afgørelse var kun en af de mange hindringer, som man lagde i vejen for folkegruppens livsudfoldelse, men i fremtiden ville man ikke „spørge så meget". Man ville gennemføre arrangementerne uden at give meddelelse derom, dog indenfor rammerne af de trufne aftaler, der ville blive udnyttet til det yderste. Da Svenningsen meddelte Kanstein dette intermezzo, udtalte han, at han fandt det beklageligt, „at overløjtnant Larsen opfatter overholdelsen af en dansk-tysk aftale som chikane".[3]) Kassler anmodede Lanwer om at undersøge sagen og gøre Larsen opmærksom på, at forpligtelsen til rettidigt at give de danske myndigheder meddelelse om påtænkte SK-parader var blevet fastsat i aftalen om SK, og at han derfor ikke kunne sætte sig ud over denne bestemmelse.[4])

SK-folkene til fronten. Rekrutering blandt de ældre.

De mange unge, der meldte sig som frivillige til våben-SS og værnemagten, kom først og fremmest fra SKs rækker. Det lykkedes nogenlunde at få hullerne fyldt ud, først og fremmest med ældre mandskab, så „SK igen kunne marchere". Det blev dog nødvendigt at uddanne et næsten helt nyt førerkorps. Alligevel kunne man i 1942 udvide antallet af SK-kredse fra 5 til 7, og i august 1941 begyndte man at udsende et særligt blad, „Der SK-Mann", med Peter Larsen som ansvarshavende redaktør.

I 1942 var der i de 7 kredse ialt 40 Standorte med tilsammen 1 761 mand, hvoraf dog ca. 1 100 var fraværende, især på grund af arbejdsindsats udenfor Nordslesvig.[5])

---

[1]) A. nr. 74.

[2]) Konsulatet til gesandtskabet 21. november 1941. A. nr. 429.

[3]) Svenningsen til Kanstein 14. februar 1942. A. nr. 430.

[4]) A. nr. 431.

[5]) „Deutscher Volkskalender" 1943, s. 119 ff.; „Der SK-Mann" 1945, nr. 1, s. 11; Larsens forklaring til rapport af 8. september 1945. A. nr. 432.

„Wehrschiessen".

Da Selbstschutz blev oprettet i februar 1944, blev korpsets medlemmer rekruteret fra SK, og der var herefter kun i mindre grad tale om noget selvstændigt SK-arbejde. Der blev dog stadig afholdt en række skydeøvelser, og da man i Tyskland i 1944 gennemførte en almindelig „Wehrschiessen" for alle mænd i hjemstavnen, blev det overdraget SK at sørge for en tilsvarende uddannelse af folketyskerne i Nordslesvig, og fra 20. til 30. april afholdtes en forsvarsskydning, hvori deltog 1 638 folkefæller.[1])

[1]) Oversigt over folkegruppens krigsindsats 3. juni 1944. A. nr. 330; „Der SK-Mann" 1944, nr. 3, s. 13; „Deutscher Volkskalender" 1945, s. 103.

O. Selbstschutz.

Den 3. februar 1944 blev der afholdt møde i det lille politiske råd.[1]) Den 11. februar fortalte Stehr afdelingschef Hvass, at folkegruppen havde planer om oprettelsen af Selbstschutz-patrouiller,[2]) og det er derfor nærliggende at formode, at dette spørgsmål er blevet drøftet på rådets møde ugen før. Et brev, som Hansen-Damm skrev til Hauptsturmführer Günther i Vomi angående bevæbnet indsats mod sabotørerne, er mærkeligt nok dateret den dag, rådet holdt møde. Det kendes kun i en afskrift, der findes i folkegruppekontorets arkiv og iøvrigt er overstreget. Datering og opbevaringssted kunne henlede tanken på, at brevet har været forelagt for det lille politiske råd den 3. februar, mens overstregningen vel må angive, at det ikke er blevet afsendt.

Hansen-Damms brev til Vomi om væbnet beskyttelse mod sabotage.

I brevet skildrede Hansen-Damm den forøgede sabotagevirksomhed i Nordslesvig, som ikke blot betød ødelæggelse af maskiner, installationer og råstoffer, men også truede placeringen af ordrer. Nordslesvigernes moralske forsvar var ikke nok, man måtte også have våben. For at kunne afværge sabotagen i Nordslesvig behøvedes 400 pistoler og 12 maskinpistoler. Der var blevet forhandlet med de pågældende militære og krigsøkonomiske kontorer, men uden noget tilfredsstillende resultat, og kun enkelte skydevåben var blevet stillet til rådighed for nogle større virksomheder. Derfor anmodede Hansen-Damm om, at der fra Vomi foreløbig måtte blive sendt 2 maskinpistoler og 20 pistoler med kurér. Han tilføjede, at en hemmelig ordre, der var blevet givet til danske firmaer, var blevet trukket tilbage på grund af sabotagefaren nordpå og i stedet overdraget til Liefergemeinschaft. Men sådanne ordrer ville jo kun kunne effektueres, når der blev givet virksomhederne den fornødne beskyttelse.[3])

Hvem har taget initiativet til Selbstschutz?

På dette tidspunkt har tanken om en særlig bevæbnet folketysk sabotagevagt altså været fremme hos Hansen-Damm. Han har selv forklaret, at DBN havde foreslået det danske politi, at flere af de tyske virksomheder skulle slå sig sammen til en ambulant kontrol. Våbnene fik man fra Rüstungsstab, men våbentilladelsen fra politiet. Derimod nægter han at være kommet med ideen til Selbstschutz. Stehr, Jef Blume og dr. Clausen er dog enige om, at det er Hansen-Damm eller DBN, der har taget initiativet, og dr. Møller har forklaret, at det var Hansen-Damm, der i et møde i det lille politiske råd rejste spørgsmålet om, „hvad der kunde gøres til Beskyttelse af de nævnte Virksomheder, der ikke faldt ind under den ved det danske Politis Foranstaltning etablerede Ordning med Sabotagevagter paa de større Virksomheder. Kpt. for sit Vedkommende var betænkelig ved en Ordning, der byggede paa, at der udle-

[1]) „Nordschleswigsche Zeitung" 5. februar 1944.
[2]) A. nr. 435.
[3]) A. nr. 434.

veredes Vaaben til de enkelte Indehavere af Virksomhederne til Selvforsvar". Senere har dr. Møller givet en noget anden forklaring om årsagen til oprettelsen af Selbstschutz: 1. De sabotagehandlinger, som var rettet imod tyske virksomheder i Nordslesvig, vakte betydelig uro i folkegruppen. 2. Der var blevet sendt utallige truselsbreve til folkegruppens førende mænd og til indehavere af virksomheder, som var tilsluttet Liefergemeinschaft. 3. Rüstungsstab Dänemark havde henvendt sig til Liefergemeinschaft med anmodning om at foretage noget til beskyttelse af de truede virksomheder. Såvidt dr. Møller kunne huske, foreslog Rüstungsstab, at der skulle udleveres våben til de virksomheder, som ikke på anden måde blev beskyttet. Dette forslag fandt han dog uheldigt, idet der på denne måde ville blive givet våben til mange, som var ukyndige i våbenbrug. Dr. Møller havde iøvrigt først henvendt sig til det tyske gesandtskab for at høre dettes mening om sagen og om det juridiske grundlag for en sådan beskyttelsesforanstaltning, idet han lagde vægt på, at Selbstschutz blev holdt indenfor lovens rammer. Gesandtskabet udarbejdede en udførlig skriftlig redegørelse for, hvorledes Selbstschutz burde oprettes. Senere har dr. Møller udtalt, at dr. Best efter hans mening i forvejen havde talt med Rüstungsstab, og at oprettelsen bundede i et stærkt tysk ønske.[1])

Stehr giver udenrigsministeriet meddelelse om planerne angående Selbstschutz.

Det lille politiske råd havde besluttet, at Stehr skulle underrette de danske myndigheder om Selbstschutz' oprettelse og forsøge at få et samarbejde med det danske politi. Den 11. februar havde Stehr en samtale med afdelingschef Hvass i det danske udenrigsministerium, hvorunder han meddelte, at folkegruppen havde planer om at oprette Selbstschutz-patrouiller, som skulle beskytte de virksomheder, der arbejdede for den tyske værnemagt. Han bemærkede, at Sønderjylland hidtil havde været forskånet for sabotage, men i den sidste tid var der forekommet flere tilfælde, bl. a. i Sønderborg og i Aabenraa, og folkegruppen anså det for nødvendigt at træffe foranstaltninger herimod, ikke mindst da det drejede sig om beskyttelse af ca. 200 virksomheder, der var spredt over hele Sønderjylland, og hvoraf kun ca. 40 faldt ind under den bestående sabotagevagt-ordning. Iøvrigt var der også visse danske firmaer i Sønderjylland, der havde henvendt sig til folkegruppen om bistand. Planen var endnu ikke blevet drøftet med „vedkommende Centralmyndigheder i København eller med de stedlige danske Myndigheder", og den var på et rent forberedende stadium. Stehr understregede, at folkegruppen hverken kunne eller ville forholde sig passiv overfor forsøg fra sabotørernes side på at udvide deres ødelæggende virksomhed til Sønderjylland. Iøvrigt oplyste han, at det foreløbig var tanken at udtage ca. 150 mand til patrouillerne. Når han havde underrettet udenrigsministeriet, var det udfra ønsket om et godt og åbent samarbejde med myndighederne i København og opretholdelsen af rolige forhold i Sønderjylland. Han tilføjede, at han om nogle dage skulle rejse til Sønderjylland for at drøfte spørgsmålet med folkegruppens ledelse. Afdelingschefen svarede, at man fra dansk side kun kunne være interesseret i, at forholdene i Sønderjylland fortsat udviklede sig lige så roligt og gnidningsløst som hidtil, men han var bange for, at oprettelsen af Selbstschutz-patrouiller og en SK-demonstrationsmarch ikke ville bidrage hertil, men tværtimod ville være en fare for opretholdelsen af ro og orden. Selbstschutz-patrouillerne og deres samarbejde med det danske politi var et vanskeligt og ømtåligt spørgsmål, som måtte drøftes med de pågældende myndigheder.[2])

---

[1]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 451.

[2]) H. J. Hansens referat af 15. februar 1944. A. nr. 435.

Den 16. februar 1944 indeholdt „Nordschleswigsche Zeitung" en artikel om folkegruppens Selbstschutz. Det hed heri, at folkegruppeføreren, efter at de nødvendige forhandlinger var blevet afsluttet, havde påbudt, at der skulle dannes en tysk Selbstschutz i Nordslesvig. Baggrunden for korpsets oprettelse var de sidste ugers udvikling og fabriksværnets stedvise utilstrækkelighed Det var blevet pålagt Peter Larsen at gennemføre alle de forholdsregler, som var nødvendige for at forstærke beskyttelsen af den tyske folkegruppe, og en opstilling af en Selbstschutzgruppe indenfor SK var allerede påbegyndt. SK havde dermed overtaget en opgave, som var af afgørende betydning for sikringen af folkegruppen i den nordslesvigske hjemstavn. Beskyttelsesforanstaltningerne skulle også kunne omfatte danske virksomheder, som arbejdede for tyskerne.[1])

Meddelelsen i „Nordschleswigsche Zeitung".

Dagen efter gav dr. Best Ausw. Amt meddelelse om artiklen i „Nordschleswigsche Zeitung", idet han samtidig oplyste, at Selbstschutz bestod af 200 mand, som forrettede tjeneste i SKs sorte uniform og var udstyret med skydevåben. Han udtalte, at Møller havde handlet i forståelse med ham.[2]) Dr. Best har iøvrigt forklaret, at han havde billiget dr. Møllers planer under forudsætning af, at korpset ikke fik nogen eksekutiv myndighed. Senere har han udtalt, at det var ham, der tog initiativet til oprettelsen af Selbstschutz, idet han dog tilføjede, at der ved initiativ ikke skulle forstås den første tanke om oprettelse. I sin skrivelse til Ausw. Amt måtte han af politiske grunde fremstille forholdet, som om det var folkegruppen, der havde taget initiativet. I en senere udtalelse har han erklæret, at han ikke længere huskede, hvem der kom med ideen, men efter at planen var fremført for ham, optog han den som sin egen og gik i gang med at få den gennemført.[3])

Dr. Bests stilling.

Meddelelsen i „Nordschleswigsche Zeitung" kom som en overraskelse for de danske myndigheder. Nogle få dage senere havde amtmand Refslund Thomsen og politimester Martensen-Larsen en samtale med overregeringsråd Lührmann i Aabenraa, der var dr. Bests repræsentant i Sønderjylland og også optrådte som mellemmand mellem den tyske folkegruppe og de stedlige danske myndigheder. Han kendte intet til sagen, men skulle med det første til København for at drøfte den med dr. Best. Han betonede stærkt, at „det var nødvendigt, at eventuelt bevæbnede Korps organisk blev indbygget under en bestaaende ansvarlig Myndighed, i dette Tilfælde formentlig Værnemagten". Efter at have været i forbindelse med Peter Larsen kunne han desuden oplyse, at oprettelsen af Selbstschutz var baseret på en aftale mellem dr. Best, Stehr og et ministerium, hvilket vidste han ikke. Der var allerede formeret flere korps, som skulle beskytte tysk ejendom mod sabotage. Senere ringede kaptajn Smidt til amtsmanden for at meddele, at korpsene var oprettet med dr. Bests samtykke. De bestående korps talte allerede 150 mand.[4])

Refslund Thomsens og Martensen-Larsens samtale med Lührmann.

Den 23. februar afholdtes et møde om Selbstschutz hos udenrigsministeriets direktør. I mødet deltog amtmand Refslund Thomsen, afdelingschef Hvass og kontorchef H. J. Hansen. Direktøren fremhævede, at det måtte bero på en fejltagelse, når Lührmann havde oplyst, at der var truffet en aftale mellem Stehr og et ministerium. Amtmanden udtalte, at de ledende danskere i Sønderjylland så således på spørgsmålet, at kunne man ikke undgå oprettelsen af korpset, måtte man i hvert fald se

Møde i udenrigsministeriet.

[1]) „Nordschleswigsche Zeitung" 16. februar 1944.
[2]) A. nr. 436.
[3]) A. nr. 451, note 1.
[4]) Refslund Thomsens referat af 21. februar 1944. A. nr. 437 a.

at få ordningen bragt ind under en betryggende form, bl. a. måtte man forudsætte, at patrouillerne kunne tage en sabotør på fersk gerning, men ikke kunne deltage i eftersøgningen efter sabotører. Principielt frembød ordningen store betænkeligheder, men i praksis ville den måske ikke blive så slem. I Sønderjylland frygtede man, at Selbstschutz i en given situation kunne optræde som magtfaktor, fordi den var bevæbnet, men det kunne de tidsfrivillige jo også. Direktøren mente, at man overfor dr. Best måtte indskrænke sig til at fremhæve betænkelighederne ved indførelsen af Selbstschutz-patrouillerne. Amtmanden var enig heri.[1])

Direktør Svenningsen henvender sig til dr. Best.

I henhold til disse drøftelser sendte direktør Svenningsen den 29. februar en skrivelse til dr. Best, hvori han gav udtryk for den bekymring, hvormed den danske centraladministration havde taget dannelsen af Selbstschutz til efterretning, idet man måtte tage afstand fra, „at der indenfor en politisk bestemt fraktion af den danske befolkning skabes en magtfaktor på en måde, der ikke er forudset i lovgivningen", og man fandt det beklageligt, at en sådan forholdsregel blev truffet, uden at man havde sat sig i forbindelse med de øverste danske justitsmyndigheder. Efter dansk opfattelse retfærdiggjorde forholdene i Nordslesvig ikke, at Selbstschutz blev oprettet. Men da oprettelsen nu var en kendsgerning, mente man at burde se bort fra en yderligere drøftelse af sagen, idet ønskerne måtte gå ud på at opnå en hensigtsmæssig ledelse af Selbstschutz og en rimelig afgrænsning af opgaverne. Svenningsen bad derfor dr. Best gøre sin indflydelse gældende for at få optrukket faste retningslinier for Selbstschutz' virksomhed, så det kunne undgås, at det kom til uønskede udskejelser. Det var af særlig betydning, at korpset blev undergivet en ansvarlig fælles-ledelse, der kunne overvåge, at dets virkeområde, der nærmere burde afgrænses, ikke blev overskredet. Der måtte især lægges vægt på, at det ikke fik opgaver, der kunne gøre indgreb i området for statens ordenshåndhævelse, men det måtte indskrænke sig til at virke som et almindeligt fabriksværn uden nogen beføjelse til at foretage arrestationer. Til slut fremhævede Svenningsen betydningen af, at ledelsen af Selbstschutz bestræbte sig for at undgå et modsætningsforhold til det danske politi, og man ville sætte pris på, om der kunne gives en beroligende meddelelse om, at det i virkeligheden kun drejede sig om et udvidet fabriksværn.[2])

Dr. Bests svar.

Dr. Bests svar på skrivelsen kom den 9. marts. Han meddelte heri, at folkegruppen havde vedtaget, at man ved en dertil egnet organisation ville sikre den fælles og ambulante beskyttelse af virksomheder og personer mod ulovlige angreb. Det oprindelige ønske om officielt samarbejde med det danske politi havde mistet sin aktualitet ved „de kendte begivenheder i Aabenraa", der een gang for alle rystede tilliden til det danske politi. Dr. Best hentydede hermed til sabotagen mod Callesens motorfabrik, der fandt sted natten mellem den 5. og 6. februar, og han udtalte, at folkegruppeledelsen i denne anledning besluttede sig til ufortøvet at lade Selbstschutz træde i virksomhed. Korpset havde kun til formål at beskytte virksomheder og personer, men skulle ikke foretage politilignende eksekutivhandlinger.[3])

Forhandlinger mellem dr. Best og Stehr.

Inden denne skrivelse blev afsendt, må der have fundet forhandlinger sted mellem dr. Best og Stehr, thi samme dag, som dr. Best svarede udenrigsministeriet, meddelte Stehr Organisationsamt en række retningslinier for Selbstschutz' opgaver og funktioner, som må være blevet fastlagt ved forhandlinger med den rigsbefuld-

[1]) H. J. Hansens referat af 6. marts 1944. A. nr. 439.

[2]) A. nr. 438.

[3]) A. nr. 440.

mægtigede. Medlemmerne af Selbstschutz skulle ikke have legitimation som hjælpepolitibetjente og skulle ikke have politimæssige funktioner. Selbstschutz var et internt folkegruppeanliggende og skulle beskytte tysk liv og ejendom, idet beskyttelsen dog også kunne omfatte danske virksomheder, hvis disse ønskede det. I sin virksomhed måtte korpset henholde sig til nødværgeretten, som tilkom enhver, og som nødværge betegnedes det forsvar, der var påkrævet for at afværge øjeblikkelige lovstridige angreb på sig selv eller andre. Endvidere byggede man på en analog anvendelse af de beføjelser, som tilkom fabriksværnene i henhold til justitsministeriets bekendtgørelse af 9. januar 1943, idet Selbstschutz kunne betragtes som en slags ambulant fabriksværn. Et eksemplar af denne bekendtgørelse blev sendt til Organisationsamt.[1])

Selbstschutz tager danske gidsler i Krusaa.

Det var således udtrykkelig blevet slået fast, at Selbstschutz ikke havde politimæssige funktioner. Men det viste sig vanskeligt at holde dets virksomhed indenfor de afstukne grænser. En dag i februar, altså kort efter korpsets oprettelse, blev den tyske lærerinde i Krusaa truet med, at skolen i løbet af få timer ville blive sprængt i luften. Hun henvendte sig til Kortsch, som straks tog til Krusaa sammen med en Selbstschutz-mand fra Aabenraa. Sammen med nogle lokale Selbstschutz-folk afhentede de 5 danskere, der blev tvunget til at overnatte i skolen. Gidslerne blev ikke underrettet om formålet med deres anholdelse. Ud på morgenstunden blev de atter sat på fri fod, efter at de var blevet afhørt af Selbstschutz-folkene. Dr. Møller udtalte sin skarpe misbilligelse af episoden overfor Peter Larsen og Kortsch, og Stehr meddelte Organisationsamt, at denne fremgangsmåde gik ud over Selbstschutz' kompetence.[2])

Begivenhederne i Graasten 26. maj 1944.

Efter at oberst Paludan-Müller den 26. maj 1944 var bukket under for overmagten, blev alle forretninger i Graasten lukket. Da Stehr senere drøftede begivenhederne i Graasten med dr. Best, oplyste han, at man ikke havde sat Selbstschutz ind til beskyttelse af de forretninger, som var blevet tvunget til at lukke. Larsen havde forklaret ham, at en sådan anvendelse kun ville være mulig, hvis man havde ret til at arrestere de mennesker, der foretog sig noget overfor forretningerne. Dr. Best mente, at udøvelse af tvang for at få en forretning lukket måtte opfattes som presseri, altså som et lovstridigt angreb, hvorved retten til arrestation i henhold til nødværgeretten måtte være givet. Stehr anså det for både psykologisk og politisk klogt, at Selbstschutz ikke var blevet sat ind den pågældende dag.[3]) Af en forklaring, som er afgivet af Otto Niels Rasmussen, der var Standortführer i Graasten, fremgår det dog, at kredslederen, lærer Rasmussen, havde givet ordre til, at Selbstschutz skulle patrouillere på gaderne for at hindre tvungen lukning af forretningerne, og Rasmussen optrådte i henhold til denne ordre sammen med de tyske soldater.[4]) Dr. Møller har forklaret, at han hørte om disse patrouiller den følgende dag.[5])

Selbstschutz og strejkerne.

Da strejkerne senere blev mere almindelige, udstedte DBN i november anvisning på, hvorledes dets medlemmer skulle forholde sig ved kommende strejker. Hvis folketyskere eller folketyske virksomheder blev direkte truet af de strejkende eller mente sig truet, skulle de henvende sig til Selbstschutz, om fornødent til den tyske værnemagt.[6])

---

[1]) Stehr til dr. Best den 15. marts 1944. A. nr. 441.

[2]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 451 med note 4; A. nr. 441.

[3]) Det tyske kontor til dr. Møller 2. juni 1944. A. nr. 442.

[4]) A. nr. 442, note 1. Sml. Sven Sabroe: „Ene Mand mod Gestapo", s. 47.

[5]) Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 451.

[6]) A. nr. 135.

Politimæssig virksomhed.

I andre tilfælde har Selbstschutz udført en virksomhed, der i endnu højere grad var af politimæssig karakter. Den 11. januar foretog korpset således en afspærringsøvelse øst for Aabenraa, hvor biler og fodgængere blev standset, idet kørekort og legitimationskort forlangtes forevist. Øvelsen havde været drøftet med den lokale tyske kommandant, der havde haft forskellige betænkeligheder, og i månedsberetningen udtaltes det: „Jeg beder om, at man vil foranledige, at den lokale kommandants „principielle betænkeligheder" bliver opgivet". Dr. Møller bebrejdede senere Kortsch, at han ikke havde hindret øvelsen.[1]) Dagen før havde en lignende øvelse fundet sted i Graasten. Også her var passanterne blevet afkrævet legitimationskort.[2]) I marts 1945 anholdt Selbstschutz i nærheden af Augustenborg en mand, og da en ransagning viste, at hans bagage indeholdt en maskinpistol, afleverede patrouillen ham til det tyske politi.[3])

Pancke ønsker samarbejde med Selbstschutz.

I august 1944 fandt der en henvendelse sted fra Pancke med opfordring til samarbejde mellem Selbstschutz og det tyske politi. Kaptajn Graurock, der var adjudant hos Pancke, udtalte overfor Stehr, at Selbstschutz ikke kunne svæve frit i luften, men måtte stilles under den højere SS- og politifører i Danmark, som var ansvarlig for alle sikkerhedsforanstaltninger. Stehr afviste dette forslag, som var uforeneligt med folkegruppens politiske linie. Selbstschutz kunne ikke tiltage sig politimyndighed og altså heller ikke modtage ordrer fra tyske politiorganer. Graurock sagde, at man i hvert fald måtte afgrænse Selbstschutz' opgaver overfor det tyske politi, hvortil Stehr bemærkede, at han ikke var bemyndiget til at træffe aftale herom. Graurock foretog derefter en opstilling af det tyske politis ønsker, og på et møde i Aabenraa blev disse drøftet igennem. Samme dag forelagde Stehr, Peter Larsen og Peter Petersen sagen for dr. Møller, som afslog de fremsatte ønsker, idet han mente, at folkegruppen af politiske grunde burde afholde sig fra at træffe aftaler med det tyske politi. Graurock henvendte sig nogle dage senere til Peter Larsen, som ligeledes afviste ham. Derefter kom Pancke selv til Aabenraa, og der fandt nye forhandlinger sted på Dibbernhaus. Pancke holdt på, at et vist samarbejde mellem Selbstschutz og det tyske politi var nødvendigt, også for at få medlemmerne uddannet. Men Møller var påny afvisende. Pancke var meget utilfreds hermed og sagde, at så havde han heller ingen interesse for folkegruppens arbejde.[4]) Når han siden var i Aabenraa, undgik han at aflægge besøg på Dibbernhaus, og han afslog ønsker fra Selbstschutz' side om pistoler.[5]) Et senere forsøg fra Germanische SS på at drage Selbstschutz ind under SS blev ligeledes afvist.[6])

Kortsch opfordrer førerne til at optage forbindelse med det tyske politi.

Det var dog ikke indenfor alle kredse af Selbstschutz, at man så på spørgsmålet om samarbejde med det tyske politi på samme måde. Den 10. november 1944 udsendte Kortsch en skrivelse til kredsførerne indenfor SK, hvori det hed, at Standortführerne skulle optage forbindelse med de kontorer, som sikkerhedspolitiet og feltgendarmeriet eventuelt måtte have. Disse skulle have oplysning om Selbstschutz' opgaver. Så ville det „også være muligt ved eventuel chikanering af vore patrouiller at arrestere sådan

---

[1]) N. Gunnersens rapport om øvelsen. A. nr. 447 med note 1.

[2]) Graasten vagtværns indberetning af 12. januar 1945. A. nr. 448. Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 451.

[3]) Dr. Møllers forklaring af 27. november 1945. A. nr. 451.

[4]) Stehrs og dr. Møllers forklaringer til rapporter af 1. august og 27. november 1945. A. nr. 450 og 451.

[5]) Köhnerts redegørelse af 2. september 1946. A. nr. 477.

[6]) A. nr. 450, note 2.

en fyr og overgive ham til en af de ovennævnte myndigheder. Hvis man på forhånd er kommet i den rette kontakt til en af disse myndigheder, vil det være muligt, at sådan en fyr en gang kunne forsvinde ud af billedet et par dage".[1])

Antallet af Selbstschutz-folk.

Selbstschutz var i begyndelsen på 150 mand,[2]) i juni 1944 på 180 mand.[3]) Senere bestemte dr. Møller, at det skulle bringes op på 500 mand, men den nye hvervning stødte dog sine steder på vanskeligheder. I Tønder havde man regnet med 40 mand, men nåede kun 25, idet 50 af dem, som var blevet opfordret, ikke meldte sig.[4]) I november 1944 var korpset ialt på 450 mand, og i april 1945 oplyste Stehr overfor amtmand Refslund Thomsen, at det bestod af 500 mand, men at kun de 150 heraf var bevæbnet.[5])

Organisation.

Den øverste leder af korpset var Peter Larsen, der havde Otto Kortsch som stabsleder eller stedfortræder.[6]) Det var iøvrigt inddelt i 7 kredse, hver med en kredsfører, som under sig havde Standortführere, som hver uge rapporterede til kredsførerne, der aflagde månedlige beretninger til Peter Larsen. Alle Selbstschutzfolk kom jo fra SK, men skulle også være medlem af tidsfrivilligtjenesten, og straffede personer kunne ikke optages i korpset. I tilfælde af invasion skulle de allesammen overgå til de tidsfrivillige.

Patrouillering.

Selbstschutz løste sine opgaver ved at lade patrouiller på 3—5 mand tilse de virksomheder, der skulle beskyttes, som regel et par gange om ugen. Hvert af korpsets medlemmer havde to timers ugentlig tjeneste.[7]) Patrouillerne kunne anholde mistænkelige personer, som blev truffet på virksomhedernes område, og bringe dem til nærmeste politistation eller kommandantur. Peter Larsen havde givet ordre til, at de i tilfælde af sabotage skulle fange sabotørerne og aflevere dem til det danske politi eller værnemagten.[8])

Uddannelse.

Den militære uddannelse fik Selbstschutz-mændene under tidsfrivilligtjenesten. Desuden blev der givet undervisning i våbenbrug (skydning med pistoler og maskinpistoler, køllekastning, våbeninstruktion), politigreb, eksercits, meldeøvelser, patrouillering og kontrol samt i anholdelse.[9]) Engang om måneden afholdtes stabsmøder, hvori kredsførerne og enkelte andre deltog. Desuden var der månedlige førerskolinger med 40—50 deltagere, først og fremmest de enkelte Standortführere.[10]) Efter anmodning fra Peter Larsen og Kortsch skaffede Köhnert et par gange tyske politifolk til Sønderjylland for at undervise korpsets medlemmer i politimæssig optræden.[11])

Bevæbning.

Bevæbningen var i høj grad utilstrækkelig, og i et brev til Organisationsamt af 19. november 1944 blev Selbstschutz' udrustning karakteriseret som så mangelfuld, at det grænsede til det latterlige. Der var af denne grund mange, der ikke ville melde sig.[12]) Kortsch har oplyst, at der ialt var fordelt 150 pistoler og 4 maskinpistoler,

---

1) A. nr. 445.
2) A. nr. 437 a.
3) A. nr. 330.
4) A. nr. 443 og 444.
5) A. nr. 451, note 6.
6) „Nordschleswigsche Zeitung" 16. februar 1945.
7) A. nr. 451, note 2; se også A. nr. 443.
8) Dr. Møllers forklaring til rapport af 27. november 1945. A. nr. 451.
9) A. nr. 443, 444, 451, note 2.
10) „Nordschleswigsche Zeitung" 16. februar 1945.
11) Köhnerts forklaring til rapport af 1. oktober 1946. A. nr. 479; sml. A. nr. 451, note 2.
12) A. nr. 134.

hvoraf de 50 pistoler og maskinpistolerne var kommet fra gesandtskabet, resten fra Vomi. Mens pistolerne var udleveret til korpsets medlemmer, blev maskinpistolerne opbevaret hos værnemagten. Peter Larsen mener, at der også er blevet rettet henvendelse til Pancke om våben. I marts 1945 kom der uanmodet og uventet en sending fra Vomi, bestående af 40 kasser håndgranater og 4 maskingeværer. De 10 af kasserne samt maskingeværerne blev fordelt til kredsene, mens resten opbevaredes hos værnemagten i Aabenraa. En unavngiven Selbstschutz-mand har oplyst, at disse våben „skulde bringes i Anvendelse saavel overfor Frihedskæmpere som fremmede Tropper", mens Kortsch hævder, at kredsførerne ved udleveringen fik at vide, at de var til øvelsesbrug. Iøvrigt havde Kortsch indskærpet, at der kun måtte gøres anvendelse af våben i nødværgesituationer.[1]) Til de medlemmer, der bar våben, blev der udstedt et særligt Ausweis, som oprindelig blev underskrevet af dr. Best og Kortsch, senere af Köhnert og Kortsch.[2])

Det lille politiske råd beslutter ikke at opløse Selbstschutz.

På det møde i det lille politiske råd, hvor det blev meddelt, at general Lindemann havde opløst tidsfrivilligkorpset, forelagde dr. Møller en plan om også at ophæve Selbstschutz, men rådet ønskede at bevare korpset som et værn for folkegruppens liv og ejendom, indtil en lovlig myndighed var blevet oprettet. Efter hvad kredslederen for Tinglev, Heinrich Ehnstedt, har oplyst, talte man endda i rådet om, at Selbstschutz burde udbygges til at omfatte hele landsdelen for at kunne yde beskyttelse under en opløsningstilstand. Dr. Møller gav derfor ordre til at gennemføre en sådan udvidelse af organisationen, og omkring 1. april begyndte man at organisere Selbstschutz i Tinglev imod Ehnstedts ønske.

Hvorfor korpset ikke blev opløst.

Den 21. april havde Stehr en samtale med amtmand Refslund Thomsen, hvorunder han udtalte, at korpset jo var oprettet for at beskytte tyske virksomheder og personer, „og man kunde formentlig ikke sige, at der ikke fremdeles laa en Opgave for denne". Dr. Clausen har dog forklaret, at det mere var af psykologiske grunde, man bevarede korpset, idet det i virkeligheden var for lille til at give folkegruppen nogen virkelig beskyttelse.[3]) Iøvrigt var man i sidste øjeblik blevet bange for, at der forelå en hemmelig aftale om, at Pancke i tilfælde af en invasion skulle have Selbstschutz under sig. Dr. Møller henvendte sig derfor til den øverstbefalende, som den 14. april meddelte, at hvis Selbstschutz skulle blive indsat ved militære bevogtningsopgaver, skulle korpset udelukkende modtage sine ordrer fra den pågældende militære myndighed gennem Selbstschutz-føreren, som ville blive indkaldt af WBKA[4].)

Drøftelser angående Selbstschutz' stilling i tilfælde af tysk kapitulation.

Den 25. april holdt Selbstschutz et møde i Brunde ved Aabenraa, hvor man drøftede, hvad der skulle ske ved et forestående tysk sammenbrud. Efter kredsfører Carl Tønders oplysninger regnede man med tre muligheder: 1. Russerne besætter landet. Man anså det for umuligt i forvejen at give anvisning på de forholdsregler, der i så tilfælde skulle træffes. 2. Englænderne besætter landet, og tyskerne trækker sig bort. Når de første engelske tropper nåede Flensborglinien, skulle Selbstschutz ophøre med at eksistere og aflevere våbnene. 3. De tyske tropper trækker sig bort uden engelsk eller russisk besættelse. Man måtte da regne med en overgangsperiode, hvor der ikke var nogen lovmæssig myndighed til at opretholde ro og orden. I disse „lovløse Timer" var der fare for, at uansvarlige elementer, opfyldt af hævntørst, ville

[1]) A. nr. 451, note 5.

[2]) A. nr. 446 med note 1.

[3]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 10. december 1945. A. nr. 451 med note 7.

[4]) A. nr. 449 med note 1.

kaste sig over de værgeløse tyske familier og brænde deres gårde af. Så skulle Selbstschutz træde i funktion og ved sin blotte tilstedeværelse hindre lovløse elementer i at forøve overgreb. I givet fald skulle det være Selbstschutz' sidste opgave at lægge beskyttelsen af folkegruppens liv og ejendom i det danske politis hænder. Nærmere besked skulle afventes fra Aabenraa. For at kunne løse denne opgave skulle medlemmerne gemme pistolen på et sikkert sted. Punkt 3 gav anledning til en vis drøftelse, og der var tanker fremme om, at Selbstschutz i givet fald skulle træde an kredsvis for at imødegå overgreb. Denne tanke blev dog afvist og frafaldet. En ikke navngiven Selbstschutz-mand har hævdet, at kredsføreren på et møde i Løgumkloster skal have udtalt, at den tyske folkegruppe måtte stå fast overfor den nye danske regering og kræve sikkerhed mod overgreb, ellers måtte Selbstschutz træde an til åben kamp. Carl Tønder har dog på det bestemteste benægtet rigtigheden af denne påstand, og en anden Selbstschutz-mand har udtalt, at Tønder netop sagde, at man ikke agtede at stille et sådant krav.

Efter at Tønder var vendt hjem fra mødet i Aabenraa, holdt han tre møder i Løgumkloster, Højer og Vennemose, hvor han videregav de udsendte instrukser. Alle var dog enige om, at Selbstschutz-folkenes antal var altfor ringe til, at de kunne være nogen garanti for familiernes sikkerhed, og at de under punkt 3 givne anordninger derfor var umulige. Man vedtog dog at afvente nye instrukser fra Aabenraa, men var næsten sikker på, at sådanne aldrig ville komme.[1])

---

[1]) Tønders redegørelse af 25. april 1946 og forklaring til rapport af 26. s.m. A. nr. 452 med note 1—3.

P. Angiveri og spionage.

Uhthoffs henvendelse til dr. Møller.

Kaptajn Uhthoff, der var ansat ved Abwehr-Nebenstelle i Flensborg fra omkring august 1939 til 1941, har oplyst, at han i juli 1939 i henhold til ordre fra Abwehr i Hamborg opsøgte dr. Møller, overfor hvem han præsenterede sig med sit rigtige navn, idet han sagde, at han havde fået til opgave at skaffe nogle forbindelser i Nordslesvig, da den truende krigsfare gjorde det ønskeligt, at Tyskland havde muligheder for at få videresendt post fra det neutrale udland. Han sagde ikke direkte, at han arbejdede for den tyske efterretningstjeneste, men mente, at dr. Møller måtte være klar herover. Denne ville ikke have noget med sagen at gøre, men henviste ham til Peter Larsen.[1]) Senere har Uhthoff ændret sin forklaring, idet han har oplyst, at han overfor dr. Møller præsenterede sig som rejsende for et handelsfirma i Hamborg og iøvrigt ikke benyttede sit eget navn. Han tør heller ikke mere fastholde, at dr. Møller og Larsen må have været klar over, at han var Abwehrmand.[2]) Dr. Møller har forklaret, at han ikke har nogen erindring om at have haft besøg af Uhthoff eller at have henvist ham til Peter Larsen. Hvis han havde haft indtryk af, at det drejede sig om tysk efterretningstjeneste, ville han i hvert fald ikke have henvist til sin stedfortræder, men straks have afvist Uhthoff.[3])

Larsen indvilger i at hjælpe „Hermann".

Peter Larsen har oplyst, at han i sommeren 1939 fik besøg af en civilklædt tysk herre, der navngav sig som Hermann fra Hamborg. Han udgav sig for repræsentant for et handelsfirma og henvendte sig til Larsen for gennem denne at få navngivet nogle personer, der i tilfælde af krig mellem Tyskland og vestmagterne kunne formidle breve mellem hans firma og dets udenlandske forbindelser. Uhthoff antydede ikke på noget tidspunkt af samtalen, at postforbindelsen skulle etableres for Abwehr. Larsen gik ind på at hjælpe „Hermann" med at finde nogle personer til det pågældende formål og mener, at han har anvist de to, som Uhthoff havde nævnt, gårdejer Hansen i Harkjær og gårdejer Jørgensen i Sønderhav. Hvis han havde haft forståelsen af, at der var tale om samarbejde med den tyske efterretningstjeneste, ville han straks have afvist Uhthoff og gjort ham bekendt med, at det var forbudt folkegruppens medlemmer at arbejde sammen med personer herfra. Først efter besættelsen blev han klar over Uhthoffs virkelige stilling.

Uhthoff får bebrejdelser for at have henvendt sig til dr. Møller og Larsen.

Uhthoff har iøvrigt forklaret, at da han vendte tilbage til Hamborg efter besøget hos dr. Møller og Peter Larsen, fik han at vide, at det ikke var den slags personer, han skulle henvende sig til, idet de var for overeksponerede. Senere har han udtalt, at da han fik en reprimande af lederen af AST-Hamborg, var begrundelsen den,

[1]) Uhthoffs forklaring til rapport af 2. april 1946. A. nr. 473.
[2]) Uhthoffs forklaring til rapport af 22. juni 1946. A. nr. 475.
[3]) Dr. Møllers forklaring til rapport af 14. juni 1946. A. nr. 473.

at så fremtrædende folketyskere som Møller og Larsen „paa Forhaand var kompromitteret, idet det danske Søgelys bestandig var rettet imod dem".[1])

Uhthoff fik forbindelse med flere hjemmetyskere, og da der i februar 1940 kom ordre fra OKW-Amt Ausland Abwehr til at fremskaffe oplysninger om danske garnisoner og andre danske militæranliggender, var der flere hjemmetyskere, som var med til at gennemføre denne spionage, bl. a. Chr. Paysen og Hans Fürsen fra Skelbæk ved Aabenraa. Arbejdet blev ledet fra Abwehrstelle i Hamborg i nært samarbejde med Abwehr-Nebenstelle i Flensborg.[2])

Medlemmer af folkegruppen knyttes til Abwehr.

Under besættelsen blev der oprettet et Abwehr-Nebenstelle i Aarhus, og dette kontor fik en del samarbejde med Organisationsamt, idet man først og fremmest indhentede oplysninger om personer, der skulle arbejde for besættelsesmagten, de såkaldte gennemlysninger. Kaptajn Hans Hansen har forklaret, at man også har fået oplysninger om navngivne kommunister, og at der regelmæssigt kom kurérpost fra Aabenraa til Abwehr. Larsen har bekræftet, at han har givet oplysninger om enkeltpersoner, bl. a. om navn, fødselsdag og bopæl, men også om politiske og karaktermæssige egenskaber. Men han mener, at der kun er tale om oplysninger vedrørende personer, som var ansat eller skulle ansættes ved tyske tjenestesteder, og han har aldrig været klar over, at de eventuelt kunne blive brugt i straffesager. Oplysningerne fik han fra de pågældende kreds- eller afdelingsledere. Han tør dog ikke benægte, at der også er givet oplysninger om en af Hans Hansen omtalt kommunist fra Haderslev. Foruden disse gennemlysninger fik ANST meddelelser om folkegruppens krigsindsats og muligvis også eksemplarer af arbejdsberetningerne. Samarbejdet med ANST i Aarhus begyndte at ebbe ud, efter at SD-kontoret i Aabenraa var blevet oprettet. Iøvrigt har Larsen forklaret, at kaptajn Andersen fra ANST i Aarhus tilbød ham en lønnet stilling som leder af en underafdeling, der skulle omfatte Nordslesvig, men Larsen sagde straks nej, fordi et sådant hverv ikke kunne forenes med hans stilling som leder af Organisationsamt, og fordi det var forbudt ham at have med andre organisationer at gøre.[3])

Peter Larsens forbindelser med Abwehr i Aarhus.

Da Lanwer i juli 1942 sendte en indberetning til Renthe-Fink angående Behrends' besøg og samværet med ham hos dr. Møller, oplyste han, at det af samtalerne frèmgik, at folkegruppeledelsen for kort tid siden havde truffet aftale med sikkerhedstjenesten i Kiel om, „at meldinger, som indgår til Organisationsamt vedrørende politiske enkeltheder af sikkerheds- eller spionagemæssig karakter, skulle indsendes dertil." Det drejede sig formodentlig om de meldinger, som Larsen i den første tid havde tilstillet Abwehr. Efter at han havde gjort den erfaring, at de militære Abwehr-myndigheder efter hans mening ikke greb tilstrækkeligt ind, sendte han de pågældende beretninger til konsulatet, men da han tilsyneladende heller ikke ad denne vej opnåede det resultat, han ventede, ville han nu støtte sig stærkere til SD, der for tiden nød folkegruppens største tillid. Larsen havde iøvrigt altid udtalt sig nedsættende om, at undersøgelsen af hans beretninger blev overdraget til det danske politi. Som modydelse for dette materiale havde SD lovet folkegruppeledelsen at sende denne afskrifter af de SD-rapporter, som med 14 dages mellemrum blev udfærdiget angående den tyske folkegruppe i Nordslesvig. Iøvrigt var Behrends

SD og folkegruppen.

---

[1]) Peter Larsens og Uhthoffs forklaringer til rapporter af 14. og 22. juni 1946. A. nr. 475 med note 5.

[2]) A. nr. 475, note 3; sml. ber. XII, s. 26 f.

[3]) Peter Larsens forklaring til rapport af 27. december 1946. A. nr. 480 med note 2.

gammel SD-mand, og dr. Møller havde meddelt, at han ønskede et kammeratligt samarbejde med SD.

SDs arbejde i Nordslesvig.

Dette samarbejde mellem SD i Kiel-Flensborg og folkegruppeledelsen var blevet aftalt ved et møde hos dr. Møller den 13. juni 1942, da Löhndorf, Johs. Meyer, Fischbech og Leo Jensen besøgte folkegruppeføreren.[1]) Fischbech har forklaret, at Lönneker, der var leder af ANST i Flensborg indtil slutningen af 1941, havde samlet oplysninger fra Nordslesvig. Materialet fik han bl. a. fra lærer Andersen i Augustenborg og organist Huth i Haderslev. Efter Lönnekers afrejse overtog Fischbech behandlingen af de nordslesvigske spørgsmål, idet materialet dog blev videresendt til Kiel, hvor selve bearbejdelsen foregik. Hans „Hauptvertrauensmann" blev lærer Andersen, der igen havde sine meddelere. Andersen afgav en samlet beretning, der dels byggede på hans egen opfattelse, dels på de meddelelser, han havde fået fra sine V-mænd. Den bestod væsentligst af stemningsberetninger, men også enkelte begivenheder, bl. a. sabotagetilfælde, blev omtalt. Derimod indeholdt den ikke navne på personer, der var tyskfjendtligt indstillet. Hensigten med beretningerne var udelukkende at få et pålideligt indtryk af, hvorledes stemningen var i Nordslesvig.

SD-folkenes forhandlinger med dr. Møller og Peter Larsen.

Det viste sig dog hurtigt, at Andersens indberetninger ikke var tilstrækkelige, og det var derfor, at de fire herrer den 13. juni aflagde besøg hos dr. Møller, som de gjorde bekendt med, at de ønskede at udbygge SDs forbindelser, idet de bad om at få oplysninger om egnede personer til dette arbejde. Söhnlein har forklaret, at Löhndorf og Fischbech havde fortalt ham, at de havde „sluttet fred" med den tyske folkegruppe, som man ikke hidtil havde benyttet på grund af von Löws og Pahls uvilje mod den. Der var nu ført forhandlinger med dr. Møller, der havde erklæret sig villig til at stille hele folkegruppens organisation til SDs tjeneste. Efter Fischbechs oplysninger henviste dr. Møller dem til Organisationsamt, og nogen tid senere aflagde Fischbech og Löhndorf besøg hos Peter Larsen på Dibbernhaus. Denne var underrettet af dr. Møller om sagen og erklærede sig villig til at indsende beretninger. I begyndelsen af 1943 havde Larsen fået udført forarbejdet, så Fischbech kunne komme til ham og afhente beretningerne. Derefter kom han en à to gange om måneden og besøgte Larsen.[2])

Dr. Best imod samarbejdet med SD.

Også dr. Best havde fået kendskab til forbindelsen mellem folkegruppen og SD i Kiel, og i februar 1943 skrev Kassler til Lanwer, at den rigsbefuldmægtigede var imod, „at der, som påbudt af Vomi, afgives indberetninger til den Dem bekendte myndighed i Kiel, og vil gerne forhindre, at sådant sker i fremtiden".[3]) Der foreligger iøvrigt intet vidnesbyrd om, at Vomi skulle have givet ordre til at sende beretninger til SD.

Karakteren af det materiale, som SD i Flensborg fik.

Fischbech har oplyst, at de beretninger, som han fik fra Peter Larsen, dels var gennemslag, dels originaler, som Larsen havde modtaget fra anden side. Underskrifterne var dog fjernet. Larsen fik iøvrigt også stillet til opgave at indhente stemningsberetninger om visse begivenheder, f. eks. om danskernes og tyskernes stilling til felttoget i Rusland, men iøvrigt var han frit stillet med hensyn til, hvad der blev indberettet. Fischbech modtog både håndskrevne og maskinskrevne danske og tyske indberetninger. Skønsmæssigt vil han anslå, at ca. 80 pct. af beretningerne angik

---

[1]) A. nr. 93 med note 2.

[2]) Fischbechs forklaring til rapport af 3. april 1946. A. nr. 474 med note 1.

[3]) A. nr. 145.

stemninger, mens ca. 20 pct. omhandlede enkelte begivenheder. I beretningerne fandtes også navne på personer, som havde fremsat tyskfjendtlige udtalelser.[1]) Brigitta Horst, der var ansat på SD-kontoret i Flensborg, har ligeledes forklaret, at beretningerne stammede fra forskellig side, men de var samlet i een beretning, der igen var opdelt i afsnit. Hun mener, at der var tale om gennemslag, og at beretningerne byggede på materiale fra afdelingsledere og andre. De indeholdt oplysninger om kulturelle forhold, om fjendtlige overflyvninger og sabotage samt stemningsberetninger om forskellige forhold. Derimod hævder hun aldrig at have set danske eller håndskrevne beretninger.[2])

Folkegruppen interesseret i at få sine beretninger ud til så mange som muligt.

Peter Larsen har bekræftet, at der blev indsendt beretninger, nemlig kreds- og afdelingsledernes månedsberetninger, til SD. I enkelte tilfælde havde nogle af lederne dog også givet en stemningsberetning i deres månedlige indberetninger. Anledningen til indsendelsen var, at der fra anden side — først og fremmest fra AO, som folkegruppen havde et dårligt forhold til — blev sendt misvisende beretninger til forskellige rigstyske myndigheder om forholdene i Nordslesvig, og derfor var man interesseret i at få folkegruppens egne beretninger ud til så mange som muligt. Beretninger om enkeltpersoner har han aldrig sendt til Fischbech. Denne har fået forelagt et eksemplar af arbejdsberetningerne til Vomi og har forklaret, at det var den slags beretninger, han fik.[3])

Oprettelsen af SD-Aussenstelle i Aabenraa.

I oktober 1943 blev der oprettet et SD-Aussenstelle i Aabenraa. Köhnert har forklaret, at dette skete i henhold til et ønske fra den tyske folkegruppe, og at aftale herom må være truffet mellem Stehr på den ene side og Scherdin, Pahl eller Mildner på den anden side. Enten Scherdin eller Pahl havde fortalt ham, at folkegruppen havde fremsat dette ønske for derved lettere at opnå kontakt mellem SD og folkegruppen. Burfeind har iøvrigt udtalt, at han under et ophold i København havde hørt, at folkegruppen havde ønsket, at hele Nordslesvig blev bearbejdet fra eet SD-tjenestested. Derimod har Scherdin, der var leder af SD i Danmark fra september 1943 til maj 1944, forklaret, at det var ham, der overfor Mildner fremsatte et forslag om et SD-kontor i Aabenraa, og at han på det tidspunkt slet ikke kendte Stehr. Dr. Møller har på det bestemteste nægtet, at folkegruppens ledelse skulle have været medvirkende ved oprettelsen af SD-kontoret,[4]) og Peter Larsen har ligeledes udtalt, at han ikke kender noget til, at folkegruppen havde ønsket et SD-kontor, og at han ikke har gjort noget som helst for, at det blev oprettet i Aabenraa.[5])

Larsen lover at hjælpe Köhnert.

Söhnlein har oplyst, at han i oktober 1943 kom til Aabenraa sammen med Scherdin og Köhnert i anledning af oprettelsen af SD-kontoret her. De aflagde besøg hos Peter Larsen, som blev anmodet om at yde SD al mulig hjælp, hvilket han var villig til. Larsen lovede både at skaffe kontor, personale og meddelere til Köhnert, og det blev aftalt, at denne skulle have et kontor på Dibbernhaus. Imidlertid protesterede Söhnlein herimod.[6]) Köhnert har ligeledes forklaret, at Larsen tilbød ham et kontor på Dibbernhaus, og det blev aftalt, at Larsen gennem en annonce i „Nordschleswigsche Zeitung" skulle sørge for tolke og kontordamer til Köhnert. Annoncen

[1]) A. nr. 474 med note 2.
[2]) Brigitta Horsts forklaring til rapport af 8. november 1947. A. nr. 481.
[3]) Larsens forklaring til rapport af 29. oktober 1946. A. nr. 479; A. nr. 474, note 2.
[4]) Köhnerts forklaring til rapport af 4. oktober 1946. A. nr. 478 med note 1.
[5]) A. nr. 479.
[6]) Söhnleins forklaring til rapport af 26. februar 1946. A. nr. 471.

findes i „Nordschleswigsche Zeitung" for den 15. oktober 1943. Han fik imidlertid ikke det tilbudte værelse, idet han ved det næste besøg hos Peter Larsen fik den opfattelse, at Larsen havde handlet på egen hånd uden at rådføre sig med dr. Møller, som ikke ønskede SD anbragt på Dibbernhaus, for at man ikke skulle få indtryk af, at SD og folkegruppen var snævert forbundet med hinanden. Afslaget kom ham ret godt tilpas, da Söhnlein havde advaret ham imod for stærkt at „gifte" sig med folkegruppen. Dr. Møller har oplyst, at der var tale om, at SD skulle have et værelse på Dibbernhaus, men han nægtede at give sin tilladelse hertil.[1]) Peter Larsen har hævdet, at det var SD, som ønskede at få lokaler, og at han konfererede med dr. Møller, som tog bestemt afstand herfra.[2])

SD i Aabenraa skal have det materiale, som tidligere gik til Flensborg.

Af Köhnerts forklaring fremgår det, at Scherdin havde ladet Larsen forstå, at de oplysninger, der hidtil var blevet sendt til SD i Flensborg, i fremtiden skulle overlades Köhnert. Scherdin har dog oplyst, at han slet ikke var med i Aabenraa, da kontoret blev oprettet, men først kom derned et par måneder senere. Ved denne lejlighed præsenterede Köhnert ham for Peter Larsen, som lovede at hjælpe SD med arbejdet. Dagen efter aflagde han og Köhnert besøg hos dr. Møller, som også lovede hjælp fra folkegruppen, omend på en noget mere tilbageholdende måde end Larsen. Fra Graasten kørte man til Flensborg for hos Fischbech at hente de akter, der angik Nordslesvig.[3]) Peter Larsen mener at erindre, at Scherdin under besøget i oktober havde udtalt, at SD-kontorerne i Flensborg og i Kiel nu var „ausgeschaltet", således at de ikke mere skulle bearbejde Nordslesvig, men han er sikker på, at der under mødet ikke var tale om, at det arbejde, han hidtil havde udført for SD i Flensborg, i fremtiden skulle tilgå Köhnert.[4])

Mildner og Pancke besøger dr. Møller.

Den 29. november 1943 aflagde Mildner besøg i Nordslesvig, hvor han blev modtaget af dr. Møller, Peter Petersen og Peter Larsen. Stehr var også med, idet han var kommet fra København sammen med Mildner. Der blev i denne forbindelse peget på det gode samarbejde med folkegruppen. Da Pancke den 28. februar 1944 aflagde tiltrædelsesbesøg hos dr. Møller, blev han sammen med flere andre inviteret til Graasten. I dr. Møllers gæstebog skrev han, at besøget „var for mig og os alle en oplevelse af kammeratskab og gensidig forståelse".[5])

Bovensiepens forhandlinger med folkegruppen.

Bovensiepen har forklaret, at han første gang besøgte folkegruppen i midten af 1944, bl. a. for at afhjælpe nogle mangler i SD-kontorets arbejde, idet han mente, at beretningerne hovedsagelig gengav folkegruppens opfattelse og anskuelser. Han havde et møde med dr. Møller og Peter Larsen og forklarede dem, at han var interesseret i et udbredt net af V-mænd. Dr. Møller svarede, at dette efter hans mening ikke var nødvendigt, da folkegruppen arbejdede udmærket sammen med Köhnert, som ad denne vej kunne få alt at vide, hvad han ønskede. Bovensiepen påpegede iøvrigt, at eventuelle meddelelser om den danske modstandsbevægelses virksomhed skulle sendes til Gestapokontoret i Kolding, og at han ville give Burfeind ordre til at optage føling med folkegruppen. Han var ikke tilfreds med forhandlingen og afslog derfor dr. Møllers invitation til et besøg i Graasten. Köhnert fik ordre til at opbygge et

---

[1]) Köhnerts forklaring til rapport af 17. september 1946. A. nr. 478 med note 4.

[2]) A. nr. 479.

[3]) Köhnerts forklaring til rapport af 17. september 1946. A. nr. 478 med note 2.

[4]) A. nr. 479.

[5]) Köhnerts redegørelse af 2. september 1946. A. nr. 477 med note 1 og 2.

selvstændigt net af V-mænd i sit distrikt, og i den følgende tid var Köhnerts beretninger da også betydeligt mere kritiske overfor folkegruppen.[1])

Peter Larsens samarbejde med Köhnert.

I 1944 aflagde Söhnlein et par gange besøg hos Köhnert og var da oppe på Dibbernhaus for at hente Köhnert, ved hvilken lejlighed han så, at denne fik en stor bunke materiale af Larsen. Köhnert havde iøvrigt fortalt ham, at han engang havde holdt foredrag for en snæver kreds af medlemmer af NSDAP-N angående SD, og at Larsen ved denne lejlighed havde erklæret, at hele partiets organisation var stillet til rådighed for SD. Det skulle ordnes således, at der i hver lokalafdeling blev udtaget en eller to mand til at skaffe de nødvendige oplysninger, som så skulle afgives til Larsen via afdelingsledere og kredsledere.[2]) Köhnert har selv forklaret, at Larsen straks ved den første sammenkomst gik ind på til ham at overføre det samarbejde, som han tidligere havde haft med SD i Flensborg, og at Larsen i denne forbindelse oplyste, at han i Nordslesvig havde ialt ca. 10 meddelere, der stod til hans rådighed, formodentlig kredsledere, afdelingsledere o. lign. Peter Larsen har benægtet rigtigheden af denne udtalelse. I de 1½ år, Köhnert ledede SD i Aabenraa, havde han et stadigt nærmere samarbejde med Peter Larsen og fik utallige meddelelser fra ham. Han besøgte Larsen på dennes kontor 2 à 3 gange om ugen og havde ikke forbindelse med nogen anden på kontoret, ligesom han selv personlig afhentede alt materiale. Peter Larsen har oplyst, at han fortalte Köhnert, at folkegruppen kun var i stand til at give oplysninger om personer, de såkaldte gennemlysninger, som var bosat i de sønderjyske landsdele.[3])

Karakteren af det materiale, som Köhnert fik.

Angående det materiale, som Köhnert fik hos Peter Larsen, har Söhnlein oplyst, at det drejede sig om rent SD-mæssige meddelelser, f. eks. om stemningen i befolkningen. Desuden indeholdt det oplysninger om mistænkelige personer, tyskfjendtlige udtalelser og fordeling af illegale blade m. m. Meddelelserne var ikke undertegnet med navn, men muligvis underskrevet med bogstav eller tal, og det benyttede papir var neutralt.[4]) Köhnert har ligeledes forklaret, at meddelelserne fra Larsen ikke var underskrevet, og at de bestod af afskrifter eller brudstykker af indberetninger uden underskrift. De forespørgsler, han rettede til Larsen, angik væsentligst befolkningens stemning og holdning, rygter, sabotage og økonomiske forhold, ligesom han fik oplysninger om folk, der skulle ansættes ved tyske myndigheder, eller om fremtrædende danske embedsmænd samt om personer, der var tyskfjendtlige. Han har dog ikke opfordret Larsen til at skaffe materiale til brug ved sigtelser mod enkeltpersoner, idet dette arbejde hørte under Gestapo. Hvis han fik sådanne meddelelser, lod han dem gå videre til Gestapo.[5]) Johanne Steffenhagen, der var ansat på SD-kontoret i Aabenraa, har oplyst, at foruden gennemlysninger fik Köhnert også oplysninger om personer, der af politiske grunde var under observation, og nogle af skrivelserne drejede sig om personer, der mistænktes for sabotage eller illegal virksomhed. Omtrent hver 14. dag kom der desuden stemningsberetninger, og det var de eneste skrivelser, man modtog med nogenlunde bestemte mellemrum.[6]) Peter

[1]) Bovensiepens redegørelse af 23. maj 1948. A. nr. 483.
[2]) Söhnleins forklaring til rapport af 26. februar 1946. A. nr. 471.
[3]) Köhnerts og Larsens forklaringer til rapporter af 1. og 29. oktober 1946. A. nr. 479.
[4]) A. nr. 471.
[5]) A. nr. 476, note 1, og A. nr. 479.
[6]) Johanne Steffenhagens forklaring til rapport af 19. juli 1946. A. nr. 476.

Larsen har dog nægtet at have givet Köhnert meddelelser af nogen art om danske personer og hævder, at det ikke er rigtigt, når Köhnert påstår at have modtaget indberetninger om tyskfjendtlige personer. Han har kun sendt Köhnert de såkaldte gennemlysninger og beretninger om det tyske militærs mangelfulde optræden samt afskrifter af afdelingsledernes og kredsledernes indberetninger. Forklaringer, som er afgivet af Organisationsamts personale, bekræfter, at disse indberetninger gik til Köhnert. Frøken Kortsch har oplyst, at de som regel var underskrevet med et mærke, et bogstav eller et nummer og i almindelighed indeholdt en „Bericht zur Lage". Mærkerne blev ikke taget med ved afskrivningen. Foruden oplysninger om partiets arbejde og lokale forhold indeholdt de også meddelelser om tyskfjendtlige udtalelser og demonstrationer.[1]) Af den såkaldte gule partibefaling for 1943 fremgår det også, at afdelingslederne til stadighed skulle sende politiske indberetninger angående boykot, afskedigelse m. m. til kredslederne, som to gange om måneden skulle tilstille Organisationsamt en politisk indberetning med de indsendte beretninger og meddelelser som bilag.[2])

Materiale fundet i SDs arkiv.

Det materiale, som er fundet i SDs arkiv i Aabenraa, viser iøvrigt, at Köhnert har modtaget oplysninger fra Peter Larsen til brug for det tyske sikkerhedspolitis arbejde, bl. a. om terrænsporten i Haderslev, Graasten og Sønderborg[3]) og om et våbendepot på Graasten slot. Beretningen herom er afgivet af Usinger, der dels foreslog at benytte slottet som lazaret eller flygtningehjem, dels spurgte, hvorfor man havde ladet den danske hær og det danske politi løbe og således havde tilført den illegale bevægelse dens bedste og mest aktive kræfter.[4]) Senere indhentede Organisationsamt efter anmodning fra Köhnert oplysninger om finske statsborgere i Nordslesvig.[5])

Gestapo og folkegruppen.

Af Köhnerts forklaringer fremgår det, at en del af hans materiale blev videresendt til Gestapokontorerne i Aabenraa, Kolding eller Sønderborg, og Fritz Schöhling fra Gestapokontoret i Aabenraa har forklaret, at en sag som regel blev startet ved en skrivelse fra Köhnert, men at man også fik anmeldelser direkte fra medlemmer af folkegruppen, hvilke sager dog så godt som altid var dikteret af personligt uvenskab og ikke medførte undersøgelse. Han har iøvrigt oplyst, at der efter hans mening ikke har eksisteret noget direkte samarbejde mellem Gestapo og Organisationsamt, og lederen af kontoret, kriminalassistent Hinrich Voigts, har forklaret det samme. Af Schöhlings og Gestapomanden Rudolf Erich Donecks forklaringer fremgår det iøvrigt, at der på Gestapokontoret var en fortegnelse over folkegruppens organisationer. Doneck mener, at den var modtaget fra Organisationsamt, men kender iøvrigt ikke noget til samarbejde med Peter Larsen, bortset fra gennemlysninger. Burfeind har oplyst, at der fra Kolding var blevet sendt en liste over afdelingslederne i Tønderkredsen til kontoret i Aabenraa. Den var vist blevet udarbejdet af en afdelingsleder i Tønder for at lette henvendelser angående gennemlysninger. Burfeind selv besøgte dr. Møller i Graasten den 1. marts 1945 og skrev da i folkegruppeførerens gæstebog: „Visse problemer måtte drøftes. Forhåbentlig til tilfredshed".[6])

---

[1]) A. nr. 479; A. nr. 476, note 1.
[2]) A. nr. 463.
[3]) A. nr. 467.
[4]) A. nr. 468.
[5]) A. nr. 469.
[6]) Schöhlings forklaring til rapport af 27. marts 1946. A. nr. 472.

Af en sag fra 1944 fremgår det, at NSDAP-N i Sønderborg havde haft forbindelse med det hemmelige feltpoliti, til hvem man havde foretaget anmeldelse af en ung mand i Sønderborg, der var kommet med en nedsættende bemærkning om en SS-mand. Han blev arresteret, men kort efter løsladt. Dette blev meddelt kredslederen i Sønderborg, idet man anmodede om, at den pågældende måtte blive holdt under observation. Hvis han endnu en gang gjorde sig bemærket eller udfoldede tyskfjendtlig virksomhed, ville man gerne have meddelelse sendt til feltpolitiet, og feltpolitiet ville så foranledige ham overført til en tysk arbejdslejr.[1])

Anmeldelse til det hemmelige feltpoliti.

I flere tilfælde blev der truet med anmeldelse til værnemagten. I 1940 skrev afdelingslederen i Sønderborg til firmaet H. Willesen, at hvis en folketysk arbejder, der var blevet afskediget, ikke var blevet genantaget inden en vis frist, „vil vi sende en tilsvarende meddelelse til den tyske værnemagt".[2]) Og i oktober 1941 opfordrede Organisationsamt en mand i Løgumkloster, der var beskyldt for at have fremsat fornærmelser mod værnemagten, til enten at bevise sin påstand eller indsende en udførlig skriftlig undskyldning til Organisationsamt. Hvis dette ikke skete, ville „hans uforskammede angreb på tysk ære" straks blive indberettet.[3])

Trusler om anmeldelse til værnemagten.

Også til det danske politi blev der foretaget anmeldelser. Den 12. august 1941 indfandt dr. Møller sig hos politimester Agersted og indgav anmeldelse mod amtsrådsmedlem Lyck i Varnæs, som han sigtede for at have fremsat fornærmelige udtalelser mod Føreren og værnemagten. Det kom til en diskussion mellem politimesteren og dr. Møller, bl. a. angående SK, og Møller udtalte, at man fra tysk side var ganske ligeglad med, hvad den danske befolkning mente om SKs demonstration, „idet man kun handlede efter, hvad der tjente tyske interesser". Dr. Møller har senere forklaret, at han foretog dette skridt for at undgå, at Lyck skulle blive anmeldt til de tyske myndigheder, og han hægter at have henvendt sig til tyskerne om denne sag. Allerede inden anmeldelsen havde Lanwer dog meddelt gesandtskabet, at folkegruppeledelsen var af den anskuelse, at Lycks fornærmelse måtte forfølges strafferetligt; og af en skrivelse fra Lanwer til Kassler i januar 1942 fremgår det, at dr. Møller havde haft en indgående drøftelse med gesandten om dette spørgsmål. Politimesteren kom iøvrigt til det resultat, at der ikke kunne indledes strafforfølgning, men dr. Møller ville ikke lade sagen falde. Da han under et ophold i København konstaterede, at man fra Kansteins kontor åbenbart ikke forfulgte sagen videre, bad han Lanwer om at få Kassler til pány at drøfte spørgsmålet med den pågældende afdeling.[4])

Dr. Møller anmelder amtsrådsmedlem Lyck til det danske politi.

Til Organisationsamt og senere også til Volksgruppenamt indkom der et meget stort antal beretninger, dels fra de enkelte institutioner og kontorer, dels fra afdelings- og kredslederne. En partibefaling af 1. april 1941 påbød, at afdelingslederne hver måned skulle foretage indberetning til Organisationsamt,[5]) og af „den gule" partibefaling fra 1943 fremgår det, at afdelingslederne til stadighed skulle sende politiske indberetninger til kredslederne, der den 1. og 15. i hver måned skulle give Organisationsamt en indberetning under vedlæggelse af de indsendte beretninger og meddelelser.[6]) En del af organisationerne indsendte iøvrigt deres beretninger direkte

Indberetninger til Organisationsamt og til tyske myndigheder.

[1]) A. nr. 464.
[2]) A. nr. 455 med note 1.
[3]) A. nr. 459.
[4]) A. nr. 470 med note 1.
[5]) A. nr. 482, note 4.
[6]) A. nr. 463.

til de rigstyske myndigheder, især til Vomi, men i juli 1941 kunne Renthe-Fink meddele Ausw. Amt, at dr. Møller nu ville forbyde dette, og at beretningerne udelukkende skulle gå over folkegruppekontoret, for at man dèr kunne foretage en undersøgelse af deres pålidelighed. Grunden var den, at DBN i en beretning havde overdrevet den danske boykot og brugt udtryk som: „stærk trusel mod eksistensen og tilintetgørelse af den tyske eksistensmulighed".[1]) I 1942 blev det fastslået, at de „tilsluttede organisationer" kun måtte sende arbejdsberetninger til kontorer i Tyskland, såfremt der samtidig blev tilstillet folkegruppekontoret en afskrift heraf. Indeholdt beretningerne en politisk bemærkning, skulle de i original forelægges folkegruppeledelsen.[2])

Folkegruppens arbejdsberetninger.

Peter Larsen har udtalt, at han efter den 9. april, vist efter ordre fra Vomi, begyndte at sende kredsledernes månedsberetninger dertil, men at han ikke udarbejdede en samlet indberetning. I hvert fald fra 1941 blev der imidlertid udarbejdet „arbejdsberetninger", der som regel omfattede een måned, undertiden to. De kendes fra marts 1941 til april 1942 og indeholdt beretninger om folkegruppens politiske, kulturelle, økonomiske og sociale arbejde og en redegørelse for virksomheden indenfor SK, Frauenschaft og ungdomsorganisationerne. Til slut var der en afdeling: „Fra den nationale modstanders lejr", der gav konkrete oplysninger om danske overgreb. Larsen har forklaret,. at det ikke var ham, der sammenarbejdede disse beretninger, men at bearbejdelsen muligvis blev foretaget af dr. Kragh, mens Asmus Wilh. Jürgensen samlede rubrikken „Fra den nationale modstanders lejr".

Vomi imod, at beretningerne også sendes til konsulatet.

Et eksemplar af disse arbejdsberetninger blev også sendt til konsulatet,[3]) hvilket voldte en del utilfredshed i Vomi, og da dr. Behrends i 1942 var i Nordslesvig, kritiserede han dette forhold, idet han sagde, at han personlig ville afgøre, til hvem beretningerne, *hans* beretninger, skulle videresendes. Han kunne ikke finde sig i, at de blev bedømt fra anden side, uden at han vidste, hvilken stilling man havde taget dertil. Han så jo heller ikke gesandtskabets beretninger, og han ville ikke til stadighed stå under formynderskab af Ausw. Amt. Under drøftelsen med Lanwer blev han dog noget mere medgørlig og sagde, at efter hans mening kunne beretninger om kendsgerninger også i fremtiden udleveres. Han havde troet, at konsulatet også ville have folkegruppeførerens politiske månedsberetninger, som første gang efter den nye forordning blev aktuelle i august, og som udelukkende var bestemt for Vomi.

Kompetencestrid mellem Ausw. Amt og Vomi.

Hele denne drøftelse hang sammen med kompetencestriden mellem Vomi og Ausw. Amt, idet man indenfor de diplomatiske kredse mente, at forbindelsen med Vomi burde gå via gesandtskabet i København, og at man her skulle have afskrifter af alle indberetninger og skrivelser, der blev sendt til Vomi. I december 1941 fastslog Luther, at alle ordrer, som af en myndighed i Tyskland blev sendt til folkegruppeførerne, og som kunne få politiske følger, skulle godkendes af Ausw. Amt. Kort før Behrends' besøg i Nordslesvig havde Vomi derimod påbudt, at de manedlige arbejdsberetninger kun måtte sendes dertil, men i august 1942 bad Renthe-Fink Ausw. Amt foranledige, at Vomi ophævede denne ordre, og pålagde folkegruppen at meddele konsulatet alle beretninger, der kunne tænkes at have nogen som helst politisk betydning.[4])

---

[1]) A. nr. 482, note 4.
[2]) A. nr. 94 med note 1.
[3]) A. nr. 482, note 4.
[4]) A. nr. 93 med note 1.

I 1943 gik Vomi over til at forlange indsendelse af „Tätigkeitsberichte", som blev samlet på folkegruppekontoret og indsendt derfra. De omfattede arbejdsberetninger fra de forskellige folkegruppeorganisationer som f. eks. DBN og arbejdsberetninger fra Peter Larsen, hvilke vistnok bestod af kredsledernes månedsberetninger. Peter Petersen foretog ikke nogen bearbejdelse af materialet, men sendte det direkte til Vomi.[1])

„Tätigkeitsberichte".

Den 4. oktober 1938 blev der i „Nordschleswigsche Zeitung" offentliggjort et opråb med opfordring til at indsende indberetninger om tyskfjendtlige udtalelser til Organisationsamt, og kort efter 9. april synes der at være udstedt en partibefaling angående indsendelse af oplysninger herom.[2]) I to skrivelser, som kredslederen i Tønder udsendte den 17. og 28. april 1940, hed det, at indsamling af oplysninger om boykot, trusler, afskedigelse m. m. skulle fortsættes og materialet sendes til kredskontoret.[3]) I en partibefaling fra 1943 erindrede dr. Møller om, at der til stadighed skulle indsendes „politiske indberetninger" angående boykot og afskedigelse m. m. Disse indberetningers politiske betydning kunne ikke overvurderes, men den bestod ikke i offentliggørelse i „Nordschleswigsche Zeitung".[4]) I en skrivelse til afdelingslederne mindede Organisationsamt i august 1943 om, at det var vigtigt, at der så hurtigt som muligt blev indsendt indberetninger om demonstrationer, sabotagehandlinger og overgreb mod folketyskere,[5]) og et par uger senere skrev Peter Larsen til afdelingslederne, at man til stadighed skulle have opmærksomheden henvendt mod sabotage, og at der skulle føres kontrol med mistænkelige kredse, idet der i givet fald omgående skulle ske indberetning til de myndigheder, „til hvem afværgelse af sabotage er overdraget". Forekom der et tilfælde af sabotage, skulle der gives meddelelse til Organisationsamt med udførlige oplysninger om virksomhedens indehaver, skaden, mistanke om gerningsmand o. s. v. Angående udtrykket de myndigheder, „til hvem afværgelse af sabotage er overdraget", har Larsen forklaret, at der hermed mentes Organisationsamt, mens Schönfeldt har udtalt, at der i denne forbindelse kun kunne være tænkt på SD.

Indsendelse til Organisationsamt af oplysninger om danske overgreb og om sabotage.

Efter Peter Larsens udsagn blev skrivelsen om sabotage udsendt, fordi flere partimedlemmer havde henvendt sig direkte til besættelsesmagten med oplysninger, og afdelingslederne blev bestormet med meddelelser fra folkefæller. Han havde givet afdelingslederne besked om, at de ikke måtte lade disse gå videre til de tyske politi- og værnemagtsmyndigheder. Partimedlemmerne skulle gå „tjenstevejen", så at beretningerne via afdelings- og kredslederne blev sendt til Organisationsamt, og det var det, skrivelsen skulle fastslå. Der indkom iøvrigt kun ganske få indberetninger i henhold til skrivelsen, og de blev ikke videresendt til tyskerne. Han havde givet sit personale ordre til at tilintetgøre de beretninger, der kunne bringe folk i fare. Det var fra først af hans mening, at oplysningerne ikke skulle længere end til Organisationsamt, og i virkeligheden var skrivelsen bluff. Ved en anden lejlighed har Larsen dog forklaret, at skrivelsen må ses på baggrund af en henvendelse fra Rudolf Stehr om, at de tyske myndigheder i København „holdt Folkegruppen forpligtet til at medvirke ved Be-

Peter Larsen ønsker ikke, at folketyskerne har direkte forbindelse med tyske politi- og værnemagtsmyndigheder.

[1]) A. nr. 482, note 4. Det er jo muligt, at denne indberetningsform er blevet gennemført lidt tidligere, så der her er tale om de nye politiske beretninger, som første gang skulle indsendes til Vomi i august 1942. A. nr. 93.

[2]) A. nr. 22, note 1.

[3]) A. nr. 19 og 22.

[4]) A. nr. 463.

[5]) A. nr. 461.

skyttelsen af Virksomheder i Landsdelen". Det var iøvrigt ikke forbudt de enkelte medlemmer at have tilknytning til Gestapo og lignende organisationer, selvom det var mod ledelsens idé. Derimod måtte lederne absolut ikke have forbindelse med det tyske politi. Jep Schmidt har oplyst, at han efter henstilling fra dr. Møller i 1944 meddelte sine afdelingsledere, at de ikke måtte have med det tyske politi at gøre. Også andre af folkegruppens ledere har omtalt forbudet mod samarbejde med SD og SP.[1])

„Merkblatt".

Da man i 1944 udsendte et Merkblatt for de tidsfrivillige, blev det heri fastslået, at den tidsfrivillige ufortøvet skulle afgive melding til sit militærkontor om særlige hændelser som sammenstød med danske civilpersoner eller dansk politi, mistanke om sabotage, spionage m. m. Schönfeldt har oplyst, at der i forvejen var blevet forhandlet med en repræsentant for folkegruppeledelsen om denne bestemmelse. Fra værnemagtens side blev det fastslået, at partiorganisationen skulle stille sig til rådighed for bekæmpelse af sabotage, men dette blev ikke absolut accepteret. Man lovede at give besked, men da denne ikke kom, indsatte Schönfeldt selv dette stykke.[2])

Indberetninger om danske „Gehässigkeiten" til Vomi.

Under Rimanns besøg hos den tyske folkegruppe kort efter 9. april 1940 udtalte folkegruppeledelsen, at forholdene i Nordslesvig var uholdbare for folkegruppens medlemmer.[3]) Kort efter blev det bestemt, enten af dr. Behrends eller Lorenz, at folkegruppeledelsen skriftligt skulle indberette om de episoder, der forekom, og i den følgende tid indgik disse beretninger regelmæssigt til Vomi. Rimann har udtalt, at beretningernes indhold „paa ingen Maade godtgjorde, at Forholdet for den tyske Folkegruppes Medlemmer var „unerträglich" ... Vomi var vant til at se helt andre og meget grovere Beretninger, som blev dem tilsendt fra Folketyskere i andre Lande". Beretningerne blev videresendt til Ausw. Amt, og det var de tyske myndigheders hensigt ved lejlighed at benytte beretningerne, f. eks. overfor den danske regering, men han ved ikke, om der er gjort brug af dem til dette formål.

Af de foreliggende oplysninger fremgår det, at der i hvert tilfælde har foreligget 6 rækker af disse indberetninger om „Gehässigkeiten" med ialt 235 numre. 6. række blev sendt til konsulatet den 29. maj 1941, men også i den følgende tid fortsatte man med disse beretninger, og af et brev, som Lanwer skrev i oktober 1942, fremgår det, at de blev sendt både til Vomi og til det tyske konsulat. Peter Larsen har forklaret, at bearbejdelsen blev foretaget af Peter Kragh, der forsynede indberetningerne med overskrift, og også dr. Møller har udtalt, at dr. Kragh har behandlet materialet. Dr. Kracht var forbindelsesmand mellem Vomi og den tyske folkegruppe, og indberetningerne blev sendt til ham, for at han kunne lade dem gå videre.[4])

Den politiske betydning af disse indberetninger.

I partibefalingen fra 1943 hed det, at den politiske betydning af indberetningerne om danskernes boykot m. m. ikke kunne overvurderes,[5]) og i dr. Møllers skrivelse af 21. oktober 1940 hed det: „5. række af situationsberetningerne viser tydeligt, at spændingen i vort grænseland desværre stadig er stigende".[6]) Da Lanwer i august 1940 meddelte folkegruppeledelsen, at gesandten ønskede at få beretninger om de

[1]) A. nr. 462 med note 1 og 2.
[2]) A. nr. 388 med note 1.
[3]) Se nærmere s. 19.
[4]) Rimanns forklaring til rapport af 12. marts 1948. A. nr. 482 med note 2—3. Eksempler på disse beretninger er trykt A. nr. 453.
[5]) A. nr. 463.
[6]) A. nr. 59.

tyske klager, udtalte han, at det var så meget lettere at anmode herom, som han troede, „at den virksomhed, som jeg beder Dem om, sikkert også fra Deres side bliver opfattet som en ubetinget støtte for Deres opgaver".[1])

Renthe-Fink ønsker oplysninger om folketyskernes klagepunkter.

Den 14. juni 1940 pålagde Renthe-Fink det tyske konsulat til stadighed at sende indberetninger om folketyskernes klagepunkter, særlig om økonomisk boykot, tvangsauktioner og arrestationer af kvinder, der havde haft omgang med medlemmer af værnemagten, om håndgribeligheder og udskejelser fra dansk side og om angreb i den danske grænsepresse. Han ønskede at få meddelelser om konkrete tilfælde med angivelse af tid, sted og de impliceredes navne, så han kunne gøre dem til genstand for forestillinger overfor de danske myndigheder. Han bad især om, at Lanwer af dr. Møller, Stehr og Larsen fik oplysninger om de tilfælde, som var disse herrer bekendt.[2]) Lanwer lod meddelelsen gå videre til Larsen, Stehr og dr. Møller den 5. august, idet han bad dem tilintetgøre skrivelsen, når den var blevet taget til efterretning.[3]) Men allerede noget før modtagelsen af denne skrivelse havde Organisationsamt sendt Lanwer meddelelser med sammenfattende beretninger om boykot og jordkampspolitik og om forholdet mellem tyskere og danskere i almindelighed.[4])

Peter Larsen sender konsulatet oplysninger om danske embedsmænd.

I december 1942 gav Peter Larsen konsulatet oplysninger om forskellige danske embedsmænd.[5]) Om disse indberetninger har Larsen udtalt, at hvis han ikke havde påtaget sig denne opgave, ville de tyske myndigheder uden tvivl have indhentet oplysningerne udenom folkegruppen, og så var der jo ingen garanti for, at de var blevet objektive. Folkegruppen havde altid været imod, at der blev grebet ind overfor danske personligheder i Nordslesvig, og han mente bestemt, at de oplysninger, han indhentede fra sine afdelingsledere, ikke ville blive af en sådan art, at de kunne medføre anholdelse af de danske embedsmænd.[6])

---

[1]) A. nr. 457.
[2]) A. nr. 454.
[3]) A. nr. 457.
[4]) Lanwer til Schaller 30. juli 1940. A. nr. 456.
[5]) A. nr. 460.
[6]) Peter Larsens forklaring til rapport af 29. oktober 1946. A. nr.